

AKSOS

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

GÜZ / FALL 2021

Sayı 10 - Hakemli Dergi

Issue 10 - Peer-Reviewed Journal

ISSN: 2630 – 5623 (Elektronik)

Güz 2021 - Sayı 10 - Hakemli Dergi

Fall 2021 - Issue 10 - Peer – Reviewed Journal

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS) yayın hayatına 2017 yılında başlamıştır. Dergi 2017 yılı itibariyle Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, hakemli akademik bir dergidir. DergiPark tarafından listelenmekte ve Eurasian Scientific Journal Index tarafından taranmaktadır.

Dergi; iktisat, işletme, maliye, pazarlama, sosyal politika, çalışma ilişkileri, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret ve lojistik, hukuk, davranış bilimleri, tarih, sanat tarihi, arkeoloji, Türk dili ve edebiyatı, eğitim bilimleri, coğrafya, iletişim bilimleri, sosyoloji, felsefe, antropoloji, sanat ve tasarım, yabancı diller ve edebiyatları, dil bilim, din bilimleri, toplumsal cinsiyet çalışmaları, turizm, gerontoloji, gastronomi ve mutfak sanatları, spor bilimleri alanlarında üretilen Türkçe ve İngilizce çalışmaları ve araştırmaları yayınlamak Türkiye’de bu alandaki birikime katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yazarların Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne gönderdikleri makalelerin benzer versiyonlarının başka bir yerde daha önce basılmamış olmaları gerekmektedir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, tüm yayın hakları Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne aittir ve yazarlar telif haklarını devretmiş sayıldıklarından yazarlara ayrıca telif ücreti ödenmez. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.

Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS), which is a peer-reviewed and multi-disciplinary academic journal, began to be published in 2017. The journal will be published on a biannual basis (Spring and Autumn issues). AKSOS is listed by DergiPark and indexed by Eurasian Scientific Journal Index.

The AKSOS welcomes original, up-to-date articles from all disciplines in social sciences and aims to makes contribution to the literature and the field of social sciences by publishing theoretical articles and empirical research in Turkish or English to provide a forum for the dissemination of knowledge and findings. Areas relevant to the scope of the AKSOS include: economics, finance, business management, social policies, labour relations, political sciences, public administration, international relations, international trade and logistics, law, behavioral sciences, history, art history, archaeology, Turkish language and literature, pedagogy, geography, communication sciences, sociology, philosophy, anthropology, art and design, foreign languages and literatures, linguistics, theology, gender studies, tourism studies, gerontology, sport sciences and gastronomy and culinary arts.

All papers (or their similar versions) submitted to AKSOS journal must be unpublished. Authors submitting manuscripts to the journal should not simultaneously submit them to another journal. The copyrights of the papers accepted for publication are deemed transferred to Akdeniz University Journal of the Institute of Social Sciences (AKSOS). Authors will not be paid any royalty fees. Responsibility of published papers belongs to the authors. Citing without giving due credit is prohibited.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına İmtiyaz Sahibi

Grant Holder in behalf of Akdeniz University, Institute of Social Sciences

Prof. Dr. Ebru İÇİGEN

Editör / Editor

Doç. Dr. Ayşad Güdekli

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Nur Soysal

Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın

Arş. Gör. Şükrü Aydın

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Prof. Dr. Arda Arıkan

Kapak Tasarımı / Sayfa Tasarımı / Cover Design / Page Design

Serkan Kırbaç

Adres / Address: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akdeniz Üniversitesi Enstitüleri Binası B Blok 2. Kat Dumlupınar Bulvarı

07058 Kampus / ANTALYA

Sekreterlik / Secretarial

Ad: Durmuş Yıldız

E-posta: durmusyildiz@akdeniz.edu.tr

Telefon: 02422274400 - 1485 (dahili)

E-Mail: aksosdergi@gmail.com

Web: aksosjournal.com / aksos.akdeniz.edu.tr

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

AKSOS
indeks

Yayın Kurulu* / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Ögke	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet Ayhan	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Beykan Çizel	Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi
Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Erol Esen	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fakültesi
Prof. Dr. Hasan Şahan	Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet Altunkaya	Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Adak	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Gülmez	Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Şeker	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Nurşen Adak	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Osman Eravşar	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Selim Çağatay	Akdeniz Üniversitesi / İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Zekeriya Karadavut	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Ömür Tosun	Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Zehra Yiğit	Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Öksüz	Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Danışma Kurulu* / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Koçak	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ata Yakup Kaptan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin Göztaş	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Barbaros Gönençgil	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Belma Güneri Fırlar	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal Karabulut	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

* İsmine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. / – in alphabetical order by name

Prof. Dr. Burak Özçetin	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Çisil Sohodol Bir	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Ebru Güzelcık Ural	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ed Emmer	Emporia State University
Prof. Dr. Edibe Sözen	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Emel Şerife Baştürk Akca	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Gian Paolo Luppi	Conservatorio Di Musica G. Battista Martini
Prof. Dr. Gönül Demez	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Güliz Uluç	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Günseli Bayraktutan Sütçü	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati Aktaş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Bulut	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Erdoğan	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yılmaz	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Binark	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Gökçe	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İrvan	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Atabek	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Ayselin Gözde Yıldız	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Gül Aktaş	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Güvenç Dinç	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil Şahin	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa Usta	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Yener	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Sırrı Serhat Serter	Anadolu Üniversitesi

Editörden...

Dergimizin onuncu sayısında yer alan birbirinden özgün araştırmaları sizlerle buluşturabilmenin mutluluğu içerisindeyiz. Tarihten pedagojik formasyon çalışmalarına, sosyal medyadan mimari ve felsefenin etkileşimine farklı disiplinlerden her biri kendi alanında ses getirecek eserlerin yer aldığı bu sayımızda toplamda sekiz çalışma yer alıyor. Bilal Conteh'in "**International Students' Perception on Social Media Influencer Marketing**" başlıklı çalışması günümüzde yeni medya kullanımının artmasının pazarlama çalışmalarına etkisini influencer pazarlama ekseninde ele alıyor. Bir diğer çalışma olan "**Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Ekosentrik, Antroposentrik ve Antipatik Tutumlarının Belirlenmesi**" de Sait Bulut, Gizem Şahin, Ayşegül Orkun ve Gülhan Özbakır Demirel pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmalarında kapsamlı veriler sunuyor. "**Menippean Satire Revisited: The Ruling Class**" başlıklı makalede Sevcan Işık, Peter Barnes'ın The Ruling Class adlı oyununu modern Menippos hicvi örneği olarak inceliyor. "**Türk Evi Kavramının Tarihi Yazımı Üzerine Bir İnceleme**" ile Şerife İncedemir ve Kemal Reha Kavas konuya alternatif bir yaklaşım getiriyor. Adviye Ayça Ünlüer, Nur Cemelelioğlu, Yasemin Yıldırım, Barış Öçal ve Arda Eden'in birlikte gerçekleştirdikleri "**Pandemi Koşullarında Türkiye Genelindeki Üniversitelerin Sanat, Tasarım ve Mimarlık Bölümlerindeki Uygulamalı Dersler İçin Çevrimiçi Eğitimde Yaşanan Problemler ve Gereksinimlere Yönelik İhtiyaç Analizi**" başlıklı çalışması güncel çıkarımların yapıldığı bir araştırma olarak oldukça ilgi çekici iken Bilal Karabulut'un "**Sosyal Medya ve İletişim Alanında Yaşanan Dönüşüm: Twitter Diplomasisi Örneği**" isimli çalışması ise sosyal medyanın diř politika yapımında önemli bir unsur haline geldiğini ortaya koyuyor. Sezen Başak Özünur Şahin ve Kemal Reha Kavas, "**Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma**" başlıklı araştirmasında Barragán'ın tasarımlarında dönemin felsefi dönüşümlerinin izleri sorguluyor. Derginin son sayısının son makalesi ise Gökhan Dilbaş tarafından kaleme alınan ve Orta Çağ Macar tarihinin bir dönemine ışık tutan "**Macar Tarihinde Kumanlar**" isimli çalışmasıdır.

Dergimizin onuncu sayısının siz kıymetli araştırmacılarımız ve okurlarımıza sunulması için büyük özveri ile çalışan yardımcılarım **Dr. Öğr. Gör. Ayşe Nur Soysal'a**, **Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın'a**, **Arş. Gör. Şükrü Aydın'a** ve yine bu sayımızda da dergimizin mizanpaj çalışmalarını titizlikle yürüten **Serkan Kırbacı'ya** teşekkür ederim. Dergimizin yabancı dil editörü olarak bu sayıya katkılar sunan **Prof. Dr. Arda Arıkan'a**, desteklerinden ötürü enstitü müdürümüz **Prof. Dr. Ebru İçigen'e**, enstitü sekreterimiz **Atiye Koyuncu'ya** ve enstitü çalışanımız **Durmuş Yıldız'a**, dahası tüm bu zorlu süreci anlamlı kılacak kıymetli okurlarımıza en içten teşekkürlerimi sunarım.

Keyifli okumalar dilerim.

Doç. Dr. Ayşad GÜDEKLİ

Editör

İçindekiler / Contents

- 9 | International Students' Perception On Social Media Influencer Marketing
Bilal CONTEH
(Araştırma Makalesi)
- 32 | Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Ekosentrik,
Antroposentrik Ve Antipatik Tutumlarının Belirlenmesi
Sait BULUT, Gizem ŞAHİN, Ayşegül ORKUN, Gülhan ÖZBAKIR DEMİREL
(Araştırma Makalesi)
- 58 | Menippean Satire Revisited: The Ruling Class
Sevcan IŞIK
(Araştırma Makalesi)
- 74 | *Türk Evi* Kavramının Tarih Yazımı Üzerine Bir İnceleme
Şerife İNCEDEMİR, Kemal Reha KAVAS
(Araştırma Makalesi)
- 87 | Pandemi Koşullarında Türkiye Genelindeki Üniversitelerin Sanat, Tasarım
Ve Mimarlık Bölümlerindeki Uygulamalı Dersler İçin Çevrimiçi Eğitimde
Yaşanan Problemler Ve Gereksinimlere Yönelik İhtiyaç Analizi
**Adviye Ayça ÜNLÜER, Nur CEMELELİOĞLU, Yasemin YILDIRIM, Barış ÖÇAL
Arda EDEN**
(Araştırma Makalesi)
- 105 | Sosyal Medya Ve İletişim Alanında Yaşanan Dönüşüm: Twitter Diplomasisi Örneği
Bilal KARABULUT
(Araştırma Makalesi)
- 120 | Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi
Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma
Sezen Başak ÖZÜNUR ŞAHİN, Kemal Reha KAVAS
(Araştırma Makalesi)
- 138 | Macar Tarihinde Kumanlar
Gökhan DİLBAŞ
(Araştırma Makalesi)

INTERNATIONAL STUDENTS' PERCEPTION ON SOCIAL MEDIA INFLUENCER MARKETING

Bilal CONTEH¹

Abstract

The paper aimed to examine the factors that influenced international students' perception of social media influencer marketing, emphasizing the effectiveness of the source credibility model and how its independent variables in perceived attractiveness, expertise, and trustworthiness can influence its dependent variable in purchase intention. The study employs a quantitative research method in a survey questionnaire. The population of this study is the international students enrolled at Akdeniz University. Participants of the study were selected using a snowball sampling method. Snowball sampling is a nonprobability sampling method that employs a few participants to help identify other participants to participate in the research, thus enlarging the sample size. The results showed that perceived attractiveness, expertise, and trustworthiness did not positively affect purchase intention. The study was conducted on an international sample of students has revealed that international students do not accept the practice of influencer marketing, and the source credibility of social media influencers has an insignificant effect on purchase intention.

Keywords: Influencer Marketing, International Students, Social Media, Source Credibility Model, Akdeniz University.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 21.09.2021 - Kabul Tarihi: 06.12.2021

Conteh, B. (2021). "International Students' Perception on Social Media Influencer Marketing". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 9-31.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL MEDYA INFLUENCER PAZARLAMASI ALGISI

Öz

Bu makale, uluslararası öğrencilerin sosyal medya influencer (fenomen) pazarlama algısını etkileyen faktörleri, kaynak güvenilirlik modelinin etkililiğine ve algılanan çekicilik, uzmanlık ve güvenilirlikteki bağımsız değişkenlerinin satın alma niyetinde bağımlı değişkenini nasıl etkileyebileceğine vurgu yaparak incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma, bir anket anketi şeklinde nicel bir araştırma yöntemi kullanmaktadır. Bu araştırmanın evreni Akdeniz Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerdir. Araştırmanın katılımcıları kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Kartopu örnekleme, araştırmaya katılacak diğer katılımcıları belirlemeye yardımcı olmak için birkaç katılımcıyı kullanan ve böylece örnek boyutunu genişleten bir olasılıksız örnekleme yöntemidir. Sonuçlar, algılanan çekiciliğin, uzmanlığın ve güvenilirliğin satın alma niyetini olumlu etkilemediğini göstermiştir. Araştırmanın uluslararası bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle, uluslararası öğrenciler tarafından influencer pazarlama uygulamasının kabul edilmediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Influencer Pazarlama, Uluslararası Öğrenciler, Sosyal Medya, Kaynak Güvenilirlik Modeli, Akdeniz Üniversitesi.

1. Introduction

Nowadays, people represent companies through branded content on personal social media accounts, such as Instagram, Snapchat, Twitter, and YouTube. As influencer marketing focused on traditional media has been used in public relations and advertising for many years, social influencer marketing is a tool to reach a large consumer group at once in an authentic manner. For many years, conventional media influencer marketing is being used in public relations and advertising since influencer marketing is a tool designed to reach larger customer groups at once in an effective way. Nowadays, people represent companies on personal social media accounts such as Instagram, Snapchat, Twitter, and YouTube by posting branded content.

Influencer marketing, as well as the body of literature on the subject, is a relatively new concept in advertising research. Influencer marketing requires a delicate balance of the influencer's authentic voice and brand-advertising strategies. Influencer marketing works optimally when the content from social media influencers is organic, authentic, and believable (Carpenter et al., 2018, p.12). Goldenberg et al. (2009, p.1) assert that influential people are assumed to be affable, intelligent, and have a vast network of social links. Influence can be derived from traits including being favored and valuable in a group and being vigorous with content (Solis & Webber, 2012, p.22).

According to Van Dijck et al. (2018), social media, which has aided widespread practice, is a dynamic field in which platforms and usage practices are constantly changing in an established culture of connectivity with multi-directional information flow (Balaban & Mustatea, 2019, p.31). Social influence marketing is defined as "a technique that employs social media content created by everyday people using highly

accessible and scalable technologies and social influencers to achieve an organization's marketing and business needs" (Singh et al., 2012, p.19). Social media platforms have become an essential conduit in many brands' marketing campaigns. Based on a study titled "Influencer Marketing Benchmark Report 2021", 68% of respondents use Instagram for influencer marketing (Influencer Marketing Hub & Upfluence, 2021, p.39). Tiktok, the most recent platform for influencer marketing, has increased usage. The app has been demonstrated to be an effective tool for reaching younger audiences, and its fame is estimated to improve (p.43).

Social media influencers represent a new type of independent, third-party endorser who defines the tendencies of an audience (Freberg, 2011, p. 1). According to Djafarova and Rushworth (2017), target audiences portray social media influencers as more reachable, realistic, pleasurable, truthful, and impactful in purchase behaviors than traditional celebrities (Balaban & Mustatea, 2019, p.33). Social media influencers are easy to relate to since they reveal details from their everyday routines. They generate para-social conversations by creating an illusion of direct relationships.

Social media influencers involve a variety of pursuits, including content development, advertising creation, opinion leadership, and entrepreneurship (Carpenter et al., 2018, p.12). They "can sometimes range from celebrities to more micro-targeted specialist or non-expert peer group (IAB, 2018, p.5). Influencers who choose to do social media marketing should possess their image, unique design, style, and communication values, and most importantly, they must establish a consensual relationship with their followers, indulge them in the discussion, and publicize one or more of their motives (Černikovaite, 2019, p.806).

Based on the introduction, which revolves around influencer marketing, social media, and social media influencers, the paper aims to examine the factors that influence international students' purchase intent, emphasizing the credibility of social media influencers using the source credibility model. The study employed a quantitative research method in a survey questionnaire that employed 338 participants. However, the sampling technique and sample size could serve as limitations to the study.

2. Research Problem

Social media is assisting people in surmounting the hurdle of information insufficiency. Still, consumers are becoming more reliant on online information sources for decision-making processes (Plotkina & Munzel, 2016, p.1). Consumers frequently seek information online before making a purchase decision, emphasizing the importance of online information seeking in consumer decision making (Cosenza et al., 2015, p.71). Even though social media and the Internet have been substantiated to be fantastic marketing tools for the practice of social media influencer marketing, source credibility considerations between the consumer and the influencer remain a significant concern. The source's credibility establishes whether or not consumers will utilize the message and affect their decision-making ambitions. As a result, source credibility is a critical factor in influencing insight, perception, and behavior patterns (Wathen & Burkell,

2002, p.134), which equates to consumers making a purchase decision of a particular product they came across digitally and are satisfied (Hye Park & Stoel, 2002, p.159).

Consumers typically focus on influencers' dispositions, brands they harness, attractions, and their typical style of living. However, one area of influencer marketing that needs information and clarification is how people perceive influencers' purchasing recommendations. The current gap in the area is associated with the confusion of the definition of the concept, how influencers can be detected, and how they can be utilized to raise brand awareness, augment potential sales, and sway the purchasing decisions of current and prospective customers. The study considers and assesses an influencer's different factors and attributes that affect consumers' purchase intention. These factors include people's trust in specific influencers, perceived physical appearance, the influencer's technical expertise, and whether they play a significant role in purchase decisions. As a result, the purpose of this paper is to provide an extension into the conceptual and theoretical contribution of the developing area of influencer marketing, as well as a more simplistic picture of the effects of this diversified hypothesis, which has not yet been thoroughly researched by investigating the perception of international students on social media influencer marketing with the help of source credibility model variables in Ohanian (1990). The variables are influencer-perceived attractiveness, expertise, trustworthiness, and purchase intention. The above research problem leads to the research question follow:

- To what extent are international students aware of social media influencer marketing?
- To what extent do influencers' perceived attractiveness, expertise, and trustworthiness affect international students' purchase intention?

2.1. Aim and Objectives of the Study

The study investigates international students' perceptions of social media influencer marketing. This study investigates the factors consumers detect to become more efficacious in social media influencer marketing, emphasizing influencers and the virtues that captivate international students to see them as examples to follow or opinion leaders that impact their purchasing decisions. The study's objectives center on four primary constructs and how they relate to the fourth, which is purchase intention. The following are the study's objectives:

- To know the awareness level of international students in relation to social media influencer marketing.
- To determine the extent to which influences' perceived attractiveness influences international students purchase intention.
- To understand the impact of influences' perceived expertise on the purchase intent of international students.
- To understand the impact of influencers' perceived trustworthiness on the purchase intent of international students.

2.2. Limitations of the Study

This study has several limitations that call for concern and should be examined in future studies. One such rule is related to the sample frame of the study. The sample frame of the study is centered on international students studying at Akdeniz University and their perception of influencer marketing. Future studies should focus mainly on a broader scope targeting university students within the university or Turkey. Equally, the research could compare Turkish and international students' perceptions of influencer marketing. By so doing, a more generalized result can be achieved. In a similar vein, Future studies should not be limited only to university students. Still, they should be expanded to other age groups to bring about diverse views and solidify the study results.

Another limitation could be seen in the sampling technique used for the study. The study used a snowball sampling technique, and most of the study's data were derived from the researcher's network of friends and international students. The method could have likely brought about some bias in the responses. The most apparent criticism about snowball sampling is the prejudice and unrepresentativeness of the entire population. The researcher personally reached out to some of the participants through phone calls and WhatsApp messaging to urge them to participate in the study or share the questionnaire with another international student to participate in the survey. He realized that the study was not getting the much-needed. Future studies could use a probability sampling technique to achieve a more balanced result.

Furthermore, the study examined the international perception of social media influencers, but it did not focus on participants' perception of influencers' source credibility attribute about a particular product. For instance, an influencer's source credibility level for one product could differ for another. Therefore, it is recommended that future studies should test the level of effectiveness of source credibility for a particular product instead of generalizing it.

Also, the fact that all independent variables were found to have an insignificant effect on purchase intention could be a limitation of this study. Previous studies like that of Ohanian (1991) and Pornpitakpan (2003) have found at least one or all independent variables of perceived attractiveness, expertise, and trustworthiness to affect the dependent variable of purchase intention significantly. Future studies should look into the methodology or scale of the source credibility model to see whether such changes may affect the outcome of the result.

3. Influencer Marketing

Influencer marketing is currently one of the most important concepts in marketing, if not the most important. Even though the notion of influencer marketing has been a talking point in academic research, the emergency of the COVID-19 and tendencies in social media utilization patterns have substantially impacted influencer marketing research (Taylor, 2020, p.889). The concept of influencer marketing directly addresses the most common sales barriers within prospective customers and focuses attention on individuals who guide decision-makers (Brown & Hayes, 2008, p.12).

Influencer marketing commenced as a cost-efficient tool for companies with limited marketing budgets, concentrating on offline opinion leaders such as journalists or industry experts to gain favorable coverage (Brown & Hayes, 2008). According to Influencer Marketing Hub & Upfluence (2021, p. 20), 90% of 5000 strong respondents believed influencer marketing is an effective form of marketing in their study titled 'Influencer Marketing Benchmark Report.' According to the same report, 82.5% of businesses deduct influencer marketing spending from their marketing budget (p. 35). Influencer marketing has emerged as a significant source of advertising revenue, according to Magna (2020, p. 11). Notwithstanding the fears that influencer marketing would feel the consequences of COVID-19, it has grown significantly. Influencer marketing is forecast to expand from \$1.7 billion in 2016 to \$13.8 billion by 2021. (Influencer Marketing Hub & Upfluence, 2021, pp. 9-10).

The key work in influencer marketing is influence. Influence refers to the ability to influence someone, something, or the course of events (Brown & Hayes, 2008, p. 50). The practice of influencer marketing involves the formation and advancement of content that entails particular brands or products, focusing on gaining from the positive effect influencers are presumably to have on consumer impression about the product being advertised (European Commission, 2018, p. 32). According to Upfluence data, there are six types of influencers in influencer marketing. Micro-influencer are influencers with less than 15,000 followers, Regular-influencer holds between 15,000 and 50,000 followers, Rising-influencer maintained between 50,000 and 100,000 followers, Mid-influencer has between 100,000 and 500,000 followers, Macro-influencer owns between 500,000 and 1,000,000 followers, while Mega-influencer has more than 1,000,000 followers (Influencer Marketing Hub & Upfluence, 2021, p. 13).

While the practice of influencer marketing takes the form of opinion pieces, videos, or pictures being shared on the influencer's social media channels with the clear inscription of the sponsor, the process starts with identifying and targeting influential users to convince them to endorse a brand or specific products through their social media channels (De Veirman et al., 2017, p. 802). Because of the digitalization of businesses, web 2.0, and the success of social networking sites, the focus of influencer marketing has shifted from offline to online opinion leaders (Bratz, 2017:6). Online influencers are the new opinion leaders who have the advantage of reaching a broader audience via their online community (Lyons & Henderson, 2005, p. 320). Online influencers are expected to submit favorable reviews and ratings they have used in return for a premium (Abidin, 2016, p. 87).

According to an A&E (2020) study of influencer marketing experts, influencers noticed three practical and effective patterns to develop influencer marketing during the COVID-19 pandemic. The first trend is relatively high engagement, as influencers who work from home have more time to create consumer-friendly content. The second trend is increased social media traffic due to more consumers using social media as an amusement. Finally, because influencers can relate to the target audience's requirements, their ability to convey personalized advertising at a lesser cost is improving.

According to Obviously (2020), brands and influencers should do what it takes to change and grow in the influencer marketing arena by primarily prioritizing their

customers. Influencers should use various engagement tools, but the video should be taken seriously because it has become one of the most effective communication forms. Brand influencers should identify themselves or operate with brand ambassadors who share their beliefs, aspirations, stylistic inclinations, and target market (pp. 26-27). Influencer marketing is different from traditional advertising in two different ways. First, influencer marketing content is produced by a specific person rather than a company. Second, it is mainly conferred as a personal endorsement rather than the candid and openly detectable promotion of a brand or product (European Commission, 2018, p. 32).

There are drawbacks to influencer marketing. According to De Veirman et al. (2017, p. 813), one of the most challenging challenges in influencer marketing is identifying the right influencers for the brand. Tobin (2019) identified three additional disadvantages that marketers discovered were impeding their efforts in influencer marketing. The existence of 'fake followers' causes strife in audience confirmation, single influencers lessening their influence by promoting multiple brands, and regulatory issues related to disclosures due to some advertising campaigns' protective identity.

4. Theoretical Frame and Hypotheses of the Study

4.1. Source Credibility Model

Theoretically, this study adds to the source credibility model by testing the purchasing intentions of international students using source credibility attributes. Source credibility is a beneficial feature of an influencer that significantly affects the recipient's approval of a message (Ohanian, 1990, p. 41). Ohanian (1990) created a framework to measure the efficiency of celebrity endorsers by examining the endorser's or influencer's expertise, trustworthiness, and attractiveness, primarily during the advertising process. The Source – Credibility Approach is best used for studies that attempt to understand more about the efficiency of advertising messages and their implication on viewers and classify the responsibility of the brand in source credibility (Wang & Scheinbaum, 2018 p. 17).

In line with Pornpitakpan (2004) study, there is sufficient evidence that the three dimensions of source credibility can autonomously make a significant contribution to source viability (Sertoglu, et al., 2014, p. 70). Through a process known as "internalization," which arises when recipients accept the source's influence in terms of individual attitude and value structures, information from a reliable source can influence beliefs, opinions, perceptions, and/or behaviors (Erdoğan, 1999:297). According to Ohanian (1991, p. 46), the higher the perceived credibility of an endorser, the more effective advertising is.

This study's constructs include influencer perceived attractiveness (Ohanian, 1991), influencer expertise (Ohanian, 1990; Pornpitakpan, 2003), influencer trustworthiness (Pornpitakpan, 2003; Ohanian, 1990), and influencer purchase intention (Pornpitakpan, 2003; Ohanian, 1990). All items were modified to become more pertinent to the study's objectives. The paper proposed three hypotheses to test against the items measuring the construct that informed the study. The study's dependent variable is

purchase intention, while the independent variables are influencer-perceived physical attractiveness, influencer-perceived expertise, and influencer-perceived trustworthiness.

4.1.1. Purchase Intention

The consumer's preference to buy a product or service is referred to as purchase intention. In the same vein, purchase intention includes the consumer's decision to buy a product after evaluating it (Younus et al., 2015, p. 9). Purchase intent is an essential factor in the acquiring process of consumers. It is defined as a parameter that assesses the individual's behavioral action (Schmidt et al., 2018, p. 34). Purchase intention was adopted from Ohanian (1991). The construct contributed three items as follows: PI.1. "I will purchase a product presented by a social media influencer", PI.2. "I will consider buying a product presented by an influencer" and PI.3. "The probability that I will consider buying a product presented by a social media influencer is very high".

4.1.2. Physical Attractiveness

Attractiveness is a generalization of positive associations with a person, including physical attractiveness, personality, and athletic ability (Erdoğan 1999, p. 299). In this study, attractiveness is defined as a person's perceived physical traits – the image itself. Influencers who are perceived as enticing are more able to impact purchase intent (Van der Waldt et al., 2009, p. 104). Erdoğan (1999, p. 299) added that physically appealing communicators are more effective at changing beliefs. In some studies, physical attractiveness has been measured using characteristics such as being classy, beautiful, elegant, and sexy (Ohanian, 1991). The hypothesis is tested to see a link between purchase intention and perceived physical attractiveness among international students. Influencer perceived attractiveness is derived from Ohanian (1991). The construct tried five items. IPA.1. "social media influencer is elegant", IPA.2. "social media influencer is classy", IPA.3. "I find social media influencer is beautiful", IPA.4. "I find social media influencer is sexy", and IPA.5. "I find social media influencer is attractive". The Hypothesis for this construct is as follow:

H.1.Social media influencers' perceived physical attractiveness significantly impacts international students' purchase intention.

4.1.3. Perceived Expertise

Perceived Expertise is the degree to which an influencer is perceived to have a thorough understanding, experience, or skills to advertise products (Van der Waldt et al., 2009, p. 104). Influencers' expertise is the extent to which an influencer is perceived to be a supplier of valid assertions is defined as influencer expertise (Erdoğan, 1999, p. 298). Data for this study would be gathered to determine whether international students pay attention to social media influencers' expertise and whether it is important to them when making purchasing decisions. The influencer perceived expertise construct was adapted from Pornpitakpan (2003) and Ohanian (1991). The

construct tested five items. The items are as follows: IE.1. "Social media influencer is an expert", IE.2. "Social media influencer is experienced", IE.3. "social media influencer is knowledgeable", IE.4. "Social media influencer is qualified" and IE.5. "Social media influencer is skilled". The hypothesis for the perceived expertise construct is as follows:

H.2. Social media influencers' perceived expertise significantly impacts international students' purchase intention.

4.1.4. Perceived Trustworthiness

Pornpitakpan (2003, p. 180) defines trustworthiness as the audience's confidence in and acceptance of the influencer and the message. Trustworthiness is related to the influencer's sincerity, credibility, reliability, fairness, and genuineness (Van der Walddt et al., 2009, p. 104; Berlo et al., 1969, p. 567). It has been discovered that trust and loyalty between a consumer and an influencer positively affect growth and long-term communication patterns between the followers and the promoted brand (Sudha & Sheena, 2017, p. 29). According to the findings, trustworthiness announces both purchase intent and existing investment risk (Büttner & Göritz, 2008, p. 35). Smith (1973, p. 309) accepted the negative side of trustworthiness as a critical element of credibility because an untrustworthy influencer, irrespective of his other traits, is deemed as a dubious message source. This study investigates whether the trustworthiness of social media influencers influences international students' purchasing intentions. Trustworthiness was borrowed from Pornpitakpan (2003) and Ohanian (1991). The construct tested five items as follows: IT.1. "Social media influencer is trustworthy", IT.2. "Social media influencer is sincere", IT.3. "Social media influencer is reliable", IT.4. "Social media influencer is honest" and IT.5. "Social media influencer is dependable". The following is the Hypothesis for perceived trustworthiness:

H.3. Social media influencers' perceived trustworthiness significantly impacts international students' purchase intention.

5. Research Methodology

The study employs a quantitative research method in a survey questionnaire. The population of this study is the international students studying at Akdeniz University. According to Akdeniz University's international relations office, the university has 2,801 international students. By attempting to investigate their perceptions of social media influencers, the number of international students can only add to the significance of this study. The study used international students as the target population because students are active on social media, as 96% of students have reliable access to the internet to browse social media sites (Hall & Sivakumaran, 2014, p. 3). The study sample is drawn from the target population of international students. Groves et al. (2004, p. 45) define a sample as a cluster from which measurement would be sought. The study has 338 participants as its sample size after 10 of the 348 completed questionnaires were deemed unfit for inclusion into the study. The confidence interval level of the sample size was set at 95%, which was an accurate level if considering the size of the population. The participants were recruited using a snowball sampling

technique. A snowball sampling is a nonprobability sampling method that employs a few participants to help identify other participants to participate in the research, thus enlarging the sample size. The study's responses were effectively gathered between 16th April 2021 and 30th June 2021.

5.1. Pre-testing of Research Instrument

As part of a pretest to purify the initial measurement items and develop the study's final questionnaire, 73 online questionnaires were completed via Google form. The pre-test participants are 47 (64.4%) males and 26 (35.6%) females. The primary reason for administering a pre-test is to ensure the reliability and validity of the scale used for the study. The 7-point scale of the study was adopted from past works on related studies. Influencer perceived attractiveness, Ohanian, (1991); influencer expertise, Ohanian, (1990) and Pornpitakpan, (2003); influencer trustworthiness, (Pornpitakpan, 2003, Ohanian, (1991); and purchase intention, Ohanian, (1991). Even though the study's scale was derived from previous works on related studies, the scale was adjusted to suit the study's context.

The study used Statistical Package for Social Science software (SPSS) version 21 to ascertain the reliability and validity of the constructs used for this research. Cronbach Alpha test was performed to determine the internal consistency of items, while factor analysis procedure with principal component analysis and Varimax was initiated to verify the validity of items. The construct's Cronbach Alpha test delivered an acceptable result, and no items were discarded. Four constructs with a combined amount of 18 items were quantified. Influencer perceived attractiveness (5 items) $\alpha=.91$, influencer expertise (5 items) $\alpha=.93$, influencer trustworthiness (5 items) $\alpha=.92$, and purchase intention are the constructs measured (3 items) $\alpha=.89$.

In addition, all 18 items were subjected to principal component analysis with Varimax rotation. A total of four dimensions were achieved, with the total variance explained rate of the four factors determined to be 80.4 %, KMO 0.867, and Bartlett Sphericity test value of ($p=0.00$). The table below shows the results of the Cronbach alpha and factor analysis tests.

Table 1. Reliability and Factor Analysis Test Results

Items	Factors			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
Influencer Perceived Attractiveness				
IPA. 2 Social media influencer is classy	.875			
IPA. 3 Social media influencer is beautiful	.831			
IPA. 1 Social media influencer is elegant	.811			
IPA. 4 Social media influencer is sexy	.750			
IPA. 5 Social media influencer is attractive	.683			

Influencer Perceived Trustworthiness				
IT. 4 Social media influencer is honest		.855		
IT. 3 Social media influencer is reliable		.851		
IT. 2 Social media influencer is sincere		.788		
IT. 1 Social media influencer is trustworthy		.757		
IT. 5 Social media influencer is dependable		.697		
Influencer Perceived Expertise				
IE. 2 Social media influencer is experienced			.894	
IE. 3 Social media influencer is knowledgeable			.796	
IE. 1 Social media influencer is an expert			.784	
IE. 4 Social media influencer is qualified			.721	
IE. 5 Social media influencer is skilled			.600	
Purchase Intention				
PI. 1 I will purchase a product presented by a social media influencer				.872
PI. 3 The probability that I will consider buying a product presented by an influencer is very high				.864
PI. 2 I will consider buying a product presented by an influencer				.811
Total variance explained (80.4)	54.0	10.3	8.6	7.4
Cronbach Alpha (.91)	.91	.92	.93	.89

Factor 1 and 2 are occupied by influencer perceived attractiveness and influencer trustworthiness while factor 3 and 4 loads items for the constructs influencer perceived expertise and purchase intention respectively.

6. Research Findings

6.1. Socio-Demographic Information of Participants

Concerning participants' gender, males represented 71.6% of the sample while females accounted for 28.4%. A good number of participants 81.7% fall under the age bracket of 18-24 while 16.9% and 1.4% of participants constituted ages 25-34 and 35-44 respectively. In terms of the geographical locations from which participants emerged, Asia accounted for 67.5%, Africa 20.7%, Europe 11.5% and South America 0.3%. The faculties of participants were divided into three broad areas with each area comprising related programmes.

Table 2. Socio-Demographic Information of Participants

Characteristics	Frequency	%
Gender		
Male	242	71.6
Female	96	28.4
Total	338	100
Age		
18-24	276	81.7
25-34	57	16.9
35-44	5	1.4
Total	338	100
Participants Origin		
Africa	70	20.7
Asia	228	67.5
Europe	39	11.5
South America	1	0.3
Total	338	100
Participants Faculty		
Social Sciences Related Programmes	181	53.6
Engineering and Sciences related Programmes	133	39.3
Medicine Related Programmes	24	7.1
Total	338	100
Level of Education		
Undergraduate (Bachelor's Degree)	275	81.4
Graduate (Masters, PhD etc.)	63	18.6
Total	338	100
Monthly Income		
300-600 TL	6	1.8
601-900 TL	121	35.6
901-1,200 TL	154	45.0
1,201- TL and above	57	17.0
Total	338	338

Participants offering Social Sciences related programmes constituted 53.6% of the sample. Participants enrolled at the university for Engineering and sciences related programmes accounted for 39.3% while those registered for medicine-related programmes made up 7.1%. In regards to participants' level of education, 81.4% are in undergraduate level (Bachelor's Degree) and 18.6% in graduate-level (master's degree of Doctor of Philosophy degree). Data for participants' monthly income indicated that 45.6% of participants have 901-1,200 TL every month, 35.8% gets 601-900 TL, 17.0% gets 1,201 and above while only 1.8 % gets 300-600TL every month.

6.2. Social Media Influencer Marketing Awareness

According to the result, almost all participants 99.1% are aware of social media influencer marketing while 99.2 % did attest that they remember seeing influencer marketing messages on social media like Instagram, Facebook, Snapchat, TikTok and others. The majority of participants 99.1% do follow social media influencers with over half of the participants (50.3%) following entertainment pages while 23.7% and 15.7% follow sport and beauty and fashion respectively.

Table 3. Frequency of Participants Views on Influencer Messages on Social Media

Social Media	Everyday	4-6 times per week	2-3 times per week	Once in a week	More Rarely	Never	Mean	Standers Deviation
Instagram	178 52.7%	19 5.6%	43 12.7%	41 12.1%	24 7.1%	33 9.8%	2.4467	1.77482
YouTube	65 19.2%	103 30.5%	52 15.4%	41 12.1%	43 12.7%	34 10.1%	2.9882	1.61774
Facebook	25 7.4%	26 7.7%	103 30.5%	69 20.4%	30 8.9%	85 25.1%	3.9112	1.54010
Snapchat	25 7.4%	30 8.9%	77 22.8%	92 27.2%	28 8.3%	86 25.4%	3.9645	1.53454
Twitter	16 4.7%	25 7.4%	67 19.8%	58 17.2%	59 17.5%	113 33.4%	1.53454	1.52077
TikTok	163 48.2%	35 10.4%	53 15.7%	43 12.7%	20 5.9%	24 7.1%	2.3905	1.63461
Others	11 3.3%	9 2.7%	43 12.7%	41 12.1%	32 9.5%	202 59.8%	5.0118	1.41206

Wellbeing and fitness, interior design, housing and Gardening, Food, Cooking and Baking, Gaming and e-sport as well as travelling combined accounted for the remaining 10.3%. In relation to the frequency at which participants read or see influencers

messages on social media, Instagram turned out to be the most frequently visited with 52% of participants who see or read influencers posts every day. TikTok is the second most viewed everyday social media with 48.2%.

Majority of participants 96.2% as a result of an influencer's recommendation. In relation to the frequency at which participants shop online due to the recommendation of an influencer, 36.7% shop once in every three months, 29% shop once in every six months, 18.3% shop once in a month while 7.4%, 5.6 and 3% of participants shop several times in a week, once in a year and never respectively. Based on the responses for average spending on online shopping in a year, 42.6% of participants spend between 300-399TL, 24.9% spend between 100-199TL, 20.1% spend between 400-499TL, 8.3% spend less than 99 TL while 1.2% and 3% spend 200-299TL and 500 and above TL respectively.

As the study was conducted during a pandemic, 95% of participants confirmed that they spend more time on social media now than before. The majority of participants 39.1% stated that loss of interest would make them stop following their favourite influencer, 26.3% would stop following an influencer due to a drop in trust, 19.2% think political beliefs or opinion would force them to unfollow an influencer while 11.5% would just unfollow because of too many advertisements. However, 3.8% of participants attested that they would never stop following their favourite influencer. Almost all participants 98.2% are aware that influencers are doing business as the same percentage of participants do realise that some social media influencers can make commissions directly based on customer purchases.

6.3. Source Credibility Scale

The source credibility scale consists of four constructs with 18 items. The result for influencer perceived attractiveness revealed a combined mean value of 28.294. The five-item construct also showed a calculated standard deviation of 6.427 with a total variance of 8.505. According to the result, it is quite clear that the statement "social media influencer is elegant" with a mean value of 5.926 is the most effective attribute that describes a social media influencer based on influencer perceived attractiveness construct. However, the statement "social media influencer is sexy" seems to be the least effective attribute with a mean value of 5.529.

Table 4. Influencer Perceived Attractiveness

Items	Mean	Standard Deviation
Social media influencer is elegant	5.926	1.697
Social media influencer is classy	5.550	1.215
Social media influencer is beautiful	5.633	1.206
Social media influencer is sexy	5.529	1.203
Social media influencer is attractive	5.656	1.113

Influencer perceived expertise accounted for the highest overall mean value of 29.051, a total standard deviation value of 6.152 and a variance of 7.646. The statement "social media influencer is an expert" with a mean value of 6.100 and a standard deviation of 1.454 is the participants most preferred statement. The standard deviation

scores for the other items are very low, suggesting that the responses are proximate to their respective means.

Table 5. Influencer Perceived Expertise

Items	Mean	Standard Deviation
Social media influencer is an expert	6.100	1.454
Social media influencer is experienced	5.778	1.230
Social media influencer is knowledgeable	5.766	1.213
Social media influencer is qualified	5.659	1.124
Social media influencer is skilled	5.748	1.131

Influencer trustworthiness registered a combined mean value of 28.531 with the highest mixed standard deviation of 6.668 and a total variance of 8.978. Most participants consider social media influencers to be trustworthy as the mean score for the score is found to be 5.967. Apart from the first statement, the preceding statements about social media influencers being sincere, reliable, honest and dependable has lesser standard deviation values and are closer to their respective mean values.

Table 6. Influencer Perceived Trustworthiness

Items	Mean	Standard Deviation
Social media influencer is trustworthy	5.967	1.577
Social media influencer sincere	5.645	1.306
Social media influencer is reliable	5.748	1.302
Social media influencer is honest	5.574	1.257
Social media influencer is dependable	5.597	1.226

Concerning the dependent variable of purchase intention, the amalgamated mean score is calculated to be 17.493. The combined mean value is the lowest compared to other variables because it is the only variable that measures three items. The total standard deviation and variance of the construct are 3.863 and 5.041 respectively. Most of the participants prefer to purchase a product (mean, 6.044) rather than considering buying a product presented by an influencer (mean, 5.707).

Table 7. Purchase Intention

Items	Mean	Standard Deviation
I will purchase a product presented by a social media influencer	6.044	1.492
I will consider buying a product presented by an influencer	5.707	1.150
I probability that I will consider buying a product presented by an influencer is very high	5.742	1.221

The dependent variable purchase intention was further analysed with an independent t-test with a significant level determined at $\alpha = 0.05$ in order to know whether there is

a significant difference between males and females in relation to purchasing intention. According to the result, purchase intention ($t=0.89$, $p=0.37$) produced values that are greater than 0.05. Therefore, it is concluded that there is no significant difference between males and females in relation to purchasing intention.

Table 8. Difference between Men and Women in Relation to Purchase Intention

Construct	Gender	N	Mean	Standard Deviation
Purchase Intention	Male	242	5.871	1.268
	Female	96	5.729	1.335

6.4 Hypotheses Testing

The study incorporated a number of hypotheses that aimed at predicting the effectiveness of the independent variables of influencers perceived attractiveness, expertise and trustworthiness in impacting the dependent variable of purchase intention. To realise this impact, the study basically made use of multiple regression analysis in order to measure the firmness of connection. The derived score of the R, R square and Adjusted R of the regression analysis is shown in table. 9 below.

Table 9. Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.621 ^a	.387	.378	1.01233

a. Predictors: IPA, IE, IT

b. Dependent Variables: PI

According to the result of the regression analysis, it can be seen from the model summary table that R square which explained how much of the dependent variable (purchase intention) could be explained is 0.387 which means 38.7% of the dependent variable could be explained by the regression analysis. The adjusted R square which has a more accurate value in predicting variables that affect the dependent variable is 0.378.

The regression analysis also provided answers for clarifying the research hypotheses. The study focused on the significant level or the p-value which was set at 0.05 in order to determine whether the hypotheses were accepted or rejected. The first hypothesis tested was the one connecting social media influencer perceived attractiveness to purchase intention. The result revealed that the effectiveness of perceived attractiveness on purchase intention is not significant since $p = 0.173$ is greater than the threshold of 0.05. Therefore, H.1, the alternative hypothesis which stated that "*Social media influencer's perceived physical attractiveness has a significant impact on international students' purchase intention*" was rejected while the null hypothesis was accepted.

The other hypothesis was considered in the regression analysis was that of hypothesis 2, which aimed at predicting the influence of social media influencer expertise on purchase intention. The p-value, $p=0.247$ is higher than the threshold level of 0.05

and as a result, expertise could not influence purchase intention. In that case, for H.2, the alternative hypothesis which predicted that “*Social media influencer’s perceived expertise has a significant impact on international students’ purchase intention*” was rejected while the null hypothesis was accepted.

The final hypothesis of the study tested the impact of perceived trustworthiness on purchase intention and the result was no way different from that of the previously tested hypotheses. The p-value which is $p=0.225$ is found to be greater than the significant level of 0.05. This means that, for H.3, the alternative hypothesis stating “*Social media influencer’s perceived trustworthiness has a significant impact on international students’ purchase intention*” was rejected while the null hypothesis was accepted.

Table 10. Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95.0% Confidence Interval for B	
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound
(Constant)	1.818	.300		6.245	.000	1.228	2.410
IPA	.140	.076	.193	1.774	.173	.008	.290
IPE	.142	.084	.142	1.812	.247	.024	.308
IPT	.134	.107	.144	1.813	.225	.012	.257

a. Dependent Variable: Purchase Intention (PI).

The regression analysis further released information on the standardised Coefficients Beta which analyses the strength of each independent variable. Among the three constructs competing to impact the dependent variable of purchase intention, influencer perceived attractiveness tend to be the most effective with a score of 0.193. This finding suggests that purchase intention could be influenced by the way and manner a consumer perceived the looks and appearance of an influencer. The second and the least effective variable are influencer perceived trustworthiness, 0.144 and influencer perceived expertise, 0.142.

7. Discussion

The study focused on international students’ perception of social media influencers as a high number of them attested to be very aware of the concept and practice of the type of marketing. Since the study was conducted during the pandemic, the result revealed that the majority of participants are very active online not only following the routine and lifestyle of their favourite influencers but also patronising their advertised products.

The study revealed an R square of 38.7% explained of the dependent variable which

is somehow low. However, the study tried to explain the behaviour of international students which fits into Frost (2021) submission that maintained that studies that attempt to interpret human behaviour usually possess R square values below 50% due to the fact that human beings are more rigid to envisage than physical procedures. In a similar vein, the study investigated the source credibility scale consists of four constructs with 18 items to know the extent to which the independent variables of perceived attractiveness, expertise and trustworthiness can influence the dependent variable of purchase intention.

The result for the first hypothesis which is centred on influencer perceived attractiveness and the extent to which it affects the purchase intention of participants revealed that the independent variable of perceived attractiveness does not have a positive effect on purchase intention. The finding is in line with previous research conducted by Ohanian (1991), which disclosed that attractiveness did not have any effect on consumers' purchase intention. Similarly, in Lim et al, (2017) study, the attractiveness of social media influencers fell short to influence consumers' purchase intention (p.30). The finding in relation to attractiveness is quite opposite to the finding of Till & Busler (2000). Their study concluded that attractiveness could result in a huge impression on purchase intention (p.1.).

Hypothesis 2 predicted that expertise has a significant impact on international students' purchase intention. However, the hypothesis was proven to be wrong and rejected. The finding is endorsed by another study conducted by Gupta et al, (2015) who concluded that the expertise of a celebrity endorser does not significantly impact consumers' purchase intention (p.12). On the opposite of a similar study, Ohanian (1991) study stated that celebrities' perceived expertise on the product was related to the purchase intention for American respondents. This study was conducted in Turkey with various international students as participants. Thus, even though the finding cannot be generalised, it showed that different results could be derived using the same constructs. Equally so, a regression analysis done by Khan, (2017) affirmed that the perceived expertise of a celebrity can lead consumers to purchase intention (p.23).

The final hypothesis which predicted that Social media influencers' perceived expertise has a significant impact on international students' purchase intention was also rejected. The study revealed that trustworthiness had no impact on purchase intention. The finding is compatible with that of Ohanian (1991) who found that trustworthiness does not have a significant impact on purchase intention (p.52). Other studies findings on the link between trustworthiness and purchase intention revealed a significant effect between the two. Pornpitakpan (2003) studied all three constructs of the source credibility model and found that not only attractiveness but expertise and trustworthiness) were also significant and could influence purchase decision (p.189). Gupta et al, (2015, p. 12) disclosed that the trustworthiness of a celebrity endorser has a remarkable impact on consumers' purchase intention. All three of the study's alternative hypotheses were not supported and that explains the null hypotheses were accepted. The finding is just similar to those of Lim et al, (2017) in which source credibility of social media influencers was found to have an insignificant relationship with purchase intention (p.29).

8. Conclusion

Influencer marketing is one of the fastest-growing forms of marketing and its popularity mostly skyrocketed during the COVID-19 pandemic. The study concludes with a resounding note by achieving its objectives of determining the activeness of participants in relation to social media influencer marketing and the extent to which the source credibility independent variables of perceived attractiveness, expertise and trustworthiness can impact the dependent variable of purchase intention. The study recorded a high level of awareness of influencer marketing amongst international students but all the independent variables fell short of having a significant effect on the dependent variable. Thus, an extended duplication of the finding is required to strengthen the scientific rationality of this study.

Theoretically, a number of studies have examined the effect of the source credibility model on purchase intention but this study focused on international students. However, not many of them have concluded with the note that the three constructs of perceived attractiveness, expertise and trustworthiness cannot impact the purchase decision of consumers. This study has joined studies like that conducted by Lim et al, (2017, p. 29) which also concluded that the source credibility of social media influencers has an insignificant effect on purchase intention. However, more studies should be conducted to ascertain the authenticity of the findings of this study.

Apart from theoretical implications, the study offers some managerial implications. The findings of this study could assist aspiring influencers in unearthing the qualities they need to possess in order to become an effective influencer and at the same time help advertising firms to comprehend the qualities to look for in choosing an influencer that can generate positive impact in developing their brand and ultimately influence customers purchase intention.

Even though none of the source credibility constructs was able to influence the dependent variable of purchase intention, the fact remains that perceived attractiveness, expertise and trustworthiness have a huge effect on purchase intention according to previous studies. To maintain the balance, influencers should step up all aspects of their attractiveness, expertise and trustworthiness which may include them being good looking for their fans, knowing their craft and product, having a good reputation in the eyes of the public as well as practising what they preach.

The study has revealed that the popularity of influencer marketing is no longer the way it used to be. This could be evident by the awareness level registered by participants employed for the study. Managers should see this as an opportunity and invest more in influencer marketing for the betterment of their businesses.

Reference

- Abidin, C. (2016). Visibility Labour: Engaging with Influencers' Fashion Brands and #OOTD Advertorial Campaigns on Instagram, *Media International Australia*, 161(1), 86-100.
- Balaban, D. & Mustătea, M. (2019). Users' Perspective on the Credibility of Social Media Influencers in Romania and Germany. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 21(46) 31-46.
- Berlo, D. K., Lemert, J. B. & Mertz, R. J. (1969). Dimensions for evaluating the acceptability of message sources. *The Public Opinion Quarterly*, 33, 563–576.
- Brown, D. & Hayes, N. (2008). *Influencer Marketing: Who Really Influences Your Customers?*. London: Routledge.
- Büttner, O.B. & Göritz, A.S. (2008). Perceived Trustworthiness of Online Shops. *Journal of Consumer Behaviour* 7, 35–50.
- Carpenter, C. C., Lemon, L.L., & Hoy, M.G. (2018). #Sponsored #Ad: Agency Perspective on Influencer Marketing Campaigns. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 40(1):1-17.
- Cosenza, T.R., Solomon, M.R. & Kwon, W.S. (2015). Credibility in the Blogosphere: A Study Of Measurement and Influence of Wine Blogs as an Information Source. *Journal of Consumer Behaviour*, 14, 71–91.
- Černikovaitė, M. (2019). The Impact of Influencer Marketing on Consumer Buying Behaviour in Social Networks. *Contemporary Issues in Business, Management and Economics Engineering*, (2019).
- De Veirman, M., Cauberghe, V. & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram Influencers: the Impact of Number of Followers and Product Divergence on Brand Attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5) 798-828.
- European Commission (2018). *Behavioural study on Advertising and marketing Practices in Online Social Media – Final Report*. European Commission, GfK Consortium, (2018).
- Erdoğan, B.Z. (1999). Celebrity Endorsement: A Literature Review. *Journal of Marketing Management*, 41(3), 291-314.
- Etikan I, Alkassim R. & Abubakar S. (2016). Comparison of Snowball Sampling and Sequential Sampling Technique. *Biom Biostat International Journal*, 3(1):6-7.
- Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K. & Freberg, L.A. (2011). Who are the Social Media Influencers? A study of Public Perceptions of Personality. *Public Relations Review* (2010).
- Groves, R. M., Fowler Jr, F J., Couper, M. P., Lepkowski, J. M., Singer, E., & Tourangeau, R. (2011). Survey methodology (Vol. 561). John Wiley & Sons.
- Gupta, R., Kishore, N. & Verma, DPS. (2015). Impact of Celebrity Endorsements on Consumers' Purchase Intention: A Study of Indian Consumers. *Australian Journal of*

Business and Management Research, 5(3) 1-15.

Hall, H.K. & Sivakumaran, T. (2014). Social Media Use among International Students. *International Student Experience Journal*. 2(1).

Hye Park, J. & Stoel, L. (2002). Apparel shopping on the Internet: Information Availability on US Apparel Merchant Web Sites. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 6(2):158-176.

Kahle, L.R. & Homer, P. (1985), Physical Attractiveness of the Celebrity Endorser: A Social Adaptation Perspective. *Journal of Consumer Research*, 11(4), 954-961.

Lim, J.L., Radzol, A.R.M., Cheah, J.H. & Wong, M.W. (2017). The Impact of Social Media Influencers on Purchase Intention and the Mediation Effect of Customer Attitude. *Asian Journal of Business Research*. 7(2) 2017.

Lyons, B. & Henderson, K. (2005). Opinion Leadership in a Computer-mediated Environment. *Journal of Consumer Behaviour*, 4(5) 319-329.

Ohanian, R. (1990). Construction and Validation of a Scale to Measure Celebrity Endorsers' Perceived Expertise, Trustworthiness, and Attractiveness. *Journal of Advertising*, 19(3), 39-52.

Ohanian, R. (1991). The Impact of Celebrity Spokespersons' Perceived Image on Consumers' Intention to Purchase. *Journal of Advertising Research*, 31(1), 46-54.

Plotkina, D. & Munzel, A. (2016). Delight the Experts, but Never Dissatisfy Your Customers! A Multi-Category Study on the Effects of Online Review Source on Intention to Buy a New Product. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 29,1-11.

Pornpitakpan, C. (2003). Validation of the Celebrity Endorsers' Credibility Scale: Evidence from Asians. *Journal of Marketing Management*, 19(1-2),179-195.

Schmidt, S. H., Shreffler, M. B., Hambrick, M. E. & Gordon, B. S. (2018). An Experimental Examination of Activist Type and Effort on Brand Image and Purchase Intentions. *Sport Marketing Quarterly*, 27(1),31-43.

Sertoglu, A. E., Catlı, O. & Korkmaz, S. (2014). Examining the Effect of Endorser Credibility on the Consumers' Buying Intentions: An Empirical Study in Turkey. *International Review of Management and Marketing*, 4(1) 66-77.

Singh, S. & Diamond, S. (2012). *Social Media Marketing for Dummies*. Ontario, John Wiley & Sons Canada, Ltd.

Smith, R. G. (1973), Source Credibility Context Effects. *Speech Monographs*, 40, 303-309.

Sudha, M. & Sheena, K. (2017) 'Impact of Influencers in Consumer Decision Process: The Fashion Industry. *School of Communication and Management Studies Journal of Indian Management*, 14(3)14-30.

Taylor, C.R. (2020). The Urgent Need for More Research on Influencer Marketing, *International Journal of Advertising*, 39(7), 889-891.

Taherdoost, H. (2016). Sampling Methods in Research Methodology; How to Choose

a Sampling Technique for Research. *International Journal of Academic Research in Management*, 5(2) 18-27.

Till, B. D. & Busler, M. (2000), The Matchup Hypothesis: Physical Attractiveness, Expertise and the Role of Fit on Brand Attitude, Purchase Intent and Brand Beliefs, *Journal of Advertising*, 29(3) 1-13.

Van der Walddt, D., Van Loggerenberg, M. & Wehmeyer, L. (2009), Celebrity Endorsements versus Created Spokespersons in Advertising: A Survey among Students. *South African Journal of Economic and Management Sciences* 12(1).

Wang, S. W. & Scheinbaum, A. C. (2018). Enhancing Brand Credibility via Celebrity Endorsement: Trustworthiness Trumps Attractiveness and Expertise. *Journal of Advertising Research*, 58(1), 16-31.

Wathen, C.N. & Burkell, J. (2002). Believe It Or Not: Factors Influencing Credibility on the Web. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53 (2), 134-144.

Younus, S., Rasheed, F & Zia, A. (2015). Identifying the Factors Affecting Customer Purchase Intention. *Global Journal of Management and Business Research (A) XV (II) I.O (2015)*.

Web

A&E. (2020). Effect of the Pandemic on Influencer Marketing Study. Accessed on 25.05.2021 from, <https://www.amraandelma.com/effect-of-pandemic-on-influencer-marketing/>.

Frost, J. (2021). How To Interpret R-squared in Regression Analysis. Accessed on 28.08.2021 from <https://statisticsbyjim.com/regression/interpret-r-squared-regression/>

Influencer Marketing Hub, & Upfluence. (2021). Influencer Marketing Benchmark Report 2021. Accessed on 25.05.2021 from, https://influencermarketinghub.com/influencer_marketing_benchmark_report_2021.pdf.

Interactive Advertising Bureau (2018). Inside Influence, Accessed on 20.06.2021 from, https://www.iab.com/wpcontent/uploads/2018/01/IAB_Influencer_Marketing_for_Publishers_2018-01-25.pdf.

Letang, V. & Stillman, L. (2020). Magna Global Advertising Forecast (Winter Update December 7, 2020). Accessed on 27.03.2021 from, <https://s3.amazonaws.com/media.mediapost.com/uploads/MagnaYearEnd2020Forecast.pdf>.

Obviously. (2020). Trends Report: The Impact of Coronavirus on Influencer Marketing. Accessed on 20.06.2021 from, <https://static1.squarespace.com/static/5b1f2ba0b40b9d244893933e/t/5e83608cc927de74e8d5d298/1585668329525/Trends+Report+The+Impact+of+Coronavirus+on+Influencer+Marketing+Obviously.pdf>.

Solis, B. & Webber, A. (2012). The Rise of Digital Influence: A "How to" Guide for Business to Spark Desirable Effects and Outcomes through Social Media Influence. Accessed on 5.12.2020, from <https://www.slideshare.net/Altimeter/the-rise-of-digital-influence>.

Tobin, J. (2019). Three influencer Marketing Problems that Brands Themselves Can Be Created. Accessed on 17.05.2021 from, <https://www.forbes.com/sites/forbesagency-council/2019/10/14/three-influencer-marketing-problems-that-brands-themselves-have-created/#284463bb6a3e>.

YPulse. (2020). 3 Stats that Show Influencers are as Influential as Ever. YPulse daily. New York: YPulse. Accessed on 15.03.2021 from, <https://www.ypulse.com/article/2020/09/01/3-stats-that-show-influencers-are-as-influential-as-ever/>.

PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVREYE YÖNELİK EKOSENTRİK, ANTROPOSENTRİK VE ANTİPATİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ¹

Sait BULUT²

Gizem ŞAHİN³

Ayşegül ORKUN⁴

Gülhan ÖZBAKIR DEMİREL⁵

Öz

Bu çalışmanın amacı, pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumları ile incelenen değişkenler (bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir türü, gelir düzeyi, en uzun süre yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili ders alma durumu, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemektir. Tarama (betimsel) modelinin kullanıldığı çalışmaya, 2019-2020 eğitim öğretim yılında pedagojik formasyon eğitimi alan 708 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın verilerinin toplanması için “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ekosentrik, Antroposentrik ve Çevreye Yönelik Antipatik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmada, ekosentrik tutum alt boyutunda; bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir türü, en uzun yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili seminerlere katılım ve çevre ile ilgili belgesel izleme durumu; antroposentrik tutum alt boyutunda bölüm/grup ve sınıf düzeyi; antipatik tutum alt boyutunda ise bölüm/grup ve cinsiyet değişkenlerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıktığı tespit edilmiştir. İnsan tutumlarını etkileyen çeşitli unsurlar (bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir türü, en uzun yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu) bulunmakla birlikte ne gibi unsurların bireylerde olumlu tutumlar oluşturacağını araştırmak çevrenin geleceğini yorumlamak açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevreye Yönelik Tutum, Ekosentrik, Antroposentrik, Antipatik, Pedagojik Formasyon Öğrencileri.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 10.09.2021 – Kabul Tarihi: 08.11.2021

Bulut, S. Şahin, G. Orkun, A. & Özbakır Demirel, G. (2021). "Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Ekosentrik, Antroposentrik ve Antipatik Tutumlarının Belirlenmesi". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 32-57.

1 Bu çalışma 19-21 Mayıs 2021 tarihlerinde 14. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fen Bilgisi Ana Bilim Dalı. E-posta: saitbulut@akdeniz.edu.tr Orcid: 0000-0002-6150-2528.

3 Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: gizemsahin242@gmail.com Orcid: 0000-0002-9512-8570.

4 Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta:aysegulorkn@outlook.com Orcid: 0000-0003-3854-1737.

5 Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: gulhanozbakirdemirel@gmail.com Orcid: 0000-0001-8057-7595.

DETERMINING THE ECOCENTRIC, ANTHROPOCENTRIC AND ANTIPATHETIC ATTITUDES OF THE PEDAGOGICAL FORMATION STUDENTS ON THE ENVIRONMENT

Abstract

This study aims to examine the ecocentric, anthropocentric, and antipathetic attitudes of the students who receive pedagogical formation education with the various variables (department/group, gender, class level, mother's education level, father's education level, income type, income level, place of residence for the longest time, living place, taking courses related to the environment, participation in environmental seminars, watching environmental documentaries). Seven hundred eight students who received pedagogical formation training in the 2019-2020 academic year participated in the study, in which the descriptive method was used. "Personal Information Form" and "Ecocentric, Anthropocentric and Antipathetic Attitude Scale" were applied to collect the research data. In the study, in the ecocentric attitude sub-dimension; department/group, gender, class level, income type, longest place of residence, living place, participation in environmental seminars and environmental documentary watching; in the anthropocentric attitude sub-dimension; department/group and class level; in the sub-dimension of antipathetic attitude, it was determined that there was a significant difference in department/group and gender variables. There are various factors (department/group, gender, class level, income type, longest place of residence, living area, participation in environmental seminars, watching the environmental documentary) that affect human attitudes; it is thought that researching what kind of factors will create positive attitudes in individuals can contribute to interpreting the future of the environment.

Keywords: Environmental Attitude, Ecocentric, Anthropocentric, Antipathetic, Pedagogical Formation Students.

1. Giriş

Toplumun gereksinimlerine bağlı olarak gelişen üretim faaliyetlerinin yoğunluğu, çevreye verilen önemi her geçen gün daha da azaltmakta ve bireyler gün geçtikçe daha da bilinçsiz hale gelmektedir. Doğal kaynaklar üzerinde artan baskı, plansız kentleşme ve kontrolsüz sanayileşme gibi çevre sorunları giderek geri dönülmez bir hal almaya başlamıştır (Türküm, 1998). Bu durum, yaşadığımız ülkenin geleceği açısından bir tehdit oluşturmaktadır (Teksöz, Şahin ve Ertepinar, 2010) olup insan-doğa ilişkisinde, toplumun değer yargıları ve kurallarının nasıl şekillenmesi gerektiği konusunu (Karaca, 2008) ön plana çıkarmaktadır. Bireylerin toplum tarafından belirlenen kurallara uyması beklenir. Bu kurallardan bazıları zorunlu iken, bazıları bireyin doğru ve yanlış kavramlarına zihinsel olarak ne kadar aşına olduğuna göre değişir ki, burada karşımıza etik kavramı çıkar (Kılıç, 2008, s. 9).

Geçmişte sadece insan-toplum ilişkisi ve çıkarları etğın konusunu oluştururken; günümüz ve geleceğın etğında, canlı ve cansız tüm varlıklar ve bunların ilişkileri irdelenir (Ertan, 2004). Bu ilişkiler, çevrenin kapsamındadır, dolayısıyla çevresel

tutum ve davranışlar çevre etiği kavramını karşımıza çıkarır (Gerçek, 2016; Kasalak, Yurcu ve Akıncı, 2018). Bilim insanları, çevre ile ilgili etik sorulara yanıt arayarak çevre sorunlarını tartışırken, yanıtlarını temellendirdikleri dayanaklar görüş farklılığı oluşturmaktadır (Karahan, 2009). Bu görüş farklılıkları ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutumlar olmak üzere bireylerin çevrelerine gösterdikleri etik anlayışları belirtir (Erten, 2007). Çevrenin ön planda olduğu ekosentrik görüşe göre, doğa bir değerdir ve doğanın çıkarları, insanoğlunun çıkarlarıyla aynı değerdedir (Erten ve Aydoğdu, 2011). Doğadaki canlı tüm varlıklar özeldir ve etkileşim halindedir. Bu döngünün bozulmaması için insanoğlu davranışlarını denetlemelidir (Kortenkamp & Moore, 2001; Deniz ve Ayverdi, 2021). İnsanın ön planda olduğu antroposentrik görüşe göre insanlığın çıkarları ön plandadır. Geri kalan tüm canlı ve cansız unsurlar insanlığın yararı, refahı ve mutluluğu için vardır. Antroposentrik görüşü savunan bireylere göre çevre, insanoğlunun yaşamında vazgeçilmez olduğu için korunmalıdır. Antipatik görüş ise bireylerin çevreye yönelik itici tutumlarını ele alır (Atlı, Uzun, Saraç, Sağlam ve Sağlam, 2014; Erten, 2007). Belirtilen bu görüşler doğrultusunda çevreye verilen önemin artırılması ve bireylerin çevreye yönelik olumlu tutumlar kazanması amacıyla öğretmenlerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir (Desjean-Perrota, Moseley & Cantu, 2008; Kahyaoğlu, Daban ve Yangın, 2008).

Literatürde yer alan ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutumların araştırıldığı, öğretmen adayları ve öğretmenlerle gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Alpak-Tunç & Yenice, 2017; Bakır, 2017; Bozdemir ve Faiz, 2018; Erten ve Aydoğdu, 2011; Karakuş ve Çimen, 2020; Saka, 2016). Çalışmalardan elde edilen sonuçlar genellendiğinde çevre sorunlarının meydana gelmesinde insanların tutumlarının yer aldığı ve insanların kendi yaşamlarını rahatça idame ettirebilmek için tutum ve davranışlarını o yönde ilerletecekleri düşünülebilir. İnsan tutumlarını etkileyen çeşitli unsurlar bulunmakla birlikte (Önder, 2015) ne gibi unsurların bireylerde olumlu tutumlar oluşturacağını araştırmak çevrenin geleceğini yorumlamak açısından önemlidir. Bu sebeple çevresel tutumun birden fazla boyutla ele alınabilmesinin ve insan tutumlarını etkileyen birçok faktörün incelenmesinin çalışmaya çok yönlülük kazandıracığı ayrıca geleceğin öğretmenleri olacak olan pedagojik formasyon öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının irdelenmesinin literatüre katkı sağlayacağını düşünülmektedir. Bu çalışmada pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın alt problemi aşağıda belirtilmiştir:

1. Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin ölçek alt boyut puanları ile incelenen değişken (bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir türü, gelir düzeyi, en uzun süre yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili ders alma durumu, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada tarama (betimsel)

modeli kullanılmıştır. Çok sayıda bireyin yer aldığı örneklemden bireylerin özellikleri hakkında bilgi elde etmek amacıyla tarama modeli kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018, s. 15).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılı Eğitim Fakültesi'nde pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler, örnekleme ise uygun örnekleme yöntemiyle seçilen pedagojik formasyon öğrencileri oluşturmaktadır. Uygun örnekleme, araştırmacının daha kolay bir şekilde ulaşabileceği bireylerden örneklem belirlemedir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018, s. 95). Grup değişkenindeki gruplandırma işlemi, fakültenin bölümler üzerinde yaptığı sınıflamalar dikkate alınarak yapılmıştır. Çalışmaya dahil olan bölümlerin gruplara dağılımları 1. grupta Fizik, Kimya, Biyoloji; 2. grupta İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı; 3. grupta Matematik, Muhasebe ve Finansman; 4. grupta Tarih, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji; 5. grupta Beden Eğitimi; 6. grupta İletişim; 7. grupta Turizm; 8. grupta Çocuk Gelişimi; 9. grupta İlahiyat; 10. grupta Güzel Sanatlar bölümünden öğrenciler olacak şekildedir.

Tablo 1. Örneklem Ait Betimsel İstatistik Tablosu

	Değişkenler	F	%
Grup	1. Grup	33	4.66
	2. Grup	196	27.68
	3. Grup	60	8.47
	4. Grup	186	26.27
	5. Grup	37	5.23
	6. Grup	34	4.80
	7. Grup	32	4.52
	8. Grup	15	2.12
	9. Grup	19	2.68
	10. Grup	51	7.20
		Belirtilmemiş	45
Cinsiyet	Kız	497	70.20
	Erkek	211	29.80
Sınıf	2. Sınıf	39	5.51
	3. Sınıf	180	25.42
	4. Sınıf	230	32.49
	Mezun	259	36.58

	Okuryazar Değil	45	6.36
	Okuryazar	36	5.08
	İlkokul Mezunu	256	36.16
	Ortaokul Mezunu	123	17.37
Anne Eğitim Düzeyi	Lise Mezunu	172	24.29
	Üniversite Mezunu	69	9.75
	Belirtilmemiş	7	0.99
	Okuryazar Değil	10	1.41
	Okuryazar	22	3.11
	İlkokul Mezunu	211	29.80
	Ortaokul Mezunu	130	18.36
Baba Eğitim Düzeyi	Lise Mezunu	196	27.68
	Üniversite Mezunu	131	18.50
	Belirtilmemiş	8	1.13
	Kendime Ait	232	32.77
Gelir Türü	Aileme Ait	467	65.96
	Belirtilmemiş	9	1.27
	1000-2000 TL	233	32.91
	2001-3000 TL	185	26.13
	3001-4000 TL	103	14.55
	4001-5000 TL	88	12.43
Gelir Düzeyi	Daha Fazla	67	9.46
	Belirtilmemiş	32	4.52
	Köy	68	9.60
	Kasaba	17	2.40
	İlçe	194	27.40
En Uzun Süre Yaşanılan Yer	İl	426	60.17
	Belirtilmemiş	3	0.43
	Devlet Yurdu	105	14.83
	Özel Yurt	30	4.24
Barınmakta Olunan Yer	Ev (Kendimin)	335	47.32
	Ailenizin Yanı	234	33.05
	Belirtilmemiş	4	0.56
Çevre İle İlgili Ders Alma Durumu	Evet	400	56.49
	Hayır	308	43.51
	Hiç Katılmadım	412	58.19
Çevre İle İlgili Seminerlere Katılım	Ara Sıra Katılıyorum	274	38.70
	Sık Sık Katılıyorum	22	3.11

	Hiç İzlemedim	21	2.97
Belgesel İzleme Durumu	Ara Sıra İzliyorum	457	64.55
	Sık Sık İzliyorum	230	32.48
Toplam		708	100.00

Tablo 1'e bakıldığında pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin 10 gruba ayrıldığı görülmektedir. Çeşitli bölümleri kapsayan bu gruplar cinsiyet, sınıf, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir türü, gelir düzeyi, en uzun süre yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili ders alma durumu, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu değişkenleri bakımından ele alınmıştır. Bölüm/grup değişkenine göz atıldığında % 2.12 (N=15) ile 8. grup en az mevcuda sahip iken % 27.68 (N=196) ile 2. grubun en fazla mevcuda sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca % 6.36 (N=45) kişi ise bölümlerini belirtmemişlerdir. Örneklemin % 70.20'sini (N=497) kız öğrenciler, % 29.80'ini (N=211) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. % 5.51 (N=39) ile en az 2. sınıf, % 36.58 (N=259) ile en fazla mezun öğrenci bulunmaktadır. Anne eğitim düzeyi değişkeninde % 5.08 (N=36) ile en az "okuryazar" seçeneği, % 36.16 (N=256) ile en fazla "ilkokul mezunu" seçeneği işaretlenmiştir. Ayrıca % 0.99 (N=7) kişi anne eğitim düzeyini belirtmemişlerdir. Baba eğitim düzeyi değişkeninde % 1.41 (N=10) ile en az "okuryazar değil" seçeneği, % 29.80 (N=211) ile en fazla "ilkokul mezunu" seçeneği işaretlenmiştir. Ayrıca % 1.13 (N=8) kişi baba eğitim düzeyini belirtmemişlerdir. Gelir türü değişkene bakıldığında % 32.77 ile (N=232) kişi "kendime ait", % 65.96 ile (N=467) kişi "aileme ait" seçeneklerini işaretlenmiş olup % 1.27 (N=9) kişi gelir türünü belirtmemişlerdir. Gelir düzeyi değişkeninde % 9.46 (N=67) ile en az "daha fazla", % 32.91 (N=233) ile en fazla "1000-2000 TL" seçeneği işaretlenmiştir. Ayrıca % 4.52 (N=32) kişi gelir miktarlarını belirtmek istememişlerdir. Barınmakta olunan yer değişkeninde % 4.24 (N=30) ile en az "özel yurt", % 47.32 (N=335) ile en fazla "ev (kendimin)" seçeneği işaretlenmiş olup % 0.56'sı (N=4) kişi yanıt vermemiştir. Çevre ile ilgili ders alma durumlarına bakıldığında % 56.49'sı (N=400) "evet", % 43.51'i (N=308) "hayır" cevabı vermiştir. Çevre ile ilgili seminerlere katılım durumlarına bakıldığında % 3.11 ile (N=22) en az "sık sık katılıyorum", % 58.19 (N=412) ile en fazla "hiç katılmadım" seçeneğini işaretlemişlerdir. Çevre ile ilgili belgesel izleme durumlarına bakıldığında ise % 2.97 ile (N=21) en az "hiç izlemedim", % 64.55 ile (N=457) "ara sıra izliyorum" seçeneği işaretlenmiştir. Araştırmanın örneklemini 708 formasyon öğrencisi oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için ölçek kullanım izinleri, Etik Kurul izni (Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 01.03.2021 tarih ve 85 sayılı onayı) ve uygulama izni (Eğitim Fakültesi izni) alınmıştır.

Ekosentrik, Antroposentrik ve Çevreye Yönelik Antipatik Tutum Ölçeği: Thompson ve Barton (1994) tarafından geliştirilip Siegrist (1996) tarafından Almancaya uyarlanan ve daha sonra da Erten (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan "hiç katılmıyorum", "katılmıyorum", "çok az katılmıyorum", "kararsızım", "biraz katılıyorum", "katılıyorum"

ve “tamamen katılıyorum” ifadelerinin yer aldığı 7’li likert tipi 26 maddeden oluşan ölçek ekosentrik (11 madde), antroposentrik (8 madde) ve antipatik tutum (7 madde) olmak üzere 3 alt boyuta sahiptir. Üç alt boyutun Cronbach Alpha katsayısı sırasıyla; 0.77; 0.78; 0.92’dir. İlk önce 27 madde içeren ölçeğin faktör analizi için KMO değeri 0.81, Bartlett testi sonuçları ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (2455.797, $p < .00$). Faktör yükleri incelenen maddeler arasında madde yükünün .30’un altında olması sebebiyle çıkarılarak madde sayısı 26 maddeye düşürülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu ifade edilebilir (Erten, 2007).

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada değişkenler ile ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutum ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmış olup analizlere geçmeden önce normallik testi yapılarak gruplardaki mevcuda göre uygun normallik testlerine (Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilks), skewness, kurtosis değerleri ve Q-Q plots grafiklerine bakılmıştır. Veri dağılımlarının ekosentrik ve antroposentrik alt boyut puanlarında normalliği sağlarken antipatik alt boyut puanlarında normalliği sağlamadığı tespit edilmiş olup verilerin analizinde parametrik testlerden bağımsız örneklemeler t-testi ve ANOVA ile non-parametrik testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri uygulanmıştır. Gruplar arası farklılığın tespiti için ise varyansların eşit dağıldığı ve dağılmadığı durumlara bakılarak Scheffe ve Tamhane’s T2 analizleri yapılmış olup analiz sonuçları p manidarlık düzeyi 0.05 olacak şekilde yorumlanmıştır. Bu çalışmada her bir alt boyuta ait Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı sırasıyla ekosentrik tutum 0.65, antroposentrik tutum 0.77, antipatik tutum 0.89 olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Tablo 2. Gruplara/Bölgümlere Ait Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Tamhane’s T2 Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	792.955	9	88.106	2.584	.006*	1-2, 1-3, 1-4,
	Gruplar İçi	22263.655	653	34.094			1-5, 1-10
	Toplam	23056.609	662				
Antroposentrik	Gruplar Arası	4661.887	9	517.987	8.379	.000*	1-2, 1-3, 1-5,
	Gruplar İçi	40368.876	653	61.821			1-10
	Toplam	45030.763	662				2-4, 2-5
							3-4, 3-5
							4-5, 4-10
							5-6, 5-7

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde grup değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($F=2.584$, $p=.006$). Bu farklılık 1. grup ile 2, 3, 4, 5 ve 10. gruplar arasındadır. Antroposentrik alt boyut puanları incelendiğinde de puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($F=8,379$, $p=.000$). Tespit edilen farklılıklar 1. grup ile 2, 3, 5 ve 10. gruplar; 4. grup ile 2, 3, 5 ve 10. gruplar; 5. grup ile 2, 3, 6 ve 7. gruplar arasındadır.

Tablo 3. Gruplara/Bölgümlere Ait Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Gruplar	N	X̄	SS
Ekosentrik	1. Grup	33	71.69	3.59
	2. Grup	196	67.39	5.49
	3. Grup	60	67.40	6.51
	4. Grup	186	66.62	6.01
	5. Grup	37	67.70	5.29
	6. Grup	34	67.62	7.58
	7. Grup	32	68.78	4.84
	8. Grup	15	67.73	7.55
	9. Grup	19	68.10	5.69
	10. Grup	51	67.75	5.96
Antroposentrik	1. Grup	33	36.33	11.81
	2. Grup	196	44.57	7.18
	3. Grup	60	44.90	7.02
	4. Grup	186	41.29	8.04
	5. Grup	37	49.29	5.53
	6. Grup	34	43.41	7.98
	7. Grup	32	41.16	9.76
	8. Grup	15	45.13	7.88
	9. Grup	19	45.21	8.17
	10. Grup	51	45.51	7.45

Tablo 2’de görüldüğü üzere gruplar arasında ortaya çıkan farklılıklar grup ortalamaları ile ele alınmış, Tablo 3 incelendiğinde ise ekosentrik alt boyutunda 1. grup lehine ($X̄:71.69$), antroposentrik alt boyutunda ise sırasıyla 1. grup ($X̄:36.33$), 4. grup ($X̄:41.29$) ve 7. grup ($X̄:41.16$) lehine olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Gruplara/Bölgümlere Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Gruplar	N	Sıra Ortalama	X ²	SD	P	Tamhane's T2 Testi
Antipatik	1. Grup	33	260.52	21.735	9	.010*	1-5
	2. Grup	196	321.24				4-5
	3. Grup	60	358.23				5-8
	4. Grup	186	312.55				5-9
	5. Grup	37	415.88				
	6. Grup	34	358.96				
	7. Grup	32	344.73				
	8. Grup	15	271.90				
	9. Grup	19	352.16				
	10. Grup	51	383.03				

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde gruplara ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($X^2_{(9)}=21.735$, $p=.010$). Bu farklılık 5. grup ile 1, 4, 8 ve 9. gruplar arasındadır. Sıra ortalamaları değerlerine bakıldığında 8. grubun (N=15) lehine bir sonuç olduğu gözlemlenmiştir ($X:271.90$).

Tablo 5. Gruplara/Bölgümlere Ait Antipatik Alt Boyut Puanları Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Gruplar	N	\bar{X}	SS
Antipatik	1. Grup	33	12.30	7.39
	2. Grup	196	14.73	9.45
	3. Grup	60	15.65	9.47
	4. Grup	186	13.78	7.97
	5. Grup	37	23.35	16.19
	6. Grup	34	15.15	7.91
	7. Grup	32	15.00	9.12
	8. Grup	15	11.40	4.58
	9. Grup	19	13.26	3.68
	10. Grup	51	18.04	11.34

Tablo 4'te görüldüğü üzere gruplar arasında ortaya çıkan farklılıklar grupların sıra ortalamaları ile ele alınmış, Tablo 5 incelendiğinde ise 8. grubun bu sonucu destekler nitelikte bir ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir ($X:11.40$).

Tablo 6. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Cinsiyet Değişkeni Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Ekosentrik	Kız	497	68.24	5.59	706	4.799	.000*
	Erkek	211	65.77	6.53			
Antroposentrik	Kız	497	43.35	8.35	706	-.327	.744
	Erkek	211	43.57	8.20			

*p<.05

Tablo 6 incelendiğinde cinsiyet değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup ($t_{(706)}=4.799$, $p=.000$) bu farklılık kız öğrenciler lehinedir ($\bar{X}:68.24$). Antroposentrik alt boyutunda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($t_{(706)} = -.327$, $p=.744$).

Tablo 7. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Mann-Whitney U Test Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Antipatik	Kız	497	324.00	161027.00	37274.00	.000*
	Erkek	211	426.35	89959.00		

*p<.05

Tablo 7 incelendiğinde cinsiyet değişkenine ait antipatik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup ($U=37274.00$, $p=.000$) bu farklılık kız öğrenciler lehinedir.

Tablo 8. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Scheffe Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	517.491	3	172.497	4.890	.002*	3. Sınıf - Mezun
	Gruplar İçi	24833.486	704	35.275			
	Toplam	25350.977	707				
Antroposentrik	Gruplar Arası	813.826	3	271.275	3.985	.008*	2. Sınıf - Mezun
	Gruplar İçi	47920.257	704	68.069			
	Toplam	48734.083	707				

*p<.05

Tablo 8 incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=4.890$, $p=.002$). Bu farklılık 3. sınıf ile mezun öğrenciler arasındadır. Antroposentrik alt boyut puanları incelendiğinde de puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($F=3.985$, $p=.008$). Tespit edilen farklılık 2. sınıf ile mezun öğrenciler arasındadır.

Tablo 9. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkeni Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	SS
Ekosentrik	2. Sınıf	39	68.89	5.15
	3. Sınıf	180	66.16	5.73
	4. Sınıf	230	67.57	5.87
	Mezun	259	68.17	6.24
Antroposentrik	2. Sınıf	39	46.51	8.30
	3. Sınıf	180	44.16	7.70
	4. Sınıf	230	43.59	7.93
	Mezun	259	42.28	8.86

Tablo 8'de görüldüğü üzere sınıf düzeyleri arasında ortaya çıkan farklılık grup ortalamaları ile ele alınmış Tablo 9 incelendiğinde ise ekosentrik alt boyutunda mezun öğrenciler lehine (\bar{X} :68.17), antroposentrik alt boyutunda da mezun öğrenciler (\bar{X} :42.28) lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Sınıflar	N	Sıra Ortalaması	X^2	SD	p
2. Sınıf	39	372.01	2.547	3	.467
3. Sınıf	180	362.59			
4. Sınıf	230	363.02			
Mezun	259	338.67			

*p<.05

Tablo 10 incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(3)}=2.547$, p=.467).

Tablo 11. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Anne Eğitim Düzeyi Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Ekosentrik	Gruplar Arası	121.630	5	24.326	.676	.642
	Gruplar İçi	25013.517	695	35.991		
	Toplam	25135.147	700			
Antroposentrik	Gruplar Arası	522.135	5	104.427	1.523	.180
	Gruplar İçi	47644.806	695	68.554		
	Toplam	48166.942	700			

*p<.05

Tablo 11 incelendiğinde anne eğitim düzeyi değişkenine ait hem ekosentrik hem de

antroposentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F=.676, p=.642; F=1.523, p=.180).

Tablo 12. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Sınıflar	N	Sıra Ortalaması	X ²	SD	p
Antipatik	Okuryazar Değil	45	415.64	7.430	5	.191
	Okuryazar	36	393.96			
	İlkokul Mezunu	256	344.88			
	Ortaokul Mezunu	123	335.04			
	Lise Mezunu	172	345.18			
	Üniversite Mezunu	69	352.09			

*p<.05

Tablo 12 incelendiğinde anne eğitim düzeyi değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (X²(5) =7.430, p=.191).

Tablo 13. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanı – Baba Eğitim Düzeyi Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Ekosentrik	Gruplar Arası	200.246	5	40.049	1.137	.339
	Gruplar İçi	24435.599	694	35.210		
	Toplam	24635.844	699			
Antroposentrik	Gruplar Arası	214.773	5	42.955	.617	.687
	Gruplar İçi	48301.421	694	69.599		
	Toplam	48516.194	699			

*p<.05

Tablo 13 incelendiğinde baba eğitim düzeyi değişkenine ait hem ekosentrik hem de antroposentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F=1.137, p=.339; F=.617, p=.687).

Tablo 14. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Sınıflar	N	Sıra Ortalaması	X ²	SD	p
Antipatik	Okuryazar Değil	10	471.80	7.666	5	.176
	Okuryazar	22	421.30			
	İlkokul Mezunu	211	348.22			
	Ortaokul Mezunu	130	338.14			
	Lise Mezunu	196	340.56			
	Üniversite Mezunu	131	360.16			

*p<.05

Tablo 14 incelendiğinde baba eğitim düzeyi değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(5)} = 7.666$, $p = .176$).

Tablo 15. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanı – Gelir Türü Değişkeni Bağımsız Örneklem T-Testi

Alt Boyutlar	Gelir Türü	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Ekosentrik	Kendime ait	232	68.29	6.48	697	2.313	.021*
	Aileme ait	467	67.18	5.70			
Antroposentrik	Kendime ait	232	43.13	8.59	697	-.592	.554
	Aileme ait	467	43.52	8.17			

* $p < .05$

Tablo 15 incelendiğinde gelir türü değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup ($t_{(697)} = 2.313$, $p = .021$) bu farklılık “kendime ait” seçeneğini işaretleyen öğrenciler lehinedir ($\bar{X}: 68.29$). Antroposentrik alt boyutuna bakıldığında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($t_{(697)} = -.592$, $p = .554$)

Tablo 16. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Gelir Türü Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Mann-Whitney U Test Sonuçları

Alt Boyut	Gelir Türü	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Antipatik	Kendime Ait	232	361.12	83780.00	51592.00	.302
	Aileme Ait	467	344.48	160870.00		

* $p < .05$

Tablo 16 incelendiğinde gelir türü değişkenine ait antipatik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($U = 51592.00$, $p = .302$).

Tablo 17. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanı – Gelir Düzeyi Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Ekosentrik	Gruplar Arası	167.584	4	41.896	1.175	.320
	Gruplar İçi	23921.166	671	35.650		
	Toplam	24088.750	675			
Antroposentrik	Gruplar Arası	159.046	3	53.015	.770	.511
	Gruplar İçi	48238.641	701	68.814		
	Toplam	48397.688	704			

* $p < .05$

Tablo 17 incelendiğinde gelir düzeyi değişkenine ait hem ekosentrik hem de antroposentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F = 1.175$, $p = .320$; $F = .770$, $p = .511$).

Tablo 18. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Gelir Düzeyi Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Gelir Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	X ²	SD	p
Antipatik	1000-2000 TL	233	353.77	7.575	4	.108
	2000-3000 TL	185	314.63			
	3000-4000 TL	103	350.32			
	4000-5000 TL	88	312.88			
	Daha Fazla	67	366.82			

*p<.05

Tablo 18 incelendiğinde gelir düzeyi değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (X²₍₄₎=7.575, p=.108).

Tablo 19. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – En Uzun Süre Yaşanılan Yer Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Tamhane's T2 Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	371.010	3	123.670	3.505		Köy-Kasaba
	Gruplar İçi	24732.584	701	35.282			
	Toplam	25103.594	704				
Antroposentrik	Gruplar Arası	159.046	3	53.015	.770	.511	
	Gruplar İçi	48238.641	701	68.814			
	Toplam	48397.688	704				

*p<.05

Tablo 19 incelendiğinde en uzun süre yaşanılan yer değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup (F=3.505, p=.015) bu farklılık köy ve kasaba seçenekleri arasındadır. Antroposentrik alt boyutuna bakıldığında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F =.770, p=.511).

Tablo 20. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik Alt Boyut Puanları – En Uzun Süre Yaşanılan Yer Değişkeni Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	En Uzun Süre Yaşanılan Yer	N	X̄	SS
Ekosentrik	Köy	68	65.75	7.11
	Kasaba	17	69.88	4.04
	İlçe	194	67.24	5.86
	İl	426	67.85	5.83

Tablo 19'da görüldüğü üzere ekosentrik alt boyut puanları arasında ortaya çıkan farklılığın, Tablo 20'ye bakıldığında "kasaba" seçeneği lehine olduğu görülmüştür (X̄:69.88).

Tablo 21. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin En Uzun Yaşanılan Yer Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	En Uzun Süre Yaşanılan Yer	N	Sıra Ortalaması	X ²	SD	p
Antipatik	Köy	68	372.16	1.383	3	.710
	Kasaba	17	387.41			
	İlçe	194	354.52			
	İl	426	347.88			

*p<.05

Tablo 21 incelendiğinde en uzun süre yaşanılan yer değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(3)}=1.383$, $p=.710$).

Tablo 22. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Barınmakta Olunan Yer Değişkeni Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Scheffe Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	578.092	3	192.697	5.484	.001*	Devlet Yurdu-Ev
	Gruplar İçi	24597.282	700	35.139			Ev-Aile Yanı
	Toplam	25175.374	703				
Antroposentrik	Gruplar Arası	175.418	3	58.473	.857	.463	
	Gruplar İçi	47757.694	700	68.225			
	Toplam	47933.112	703				

*p<.05

Tablo 22 incelendiğinde barınmakta olunan yer değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=5.484$, $p=.001$). Bu farklılık ev (kendimin) ile devlet yurdu ve aile yanı seçenekleri arasındadır. Antroposentrik alt boyutuna bakıldığında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F=.857$, $p=.463$).

Tablo 23. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik Alt Boyut Puanları – Barınmakta Olunan Yer Değişkeni Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Barınılan Yer	N	\bar{X}	SS
Ekosentrik	Devlet Yurdu	105	66.16	5.86
	Özel Yurt	30	66.90	5.02
	Ev	335	68.39	5.80
	Aile Yanı	234	66.81	6.23

Tablo 22’de görüldüğü üzere ekosentrik alt boyut puanları arasında ortaya çıkan farklılığın, Tablo 23’e bakıldığında “ev (kendimin)” seçeneği lehine olduğu ($\bar{X}:68.39$) gözlemlenmiştir.

Tablo 24. Barınmakta Olunan Yer Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Barınmakta Olunan Yer	N	Sıra Ortalaması	X ²	SD	p
Antipatik	Devlet Yurdu	105	376.89	3.263	3	.353
	Özel Yurt	30	373.73			
	Ev	335	353.85			
	Aile Yanı	234	336.90			

*p<.05

Tablo 24 incelendiğinde barınmakta olunan yer değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(3)}=3.263$, $p=.353$).

Tablo 25. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Çevre İle İlgili Ders Alma Durumu Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Çevre Ders Alma Durum	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Ekosentrik	Evet	308	67.99	6.01	706	-1.893	.059
	Hayır	400	67.13	5.95			
Antroposentrik	Evet	308	43.14	8.75	706	.779	.436
	Hayır	400	43.63	7.95			

*p<.05

Tablo 25 incelendiğinde çevre ile ilgili ders alma durumu değişkenine ait hem ekosentrik hem de antroposentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($t_{(706)} = -1.893$, $p=.059$; $t_{(706)} = .779$, $p=.436$).

Tablo 26. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevre İle İlgili Ders Alma Durumu Değişkenine Ait Antipatik Alt Boyut Puanları Mann-Whitney U Test Sonuçları

Alt Boyut	Çevre Ders Alma Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Antipatik	Evet	308	348.49	107333.50	59747.50	.490
	Hayır	400	359.13	143652.50		

*p<.05

Tablo 26 incelendiğinde çevre ile ilgili ders alma durumu değişkenine ait antipatik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($U=59747.50$, $p=.490$).

Tablo 27. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Çevre İle İlgili Seminerlere Katılım Durumu Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Scheffe Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	327.811	2	163.906	4.618	.010*	Hiç Katılmadım - Ara Sıra Katılıyorum
	Gruplar İçi	25023.166	705	35.494			
	Toplam	25350.977	707				
Antroposentrik	Gruplar Arası	260.758	2	130.379	1.896	.151	
	Gruplar İçi	48473.326	705	68.756			
	Toplam	48734.083	707				

*p<.05

Tablo 27 incelendiğinde çevre ile ilgili seminerlere katılım durumu değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (F=4.618, p=.010). Bu farklılık hiç katılmıyorum ile ara sıra katılıyorum seçenekleri arasındadır. Antroposentrik alt boyutuna bakıldığında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F =1.896, p=.151).

Tablo 28. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik Alt Boyut Puanları – Çevre İle İlgili Seminerlere Katılım Durumu Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Çevre Semineri Katılım Durumu	N	\bar{X}	SS
Ekosentrik	Hiç Katılmadım	412	66.94	5.84
	Ara Sıra Katılıyorum	274	68.35	6.10
	Sık Sık Katılıyorum	22	67.59	6.29

Tablo 27'de görüldüğü üzere ekosentrik alt boyut puanları arasında ortaya çıkan farklılığın, Tablo 28'e bakıldığında "ara sıra katılıyorum" seçeneği lehine olduğu görülmüştür (\bar{X} :68.35).

Tablo 29. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevre İle İlgili Seminerlere Katılım Durumuna Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Çevre Seminerlerine Katılım	N	Sıra Ortalaması	X^2	SD	p
Antipatik	Hiç Katılmadım	412	362.01	1.544	2	.462
	Ara Sıra Katılıyorum	274	345.55			
	Sık Sık Katılıyorum	22	325.34			

*p<.05

Tablo 29 incelendiğinde çevre ile ilgili seminerlere katılım durumu değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(2)}=1.544$, p=.462).

Tablo 30. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik ve Antroposentrik Alt Boyut Puanları – Çevre İle İlgili Belgesel İzleme Durumu Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Scheffe Testi
Ekosentrik	Gruplar Arası	499.310	2	249.655	7.082	.001*	Hiç İzlemedim-Sık Sık İzliyorum
	Gruplar İçi	24851.667	705	35.251			
	Toplam	25350.977	707				Ara Sıra İzliyorum-Sık Sık İzliyorum
Antroposentrik	Gruplar Arası	337.254	2	168.627	2.456	.086	
	Gruplar İçi	48396.829	705	68.648			
	Toplam	48734.083	707				

*p<.05

Tablo 30 incelendiğinde çevre ile ilgili belgesel izleme durumu değişkenine ait ekosentrik alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (F=7.082, p=.001). Bu farklılık sık sık izliyorum ile hiç izlemedim ve ara sıra izliyorum seçenekleri arasındadır. Antroposentrik alt boyutuna bakıldığında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F =2.456, p=.086).

Tablo 31. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Ekosentrik, Antroposentrik ve Çevreye Yönelik Antipatik Tutum Ölçeği Alt Boyut Puanları – Çevre İle İlgili Belgesel İzleme Durumu Betimsel İstatistik Tablosu

Alt Boyutlar	Belgesel İzleme Durumu	N	\bar{X}	SS
Ekosentrik	Hiç İzlemedim	21	64.81	6.14
	Ara Sıra İzliyorum	457	67.09	5.84
	Sık Sık İzliyorum	230	68.58	6.10

Tablo 30’da görüldüğü üzere ekosentrik alt boyut puanları arasında ortaya çıkan farklılığın, Tablo 31’e bakıldığında “sık sık izliyorum” seçeneği lehine olduğu görülmüştür (\bar{X} :68.35).

Tablo 32. Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çevre İle İlgili Belgesel İzleme Durumuna Ait Antipatik Alt Boyut Puanı Kruskal-Wallis H Test Sonuçları

Alt Boyut	Belgesel İzleme Durumu	N	Sıra Ortalaması	X^2	SD	p
Antipatik	Hiç İzlemedim	21	410.95	3.743	2	.154
	Ara Sıra İzliyorum	457	360.71			
	Sık Sık İzliyorum	230	337.01			

*p<.05

Tablo 32 incelendiğinde çevre ile ilgili belgesel izleme durumu değişkenine ait antipatik alt boyut puanları karşılaştırıldığında ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($X^2_{(2)}=3.743$, p=.154).

4. Sonuç

Bu çalışmada pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumları ile incelenen değişkenler (bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir türü, gelir düzeyi, en uzun süre yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili ders alma durumu, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiş olup elde edilen bulgular doğrultusunda yorumlamalar yapılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre ekosentrik tutum alt boyutunda; bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir türü, en uzun yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili seminerlere katılım ve çevre ile ilgili belgesel izleme durumu değişkenlerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bölüm/grup değişkeninde 1. grubun lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiş (Fizik, Kimya, Biyoloji bölümü öğrencileri) olup diğer gruplarla (1: Fizik, Kimya, Biyoloji; 2: İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı; 3: Matematik, Muhasebe ve Finansman; 4: Tarih, Coğrafya, Felsefe, Sosyoloji; 5: Beden Eğitimi; 6: İletişim; 7: Turizm; 8: Çocuk Gelişimi; 9: İlahiyat; 10: Güzel Sanatlar) karşılaştırıldığında ekosentrik puanı en yüksektir. Bu durum, Fizik, Kimya Biyoloji ile çevreye yönelik konuların Fen Bilimleri çerçevesinde birlikte alınabileceği ve bu alanların birbirleriyle etkileştiği şeklinde açıklanabilir. Özata-Yücel ve Özkan (2013), Fen Bilimleri ve Fen ve Teknoloji programlarının çevre konuları bakımından karşılaştırmasını yaptıkları çalışmalarında çevre konularının ülkemizde ağırlıklı olarak fen derslerinde işlendiğini belirtmiştir. Aksine Bakır (2017)'nin öğretmen ve öğretmen adaylarının ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumlarını araştırdığı çalışmasında fen ile ilişkili olan Fen Bilgisi branşının ekosentrik tutum puanlarının İngilizce, Türkçe ve Sosyal Bilgiler branşı ekosentrik puanlarından daha az iken bu çalışmayla benzer olarak Matematik branşı puanından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmayı destekler nitelikte olan Aksoy ve Karatekin (2011)'nin farklı bölümlerdeki lisans öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal eğilimlerini araştırdıkları çalışmalarında Fen Bilgisi branşının çevreye yönelik duyuşsal eğilimlerinin diğer branşların (Sosyal Bilgiler, Sınıf öğretmenliği) eğilimlerine göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeninde kadınlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularını destekler nitelikte çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Bakır, 2017; Erten ve Aydoğdu, 2011; Kahyaoğlu ve Özgen, 2012; Özdemir, 2014; Sadık ve Çakan, 2010). Kadınlar lehine gözlemlenen yüksek puanlarla, kadınların erkeklere nazaran çevreye yönelik daha hassas olabilecekleri ve olumlu bir çevresel tutumu benimseyebilecekleri ifade edilebilir. Sınıf düzeyi değişkeninde mezun öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Lakin sınıf düzeyi arttıkça ekosentrik tutumun artabileceğine dair genelleme yapılamamıştır. Aksine Bakır (2017)'nin çalışmasında 1, 2, 3 ve 4. sınıflar arası yaptığı karşılaştırmada sınıf düzeyi arttıkça ekosentrik tutumun arttığını gözlemlemiştir. Bu çalışmada ise 3, 4 ve mezun öğrenciler arasında düşük sınıf kademesinden yüksek sınıf kademesine benzer şekilde puan artışı gözlemlenirken 2. sınıftaki öğrencilerin ekosentrik tutum puanlarının en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumla birlikte, 2. sınıfta bulunan öğrencilerin en yüksek puana sahip olmaları ile daha düşük sınıf düzeyindeki öğrencilerin de çevreye yönelik olumlu tutumları benimseyebileceği sonucuna ulaşılabilir. Sadık ve Çakan (2010)'un Biyoloji

bölümü öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre sorunlarına yönelik tutum düzeylerini araştırdıkları çalışmalarında 1 ve 2. sınıf düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş olup bu farklılık 1. sınıf öğrencileri lehine gözlemlenmiştir. Ayrıca bu çalışmayla benzer olarak sınıf düzeyine göre puanlar karşılaştırıldığında (2, 3 ve 4. sınıf) sınıf düzeyi arttıkça çevresel tutumun olumlu yönde arttığı bunun yanı sıra 1. sınıflara ait puanın en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gelir türü değişkeninde geliri kendine ait olanların lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda bireylerin kendine ait gelire sahip olmasıyla üzerinde oluşturduğu çevreye yönelik sahiplenme hissi ve sorumluluğun etkili olabileceği düşünülmektedir. Değirmenci ve Aytekin (2021)'in çalışanların çevreye bağlılıkları ve çevre dostu davranışlar ilişkisine yönelik çalışmalarında çevresel bağlılık ile kurumsal sosyal sorumluluk ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna, aynı zamanda kurumsal sosyal sorumluluk algısının da çalışanların çevresel bağlılığı ve çevre dostu davranışlarını etkilediğine değinmişlerdir. Barınmakta olunan yer değişkeninde kendine ait evde yaşayanların lehine anlamlı bir farklılığın tespit edilmesi durumunun da gelir türü değişkeninde ifade edildiği gibi bireylerin sahiplenici olma ve sorumluluk almasının tutumu etkileyebileceği fikri ile örtüşebilir, ayrıca içinde bulunduğu ortamı, çevreyi düzenleme ve aitlik hissini de çevreye yönelik olumlu tutumlar oluşturma ve çevreyi benimsemeyi sağlayabilir. Gül (2013)'ün insan-doğa ilişkisi bağlamında çevre sorunları ve felsefesine ilişkin çalışmasında ünlü filozof Udall'ın "hepimiz yeryüzünün kiracılarıyız" sözünden bahsetmiş ve bu düşünce ile bireylerin çevresini yaşadığı evi olarak görmesini sağlayarak bireyler saygı ve sorumluluk çerçevesinde çevreyi algılamayı benimseyecektir. En uzun süre yaşanan yer değişkeninde kasabada yaşayanların lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda bireylerin şehir hayatı yaşayanlara göre doğayla daha iç içe yaşamının bireyin üzerinde oluşturduğu sahiplenme hissi ve sorumluluk ile olabileceği düşünülmektedir. Aksine Bakır (2017)'nin çalışmasında ilde yaşayanlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Benzer olarak da köyde yaşayanların tutum puanlarının en düşük olduğu tespit edilmiştir. Aksine Kahyaoglu ve Özgen (2012)'nin öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarını araştırdıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının en uzun süre ikamet ettikleri yerleşim yerine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiş olup köyde yaşayanların tutum puanlarının en yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Kasabada yaşayanların puanlarının ise en düşük olduğu görülmüştür. Çalışmanın bulgularıyla benzer olarak Yürüdü, Hastürk ve Köklüner (2017)'nin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında kasabada yaşayan ve öğrenim gören öğrencilerin köy ve şehir merkezinde yaşayan ve öğrenim gören öğrencilerin tutum puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Zengin ve Kunt (2013) de ortaokul öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında kırsal bölgede yaşayan öğrencilerin şehir merkezindeki öğrencilere nazaran daha yüksek tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca Yürüdü, Hastürk ve Köklüner (2017) çalışmalarında karşılaştıkları bu durumu çalışmaya dahil olan kasabalarda köylere göre insanların çevresel faaliyetlerle daha iç içe olmasına bağlı olabileceğini düşünmüştür. Lakin köy gibi doğayla çok daha iç içe yaşanabileceği düşünülen bir kırsal yerleşim yerinde yaşayanların tutum puanlarının en düşük olması diğer yerleşim yerlerine nazaran çevresel faaliyetleri daha az yaptıkları ve bunun da çalışmadaki sonuca yansıdığı yorumu yapılabilir. Çevre ile ilgili seminerlere katılım değişkeninde ara sıra katıldığını belirtenlerin lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durum, çevreye yönelik seminerlere sık sık olmasa da ara sıra katılmanın dahi bireylerde doğaya yönelik

olumlu bakış açısı oluşturabileceğini gösterebilir. Aydın ve Kaya (2011), Aydoğan (2006), Çabuk ve Karacaoğlu (2003)'ün çalışmaları incelendiğinde bireylerin çevreye yönelik duyarlılığının artırılması gerektiği, öğrencilerin çevre konusunda yapılan seminer vb. bilimsel faaliyetlere katılımının desteklenmesine dair öneride bulunmuşlardır. Çevre ile ilgili belgesel izleme durumu değişkeninde ise sık sık izlediğini belirtenlerin lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında belgesel izleme durumu ne kadar artarsa doğaya yönelik olumlu tutumların artabileceği ifade edilebilir. Bakır (2017)'nin çalışmasında çevre belgeseli izlemeye yönelik anlamlı bir farklılık gözlemlenirse de puanlar karşılaştırıldığında izleme durumundaki artış ne kadar fazla ise olumlu tutumların daha çok oluşabileceği düşünülebilir. Ayrıca Alyaz, Öztürk ve Genç (2017)'nin çevre içerikli belgesel filmin öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumlarına etkisini araştırdıkları çalışmalarında çevre ile ilgili belgesel izlemenin çevreye ilişkin tutumlarda olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karakuş ve Çimen (2020)'nin öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik etik yaklaşımlarını inceledikleri çalışmalarında belgesel izleme değişkeninin anlamlı farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre antroposentrik tutum alt boyutunda; bölüm/grup ve sınıf düzeyi değişkenlerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bölüm/grup değişkeninde 1. grubun lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Fizik, Kimya, Biyoloji bölümü öğrencileri). 1. grubun belirgin olarak ekosentrik puanları en yüksek iken antroposentrik puanları en düşük çıkmıştır. Yani ekosentrik alt boyutunda daha çevre merkezli bir tutuma sahip oldukları, doğa merkezliliğe yatkın olan öğrencilerin aynı zamanda insan merkezliliği (antroposentrik alt boyutu) daha çok reddedebileceği düşünülebilir. Aksine Alyaz, Öztürk ve Genç (2017)'nin çalışmalarında öğretmen adaylarının çevre merkezli tutumdan ziyade daha çok insan merkezli tutuma sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum çalışmadaki bulgunun tam tersini gösterse de bir düşünceyi savunurken onun tersi olabilecek düşünceyi de bireylerin reddedebileceği anlamına gelebilir. Sınıf düzeyi değişkeninde mezun öğrenciler lehine sonuç elde edilmiştir. Ekosentrik alt boyutunda sınıf düzeyi arttıkça ekosentrik olma durumunun (doğa merkezlilik) değişebileceğine dair genelleme yapılamazken, antroposentrik tutum puanlarında sınıf düzeyi arttıkça antroposentrik olma durumunun (insan merkezliliğin) azaldığı gözlemlenmiştir. Bu durum bölüm/grup değişkeninde değinildiği üzere ekosentrik tutum artarken antroposentrik tutumun da azalabileceği sonucunu ortaya koyabilir.

Araştırmanın bulgularına göre antipatik tutum alt boyutunda ise bölüm/grup ve cinsiyet değişkenlerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Antipatik alt boyutunda ise 8. grubun (Çocuk Gelişimi bölümü öğrencileri) lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 8. grubun ortalamasının en düşük çıkmasının çevreye yönelik antipatik tutumları daha çok reddettikleri sonucunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu durumun Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerinin çevre eğitiminin çocuklara erken yaşta verilmesinin çocuklarda çevreye yönelik farkındalık oluşturulmasında, olumlu tutum ve davranışların meydana gelmesinde önem arz edeceği (Erten, 2005; Şahin ve Doğu, 2018; Tarkoçin, Bilmez ve Kurt-Gökçeli, 2017) düşüncesinden yola çıkılarak antipatik tutumları en çok reddedebileceği ifade edilebilir. Cinsiyet değişkeninde kadınlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda kadınların çevreye yönelik antipatik tutumları daha çok reddettikleri görülmüştür. Kadınların ekosentrik

puanlarının erkeklerin puanlarına göre yüksek iken, antipatik tutum puanları erkeklerin puanlarına göre düşük olması da antipatik tutumlarının reddedilmesi sonucunu da desteklemektedir. Araştırılan diğer değişkenlerde (anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çevre ile ilgili ders alma durumu) tüm boyutlarda anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Anne ve baba eğitim düzeyinin (Arık ve Yılmaz, 2017; Uluçınar-Sağır, Aslan ve Cansaran, 2008) ve gelir düzeyinin (Aydın ve Kaya, 2011; Karahan, 2009) çevreye yönelik tutum üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenen ve elde edilen bulguyu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bireylerin çevre merkezli, insan merkezli ve itici tutumlara yönelik belli düzeyde tutumları olmakla birlikte çevre ile ilgili ders alma durumunun çevreye yönelik tutumlarda anlamlı bir farklılık oluşturmaması dikkat çekici bir sonuç olarak görülebilir. Yücel ve Morgil (1998) tarafından yapılan çalışmada yüksek öğretimde çevre olgusu araştırılmış, çevre ile ilgili kavram bilgileri ölçülmüş sonuç olarak öğrencilerin hazır bulunuşluklarının az olduğu ve çevre eğitiminin niteliğinin artırılması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır. Erökten ve Durkan (2010)'un çevre eğitimi dersinin öğrencilerin çevreye karşı tutumlarını araştırdıkları çalışmalarında öntest-sontest arası anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup çevre eğitiminin olumlu tutum kazandırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum ile çalışmada yer alan bölüm/grupların çevreye yönelik eğitim alma durumlarının sorgulanması gerekebileceğine dair fikir yürütülebilir.

Araştırmanın sonucunda, genel olarak ekosentrik yönü daha ağır basan bireyler doğa merkezliliğe yatkın olup insan merkezli tutumu (antroposentrik) ve çevreye karşı antipatik tutumu daha çok reddedebileceği, kasabada yaşamının, bireylerin kendine ait ev ile gelire sahip olmasıyla üzerinde oluşturduğu sahiplenme hissi ve sorumluluğun, ara sıra çevre ile ilgili seminerlere katılmanın ve sık sık çevre ile ilgili belgesel izlemenin bireylerde doğa merkezli tutumu arttırabileceği tespit edilmiştir. İnsan tutumlarını etkileyen çeşitli unsurlar (bölüm/grup, cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir türü, en uzun yaşanan yer, barınmakta olunan yer, çevre ile ilgili seminerlere katılım, çevre ile ilgili belgesel izleme durumu) bulunmakla birlikte ne gibi unsurların bireylerde olumlu tutumlar oluşturacağını araştırmak çevrenin geleceğini yorumlamak açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu da çevre sorunlarının oluşmasında büyük rol oynayan insan faktörünün geri plana alınarak antroposentrik düşüncenin yerine ekosentrik düşüncenin baskın çıkması ve ekosentrik düşüncüyü arttıran faktörlerin etkin hale getirilmesiyle gerçekleşebilir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

1. Her bir bölüm daha büyük örneklerle ayrı ayrı ya da gruplandırılmış bilim dallarıyla kıyaslanabilir.
2. Bireylerin ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutum kazanmalarının altında yatan sebeplerin anlaşılması için farklı değişkenlerle çalışılabilir.
3. Bireylerin çevreye yönelik tutumlarının nasıl oluştuğu konusunu nitel olarak derinlemesine incelenebilir.
4. Cinsiyet değişkeninde kadınlar lehine bir sonuç elde edilmesinde etken olan unsurlar araştırılabilir.

5. İnsan tutumlarını etkileyen çeşitli unsurlar bulunmakla birlikte ne gibi unsurların bireylerde olumlu tutumlar oluşturacağını araştırmak çevrenin geleceğini yorumlamak açısından katkı sağlayabilir.
6. Bireylerde sorumluluk alma duygusu ve sahiplenme hissiyatının arttırılmasına yönelik çalışmalarla, bireylerin çevre ile daha çok vakit geçirmesiyle çevreye yönelik ekosentrik tutumları arttırabilir.
7. Bireyler çevre ile ilgili seminerlere katılım, belgesel izleme ve çevre ile ilgili eğitim almaya yönelik teşvik edilerek çevre merkezli tutumlar arttırılabilir.

Kaynakça

- Aksoy, B. & Karatekin, K. (2011). Farklı programlardaki lisans öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal eğilimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 23-36.
- Alpak-Tunç, G. & Yenice, N. (2017). An Analysis of Pre-Service Science Teachers' Moral Considerations about Environment and Their Attitudes towards Sustainable Environment. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 7(1), 17-33.
- Alyaz, Y., Öztürk, A. O. & Genç, Z. S. (2017). Çevre içerikli bir belgesel filmin öğretmen adaylarının çevreye ilişkin tutumlarına etkisi. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 203-218. doi: 10.20304/humanitas.318516
- Arık, S. & Yılmaz, M. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164.
- Atlı, K., Uzun, N., Saraç, C., Sağlam, N. & Sağlam, S. (2015). Öğrencilerin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumlarının akademik başarıları ile ilişkisi. *International Journal of Innovative Research in Education*, 2(1), 39-47.
- Aydın, F. & Kaya, H. (2011). Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 229-257.
- Aydoğan, İ. (2006). İlköğretim okullarında okul-çevre ilişkilerinin düzeyi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 121-136.
- Bakır, S. (2017). *Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumları ile ekolojik ayak izlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Bozdemir, H. & Faiz, M. (2018). Öğretmen adaylarının çevreye yönelik ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutumları. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 61-75. doi: 10.19126/suje.330546
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Çabuk, B. & Karacaoğlu, C. (2003). Üniversiteli öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 189-198. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000079
- Değirmenci, B. & AYTEKİN, M. (2021). Çalışanların çevreye bağlılıkları ve çevre dostu davranışlar ilişkisi: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının aracılık rolü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 25-38.
- Deniz, Z. & Ayverdi, L. (2021). Zihinsel gelişimleri farklı lise öğrencilerinin çevreye yönelik etik tutumları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 205-219. doi: 10.48146/odusobiad.734448
- Desjean-Perrota, B., Moseley, C. & Cantu, L. E. (2008). Preservice teachers' perceptions of the environment: Does ethnicity or dominant residential experience matter? *Reports & Research*, 39 (2), 21-31.
- Erökten, S. & Durkan, N. (2010). Çevre eğitimi dersinin öğrencilerin çevreye karşı tutumları ve davranışları üzerine etkileri. *Education Sciences*, 5(4), 1861-1867.
- Ertan, B. (2004). 2000'li yıllarda çevre etiği yaklaşımları ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 93-108.
- Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışların araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 91-100.
- Erten, S. (2007). Ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutum ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 28, 67-74.
- Erten, S. & Aydoğdu, C. (2011). Türkiyeli ve Azerbaycanlı öğrencilerde, ekosentrik, antroposentrik ve çevreye karşı antipatik tutum anlayışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 158-169.
- Gerçek, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1100-1107.
- Gül, F. (2013). İnsan-doğa ilişkisi bağlamında çevre sorunları ve felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 17-21.
- Kahyaoğlu, M., Daban, Ş. & Yangın, S. (2008). İlköğretim öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 42-52.
- Kahyaoğlu, M. & Özgen, N. (2012). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(2), 173-185.
- Karaca, C. (2008). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 19-33.
- Karahan, G. (2009). *Hemşirelik öğrencilerinin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Karakuş, G. & Çimen, O. (2020). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik etik yaklaşımlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 411-435.
- Kasalak, M. A., Yurcu, G. & Akıncı, Z. (2018). Üniversite öğrencilerinin ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutumlarının değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi İİBF örneği. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 1(2), 24-33.
- Kılıç, S. (2008). *Çevre etiği*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Kortenkamp, K. V. & Moore, C. F. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 261-272.
- Önder, R. (2015). İlköğretim öğrencilerinin çevre tutumlarının incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 115-124.
- Özata-Yücel, E. & Özkan, M. (2013). 2013 fen bilimleri programının 2005 fen ve teknoloji programıyla çevre konuları açısından karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 237-266.
- Özdemir, T. (2014). *Fen fakültesi öğrencilerinin çevreye yönelik bakış açılarının (antroposentrik, ekosentrik, antipatik) farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Sadık, F. & Çakan, H. (2010). Biyoloji bölümü öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre sorunlarına yönelik tutum düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 351-365.
- Saka, M. (2016). Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşımlarının yordayıcısı olarak eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(3), 100-115.
- Şahin, H. G. & Doğu, S. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(3), 1402-1416. doi 10.17051/ilkonline.2018.466359
- Tarçoçin, S., Bilmez, B. & Kurt-Gökçeli, F. (2017). Meslek yüksekokulu çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi (Bingöl Üniversitesi örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(2/1), 84-92.
- Teksöz, G., Şahin, E. & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 307-320.
- Türkü, A. S. (1998). *Çağdaş toplumda çevre sorunları ve çevre bilinci*. Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir, 165-181.
- Uluçınar-Sağır, Ş. Aslan, O. & Cansaran, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve çevre tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 7(2), 496-511.

Yücel, A. S. & Morgil, F. İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 84-91.

Yürüdü, E., Hastürk, G. & Köklüner, S. (2017). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 10(XXIX), 447-466.

Zengin, U. & Kunt, H. (2013). Ortaokul öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 155-165.

MENIPPEAN SATIRE REVISITED: THE RULING CLASS¹

Sevcan IŞIK²

Abstract

The aim of this paper is to study Peter Barnes' play, *The Ruling Class* (1968) as an example of modern Menippean satire. Menippean satire is difficult to define because of its protean structure. Menippean satire is a mingling of prose and poetry in its simplest sense. In addition, it always desires to reject any sort of absolutes regarding norms, cultural, religious or philosophical dogmas by creating a carnivalesque atmosphere. In order to oppose absolutes, Menippean satire makes use of parody, irony, intertextuality, juxtapositions of normally incompatible things, any sort of psychological abnormalities such as madness and daydreaming, all of which enhance the carnivalesque quality of the plays. Menippean satire does not offer a resolution at the end of the works because the genre does not favor any ideology over another but shows all of them as faulty and corrupted. Because the *Ruling Class* includes above-mentioned features of Menippean satire, which will be discussed in the rest of the paper, it will be concluded that the play may be considered as an example of modern Menippean satire.

Keywords: Menippean satire, Peter Barnes, Carnavalesque, *The Ruling Class*.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 26.09.2021 – Kabul Tarihi: 07.11.2021

Işık, S. (2021). "Menippean Satire Revisited: The Ruling Class". *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, sayı 10, s. 58-73.

¹ This paper has been produced from the writers's PhD thesis.

² Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, E-posta: sevcanakca@hotmail.com Orcid: 0000-0002-4696-330X.

MENİPPOS HİCVİ ÖRNEĞİ OLARAK THE RULING CLASS OYUNU

Öz

Bu makalenin amacı Peter Barnes'ın *The Ruling Class* (1968) adlı oyununu modern Menippos hicvi örneği olarak incelemektir. Menippos hicvinin tanımı değişken yapısından dolayı zordur. En basit tanımıyla, Menippos hicvi düz yazı ve nazmın karışımıdır. Ayrıca, bu tür hiciv karnavalesk bir atmosfer yaratarak normlarla, kültürel, dini ya da felsefik doktrinlerle ilgili kesin yargıları reddeder. Bu kesin yargıları reddederken Menippos hicvi parodi, ironi, metinlararasılık, normalde bir arada olamayacak şeylerin yan yana getirilmesi gibi teknikleri ayrıca delilik ve düş kurma gibi her türlü psikolojik anormallikleri içeren durumları kullanır ve tüm bu teknikler aynı zamanda oyunların karnavalesk niteliklerini artırır. Menippos hicvi eserlerin sonunda herhangi bir çözüm önermez çünkü herhangi bir ideolojiyi diğerine üstün göstermek yerine tüm ideolojilerin yanlış ve uygulamalarının bozuk olduğunu gösterir. Menippos hicvinin tüm özellikleri Barnes'ın adı geçen oyununda bulunmaktadır. Böylece makale *the Ruling Class* adlı oyunun Menippos hicvinin bir örneği olarak sınıflandırılabilirliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Menippos hicvi, Peter Barnes, Karnavalesk, *The Ruling Class*.

1. Introduction

There are two important characteristics of Menippean satire in *The Ruling Class*: it is cynical in theme and it is carnivalesque in form. *The Ruling Class* may be considered as cynical in its theme because Barnes deals with everything in a questioning manner in the play. Barnes cynically questions the concept of normalcy in the ruling class, the function of organized religion, and the so-called English tradition of servility. He also exposes the absurdity of the class-based society, the preference of human beings for vengeance instead of love, and the malignity of power and authority. While dealing with these themes, Barnes rejects any sort of absolutes regarding norms as well as cultural, religious and philosophical dogmas by showing them to be ridiculous through parody, irony, and sarcasm. The play is highly comical and political as it attacks the existing order even in its most absurd moments as an example of Menippean satire. When Barnes is asked whether the satire behind the play *The Ruling Class* is understood or not he responds by saying: "You can work in a comedic vein, and be intensely serious, which I am" (Hennessy, 1970, p. 120). As he says, he employs "wit, pathos, exciting melodrama, brilliant satire, double-edged philosophy, horror, cynicism, and sentiment, all combined in a perfect unity" in his theatrical world of "extraordinary and idiosyncratic creation" (Barnes, 1996, p. 3). Barnes' attitude is just like that of Menippus whose writings are described as "jocular, either lacking seriousness altogether or expressing serious ideas in mocking or humorous manner" (Kirk, 1980, p. 4). The play has a typical Menippean ending that has no didactic aim as the aim of it is to deflate any sort of absolutes regarding norms and social, political and religious dogmas. As a result, the audience is left with question marks in their minds about the things shown them on the stage.

2. Menippean Satire Revisited: *The Ruling Class*

The play starts with a prologue which is followed by two acts and an epilogue. In the prologue, the 13th Earl of Gurney makes a speech which is a parody of John of Gaunt's speech in "Richard II":

The aim of the society of St George
Is to keep Green the memory of England
And what England means to her sons and daughters.
I say the fabric holds, though families fly apart.
Once the rulers of the greatest Empire
The World has ever known,
Ruled not by superior force or skill
But by sheer presence.
This teeming womb of privilege, this feudal state,
Whose shores beat back the turbulent sea of foreign anarchy.
This ancient fortress, still commanded by the noblest
Of our royal blood; this ancient land of ritual.
This precious stone set in a silver sea. (Barnes, 1996, p. 7)

As it is seen, the last five lines of this speech parody John of Gaunt's speech:

This royal throne of kings, this scept'red isle,
This earth of majesty, this seat of Mars,
This other Eden, demi-paradise,
This fortress built by Nature for herself
Against infection and the hand of war,
This happy breed of men, this little world,
This precious stone set in the silver sea,
Which serves it in the office of a wall,
Or as a moat defensive to a house,
Against the envy of less happier lands;
This blessed plot, this earth, this realm,
This England. (Shakespeare, 1960, p. 454)

Barnes parodies, misquotes and mixes up the order of the speech. John of Gaunt's speech is a famous and frequently quoted speech intended to invoke English patriotism since it was written. Some phrases like "this scepter'd isle," "this happy breed of men, this little world," "this blessed plot, this earth, this realm, this England" (Shakespeare, 1960, p. 454) have become overused. It praises England while the speech of the 13th Earl condemns the basis of English society unintentionally. For instance, the 13th Earl says 'teeming womb of privilege' instead of 'royal kings' and 'whose shores protect it from the turbulence of 'foreign anarchy' not 'of envious siege'. John of Gaunt makes a long speech, claiming that England cannot be harmed by other countries unless it is conquered by internal conflicts and corruption. It is not surprising to see that a playwright who is writing in the late 1960s parodies this speech because England is not safe from the outside world in the second half of the twentieth century as a result of having shrunk to become an island nation instead of being an empire. Gaunt

finishes his speech in a sad tone regretting what has happened to England. The 13th Earl, on the other hand, happily announces that her situation as the greatest empire in the world has not changed. This demonstrates the Earl's superiority complex.

Furthermore, the speech of the 13th Earl parodies such values as patriotism and duty. For instance, the 13th Earl explains that the function of the St. George Society is to keep a green memory of England by promoting the English way of life, but the values like patriotism, duty, and honor have already lost their significance in the sixties. Young people especially start to question all these established values instead of taking them for granted. However, the speech of the 13th Earl is intended to reinforce the existing order of the ruling class as he emphasizes "the royal blood," "the feudal state," and "this teeming womb of privilege" while the speech of John of Gaunt embraces the whole nation by saying "this happy breed of men." The 13th Earl considers England as a feudal state and praises aristocracy; that is why, when Tucker asks about the outcome of his speech, the Earl claims, "Englishmen like to hear the truth about themselves" (Barnes, 1996, p. 8). Therefore, through parodying Shakespeare's Richard II speech, Barnes ridicules English patriotism and the upper class who consider themselves privileged and superior. This is one of the features that make the play a Menippean satire. Menippean satire parodies serious works of actual figures, pretentious philosophers, religions, myths or science, historical documents, literary conventions, and so on in order to deflate them.

After he has finished the speech, the 13th Earl is preoccupied with having an heir. He has lost four sons and the only one left is insane. While recalling his past, the 13th Earl gives a detailed picture of an aristocratic life-style. Displaying a contrast to his aristocratic background, the 13th Earl takes off his clothes, puts on a ballet skirt, a three-cornered hat, and long underwear and holds a sword, in order to relax. This is an important contrast because these clothes create a grotesque appearance while, normally, people respect him as an Earl and as a judge because of the clothes he wears and the titles he bears. When he takes off his normal clothes and wears these odd clothes, his real nature is displayed in a ridiculous way; thus, changing clothes may provide a fresh perspective of the aristocracy. This indicates that aristocracy is in the clothes and appearance not in essence. Next, the memory of an aristocratic breakfast scene is followed by another one in which the 13th Earl climbs up and down some steps which lead to a mechanism from which he hangs himself for relaxation. He imagines six vestal virgins smoking and, while drawing his sword, the 13th Earl alludes to a Sudanese uprising against the British in the mid-1880s: "Be of good cheer, Master Ridley, play the man...Form squares men! Smash the Mahdi, and Binnie Barnes!" (Barnes, 1996, p. 11). The Earl is obviously fighting for the Empire of which he is an emblem. The Earl in his ballet skirt, three-cornered hat with his sword is a ridiculous symbol for the mighty British Empire. The empire is shown as ridiculous and in this way its importance is subverted. Then the Earl puts his feet back on the top of the steps. After swinging for a few seconds, he begins to twitch and to jump.

The sword the 13th Earl carries may be considered as a phallic image. When the Earl imagines these virgins, his language becomes obscene and vulgar, which crumbles the existing hierarchies between the aristocracy, or what stands for the empire, and the lower classes. For instance, he lists, "Juicy breasts, white thighs, red hair colour of

rust...” (Barnes, 1996, p. 10). Although the Earl is fighting for the Empire against an uprising, his obscene language and absurd clothes reduce him to a ridiculous clown, and the 13th Earl, a noble person appears as an embodiment of baseness and vulgarity in its most extreme form through his obscene language, absurd clothes and grotesque behavior on the step. This medley of the high and the low in order to break the hierarchy between them, the inappropriate speech and performance, eccentric behavior, deviations from conventional norms of behavior, manners of speech, and etiquette are all an exemplification of a Menippean satire (Bakhtin, 1999, p. 127). That is why the Lord Chamberlain requested this scene to be deleted because he opined: “That strangulation (at least as far as hanging is concerned) is accompanied by spasmodic erection (sic) and emission...the entire death scene involving the Earl of Gurney should be deleted” (Nicholson, 2014, p. 252).

While the Earl is hanging himself, he says “Be of good cheer, Nicholas Ridley, play the man” (Barnes, 1996, p. 11). With these words, he refers to an *auto-da-fe* in which Protestant Master Ridley and Hugh Latimer were burnt alive at stakes in 1555 in Oxford by the order of Mary I of England. When Nicholas Ridley is scared, Latimer makes this famous speech by saying to Ridley to play the man because they would light a candle and it would never be put out. As Latimer utters this sentence to give courage to Ridley, the 13th Earl repeats this sentence to himself when he is practising his auto-erotic ritual in his ridiculous costume. In this way, Barnes equates martyrdom with the ridiculous death of the Earl. Besides, Master Ridley, the Mahdi and Binnie Barnes, an American actress, are used in the same context both to have fun through the parody of an auto-da-fe, and to break up any hierarchy among these people. Apparently, none of these human beings is superior to the others. Thus, as a Menippean satire the play uses different sources and refers to various religious, cultural or political events, parodies and ridicules them by undermining the hierarchies among them.

After stepping once more the Earl knocks over the steps. He swings for a few seconds and drops the sword while trying to tear the noose free but he cannot. Then, his body goes limp and sways gently at the end of the rope. Tucker comes and finds the dead body of the Earl. Therefore, the serious and the frivolous are combined in order to deflate the idea of superiority of the aristocracy and the rationality of the law, both of which are represented by the 13th Earl. The Earl's death by accidentally hanging himself is both comic and tragic, serious and frivolous, and entertaining and disturbing at the same time, which makes the play a Menippean satire. By mixing the low (the Earl turning himself into a clown with the ballet skirt and the long underwear), and the high (the Earl as a noble judge) the predetermined conceptions about aristocracy are broken down, for the judge is reduced to a fool for hanging himself accidentally. Barnes degrades the aristocracy, the judicial body and the empire, as he thinks that they are overrated and do not deserve as much respect as they ask. In addition, as a judge, the 13th Earl makes the law. If he is mad and acts irrationally his law-making and his justice should be questionable. As an example of Menippean satire which questions absolutes in a cynical way, the play problematizes all types of absolutes through these ridiculous characters and their absurd actions. This is what menippean satire does and, that is why, whilst defining Menippean satire

it is helpful to ask what Menippean satire 'does' instead of what Menippean satire 'is' (Milowicki and Wilson, 2002, p. 292). As important institutions governing society are in the monopoly of this class, these institutions may be seen as questionable. Claire's brother is a bishop, her son Dinsdale will have a seat in the House of Commons, Sir Charles rules the business world and Jack will have his place in the House of Lords. Tucker summarizes the situation: "The family. I've seen 'em at work a'fore. They got the power and they made the rules" (Barnes, 1996, p. 30). Thus, the family is like a political unit and what gives them this position is the power coming from their noble blood as mentioned by the 13th Earl. They put down the rules and make the law, they decide whether something is rational or irrational, or a crime or not and this suggests that nothing is certain and absolute but all is questionable. A cynical questioning of these institutions through parody, ridicule and irony without offering any alternative for these institutions is the most important feature that makes the play an example of the tradition of Menippean satire.

Moreover, after the funeral, the will of the late Earl is read by a solicitor. The late Earl leaves the estate to his son Jack. With the coming of Jack, Tucker becomes outspoken as he behaves as an equal of Jack, and this being quite different from traditional butlers, he creates comicality to provoke the other characters or the ideas represented by them. This is achieved with the Menippean carnivalesque quality of the play, which has a dialogic structure allowing Tucker to share his ideas openly. Thus, the distance between people disappears and a free and familiar contact emerges. The scenes in which Tucker appears are comic and also important because his actions challenge the hierarchy between the ruling class and the ruled one. Moreover, Tucker is shown as a hypocrite if he works for the Gurney family but is actually a Communist agent spitting in the family's soup and urinating on their Wedgwood dinner plates. Tucker considers himself as working for the Revolution by urinating on the plates, as these plates are expensive and used by the ruling-class families. Barnes satirizes the ruling class by the ridiculous and irrational actions of the 13th Earl in the Prologue and he satirizes the working-class people by the ridiculous and hypocritical actions of Tucker. Therefore, it may be claimed that the working class and upper class-ideologies are questioned and ridiculed but they are not replaced by any alternative ideology in the play. Barnes takes the prevailing ideologies and crushes them as a Menippean satirist as Menippean satire does not offer any solutions for the problems.

After the death of 13th Earl, his son Jack becomes the new Earl. However, he claims that he is the God of Love. For instance, in Scene Four, Act One, when Jack talks to the family members, he says Lord Jesus is within himself to cure the sick. When Claire asks how he knows he is God, Jack answers: "When I pray to Him I find I'm talking to myself" (Barnes, 1996, p. 26). This answer is both comic and political at the same time because it defies the authority, that is, God, as an example of Menippean satire. Next, Claire wants to know how this was revealed to him. Jack answers as follows: "Like every prophet I saw visions, heard voices. I ran but the voices of St. Francis, Socrates, General Gordon, and Tim O'Leary the Jewish Buddha all told me I was God. Pretty reliable witnesses" (Barnes, 1996, p. 26). Jack creates an absurd and comic scene by naming these famous people as witnesses to his being God. In a sense, he brings these people to the same level with himself. In addition, it is implied that

not everything suggested or uttered by these famous people is true. Instead of taking what they uttered and did for granted they might be questionable. The play refers to religious and literary figures in a comic way because, as a Menippean satire, it takes a cynical approach to them. Jack continues his explanation: "I heard with my outward ear a terrible thunder clap and I saw a great body of light like the light from the sun and red as fire, in the form of a drum...I cried out, Lord what will you do?... And I saw the distinction, diversity, variety, all clearly rolled up into the unity of Universal Love...All this happened outside the public urinal" (Barnes, 1996, p. 26). Jack declares himself God because he realizes that he is talking to himself when he cries out, "Lord what will you do". He actually seems to be rational in his inference, which shows that rationality may not be considered as a criterion for sanity. There is a specific concept of sanity in the ruling class. The ruling class determines that one is sane or insane according to the extent one can fit to the norms of the ruling class.

Another interesting thing about Jack's explanation is the place where his being God is revealed to him. It is outside the public urinal, which creates comedy, created by the medley of sacred and profane. Profanity is used in order to degrade the idea of a miraculous revelation. Carnivalizing a text in this way is another feature which makes the play an example of Menippean satire, thus, creates a text without hierarchies. Therefore, the high, the revelation that Jack is God, and the low, outside a public urinal, is used side by side so that the hierarchy between the spiritual and the profane is wiped out. Claire then asks what it feels like to be God. Jack responds: "Like a river flowing over everything. I pick up a newspaper and I'm everywhere, conducting a Summit Conference, dying of hunger in a Peruvian gutter, accepting the Nobel Prize for Literature, raping a nun in Sumatra" (Barnes, 1996, p. 26). This quotation reflects the spirit of the 1960s because art and politics were at their pinnacles in that period as art took the place of religion. With the decline of the importance of religion in society and with the release of the arts from moral austerity and secularisation, the importance of the arts increased, and new artistic forms and challenges to censorship and traditional values were achieved with experimentation in the arts (Bartie, 2013, p. 3). In terms of politics, the 1960s were very problematic with rebellion in the form of opposition to the Vietnam War, the Prague Spring, and fierce battles during the Democratic Convention in Chicago, student revolts, and student protests and sit-ins in a number of British universities, such as Leeds, the LSE and Sussex. As God, Jack should help the poor who are dying of hunger in a Peruvian gutter. However, he rapes a nun who worships him and, with this act, Jack defiles religion and Barnes shows the corruption in religion. Barnes reflects the concerns of the day when he applies the Menippean tradition to the ideological concerns of the day.

Furthermore, when Jack insists that he is not Jack and he is the God of Love, Dinsdale asks him to show his Godhead. Jack immediately starts to unzip his flies. Then, Dinsdale explains that he means a miracle. Jack shows his hand and says that that is a miracle. However, Dinsdale does not accept this and so Jack states: "You see ten billion million miracles a day, yet you want your conjuring tricks, your pretty filmflams, from the incense burners. I can't raise Lazarus again, he's decomposed, so bring me that table" (Barnes, 1996, p. 43). Jack says he cannot raise Lazarus because he is decomposed, as it has been centuries after Lazarus died. He implies in

a comic way that his power as God is limited, and here there might be a criticism of people's superstitions about religions. Except for Tucker, nobody sees that table is raised. Tucker says "Ahhh! Look, I see it! Up there! (He lurches forward, grasping a half-empty whisky decanter.) Sh-miracle, sh-miracle, hallelujah sh-miracle. Praise the Lord and pass t' ammunition" (Barnes, 1996, p. 43). This miracle is disputable because only Tucker claims that the table is raised. Yet, everything is possible in Jack's carnivalesque world because every rule of ordinary serious life is suspended. Because Jack cannot find equality in this classconscious society he creates an alternative world in which the laws, prohibitions, and restrictions determining the structure and order of the ordinary world are suspended.

In Act one, Scene Six, two women named Mrs. Treadwell and Mrs. Piggot-Jones visit Jack. They want him to make a speech about England. Upon this, he says: "Britain is an imaginary island off the continent of Europe, covering 93,982 square miles, with a population of over 52 million, lying in a westerly wind belt. A fly-blown speck in the North Sea, a country of cosmic unimportance in my sight" (Barnes, 1996, p. 36). In contrast to his father the 13th Earl, England does not mean 'a precious stone set in a silver sea' to Jack who sees everybody as equal and England as an ordinary state in the world. Then, Jack sings to the two women: "...You can pass many a class whether you're dumb or wise. If you all answer the call, when your professor cries..." (Barnes, 1996, p. 34). Suddenly, the two women and Tucker join Jack and they sing and dance: "Everybody down on the heels, up on the toes, stay after school, learn how it goes: Everybody do the Varsity...Everybody do the Varsity..." (Barnes, 1996, p. 35). They finish in a line downstage, arms outstretched to the audience, puzzled. In the serious atmosphere, they suddenly start to dance, a meddling of narrative styles which enhances the carnivalesque quality of the play. The lyrics of the song also support the thematic lines. The lyrics emphasize the obedience to authority as it says that one can pass the exams if she/he answers the professor's call to go down on her/his heels, up on her/his toes, and so forth.

After the two women leave, Sir Charles wants Jack to marry and have an heir so that Sir Charles can certify Jack as mad and Sir Charles can run the estate. However, Sir Charles is surprised when Jack says that he cannot marry for a second time. Jack continues by saying that he married a woman on August 28th in 1961, and her name was Marguerite Gautier in fact, she is the main character in *The Lady of the Camellias* (1848) by Alexander Dumas. According to Dr. Herder, because she is a martyr to love, Marguerite is the only person Jack relies on (Barnes, 1996, p. 40). Dinsdale brings the book *The Lady of the Camellias* and explains "But I've shown you it's in here. *The Lady of Camellias* by Alexander Dumas. Camille. The opera by Verdi *La Traviata*. Same woman. A figure of romance" (Barnes, 1996, p. 41). Dinsdale tries to prove that Marguerite is a fictional character, not as real as himself. Claire also says "No wife. She does not exist. She's fiction. Part of a play. She's not flesh and blood. Not real" (Barnes, 1996, p. 44). This may be considered as an example of self-parody because Claire does not exist and is a character in this play by Barnes. Neither she nor Marguerite are real. Barnes makes a self-parody by implying that all the characters in this play are fictional. He ridicules himself by implying that all he is writing is fiction that is not real. By undermining the characters in the play as fictional, he also

undermines what they have mentioned so far. Self-parody is employed as one of the characteristics of Menippean satire in the play in order to break the hierarchy between real and fiction. This also enhances the carnivalesque quality of the play as there is no border between real and fictional in a carnivalesque scene.

As his family cannot persuade Jack that Marguerite does not exist, Sir Charles prepares Grace, his mistress, as Marguerite. While the family members are discussing how Marguerite is fictional, there comes the sound of a woman singing “go diam fie— gaca-e-ra-pi-do-e il gan dio dell ‘a-mo-re...” (Barnes, 1996, p. 44). They look towards the doorway and see *The Lady of the Camellias* standing upstage centre singing the ‘Drinking Song’ from *La Traviata*: “Eun fior che na-sce e muo-re, ne, piu si puv goder-Go-diam c-In-vi-ta, c’in-vi-taun, fervi do-ae-cen-to-la-sin-gheer...” (Barnes, 1996, p. 44). Jack cries ‘Marguerite’. This scene is a typical Menippean scene in which there is a mingling of fact and fiction; of two languages, Italian and English; and, of two narrative styles, prose and poem. According to Weinbrot, “in its properly unsentimental mode Menippean satire mingles at least two genres, languages, voices, or even historical periods to resist a dangerously threatening false orthodoxy. It can proceed in a severe form that sees little hope for improvement and scoffs at presumed human achievement” (Weinbrot, 1965, p. 110). There is also intertextuality, with references to *The Lady of the Camellias* and to *La Traviata*. In addition, Sir Charles states: “I phoned Grace and explained the position. She got dressed up in some theatrical togs and came down. Put me on a first-rate show, I thought” (Barnes, 1996, p. 45). Grace as a character in the play by Barnes performs another fictional character on the stage, which can be considered as an example of metatheatre. Therefore, Barnes creates a playful narrative style as a result of having a carnivalesque atmosphere in the play through making use of medley, intertextuality, and metatheatre as an example of Menippean satire. Another interesting feature of this scene is that while the characters are discussing the fact that Marguerite does not exist, she suddenly appears in front of them, as Menippean satire uses “abrupt transitions and shifts, ups and downs, rises and falls, unexpected comings together of distant and disunited things, mésalliances of all sorts” (Bakhtin, 1999, p. 117). Moreover, parody, another Menippean feature, is employed in this scene. Although Marguerite sacrifices herself for her love, Grace is not interested in love in her marriage with Jack. She does not devote herself to love at all as she is only interested in acquiring the Gurney name. At the end, she and Marguerite both die. Marguerite dies because she is sick, Grace is killed by Jack. Thus, the love story of Marguerite which is full of sacrifices is parodied in the play, in order to show that there is no room for love in this society as Grace is shown as being incapable of loving.

In the garden, Grace asks for a white wedding and Jack agrees at once. Upon this, Grace says he deserves a big kiss but Jack opposes this by stating: “Not here in the garden. Last time I was kissed in a garden it turned out rather awkward” (Barnes, 1996, p. 49). When Grace says that Judas¹⁸ was a man, Jack nods and tells her it was a strange business. Judas is known as a betrayer and infamous for his kiss. According to the Synoptic Gospels, Judas tells the soldiers: “The one I will kiss is the man; arrest him and lead him away under guard” (Mark 14:44). One of the possible motivations of Judas for betraying his master is greed. It is written that: “Then one

of the twelve, who was called Judas Iscariot, went to the chief priests and said, 'What will you give me if I betray him to you?' They paid him thirty pieces of silver. And from that moment he began to look for an opportunity to betray him" (Matthew 26: 14-16). John Ruskin, a Victorian art critic, writes about Judas as follows: "We do great injustice to Iscariot, in thinking him wicked above all common wickedness. He was only a common moneylover, and, like all money-lovers, did not understand Christ, could not make out the worth of Him, or meaning of Him...Judas was a common, selfish, muddle-headed, pilfering fellow; his hand always in the bag of the poor, not caring for them" (Ruskin, 1907, p. 44). Although Judas witnesses the miracles of Jesus he still betrays him for money. In this sense, there is a similarity between him and Grace, because Grace is greedy and only interested in material things. For instance, she says that she will go to shopping centers after marrying with Jack. Therefore, Barnes takes this religious story about one of the disciples of Jesus Christ and equates him with a prostitute. Barnes may imply that both Judas and Grace are greedy and their greedy natures lead them to act in an irrational and absurd way.

When Grace leaves the garden, Dinsdale comes to warn Jack about Grace by saying that she is not Marguerite but a close friend of his father. Jack gets angry with Dinsdale and replies, bending at his knees, "Stop! You're making me a crippled dwarf, a deformed midget, a crippled newt!" (Barnes, 1996, p. 50). His actions become absurd and irrational and his speech turns meaningless. For instance, he says that Dinsdale's negative 'insinuendo' reduces him to half-size. He explains 'insinuendo' as 'insinuation towards innuendo', caused because of increased negativism. He continues to act absurdly by breaking his glasses and putting half the frame over one eye. As a Menippean satire, the play makes use of grotesque elements in this scene. Jack's body is shown as grotesque, that is, 'unfinished' and 'deformed', in order to break the idealized notions of aesthetic and beauty. Beside grotesque bodily features, Jack's actions are also grotesque, both of which undermine the classical concepts of beauty and normalcy constructed by the ruling class. Thus, the narrative structure of the play may be claimed to be loosely organized, in the sense that it becomes often absurd and unpredictable without having a strict sense of causality and linearity. This is another feature that makes the play an example of Menippean satire.

Before his son's birth, Jack is cured by Dr. Herder. Dr. Herder aims to make Jack adjust to the society in which they live and, by doing that, Dr. Herder unknowingly serves the interests of the ruling class. His first attempt to cure Jack with a lie-detector is a failure. Dr. Herder asks Jack if he is God, he grins, says he is not and the machine says he is lying. Science is ridiculed with this experiment as it is shown as ineffective and unreliable. After some other experiments are finished, Jack gives a deep-throated cry and shakes with the force of the imaginary electrical charge. There is a clap of thunder at the same time. The French windows open and a monstrous eight-foot beast enters with a rush of cold wind. Barnes employs expressionism as a device in this scene: he does not say that Jack changes from the God of Love to an evil person. Instead, Barnes creates a hairy eight-foot beast dressed like a Victorian gentleman who shakes Jack until he accepts that his name is Jack. The stage direction continues, "the beast walks upright like a man, covered with thick black hair swept out from each side of its face like a gigantic guinea-pig, and is dressed incongruously

in high Victorian fashion: morning coat and top hat. None of the others see the beast, which grabs the EARL and shakes him violently, to the accompaniment of high-speed jabber from the tape-recorder, thunderclaps” (Barnes, 1996, p. 73). Because Menippean satire is free from the limitations of history or memoir, it does not feel any obligations to answer the demands of the verisimilitude of life. There is a surrealistic scene with a beast in it. Although the other characters do not see the beast, the audience can see it through the eyes of Jack. Then, Jack writhes in an epileptic fit, saliva dribbling from his mouth. All sorts of bodily functions are shown, as Menippean satire uses them to deconstruct the concepts of idealized beauty and aesthetic. Jack is described as “legs and arms are twisted, and his face forced back by a heavy paw. He struggles, but his strength soon leaves him. As the background noise reaches a crescendo, the beast slams him down across its knee, tosses him on to the floor and then looking down at the unconscious man, raises its hat, grunts and lurches out the way it came in” (Barnes, 1996, p. 73). There is a silence and after which, Grace having given birth, Sir Charles brings the baby and says he is a boy. Jack says: “Jack. I’m Jack. I’m Jack. I’m Jack” (Barnes, 1996, p. 74). This may be considered as ironic because, as Jack has become ‘normal’ he does not now need an heir. In addition, Jack’s acceptance of his name would be a step towards sanity, according to Dr. Herder. However, the second act will show that Dr. Herder is wrong as Jack becomes a murderer after accepting his name. Science is ridiculed once more through Dr. Herder’s cure.

Thus, on the road to sanity, Jack changes his behavior by saying that he will learn the rules of the game. He states: “I must learn to keep my mouth shut, bowels open and never volunteer” (Barnes, 1996, p. 80). Jack now tries to act like other members of his family to show that he is sane. He fires randomly and kills a dove with his gun, to the music of ‘Oh for the Wings of Dove’, as a sign of normalcy. This is an important sign showing that Jack rejects the world of love and adopts the world of cruelty. Another doctor named Truscott also examines whether Jack is normal or not. Jack influences Truscott easily when he states: “Our country’s being destroyed before our e-e-eyes. You’re MOCKED in the Strand if you speak of patriotism and the old Queen. Discipline’s gone. They’re sapping the foundations of our society with their adultery and fornication! The barbarians are waiting outside with their chaos, anarchy, homosexuality and worse!” (RC 87). The ‘Old Queen’ referred to by Jack is Queen Victoria because Jack becomes very conservative in his moral outlook. Hearing Jack’s advocating of his class principles, Truscott determines that Jack is normal. After Truscott leaves, Jack says: “...I AM GOD. Not the God of Love but God Almighty. God the Law-Giver, Chastiser and Judge...I’ve finally been processed into right-thinking power. They made me adjust to modern times. This is 1888 isn’t it? I knew I was Jack...Jack the Ripper!..Mary, Annie, Elizabeth, Catherine, Marie Kelly” (Barnes, 1996, p. 90). Jack who thinks he is the God of Justice and Jack the Ripper is pronounced normal by Truscott and by Dr. Herder. This reveals the unreliability of the ‘Master in Lunacy’ as an institution and of Dr. Herder as a man of science. Dr. Herder, Sackstead and McKyle convince Jack that the world is a cruel one without love in it and they call it a cure.

Jack judges people around him because he thinks of himself as the ‘God of Chastiser’ and the ‘God of Justice’. He sees himself free to do anything. For instance, Jack kills

Claire as he regards her attempting to make love with him as immoral. When Claire kisses Jack, the stage changes into a nineteenth-century slum street in Whitechapel. It is described as follows: “A dark huddle of filthy houses, broken doors, windows stuffed with paper. Beyond, an impression of dark alleys, low arches, row upon row of lodging houses...Drunken singing and street cries can be heard off and the clip-clop of a horse-drawn van over cobbles” (Barnes, 1996, p. 94). This detailed description of the street is a factor of the realistic style, whereas Jack utters meaningless words such as “Suuuuck. Grahhhh. Spinkkk. The flesh lusteth against the spirit, against God. Labia, foreskin, testicles, scrotum...Orgasm, coitus, copulation, fornication. Gangrened shoulder of sex. If it offends. Tear. Tear. Spill the seed, gut-slime” (Barnes, 1996, p. 98). His speech becomes disordered again. Claire does not like these words and asks Jack to kiss her. As he does, Jack plunges his knife into her stomach imagining her as a prostitute but also the wife of his uncle. Whitechapel is the place where the real Jack the Ripper killed six prostitutes in 1888. The fictional Jack the Ripper as an Earl is therefore equated with a historical serial killer, as Claire a lady from the ruling class, is equated with a lower-class prostitute. The immoral and hypocritical nature of the ruling class is shown in this scene as Menippean satire aims to deflate the hierarchy between the high and the low to show that there is no difference between them. Both of them are shown as corrupted.

Tucker comes under suspicion after inspectors find copies of Lenin’s ‘Complete Revolutionary’ and Mao Tse-Tung’s ‘Selected writings’ in his suitcase. They react to these books by calling them ‘disgusting’. However, Tucker explains that he has just paid his dues to the Party and they have sent the pamphlets and a Christmas card from Mr. Palme Dutt. There is a criticism of the Communist party leader here as Tucker, a Communist party member, pays his dues and gets only a Christmas card from the leader of the Communist Party. As a Menippean satire, the play satirizes not only the leaders of the ruling class but also the leaders of the Communist party. In addition to these books, Grace finds a photo in Tucker’s suitcase and turning it round and round, she asks: “How the devil did she get into that position” (Barnes, 1996, p. 107), which is an exemplification of the medley of serious and frivolous. While there is an intense atmosphere on the stage as they are searching the murderer there is also comic element, the photo. Tucker is found guilty after Jack says that he heard Tucker’s voice in the drawing room before Claire was killed. This parody of detective story as a genre recalls the biggest cliché of detective stories, that is, ‘The Butler done it’. Instead of looking further for the murderer, they detain Tucker for an absurd reason and they are convinced that Tucker is the murderer after Jack says that he heard Tucker’s voice. The two inspectors are ridiculed in this scene because they do not conduct the case scientifically, but accept Jack’s testimony and arrest Tucker. Thus, the innocent Tucker is arrested while the real murderer testifies against him, and justice is perverted by Jack’s self-interest. Testimony of Jack, as a member of the ruling class, assumes the role of law. The absence of ordered values in such a convoluted situation brings comedy close to potential tragedy. In addition, these two inspectors lose their credibility. One wonders whether other malefactors arrested by them might in fact be innocent. Therefore, as a Menippean satire, the play reveals the institution represented by these inspectors as corrupt. Tucker asks for help from Jack, but he claims that Tucker has done this because of his envy, hate and revenge

towards the ruling class.

The only person who suspects Jack is Dr. Herder. He states: "I cured you. You could never turn violent. It's not in your illness. If I'd failed I'd know it. You'd retreat back into delusion. You haven't. You've accepted the world on its own terms. You believe more or less what other people believe" (Barnes, 1996, p. 110). Jack confirms that he has adjusted to his environment. After Dr. Herder blames Jack for the murder of Claire Jack denies it, saying "I'm cured, Herr Doctor, M.D., Ph.D. You cured me. I was a pale lovesick straw-in-the-air moon-looney. You changed me into a murderer, is that what you're saying?" (Barnes, 1996, p. 110). Subsequently, Jack asks whether Dr. Herder has evidence or not and when Dr. Herder says he does not need proof, Jack tells him to kindly leave the stage (Barnes, 1996, p. 110). Using the word 'stage' may be considered as another example of metafiction, which enhances the playful nature and carnivalesque quality of the play and challenges the border between fact and fiction as an example of Menippean satire. Then, Jack challenges him: "Physician heal thyself. Don't you recognize the symptoms? You suddenly know against all the evidence... This monstrous belief of yours that I'm guilty is a clear case of paranoia...If they ask about me at the trial, tell them the truth that I'm a hundred percent normal" (Barnes, 1996, p. 111). Jack claims that Dr. Herder has paranoid symptoms and, thus, the hierarchy between the doctor and the patient is subverted. As a Menippean satire, the play subverts all sorts of hierarchy prevailing in society. Dr. Herder decides that Jack is normal by explaining: "It's only a feeling. I can't rely on feelings. Everything he's done confirms to a classic recovery pattern. His occasional paralalia is normal. Even his trying to blackmail me into saying he's completely normal, is normal" (Barnes, 1996, p. 111). This scene is important in problematizing the notion of normalcy. Jack is judged as insane in the first act when he says that everybody is equal and everybody should love one another. However, when he kills Claire, he considers sex as a perversion and immoral, and blackmails Dr. Herder, Jack is considered normal. Thus, the hierarchy between sanity and insanity is broken down as Menippean satire aims to deconstruct the binary oppositions. Reason is not glorified and even madness may be seen as preferable after the cruel acts of a sane Jack.

At the end of the play, Jack makes a speech before the lords. Just before Jack's speech, the stage is described as follows: "Smothered in age-old dust, there goitered Lords with bloated stomachs and skull-like faces crawl on stage groaning, to take their places beside the dummies and the EARL OF GURNEY. One of them drags a skeleton behind him. The music stops as the FIRST LORD hauls himself as upright as his twisted body allows" (Barnes, 1996, p. 118). Barnes employs expressionism as a theatrical device while describing the lords in this way. That is, instead of explaining that the ruling class is outmoded and monstrous he shows them in this way. In addition, the lords are described in a grotesque way in order to break down the hierarchy between the high and the low and to break the aesthetic unity. Also, the lords are positioned next to dummies, which may be considered as a degradation of the lords by equating them with the dummies. The lords talk about the rise of immorality in the society and the need to restore flogging. Then, Jack makes his speech:

My Lords, these are grave times, killing times...There is no love without fear. By His hand, sword, pike and grappling-hook, God, the Crowbar of the World, flays, stabs, bludgeons, mutilates. Just as I was- is- have been- flayed, bludgeoned... (Recovering.) You've forgotten how to punish, my noble Lords. The strong MUST manipulate the weak. That's the first law of the Universe- was and ever shall be world without end. The weak would hand this planet back to the crabs and primeval slime. The Hard survive, the Soft quickly turn to corruption. (Shuddering.) God the Son wants nothing only to give freely in love and gentleness. It's loathsome, a foul perversion of life! And must be rooted you. God the Father demands, orders, controls, crushes. We must follow Him, my noble Lords. This is a call to greatness...On, on you noblest English. (Barnes, 1996, p. 118)

All of the lords appreciate and applaud this speech which suggests the hanging and manipulating of the weak and illustrates the cruel and selfish nature of the ruling class in a very overt way. Dinsdale says that the Earl is capable of anything. Sir Charles declares that "he's one of us at last!" (Barnes, 1996, p. 118). By saying 'us' he refers to class and normalcy and he excludes 'them' who are abnormal and the lower class. Thus, as Jack has turned to sanity and is now fit to be a Gurney, the maintenance of the conservative politics of the ruling class is assured. The ranks Jack belongs to are the ranks of his ancestors whose principles are outmoded and inhuman (like hanging) since the legislative body consists of lords covered with cobwebs and with skull-like faces. The acceptance of Jack in the House of Lords after his speech may be considered as a debasement of the ruling class because the ruling class prefers cruelty to love. In addition, the acceptance of Jack (as murderer) in the House of Lords is a clear example of Menippean satire subverting the hierarchy between the ruling class and the low people like murderers. In addition, a further example of Menippean satire in the play is when Jack the Ripper becomes a member of the House of Lords and the House of Commons accepts Dinsdale as a member. Menippean satire attacks all ideologies without making any of them superior to another. For instance, Sir Charles helps his son to get a seat in the House of Commons because Sir Charles thinks that Dinsdale is a disappointment and that it is too risky to put him into business. He states: "On time thought of bringing him into the business, but it's too risky. Can't have Dinsdale messing about with money. He's proved disappointing" (Barnes, 1996, p. 37). Thus, because Sir Charles does not want to lose money, he helps his son to have a seat in the House of Commons. Both the House of Commons and the House of Lords are shown ridiculous and corrupted through their members.

After Jack has finished his successful speech in the House of Lords he meets Grace. She tells him that she only loves happy endings but, ironically enough, she dies tragically at the end of the play. Jack calls her Annie who is another victim of Jack the Ripper. This is a foreshadowing of the murder of Grace in the epilogue, in which there are romantic words such as "I love him because he's wonderful...He is my Jack" (Barnes, 1996, p. 108). These words are derived from a song 'Along Came Bill' from *Show Boat*, a musical comedy. Although this is a highly emotional song, it is played here when Jack kills Grace, which is ironic. It shows the place of romanticism in Jack's world. Jack kills Grace because she has provided an heir and Jack does not need her anymore. By killing his lower class promiscuous wife, Jack aims to consolidate the class structure and a conservative sexual ideology. Therefore, the play may be claimed to be about the desire to preserve, its consequences and the violence authorized by right-wing tradition as represented by Jack. It is interesting to see that although the

lower class people, Tucker and Grace, are punished at the end of the play for their greedy nature and irrational actions, the members of the ruling class, except for Claire who either supports or disregards the ideals of the ruling class as she pleases, are not punished for their greedy nature and irrational actions. For instance, Dinsdale has a seat in the House of Commons and Jack has a seat in the House of Lords. However, if all of these characters both from the lower class and from the ruling class are greedy and act absurdly the class distinction will be meaningless. That is why the audience may not have sympathy with any of these characters, as all of them are greedy and faulty. As a Menippean satire, the play does not have any explicit moralizing showing all characters as faulty. As a Menippean satirist, Barnes shows the absurdities and follies in the society in a comic way and lets the audience judge the characters by looking at their actions. As a result, the play as an example of Menippean satire may claim to be highly entertaining as well as philosophic.

3. Conclusion

As a conclusion, *The Ruling Class*, as an example of modern Menippean satire, cynically questions the established values of morality and the superiority of Englishness and of institutions ranging from the Church to the House of Lords which represent the values of 1960s' Britain, by creating a carnivalesque context. The aim is to ask cynical questions about the idea of absolutes through parody and irony. Without offering any answers to the questions it asks, the play ends with a question mark in the minds of the audience. That is, the audience is left with a Menippean questioning at the end of the play with Grace's dying scream. Barnes only shows his despair and terror of this corrupted social system. The cynical questioning of the absolutes is achieved by creating a carnivalesque atmosphere as the aim is to reject a fixed and standardized form and to have dialogism as a result of the dialogues between different things. The carnivalesque quality in the play is created through the medleys of various literary styles such as dance, mime, and song; through quoting or misquoting from other books like the Old Testament, the New Testament, and Richard II; through referring to both classical literature and traditional songs, to contemporary popular culture and modern songs at the same time; through employing different languages like English, German and Latin; putting contradictory ideas such as the God of love and the God of Vengeance in the same text; through using different ideologies in the same text, such as the ideology of the working class and the ideology of the ruling class and through the medley of fact and fiction. As a result, the play has been considered to be comic and tragic; serious and frivolous; low and high, entertaining and disturbing as a work in the tradition of Menippean satire.

Bibliography

- Bakhtin, M. M. (1984). *Rabelais and His World*. Trans. Helen Iswolsky. Bloomington: Indiana UP.
- Bakhtin, M. M. (1999). *The Problems of Dostoevsky's Poetics*. Trans. Caryl Emerson. London: University of Minnesota Press.
- Barnes, P. (1996). *Peter Barnes Plays: 1, The Ruling Class*. London: Heinemann Educational Ltd.
- Bartie, A. (2013). *The Edinburgh Festivals: Culture and Society in Postwar Britain*. Edinburgh University Press, 2013.
- Childs, D. (1995). *Britain Since 1939, Progress and Decline*. London: Macmillan Press LTD.
- Hennessy, B. (1970-71 Winter). "Peter Barnes: Interviewed by Brendan Hennessy". *The Transatlantic Review*, No. 37/38, pp. 118-124.
- Kirk, E. (1980). *Menippean Satire: An Annotated Catalogue of Texts and Criticism*. New York: Garland Publishing.
- Lomas, C. (2009). "Sir Alec Doulas home: A Case Study in Rhetorical Failure". *Quarterly Journal of Speech*, 56: 3, 296-303.
- Milowicki, E. and Robert Rawdon Wilson. (2002). "A Measure for Menippean Discourse: The Example of Shakespeare". *Poetics Today*, 23: 2, pp. 291-326.
- Nicholson, S. (2014). *The Censorship of British Drama 1900-1968: Volume One 1900- 1932*. University of Exeter Press, 2014. *The Censorship of British Drama, 1900-1968*.
- Shakespeare, W. (1960) *William Shakespeare The Complete Works*. London: Collins Clear-Type Press.
- Ruskin, J. (1907). *The Crown of Wild Olive*. London: Ballantyne, Hanson Co.
- Weinbrot, H. (1965). "The Pattern of Formal Verse Satire in the Restoration and the Eighteenth Century". *PMLA*, Vol. 80, No. 4, pp. 394-401.

TÜRK EVİ KAVRAMININ TARİH YAZIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şerife İNCEDEMİR¹

Kemal Reha KAVAS²

Öz

Mimarlık tarihçisi içerisinde yer aldığı farklı etki alanları kapsamında mimarlık nesnesini konu edinmiştir. Kültürel, toplumsal, sosyal, ideolojik değişkenler bu etki alanlarını ve mimarlık nesnesinin ele alınışını biçimlendirmiştir. Böylece mimarlık tarih yazımı, tarihçilerin farklı bakış açıları çerçevesinde organize edilmiştir. Mimarlık tarihçileri geçmişini düzenlemek, analiz etmek için günümüzde katı çerçevelere sahip olmayan, sınırları birbiri içine geçen, bir arada kullanılabilen çeşitli yöntemler izlemiştir.

Türk evi Türkiye mimarlık tarihi yazımında konu olmuş kavramlardan biridir. Genellikle geleneksel konut mimarisi, koruma alanları kapsamında düşünülen bu kavram üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar *Türk evi*'nin tipolojik çözümlenmesi, şekillenmesini etkileyen kültürel-sosyal-geleneksel-fiziksel veriler, köken tartışmaları, etkileşim alanları, farklı kültür ve coğrafyalar ile ilişkisi, günümüze yansımaları, modern dönem ile bağlantısı-karşılaştırılması gibi ilişkiler üzerinden yürütülmüştür.

Mimarlık tarihi yazımında, 19. yüzyılın sonlarından başlayarak tarihçilerin benimsediği tarih yazma yöntemleri ve bu yöntemlerin araştırma malzemesinin doğasına uygun şekilde bir arada kullanıldığı veya dönüştürüldüğü yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu süreçte mimarlık tarihi yazımında Türk evi kavramının ele alınış yöntemleri de çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmada farklı bakış açıları doğrultusunda ele alınan Türk evi kavramının süreç içerisindeki mimarlık tarih yazımı incelenmiştir. Bu çerçevede Türk evi kavramına ilişkin olarak üretilmiş metinlerdeki tarih yazımı yöntemlerinin mimarlık tarihi yazımındaki çağdaş yaklaşımlar ve yaklaşım kategorileri çerçevesindeki konularını tespit edilerek konuya alternatif yaklaşım potansiyelleri de değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, Mimarlık tarihi, Andrew Leach, Türk evi.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 15.10.2021 – Kabul Tarihi: 11.11.2021

İncedemir, Ş. & Kavas, K. R. (2021). "Türk Evi Kavramının Tarih Yazımı Üzerine Bir İnceleme". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 74-86.

1 Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
E mail: sinedemir@akdeniz.edu.tr. Orcid No: 0000-0002-1288-8962.

2 Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı. E mail: kemalkavas@akdeniz.edu.tr. Orcid No: 0000-0002-2577-1034.

AN INVESTIGATION ON HISTORIOGRAPHY OF *TÜRK EVİ*

Abstract

Cultural, societal, social, and ideological variables have shaped the interpretation of the objects and methods of architectural historiography. Thus, architectural historiography has been organized within the framework of different perspectives of historians. Architectural historians have followed various methods that can be used together to collect and analyze the past.

Türk Evi (Turkish House) is one of the concepts that has been the subject of Turkish architectural historiography. Various studies on the Türk Evi are generally examined within the scope of traditional dwellings and their conservation. The scope of these studies is typological analysis, research of cultural-social-traditional-physical data affecting the shaping of the Türk Evi, origin research, interaction area, relationship with different cultures and geographies, connection-comparison with the modern period.

Architectural history involves historiography methods which have been developed since 19th century and also approaches which are produced by the combination or transformation of these methods. In this process, there have been various methods for the elaboration of the concept of Türk Evi. This study explores the architectural historiography of Türk Evi, which has been developed through different perspectives. By identifying the positions of these methods of historiography concerning the contemporary approaches and categories of approach, potentials for alternative approaches are interpreted.

Keywords: Historiography, Architectural history, Andrew Leach, Türk evi.

1. Giriş

Mimarlığa ilişkin en eski metin Vitruvius'a (M.Ö. 90-20) ait olan *Mimarlık Üzerine On Kitap* (M.Ö. 25), Roma döneminde kendinden önceki yapıların incelenmesi ve bu incelemeler sonucunda mimarlığa dair temel ilkelerin üretilmesi üzerine kurgulanmıştır. Kitap 15. yüzyıldan itibaren mimarlık tarihi yazımında bir model olarak görülmeye başlanmıştır (Leach, 2015, s. 26-29). 16. yüzyılda Giorgio Vasari (1511-1574), *Cimabue'den Zamanımıza En Yetkin İtalyan Mimarlarının, Ressamlarının ve Heykeltıraşlarının Hayatları* (1550) kitabında sanatçıların biyografik anlatımlarını ilk kez ortaya koymuştur (Leach, 2015, s. 31-32). İlk sanat tarihi metni olarak nitelendirilen kitap, yapı ustası olan mimarı sanatçı olarak ele almış ve 20. yüzyıla kadar biyografi yazım modeli olarak kullanılmıştır (Tanyeli, 2018, s. 72-74). Vasari'yi sanat tarihçisi olarak gösteren şey, sanatı tarihsel bir olgu olarak düzenleme yöntemidir (Minor, 2013, s. 97).

18. yüzyıla gelindiğinde ise Fischer von Erlach (1656-1723) ve Johann Joachim Winkelmann (1717-1768) tarafından ortaya konulan metinler ile mimarlığa yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Fischer von Erlach, *Tarihsel Bir Mimarlık Tasarısı* (1721) adlı kitabı ile mimarlığı 18. yüzyılda dünya coğrafyasının ve insanlık tarihinin tümünü

kapsayacak şekilde ele almıştır. Bu metin ile birlikte zaman ve coğrafya fark etmeksizin bütün ürünler Erlach tarafından ortak ve zaman ötesi bir zeminde toplanmıştır (Tanyeli, 2018, s. 72-73). Johann Joachim Winckelmann, 1764 yılında yayımladığı *Eski Çağ Sanatı Tarihi* kitabı ile birlikte 18. yüzyılda sanat ve mimarlık tarihi üslupların örgütlenmesinden oluşmuş sıralı bir tarih olarak görülmeye başlanmış; sanat ve mimarlık tarihi ayrı bir uzmanlık dalı olarak benimsenmiştir (Tanyeli, 2018, s. 76). Winckelmann, Vasari'den farklı olarak kültür ve sanat arasındaki ilişkiyi kurmuştur. Sanatın en iyi örneklerinin rehber alınması gerektiğini düşünen Winckelmann, kültürün yüksek değerlerini temsil eden, tarih boyunca incelenmesi gereken örnekleri yani kanonu oluşturmaya katkıda bulunmuştur (Minor, 2013, s. 121-122).

Ampirist anlayışın devamlılığında 19. yüzyıl ortasında kültür tarihi, insana dair her şeyi kendi inceleme konusu haline getirmiştir. Bu anlayış çerçevesinde kanona ait olmayan farklı yapı türleri, mimari detaylar, üsluplar mimarlığın inceleme alanına dahil olmuştur. Dönemin şeyleri kültür bağlamında ele alma anlayışı doğrultusunda Heinrich Wölfflin (1864-1945) yapıların kendisini kaynak olarak kullandığı, görsel deneyim tarihi yazmıştır (Leach, 2015, s. 43,47). Wölfflin, ilk olarak modern mimarlık tarihinin kurucu metinlerinden olan *Rönesans ve Barok'u* (1888) ortaya koymuştur (Leach, 2015, s. 13). 1915 tarihinde yayımlanan *Sanat Tarihinin Temel Kavramları* kitabı ile birlikte sanat tarihindeki bir gelenek olan biyografiden uzaklaşıldığı, üslup ve biçim değişimlerinin önemsendiği ve bu değişimlerin kaynağının sorgulandığı bir anlayışın oluştuğu görülmektedir (Leach, 2015, s. 34-36). Wölfflin sanat tarihi için ilkeler tanımlamış ve bir tarih yazım yöntemi ortaya koymuştur (Minor, 2013, s. 118).

Tüm bu gelişmeler ile birlikte 20. yüzyılda mimarlık hakkında yazma konusunda disiplinler arası farklı tarih yazım yaklaşımlar doğmuştur ve mimarlık tarihi yüzyılın ortalarından itibaren sanat tarihinden ayrı bir çalışma alanı olarak görülmüştür (Leach, 2015, s. 48). Mimarlık tarihinin kendisini farklı bir disiplin olarak ortaya koyduğu bu tarihsel aşamadan itibaren mimarlık tarihçileri araştırma malzemelerinin doğasına uygun olan yeni kuramsal yaklaşımlar ve araştırma yöntemleri geliştirmeye çabalamışlardır.

Bu çalışma Türkiye'de gelişen mimarlık tarihi yazımında sıklıkla incelenen *Türk evi* kavramına odaklanmaktadır. *Türk evi* genellikle geleneksel konut mimarisi, koruma alanları kapsamında düşünülmüştür. *Türk evi* üzerine araştırmalar ağırlıklı olarak tipolojik çözümleme, yapı morfolojisini etkileyen kültürel-sosyal-geleneksel-fiziksel veriler, köken tartışmaları, etkileşim alanları, farklı kültür ve coğrafyalar ile ilişkiler ve bu ilişkilerin günümüze yansımaları, modern dönem ile bağlantı-karşılaştırılma gibi araştırma yaklaşımları ve değerlendirme ölçütleri üzerinden yürütülmüştür. Bu çalışmada söz konusu farklı bakış açılarından ele alınan *Türk evi* kavramının süreç içerisindeki mimarlık tarih yazımı incelenmektedir. Bu çerçevede *Türk evi* kavramına ilişkin olarak üretilmiş metinlerdeki tarih yazımı yöntemlerinin mimarlık tarihi yazımındaki çağdaş yaklaşımlar ve yaklaşım kategorileri çerçevesindeki konumları tespit edilerek konuya alternatif yaklaşım potansiyelleri de değerlendirilmektedir.

2. Mimarlık Tarihi Yazımında Çağdaş Yaklaşımlar

Mimarlık tarihi, oluşum süreci boyunca geçirdiği evreler, bu evrelerin ortaya çıkışını destekleyen farklı düşünce biçimleri çerçevesinde farklılaşmış, olgunlaşmıştır.

Günümüzde de mimarlık tarihçilerinin geçmişi ele alış biçimleri farklılık göstermektedir. 19. Yüzyılın son dönemlerinden itibaren mimarlık tarihçilerinin tarih yazım metotları Andrew Leach (1976-) tarafından kategorize edilmiştir. Bu tarih yazım yolları, erken dönemlerde keskin sınırlar ile birbirinden ayrılırken son zamanlarda sınırlar muğlaklaşmış, tarih yazım metodolojileri birbiri içine geçmeye başlamıştır. Bu bağlamda mimarlık tarihçilerinin geçmişi ele alırken izledikleri tutum ve metodolojiler Leach tarafından *yaklaşım* terimi kullanılarak yumuşatılmıştır. Leach tarihçilerin geçmişi organize etmek için kullandığı bu yaklaşımları, *üslup ve dönem, biyografi, coğrafya ve kültür, tip, teknik, tema ve analogi* olarak kategorize etmiştir (Leach, 2015, s. 54-57).

Mimarlık tarihi yazımında izlenen yaklaşımlardan *üslup ve dönem*, tarihi mimarlık ürünlerinin görünümüne göre organize etme yoludur. Mimarlık tarihinin düzenlenmesinde uzun süre kullanılmış bir yaklaşımdır (Leach, 2015: 60,63). Sınıflandırma açısından bir başlangıç noktası olmakla birlikte, istisnai örneklerin de varlığının yadsınmaması için günümüzde keskin sınırlardan uzaklaşmıştır. *Biyografi* ise Vasari'den itibaren sanatçıların, 19. yüzyıldan itibaren ise mimar, din adamı, devlet yöneticisi, kurum, ülke gibi bir varlığın tarihi ile mimarlık tarihini aynı zeminde tartışan bir yazım yöntemidir (Leach, 2015, s. 60-64). Biyografik tarih yazımına benzer şekilde *Coğrafya ve Kültür* üzerinden yürütülen tarih yazım yaklaşımı coğrafi sınırlar, ulus, devlet ve imparatorluk hakimiyet alanları, kültür ve inanış biçimlerinin ortak alanları, ortak dil bölgelerini, göç sebebi ile oluşmuş etkileşim alanlarını içine alan bir yazım yoludur (Leach, 2015, s. 68). Bahsi geçen bu tanımlı alanlar mimarlık tarihi için önemli bir başlangıç olmakla beraber değişken ve karmaşıktır. Yapılar, tarih yazım yaklaşımlarından olan *Tip* kategorisi altında formları ve organizasyonları ile işlevleri arasında bağlantı kurularak, tarihi bağlamından koparılarak ele alınmıştır. Özellikle belirli işlevlere karşılık gelen yapı tiplerinin özerk bir tarihinin olabileceği düşünülmüştür (Leach, 2015, s. 72,78). Günümüzde mimarlık tarihçileri tipolojik verileri diğer sınırlayıcı araçlar ile birlikte kullanmakta, tarih çalışması için kategori ve çerçeve oluşturmaktadır.

Leach'in (2015, s. 76-78) ortaya koyduğu tarih yazım yaklaşımlarından biri olan *teknik*, tarih boyunca üretilen, insanlığa ait tüm yapıların tarihinin yazılabileceğini ileri sürmekte, plan organizasyonu oluşturulmasından belirli bir yapı tekniğinin veya yapı ögesinin kullanımına uzanan bir yelpazede mimarlığa özgü söz konusu bilgi, beceri ve öğelerin uzun tarihsel süreçleri kapsayan özerk tarihlerinin olabileceğini varsaymıştır. Böylelikle, tarihsel bağlamlarında günümüzdeki tanımları ile mimar ve mimarlık çerçevesine girmeyen kişiler ve üretimleri de mimarlık tarihinin konusu olabilmıştır (Leach, 2015, s. 78). Üzerinde fikir yürütülen yapılar üretildikleri tarihsel bağlamları içerisinde bugünkü anlamıyla bir profesyonel disiplin olarak "mimarlık" çerçevesine alınmamış olsa da Reyner Banham (1922-1988) *teknîğe* dair tarihsel sürekliliğin tespitini "*mimarların yaptığı ve başka kişilerin yapmadığı şeyler üzerine tarih yazılması*" olarak ifade etmiştir (Leach, 2015, s. 77). *Teknik* olarak adlandırılan tarih yazım yaklaşımı çerçevesinde "çizimin, kapı, pencere, geçiş yollarının, inşaatın" tarihi yazılabilir duruma gelmiştir (Leach, 2015, s. 78). Bu bağlamda plan, yapıya ait özelliklerin ötesinde tarihsel süreçten etkilenen bir *teknik* oluşturur (Leach, 2015, s. 81). Yapıların üretim yöntemi de tarih yazımına konu edinilecek bir *teknik* olarak görülebilir.

Tema ve Analogi ise 20. yüzyıl mimarlık kuramındaki gelişmeler ile uyum sağlamak

üzere geliştirilmiş bir mimarlık tarihi yazımı yaklaşımı olarak mimarlık faaliyetlerini, tarihsel veriler ve bina ilişkileri ile bu ilişkilerin sonucunda kazanılan anlam ve mimarlık alanı dışındaki kavramlar ile oluşturulan yeni perspektifleri konu edinmiştir. Mimarlık ve diğer alanlar arasındaki sınırları, yeni yaklaşımları ele alır (Leach, 2015, s. 82).

3. Konut Tarihi Yazımı ve Sorunları

18. ve 19. yüzyıl sürecinde mimarlık tarih yazımı batı merkezci ve yüksek kültürü temsil eden kanon fikri bağlamında kurgulanmıştır (Kavas, 2009, s. 40). Mimarlık tarihi esas konu olarak anıtsal yapıları ele almayı ön planda tutmuş, tarih yazımında görülen bu seçmeci yaklaşım konut mimarisi araştırmalarının yeterli düzeyde gelişmesini ve bu konuya özgü ve tutarlı bilimsel yöntem oluşturulmasını engellemiştir (Kuban, 1995, s. 13). 20. yüzyılda değişen bakış açıları ile birlikte mimarlık, üretildiği çevrenin sosyal, kültürel, ekonomik, ideolojik etkileri ile birlikte irdelenmiştir. Mimarlık tarihinin ele alınışındaki bu dönüşüm ile beraber günlük yaşamın mimarisine, ticaret alanlarına, kırsal alanlarda üretilen mimarlığa, konutlara daha çok ilgi duyulmuştur (Kavas, 2009, s. 42). 20. Yüzyılın son çeyreğinde Spiro Kostof (1936-1991), yapının onu etkileyen daha geniş bir doğal ve yapıli çevrede ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur (Kostof, 1985). Bu bağlamda, var olduğu bölgenin iklim, topografya, malzeme verileri doğrultusunda şekillenen yerel mimarlık ürünleri bilgi kaynağı haline gelmiştir. Mimarlık tarihi anlayışında yaşanan görüş değişiklikleri süreci sonucunda, kültür ve çevre ile kuvvetli bağları olan yerel mimarlık ürünleri, mimarlık tarihinde önem kazanmıştır (Kavas, 2010, s. 118-119).

Anıtsal mimarlık ürünlerinden daha fazla, var olduğu toplumun kültürel ifadesini ve kullanıcının gündelik yaşamına dair unsurları ortaya koyan konutlar, tarih yazımının konusu olmuştur (Kuban, 1995, s. 13). Bu bağlamda konut tarihi yazımı, arkeologların, antropologların, mimarlık tarihçilerinin, kent tarihçilerinin araştırma konusu olmaya başlayan, disiplinler arası bir alan haline gelmiş ve konut tarihi her disiplinin önemseydiği çerçevede farklı anlatımlar üzerinden üretilmiştir. İlhan Tekeli (1929-), bir bölgenin ve dönemin konut tarihini yazmada üç seçenek olduğunu ortaya koymuştur (Tekeli, 1996, s. 6,10);

“Birincisi, tek konutu analiz nesnesi olarak seçmektir. Zamanlamayı oluşturmak için de onun gelişen tiplerinin ortaya çıkışına paralel olarak aşamaları saptamaktır. İkincisi konutun varlığının toplumsallaşmayla yakından ilişkisinden yola çıkmaktır. Yani toplum ile konutun bir bütün olarak analizin nesnesi olarak ele alınmasıdır. Üçüncüsü ise yeni konut sunum biçimlerinin ortaya çıkışına göre bir aşamalandırmaya gitmektir.”

Tekeli'ye göre konut tarihi yazımında bu üç seçeneğin bir araya getirilmesi ile çok yönlü bir anlatım ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 1996, s. 10). Tekeli'nin önerdiği konut tarihi yazım yöntemi, Leach'ın ortaya koyduğu mimarlık tarihi yazım yaklaşımları ile birlikte değerlendirilebilir. Leach'e göre mimarlık tarihi kendi başına var olabiliyor ise, mimarlığı oluşturan bileşenlerin de kendi tarihi olabilir. Bu bağlamda, *tip* olarak adlandırılan tarih yazım yaklaşımı benimsenmiştir (Leach, 2015, s. 72). Konut, Tekeli'nin birinci seçeneği bağlamında mimarlığın bileşeni olan bir *tip* olarak ele alınabilir ve kendi içindeki gelişmeler üzerinden tarih yazımı oluşturulur. Konut tarihi

yazımının ikinci seçeneği toplumsal ilişkileri göz önüne almıştır. Toplumda görülen sosyal değişimlerin meydana getirdiği konut türleri üzerinden tarih yazımı yapılır. Benzer anlayışla oluşturulan üçüncü seçenekte ise, konut tekil olarak değil onu var eden aktörler üzerinden anlamaya çalışılmaktadır. Aktörlerdeki değişim konut sunum biçimini etkiler ve bu doğrultu üzerinden konut tarihi yazımı gerçekleşir (Tekeli, 1996, s. 11). Sosyal durumun, aktörlerin, yaşam kültürünün değişimi üzerinden okunan konut oluşum süreci Leach'in *coğrafya ve kültür* yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir (Leach, 2015, s. 68).

Yapılan bu çalışmada tarihi çevrelerimizin oluşumunda büyük oranda yer alan, *Türk evi* kavramı ile tanımlanan konut birimlerinin tarih yazım metodolojisi ele alınmıştır. Sedat Hakkı Eldem (1908-1988) ile beraber önemi ortaya koyulan kavram, farklı görüşler çerçevesinde tarih yazımına konu olmuştur. *Türk evi* kavramını konu edinen Sedat Hakkı Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* (1954), Önder Küçükerman'ın (1939-) *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi* (1985), Doğan Kuban'ın (1926-2021) *Türk "Hayat"lı Evi* (1995), Cengiz Bektaş'ın (1934-2020) *Türk Evi* (1996), Hülya Yürekli (1950-2005) ve Ferhan Yürekli'nin (1945-) *Türk Evi Gözlemler-Yorumlar* (2005) metinlerinin yazım yöntemleri, Leach'in ortaya koyduğu tarih yazım *yaklaşımları* çerçevesinde incelenmiş ve metinlerde kavramın ele alış biçimleri karşılaştırılmıştır.

4. *Türk Evi* Kavramı ve Tarih Yazımı

Gündelik yaşama zemin oluşturan yapı çevrenin karakterinin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenen konut birimleri buldukları coğrafyaya, yapı biçimine, malzemeye, kullanıcıya, ekonomik verilere, kültürel ve sosyal değerlere bağlı olarak özgün biçimler oluşturmuştur. Farklı bağlamlarda oluşan konut birimleri ortak bazı nitelikler üretmiş; bu ortak dil farklı coğrafyalarda ve aynı zamanda tarihsel süreklilik içerisinde devam etmiştir. Bu çalışmada ortak nitelikler üretmiş bu konut birimlerini tanımlamak için kullanılan *Türk Evi* kavramının kapsamı ve ortaya çıkış süreci incelenmiştir. *Türk evi* kavramını kendine konu edinen seçilmiş metinler bağlamında kavramın ele alınış biçimi ve tarih yazım yaklaşımları tartışılmıştır.

4.1. *Türk Evi* Kavramı

Barınak insanın kendini diğer insanlardan, doğadan, hayvanlardan koruması düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Korunma çerçevesinde üretilen barınak, yuva, köy, kale ve tapınağın bileşiminden oluşmuştur (Kuban, 1996, s. 1). İnsanın gelişmesi ile birlikte barınma niteliği de değişim göstermeye başlamıştır. Barınaklar koruma işlevinin yanı sıra, toplumsal ilişkilerin de yürütüldüğü mekanlara dönüşmüş ve konut ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1996, s. 7). İnsanın kendini anlatma biçimine dönüşen konut, ifade farklılıkları doğrultusunda birbirinden ayrılmıştır (Kuban, 1996, s. 1).

Anadolu, konut mimarisi açısından zengin örneklerle sahiptir. Bölgedeki yerel üsluplar birbirini etkilemiş, bazı ortak teknikler kullanılmıştır. Bu yerel geleneklerin dışında, Anadolu'da özgün bir ev üslubu oluşmuştur. Mimarlık tarihçilerine göre bu özgün Türk konut mimarisi Türkiye ve Balkanlar sınırları içinde bulunmaktadır (Kuban, 1996, s. 4). Özgün Türk konut mimarisi Anadolu'da erken dönemde oluşmuş yapı

teknîği ile üretilen, içinde geliştiği toplumun sosyokültürel ve siyasi yapısı çerçevesinde oluşmuş konut biçimidir (Kuban, 1996, s. 4). 15. yüzyılda gelişmeye başlayan bu konut biçimi, 18. yüzyılda hızlı bir yayılım göstermiştir. 19. yüzyılda ise Türkiye ve Balkanlar'da görülen konutlar ve yerleşim silueti özgün konut geleneğinin ürettiği ortak bir dile sahip olmuştur (Tanyeli, 1996, s. 463).

Genellikle geleneksel konut mimarisi, koruma alanları kapsamında düşünülen *Türk evi* kavramı, onu oluşturan süreci anlamak için kullanılmaktadır. Kavramın ortaya çıkışı ile ilgili farklı düşünceler bulunmaktadır. Eldem, *Türk evi* kavramının oluşmasında önemli bir konuma sahiptir ve kavramın ortaya çıkışını Eldem ile ilişkilendiren görüşler mevcuttur. Fakat Eldem öncesinde de konuyla ilgili öncül çalışmalar bulunmaktadır. Uğur Tanyeli'ye (1952-) göre Celal Esad Arseven'e (1875-1971) ait *Türk San'atı* (1928) kitabında kavram ilk kez ortaya atılmıştır. *Türk Kenti-Türk Evi* (1976) bibliyografisi çalışmasında ise 1910 yılından başlayarak kavramın tartışıldığı metinlere yer verilmiştir. Çalışmada yer alan metinler içerisinde de Hamdullah Suphi'nin *Eski Türk Evleri* metni, konuyu *Türk evi* başlığında ilk kez ele aldığı için vurgulanmıştır. Yavuz Sezer ise *Türk evi* kavramına 1909 yılında Celal Esad'ın ve H. Wilde'nin çalışmalarının öncül olduğunu söylemiştir (Tuztaşı, 2013, s. 71-72). Kavramın kökeni ile ilgili araştırmalar 1909-1930 yılları arasındaki yazılı kaynaklar çerçevesinde gelişmiştir. Bu tarihler öncesinde ise çizim, rölöve, gravür gibi görsel kaynaklarda konut ifadeleri görülmektedir. Bu belgeler gündelik hayat, manzara, mekan kurgusu bağlamında konutu ele almış ve *Türk evini* "Türklerin oturdukları ev" olarak betimlemiş olmaları açısından önemlidir. Tüm bu süreçte *Türk evi* kavramının ortaya çıkışı ile ilgili kesin sonuçlara ulaşılamasada kavramın 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak şekillendiği söylenebilir (Tuztaşı, 2013, s. 74). *Türk evi* araştırmalarında başta gelen isimlerinden biri olan Eldem ise çalışmalarında kavramı oluşturan yapı grubunu incelemiş, belgelemiş ve modern tasarım ile ilişkilendirmiştir. Çalışmaları doğrultusunda Eldem, *Türk evi*'nin modern ve milli bir Türk mimarisine temel olacağını, döneminin modernist gündemi çerçevesinde *Türk evi*'nin zaten modern olduğunu belirtmiştir (Bozdoğan, 2015, s. 281).

4.2. *Türk Evi* Konusunda Tarih Yazımı Yaklaşımları

Sedad Hakkı Eldem'in öncüllerinden biri olduğu *Türk evi* kavramının, Eldem ve ardıl çalışmalarda ele alınış biçiminin çeşitlendiği, farklı bakış açıları çerçevesinde incelendiği görülmüştür. Bu yorum farklılıkları doğrultusunda *Türk evi* kavramının tarih yazımı da çeşitlilik göstermektedir. Seçilen metinler *Türk evi* kavramını, gelişim evreleri ve tipolojik özellikleri, kökenine dair tartışmalar, geleneğin gelişimi, toplum ve konut ilişkisi, coğrafya ve kültür etkisi, günümüz ile bağlantısı ve güncel kavramlar ile değerlendirilmesi bağlamında ele almıştır. Metin kapsamında kavramı farklı açılardan değerlendiren metinlerin metodolojik yaklaşımları üzerinden *Türk evi*'nin mimarlık tarihi yazımı incelenmiştir.

Türk evi üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir başvuru kaynağı olan Sedad Hakkı Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* (1954) kitabı, Milli Mimari çalışması olarak 1940 yılında tamamlanmış fakat 1954 yılında basılmıştır (Eldem, 1954, s. 7). Eldem'e göre *Türk evi*, Osmanlısınırları içerisinde, Anadolu ve Rumeli'de gelişmiş, özgün niteliklere sahip konut tipidir. *Türk evi*, Anadolu'da üretilmiş, buradan Osmanlı'nın

yayılm izleri boyunca Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'a doğru taşınmıştır. Varlığını devam ettirdiği beş yüz yıl içinde *Türk evi*, çeşitli coğrafya, kültür, iklim özellikleri çerçevesinde gelişim göstermiş, yerel gelenek ile bütünleşmiş ve farklı tipler doğurmuştur. Bu farklılaşmaya rağmen *Türk evi*'nin, Eldem'e göre, değişmeyen ve yayılım gösterdiği geniş coğrafyadaki örneklerini birbirine bağlayan unsur plan tipidir (Eldem, 1954, s. 11-12).

15. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın sonlarını kapsayan dönemdeki konutların plan organizasyonları üzerinden tipolojik sınıflandırma yapan ve geniş coğrafyadaki farklı örnekleri önerdiği tipolojik kategoriler ile birbirine bağlayan Eldem'e göre plan tipleri evrimsel bir sürecin ürünleridir. Bu evrimsel süreçte tipler, birbiri ardına sıralanmış şekilde değil birbirine koşut şekilde oluşturulmuştur. Bu bağlamda *oluşturulan en ilkel tip sofasız plan tipidir. Dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı plan tipleri sırası ile evrim basamaklarını oluşturmaktadır. Dış sofalı plan tipi* Eldem'e göre Türkler öncesi Anadolu'da bulunan Hitit ve Helenistik evlerde de görülmektedir. Çalışma kapsamında rölöve çalışmaları yapılan yapılar zaman, coğrafya gibi etkilerden bağımsız olarak bahsi geçen plan tiplerine örnek teşkil edecek şekilde kullanılmıştır (Eldem, 1954, s. 24-25).

Önder Küçükerman *Türk evi* kavramını *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi* (1985) kitabında, "*Türklerin Anadolu'da geliştirdikleri yaşama çevresi*" olarak tanımlanmış ve *Geleneksel Türk Evi* olarak adlandırmıştır. *Türk evi* kavramı Küçükerman tarafından, gerçek anlamı ve kökeni, bütünü oluşturan oda kavramı, konut ve oda ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede sorulan sorulara verilen cevaplar ile *Türk evi*'nin köken tartışmaları ve gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır (Küçükerman, 1985, s. 16).

Küçükerman'a göre, Anadolu'da bulunan *Türk evi*'nin dayandığı kaynak göçerlik dönemine kadar uzanmaktadır. Göçerlik döneminde oluşturulan "*sınırlayıcı, koruyucu yaşama çevresi*" Güneydoğu Anadolu'da açık orta mekanlara, Akdeniz'de açık oda ve hayatlara evrilmiştir. Bu yaşama çevresinin son basamağı Kuzey ve Orta Anadolu bulunan kapalı sofalardır (Küçükerman, 1985, s. 27). Bu yayılımı gösteren *Türk evi*, Anadolu'yu "*tarihsel-kültürel değerleri*" bağlamında *açık bölge (kıyılar)*, *iç bölge (korunaklı iç kısım)*, *karişim kuşağı (iki bölge arasında kalan alan)* olarak üç ana bölüme ayıran Küçükermana göre, *iç bölgede* ortaya çıkmıştır (Küçükerman, 1985, s. 48-49).

Küçükerman'a göre, göçebe kültüründe "*bağımsız yaşam alanını*" oluşturan çadır, "*bağımsız yaşama birimi*" olan odaya dönüşmüştür. Odalar çevresindeki ortak yaşam alanı olan sofalar ile birbirine bağlanmış, bu durum evin oluşumunu hazırlamıştır (Küçükerman, 1985, s. 27). *Türk evi* kavramı Küçükerman tarafından, çadırda bulunan iç yaşantının uzantısı olan oda, bu odaların çeşitli koşullar altında bir araya gelmesi ile oluşan yaşam çevresi olarak görülmüştür (Küçükerman, 1985, s. 53). Küçükerman, yapıların *Türk evi* olarak değerlendirilebilmesi için, odalar ve ortak alanların ilişkileri çerçevesinde oluşan plan düzenini bir dil olarak kullanılmıştır. Oluşan bu ortak plan düzenleri, *Türk evi*'nin evrimini ve bölgesel farklılıkların yapı üzerine etkisini gösterir (Küçükerman, 1985, s. 100).

Doğan Kuban, *Türk "Hayat"lı Evi* (1995) metninde *Türk evi* kavramı tartışmasını,

konut geleneğinin gelişimi, tarihi, morfolojisi üzerinden yürütmüştür (Kuban, 1995, s. 5). Osmanlı dönemi konut mimarisinin gelişimini, *Hayatlı evi* ve evrimini ele almıştır. Kuban *Türkevi*'ni, on altıncı yüzyılda başlayan, temel ve zemin katın taş, üst katların kerpiç ve ahşaptan inşa edildiği, ortak tipolojiye, orantılara sahip, Orta Anadolu ve Anadolu'nun doğusundan Balkanlara uzanan konut tipi olarak tanımlamış ve *Hayatlı ev* olarak adlandırmıştır (Kuban, 1995, s. 15-16). *Türk evi* ya da *Hayatlı ev*, Kuban'a göre etnik bir anlam ifade etmemekte kültürel bir anlam taşımaktadır. Türkçe konuşan, kültürel nitelikleri ile diğer halklardan ayrılan Türk halkı, Osmanlı'nın ilk fetih alanları ile örtüşen coğrafyada kendi ev kültürünü yaratmıştır (Kuban, 1995, s. 22-23).

Kuban'a göre bahsi geçen coğrafya sınırlarında görülen ev tipinin temelini erkek egemen Türk-İslam ailesi oluşturmaktadır. Kadının aile ve toplumdaki yeri konut tipinin şekillenmesinde önemli davranışsal ve sosyal girdi olmuştur. *Türk evi*'nin mekânsal özelliklerinde ise Ortadoğu ve Orta Asya'da görülen Antikiteden bu yana kullanılan revaklı ya da revaksız, bir avluya açılan iki odadan oluşan plan düzeninin etkili olduğu düşünülmektedir (Kuban, 1995, s. 20-21). Anadolu Türk konut geleneği, Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile etkileşim halindedir. Suriye ve Mezopotamya'da görülen eyvan ile bağlantılı revak ve tarma, *Türkevi*'nin klasik biçimlenişi ile benzer mekânsal düzene sahiptir. Türk kavimlerinin batıya doğru ilerleyişi Mezopotamya ve Suriye'den alınan bilgileri Batı Anadolu'ya taşımış, Türk kültürünün etkisi ile özgün bir konut dili oluşmuştur (Kuban, 1995, s. 26,28). Kuban'a göre *Türkevi*'ni oluşturan öğelerden olan oda ise, mekânsal kurgusu ile göçer geleneğinden aktarılan Orta Asya çadır hayatının izlerini sürdürmektedir (Kuban, 1995, s. 45).

Kuban, *Türkevi*'nin evrimsel bir süreci olduğunu ortaya koymuştur. 16.-17. yüzyıllarda ahşap malzemenin kullanımıyla birlikte *Türkevi* klasik biçimine ulaşmaya başlamıştır (Kuban, 1995, s. 53). Kübik tek cepheli konutlardan, daha açık planlı biçimlere geçiş 17. yüzyılda olmuştur. Bu örneklerde birinci kat kerpiç dolgu ile kullanılan ahşaplar ile oluşturulmakta ve çıkma kavramı görülmeye başlanmaktadır. Kuban'a göre *hayatlı evin* klasik dönemi 18. yüzyılda görülmektedir (Kuban, 1995, s. 56-57). Oda sayısında artma, ev yapılacak alanın büyüklüğü, mekanların boyutları eyvan ve oda ilişkilerini değiştirmeye başlamıştır. U şeklindeki mekânsal kurgu aksel ve merkezi mekân tiplerinin ilk basamağını oluşturmuştur. 19. yüzyılda evin ana karakteri olan yarı açık mekân nitelik değiştirmeye başlamış ve bir iç mekân haline gelmiştir (Kuban, 1995, s. 63-64). Bu durum iki tarafında odaların bulunduğu orta sofalı ve *hayatlı evin* mekânsal dizilimini devam ettiren haç biçimli sofalı iki tipin oluşmasına sebep olmuştur (Kuban, 1995, s. 69). *Türk evi*'nde görülen bu evrim, konutun temel özelliği olan yarı açık galerinin yol olmasına ve kendine ters düşerek özgün niteliğinin yitirilmesine neden olmuştur (Kuban, 1995, s. 23).

Türkevi özelliği gösteren evlerin en eskisinin üç yüzyıllık olduğunu söyleyen Cengiz Bektaş, *Türk Evi* (1996) kitabında yapı geleneklerinin birkaç yüzyıl içinde oluşacak bilgi birikimi olmadığını ifade etmiştir. Bektaş, günümüzde Orta Anadolu'da bulunan yapı tekniğinin en az Hitit Uygarlığı ile bağlantısı bulunduğunu söylemektedir (Bektaş, 2019, s. 31). Anadolu'da bulunan evlerde görülen zeminden yapının bir miktar kaldırılması, düz damların dolaşım ve ışık olarak kullanılması, mekân dizilimleri, taş işçiliği Bektaş'a göre Çayönü, Çatalhöyük, Likya gibi eski Anadolu medeniyetleri ile

bağlantılıdır (Bektaş, 2019, s. 12-22). Çayönü, Hacılar, Kültepe Anadolu uygarlıklarının yerleşim alanlarında, taş temeller üzerine ahşap hatıllar ile desteklenmiş kerpiç duvarlı evlerin örneklerine Anadolu'da hala rastlanmakta, yapı sisteminin sürekliliği görülmektedir (Bektaş, 2019, s. 15-17).

Bektaş'a göre, Anadolu uygarlıklarının uzun süreçler içerisinde ortaya koyduğu birikim, Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile üzerine Orta Asya'dan izler katmıştır. Bu birikim süreci Osmanlı'nın beş yüzyıllık düzeni ile beraber bir sentez haline gelmiş ve ortak bir yaşama kültürü oluşturmuştur. Üretilen ortak yaşam kültürü Balkanlar'dan Anadolu'ya ortak yönleri, temel ilkeleri bulunan bir ev dili oluşturmuştur (Bektaş, 2019, s. 27). Kültürün geliştiği yer olan başkent İstanbul'dan Anadolu ve diğer ülkelere iletilen değerler, o yerin coğrafyasından, iklim özelliklerinden, tarihi alt yapısından, gündelik yaşamından gelen bilgiler ile birleşir (Bektaş, 2019, s. 133-135). Bugün, üretilen bu ortak Osmanlı ev dili yerel değerler ile birleşir ve yaşanan yerin sahiplerince Makedonya evi, Bulgaristan evi, Yunanistan evi olarak adlandırılabilir. Bu çerçevede Bektaş'a göre, Osmanlı ile beraber oluşmuş, eski Anadolu uygarlıklarına kadar inen ortak yaşama kültürünün yarattığı ev, "Türkiye evi" ya da Türkiye vatandaşlarının üst kimliği bağlamında "Türkevi"dir. (Bektaş, 2019, s. 29).

Hülya ve Ferhan Yürekli, *Türk Evi Gözlemler-Yorumlar* kitabında (2005) *Türk evi* kavramını günümüz değer sistemi ile ele almışlardır. *Türk evi*'nin tarihsel niteliklerinden ziyade mimari özellikleri ile değerlendirmişlerdir (Yürekli, 2005, s. 10). Yazarlar tarafından *Türkevi*, güncel mimari kavramlar ile birlikte değerlendirmiş ve bu kavramlar ile özellikleri açıklanmıştır. Japon ve İngiliz konut örnekleri ile *Türkevi* birlikte değerlendirilmiş benzer ve farklı olan noktalar yazarlar tarafından ortaya konmuştur (Yürekli, 2005, s. 14). Modern dönemde yurt içi ve dışında inşa edilmiş yapılarda *Türkevi* özellikleri aranmış ve modern dönemin ileri gelen batılı mimarlarının düşüncelerinin *Türkevi*'nde bulunduğu savunulmuştur (Yürekli, 2005, s. 76).

Hülya ve Ferhan Yürekli tarafından evrensel mimarlık değerleri çerçevesinde tartışılan *Türkevi*, göçerlik dönemi ile bağlantı kurularak işlevlerin *katmanlaştırıldığı*, sıkıştırıldığı harekete olanak veren bir sistem olarak düşünülmüştür (Yürekli, 2005, s. 38). *Türk evi*'nin yalın ve modüler plan kurgusu *minimalist* anlayış ile ilişkilendirilmiş, yine göçerlik ile bağlantı kurularak konutların fazlalıktan arınmış olması, ahşap elmanlar ile oluşturulması *hafiflik* niteliğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Yürekli, 2005, s. 42-44). *Geçirgenlik* kavramı ise *Türkevi*'ndeki mekân kurgusunda açık ve kapalı alanların akışkan olması, panjur kafes kepenk gibi elemanlar ile görsel ilişkinin kontrolünün sağlanması, bahçe duvarları ve zemin kat açıklık düzeni ile mahremiyetin sağlanması ile açıklanmıştır (Yürekli, 2005, s. 45-48). Yazarlar *Türkevi*'ni *esneklik* kavramı çerçevesinde değerlendirirken hem odanın kullanım biçimini hem de yapının tasarım sürecinde modüler odalar sayesinde büyüebilmesini veri olarak kullanmışlardır (Yürekli, 2005, s. 52).

Güncel mimarlık kavramları bağlamında değerlendirilen *Türk evi*, bu özellikler çerçevesinde doğuda Japon batıda İngiliz konut geleneği ile karşılaştırılmıştır (Yürekli, 2005, s. 58). Japon konut geleneğinin kullanılan malzemelerin hafifliği, sadelik ve işlevsel katmanlaşma, iç dış mekân kurgusu, mekanların işlevsel esneklikleri bakımından

Türkevi ile benzer olduğu, aradaki farklılığın Japon konut geleneğinin soyut kavramlar bağlamında inşa edilmesi olduğu öne sürülmektedir (Yürekli, 2005, s. 62-64). İngiliz konut geleneğinin ise *Türkevi*'nden, işlev farklılıklarına göre mekanların konut içinde dağılması, ağır ve kalıcı yapılar olması, bütün olarak inşa edilmesi ve esnekliğe izin vermemesi yönünden farklılaştığı düşünülmektedir. Değerlendirme sınırını oluşturan kavramlar çerçevesinde hafiflik, esneklik, katmanlaşma için Japon, Türk, İngiliz konut geleneği sıralaması yapılmaktadır (Yürekli, 2005, s. 70-72).

5. Sonuç

Çevremizin karakteristik görünümünü oluşturan, tarihsel süreç içerisinde biriken bilginin, kültürün, tekniğin göstergesi olan, döneminin sosyal yaşamının izlerini taşıyan konut birimleri Leach'in bakış açısına göre kendi tarihinin yazılabileceği bir *tip* olarak ele alınabilir.

Çalışma kapsamında bir tip olarak tarih yazımı yapılan *Türkevi* kavramını konu edinen metinler incelendiğinde kavramın farklı bakış açıları çerçevesinde tartışıldığı görülmüştür. Fakat yapılan tüm tartışmaların zeminini *teknik* oluşturmaktadır. İncelenen metinler çerçevesinde anonim mimarlık ürünü olan *Türkevi* kavramının ele alınışının plan kurgusu üzerinden irdelendiği görülmüştür. Metinlerde kavramın oturtulduğu çerçeve değişse de plan *Türkevi* tarih yazımının başlangıcını oluşturmuştur. Bu bağlamda Eldem tipolojik bir sınıflandırma; Küçükerman ve Kuban köken tartışmaları; Hülya-Ferhan Yürekli ise karşılaştırma ve tematik okumalar yapmak için plan organizasyonunu tarihsel süreklilikte okunan *teknik* olarak metinlerinin ana eksenine yerleştirmişlerdir. Bektaş, Küçükerman ve Kuban'a benzer şekilde, kavramın kökenini ortaya koymak için yapı *tekniki* üzerinden *Türk evi*'ni incelemiştir. *Teknik* olarak adlandırılan tarih yazım yaklaşımının yanı sıra incelenen metinlerde *Türkevi*'nin Orta Asya, Yakın Doğu, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları ile bağlantısı kurulmuş, Türk-İslam kültürü ile birleşimi irdelenmiş, Anadolu ve Balkanlar'da ortak *coğrafya ve kültür* sınırları içerisinde gelişim çerçevesi çizilmiş, güncel mimarlık kavramlarından oluşan *temalar* bağlamında Türk evi'nin farklı bir okuması yapılmıştır. Leach'in de (2015, s. 54-57) işaret ettiği bir yola başvuran metinler kendi *Türkevi* tarih yazım biçimlerini destekleyecek, fikirlerini ortaya koyacak, güçlendirecek birçok tarih yazım yaklaşımlarını bir arada kullanmıştır.

Genel olarak *Türkevi* tarih yazımı, onu oluşturan tekniklerin anlatımı üzerinden kurgulanmış, coğrafya ve kültür etkileşimleri çerçevesinde bu özgün konut geleneğinin gelişim sınırları çizilmiş, tarih yazım yöntemi bu yaklaşımla desteklenmiştir. Bu bağlamda konut geleneğinin tipolojik özellikleri ortaya konmuş, bu özelliklere göre sınıflandırılması yapılmış, Orta Asya, Yakın Doğu, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları ile bağlantısı kurulmuş, Türk-İslam kültürü ile birleşimi irdelenmiş, Anadolu ve Balkanlarda ortak kültür ve coğrafya sınırları içerisinde gelişim çerçevesi çizilmiştir. *Türkevi* kavramının yapım yönteminde kullanılan tekniğin eski Anadolu Uygarlıklarının ortaya koyduğu bilginin devamı olduğu vurgulanmıştır.

Metinlerdeki bu ortak anlayışın dışında geliştirilecek alternatif yollar ile *Türkevi* kavramının, Leach'in (2015, s.82) gündeme getirdiği farklı bir tarih yazım yaklaşımı olan *tema ve analogi* doğrultusunda, bireysel ve toplumsal anlamı, maddi varlığının

ötesinde tinsel arka planı, kullanıcıyı için oluşturduğu aidiyet hissi, temsiliyet ve kimlik aracı olma durumu, insan ve çevre arasında kurguladığı bedensel ve duyuşal bütünlük, geçmiş-bugün-gelecek arasında bir süreklilik ve etkileşim üretme potansiyeli gibi farklı bakış açıları ile hem mimarlık alanında hem de disiplinler arası bir çerçevede yeniden ele alınması mümkündür.

Kaynakça

- Bektaş, C. (2019). *Türk Evi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2015). *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. (Çev. Birkan, T.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Eldem, S.H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Kavas, K.R. (2010). Sivil Konut Mimarisi Araştırmalarının 20. Yüzyıl Mimarlık Tarihi Yazımı Perspektifleri Işığında Değerlendirilmesi, *Akdeniz Sanat*, 3 (6), 37-46.
- Kavas, K.R. (2009). Sanat Tarihi- Mimarlık Tarihi Arasındaki Değişen İlişkilerin Sivil Konut Mimarisi Araştırmaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Akdeniz Sanat*, 2 (4), 117-128.
- Kostof, S. (1985). *A History of Architecture, Settings and Rituals*. Oxford University Press.
- Kuban, D. (1995). *Türk "Hayat"lı Evi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kuban, D. (1996). Ev Üzerine Felsefe Kırıntıları. (Der. Sey Y.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde. (s. 1-5). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1985). *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Leach, A. (2015). *Mimarlık Tarihi Nedir?*. (Çev. Doğan, H.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Minor, V.H. (2013). *Sanat Tarihinin Tarihi*. (Çev. Soydemir, C.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tanyeli, U. (2018). Mimarlık Tarihinin İcadı Mimarlığın İcadıdır ya da Mimarlığı Tarihyazımı mı İmal Eder? *Arredemento Mimarlık Tasarım Kültür Dergisi*, 2018/06, 72-95.
- Tanyeli, U. (1996). Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni. (Der. Sey, Y.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde. (s. 405-472). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (1996). Konut Tarihi Yazıcılığı Üzerine Düşünceler. (Der. Sey, Y.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde. (s. 6-14). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tuztaşı, U. (2013). İdealleş[tiril]miş “Türk Evi” Fikrinin Historiyografik Çözümlemesi. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(1), 66-91.

Yürekli, H. ve Yürekli, F. (2005). *Türk Evi Gözlemler-Yorumlar*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

PANDEMİ KOŞULLARINDA TÜRKİYE GENELİNDEKİ ÜNİVERSİTELERİN SANAT, TASARIM VE MİMARLIK BÖLÜMLERİNDEKİ UYGULAMALI DERSLER İÇİN ÇEVİRİMİÇİ EĞİTİMDE YAŞANAN PROBLEMLER VE GEREKSİNİMLERE YÖNELİK İHTİYAÇ ANALİZİ*

Adviye Ayça ÜNLÜER¹
Nur CEMELELİOĞLU³
Yasemin YILDIRIM⁴
Barış ÖÇAL⁵
Arda EDEN⁶

Öz

Küresel Covid-19 salgını ile birlikte, gündelik hayatın pek çok dinamiği ile birlikte en büyük olumsuz etkilerden biri eğitimde görülmüştür. Alınan salgın tedbirleri kapsamında, üniversitelerde yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime geçiş yapılmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen fakülteler ise, teorik eğitimden ziyade uygulamanın ve atölye çalışmalarının ön planda olduğu sanat ve tasarım fakülteleri olmuştur. TÜBİTAK SOBAG 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırmaları Destekleme Programı kapsamında geliştirmiş olduğumuz çevrimiçi eğitim uygulaması şablonu Tukana Sanal Kampüs, öğrenci ve eğitimciler için, senkron çevrimiçi eğitimin yanı sıra, fiziksel bir kampüste gerçekleştirilen pek çok aktivite için olanak sağlama hedefi taşımaktadır. Bu makalede proje kapsamında gerçekleştirilen birinci aşama nicel (Beşli Likert tipi anket) ve nitel (Yarı-yapılandırılmış görüşmeler) araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir. Bunlar; Öğrenci ve eğitimcilerin pandemi döneminde yüz yüze eğitime kıyasla karşılaştıkları eksikler, problemler ve bunların eğitim sürecine etkileri belirlenmiştir. Edinilen bulgular doğrultusunda öncelikle karşılaşılan problem ve eksiklerin çevrimiçi bir sistemde nasıl giderilebileceğine yönelik yineleyici fikir geliştirme süreci yürütülmüş ve kavramsal bir tasarım modeli ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etkileşimli Ortam Tasarımı, İnsan-Bilgisayar Etkileşimi, Kullanıcı Arayüz Tasarımı, Sanal Gerçeklik, Sanal Eğitim Ortamı, Oyunlaştırma.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 21.08.2021 – Kabul Tarihi: 24.11.2021

Ünlüer, A.A., Cemelelioğlu, N., Yıldırım, Y., Öçal, B. & Eden, A. (2021). "Pandemi Koşullarında Türkiye Genelindeki Üniversitelerin Sanat, Tasarım ve Mimarlık Bölümlerindeki Uygulamalı Dersler İçin Çevrimiçi Eğitimde Yaşanan Problemler ve Gereksinimlere Yönelik İhtiyaç Analizi". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 87-104.

1 Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi İletişim Tasarımı Bölümü. E-posta: ayca.unluer@gmail.com Orcid:0000-0002-3482-138X

2 Sorumlu yazar.

3 Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, E-posta: nur-cemelelioglu@gmail.com. Orcid:0000-0003-0031-204X

4 Arş. Gör. Özyeğin Üniversitesi, Tasarım, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İletişim ve Tasarım Bölümü. E-posta: yasemin.yildirim@ozyegin.edu.tr. Orcid:0000-0001-8818-7575

5 Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, İletişim Tasarımı Bölümü. E-posta: baris.ocal.wm@gmail.com. Orcid:0000-0003-2910-1211

6 Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü, Ses Sanatları Anabilim Dalı. E-posta: ardaeden@gmail.com. Orcid: 0000-0001-8802-3351

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen SOBAG 120K685 numaralı projenin bir bölümüdür.

NEEDS ANALYSIS TOWARDS THE PROBLEMS AND REQUIREMENTS ON ONLINE EDUCATION FOR STUDIO CLASSES OF ART, DESIGN AND ARCHITECTURE DEPARTMENT IN UNIVERSITIES UNDER PANDEMIC CONDITIONS

Abstract

One of the most noticeable adverse effects of the global Covid-19 pandemic has been seen on education, among other dynamics of daily life. Universities are continuing their education with online tools under the pandemic measures. Art and design departments that foster studio practice over seminars are the most affected by the online methods. Tukana Virtual Campus, a conceptual design model that we developed under TÜBİTAK SOBAG 1001 Scientific and Technological Research Support Program, aims to allow students and educational staff to carry out many practices and activities present in a physical campus online; besides synchronic education. In this article, we presented the results of the quantitative (five-point Likert Scale-survey) and qualitative (Semi-structured interviews) research. The key findings are; the deficiencies and problems faced by students and educators in the pandemic period compared to face-to-face education and their effects on the education process were determined. In line with the findings, an iterative process of developing ideas about how to help resolve the encountered problems and deficiencies in an online system was carried out, creating a conceptual design model.

Keywords: Interactive Media Design, Human-Computer Interaction, User Interface Design, Virtual Reality, Virtual Education Environment, Gamification.

1. GİRİŞ

Küresel Koronavirüs (COVID-19) salgını ile birlikte tüm yaşam akışı, çalışma biçimi, fiziksel koşullar, insanlar arası etkileşim kurma şekli, hatta tıbbi bakım gereken durumlarda hastaneye yatış şekli bile değişim göstermiştir. Tüm dünyayı ve toplumları etkisi altına alan pandeminin günümüzdeki ani kırılma/dönüşüm etkisinin, uzun vadeli gelecekte de kişisel, profesyonel, finansal ve tıbbi durum üzerinde büyük bir etkiye sahip olacağı gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır (Lichfield, 2020).

Dolayısıyla başta tıp, psikoloji, hukuk, iş, finans, gibi alanların olmak üzere eğitim, araştırma, Bilişim Teknolojileri, yazılım, donanım gibi farklı alanlardan toplulukların bir araya gelerek yenilikçi fikirler üretmesi ve bu fikirlerin uygulamaya yönelik formlarla hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Dünya çapında sağlıktan, lojistiğe, finanstan tasarıma kadar hayatı etkileyen tüm alanlarda gönüllülük esasına dayalı bireysel ölçekten başlamak üzere evrensel ölçekte ulusal ve uluslararası akademik ve kamusal çalışmalar kısa zamanda ivme kazanmıştır (Help With Covid, 2020).

Türkiye'deki üniversitelerde eğitim konusunda ilk etapta salgın ile mücadele kapsamında Cumhurbaşkanlığı tarafından alınan kararla 16 Mart 2020'de eğitim-öğretime üç hafta süreyle ara verilmiş, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın bu süreçte gerekli altyapıya sahip üniversitelerin 23 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerini online olarak sürdürebileceklerini bildirmesinin ardından tüm örgün programlarda online öğretime geçme kararı alınmıştır (YÖK, 2020). Bu bağlamda tüm dersler,

çevrimiçi senkron ya da asenkron sınıflar aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlanmış, kaçırılan senkron derslerin daha sonra ilgili kayıtlardan tekrar izlenebilmesi sağlanmış ve öğrenciler, çevrimiçi olarak verilen bu derslerin yapılacak olan ara sınavlar, dönem sonu ve bütünleme sınavlarından sorumlu olacağı bildirilmiştir. Fakat geçiş sürecinde belli başlı sıkıntılar baş göstermiş; memleketlerine giden bazı öğrencilerin yaşadığı teknik sorunlar, pandemi nedeniyle genel motivasyonda düşüş gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.

Üniversitelerin %99.2'si teorik derslerini ve uygulamalı derslerin teorik kısımlarının %89'unu uzaktan öğretim yöntemiyle yürütmeye başlamış, ancak uzaktan öğretimle verilebilecek uygulamalı derslerin %25'inin gerçekleştirilemediği görülmüştür (YÖK, 2020). Halihazırda yürütülen uygulamalı derslerin etkinliği ise, derslerin normal şartlardaki işleniş yöntemi salgın koşullarında tamamen değiştiği için, uzun vadede tartışmaya açık bir konudur. Özellikle Güzel Sanatlar, Tasarım, Mimari, Müzik ve Performans Sanatları benzeri bölümlerde, pandemi dolayısıyla yaşanan ve bunu takip eden yakın gelecekte üniversite adayı öğrencileri tarafından bu gibi bölümlerin tercih edilebilirliğini engelleme safhasına gelebilecek düzeyde olduğu düşünülmektedir.

Gerek yaşanmakta olan COVID-19 salgınının tekrarlanma olasılığı, gerekse gelecekte çıkacak olası diğer pandemi koşullarına karşı, uygulama ve atölye temelli eğitimlerde yaşanan sıkıntılara karşı etkili çözümler geliştirmek, söz konusu bölümlerin sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz etmektedir. Gerek teknolojik, gerekse insan kaynağı olarak uzaktan eğitime dair çok yönlü gelişmeler olsa da içinde bulunduğumuz salgın sürecinin başlaması ile dünyada pek çok ülke farklı seviyelerdeki öğrencilerinin uzaktan eğitim ile devam etmelerini hızlı bir biçimde sağlamakta zorlanmıştır. Diğer yandan uzaktan eğitim modellerini halihazırda devam eden tüm alanlara yönelik olarak tasarlamak, gerekli testleri yapmak ve kullanıma sokmak için bu süreçte ihtiyaç duyulan süreye sahip olunamamıştır. Bu ani geçiş özellik pek çok dersi uygulamalı olan sanat ve tasarım eğitiminin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu bölümde Sanat, Tasarım ve Mimarlık Bölümlerindeki uygulamalı dersler için çevrimiçi eğitime yönelik etkileşimli arayüz tasarımı ve tasarım kılavuzu gerçekleştirebilmek için yapılan ihtiyaç analizi aktarılmaktadır.

1.1. Amaçlar

Bu araştırma, Pandemi (vb. doğal afetler) gibi ekstrem koşullar karşısında, sanat, tasarım ve mimarlık gibi uygulama tabanlı bölümlerin eğitiminin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik projelerin geliştirilmesine temel oluşturacak ihtiyaç analizlerini içermektedir. Bu esas doğrultusunda;

1. Sanat ve Tasarım Fakültelerinde uygulamalı derslerin gerçekleştirildiği stüdyo ortamının öğrencilerin motivasyon ve gelişimleri açısından pozitif çıktılarının belirlenmesi,
2. Bu pozitif çıktıları sağlayan koşulların, bir başka deyişle atölye eğitiminin doğasının keşfedilmesi,
3. Kriz durumlarında uzaktan eğitim şartlarında bu koşulların sağlanabilirliği,
4. Bu süreçte karşılaşılabilecek sorunları belirlemek hedeflenmiştir.

1.1.1. Araştırmaya Açık Olan Sorunlar

Geçtiğimiz aylarda dünya çapında yaşamı etkileyen pandemi ve akabinde Türkiye’de süregelen sosyal izolasyon dönemi içinde salgının yayılımının engellenmesi yönünde alınan önlemler dahilindeki bireysel izolasyon kapsamında çoğu üniversite kısa sürede eğitimin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla çevrimiçi uygulamalar geliştirilirken, bazı eğitim kurumlarında da web üzerinde kullanıma açık olan alternatif programlar üzerinden dersler işlenmeye başlamıştır. Sadece 15 - 21 Mart tarihleri arasında online sunulan video-konferans uygulamalarının, bir önceki seneye göre yüklenme oranı logaritmik artış göstermiş, fakat akabinde uygulamalarda istismara açık güvenlik riski oluşmuş, uygulamalar büyük ölçüde kullanıcı kaybetmiştir. Dolayısıyla her üniversite kendi uygulamasını geliştirme yönünde adımlarını hızlandırmıştır.

Bu geçiş sürecinde Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi’ne bağlı bölümlerin öğrencileriyle yaptığımız pilot çalışmadan anlaşılmıştır ki, mevcut uzaktan eğitim araçlarıyla gerçekleştirilen eğitime adapte edilmeye çalışılan uygulamalı stüdyo derslerinde, öğrencilerin motivasyon ve eğitim edinimlerinde büyük ölçüde düşüş görülmüş, uzaktan eğitimin özellikle, eğitmen ve öğrenciler arasında yüz yüze iletişim eksikliği ve ayrıca, sınıf içi ve sınıflar arası herhangi bir deneyimin hayati bir parçasını oluşturan öğrenciler arasındaki etkileşimin kaybı gibi dezavantajları tespit edilmiştir.

Söz konusu uygulama temelli derslerin işlerliğini sağlayan pek çok dinamik mevcuttur. Yürütücü ve gözetmenlerin öğrencilerle birebir etkileşimi, eser, performans ve projeler üzerinde tashih verme olanağı bu dinamiklerin başında gelmekle birlikte, öğrencilerin birbirleriyle etkileşim olanağı ve uzun ders saatleri boyunca çalışma ortamlarını yaşanabilir kılmaları da, bu derslerin verimliliğini yükselten etmenler arasında yer almaktadır. Dahası, sanat ve tasarım fakültelerinde öğrencilerin birbiriyle etkileşimi, bölüm içerisinde sınırlı değildir. Gerek disiplinlerarası etkileşimler, gerekse öğrencilerin katılımcı olduğu sergi, konser ve gösteri tipinde etkinlikler, öğrenciler arasında iki yönlü ve yeri doldurulamaz bir etkileşim sağlamaktadır.

Geleneksel sanat ve tasarım eğitiminin doğası gereği eğitmenler her öğrenciye gerektiği kadar bireysel zaman ayırıp, öğrencilerin birbirinden farklı olan yapılarına uygun eğitim verebilmektedir. Öğrenciler, gerek doğrudan ders ile alakalı, gerekse yaratıcılık süreçlerine etki edebilecek pek çok etmen ile ilgili, diğer öğrencilerle ve eğitmenlerle fikir alışverişi yapabilmektedirler. Bunların bir sonucu olarak, ders mekanları olarak tasarlanan atölyeler, öğrencilerin kişiselleştirebildiği ve vakit geçirmek isteyeceği yerler haline gelmektedir. Ayrıca eğitmenler de, karşılaştıkları farklı durumlarda birbirine ve diğer öğrencilere fikir danışabilmektedirler. Sanat ve tasarım eğitimin için genellenebilir ki, atölye deneyimi en az, eğitmenin yapacağı sunumlar kadar önemlidir. Atölye deneyiminin avantajları arasında, öğrencilerin ihtiyaç duydukları zaman ve ihtiyaç duydukları kadar eğitmen ilgisini elde edebilmeleri ve sınıf arkadaşları ile rekabetin yanı sıra takım çalışması içerisine de girebilmeleridir. Dolayısıyla uzaktan eğitim süreçlerinde öğrencilerin sanatsal ve tasarımsal çözümleri ve verilen uygulamalı ödevlerde iletişim araçları PDF ve benzeri formatlarda sunumların ötesine geçememektedir. Geleneksel eğitimin doğasına alışmakta ve hali hazırda alışık olan öğrencilerin, uygulanan yeni uzaktan eğitim sistemindeki iletişim modelinde proje üretme, fikirlerin sunumu ve gerekli geri bildirimleri alıp değerlendirme, tasarım deneyimleri ve fikirleri aktarma

düzeyleri yetersiz kalmaktadır. Ayrıca eğitim kadrosundaki hocaların da öğrencilerin tasarım ve eskizleme becerisini değerlendirmekte zorlanmakta oldukları gözlemlenmiştir.

Yukarıda özetlediğimiz durumdan yola çıkan bu çalışmada, Türkiye genelindeki 142 üniversite çatısı altında yer alan Güzel Sanatlar, Sanat ve Tasarım, Tasarım ve Mimarlık Fakülteleri bölümlerindeki öğrencilerin:

- Eğitimlerinin aksamadan ve verimli bir şekilde sürdürülmesini sağlamak, eğitim kalitesini düşürmemek,
- Pandemi sebebiyle eğitim dönemini dondurmak durumunda olan öğrencilerin dönem kaybetmesini engellemek,
- Gelecekte olası afetlere karşı uygulama temelli eğitim kurumlarının hazırlıklı olmalarını sağlamak,
- Pandemi ve afet durumları dışında da, geçici ya da kalıcı fiziksel engele sahip olan öğrencilerin eğitimden mahrum kalmamaları için olanak sağlamak,
- Üniversitelerin uygulama temelli bölümlerinin tercih edilme oranlarının korunmasını sağlamak amacıyla tasarım süreci aşamaları (anlamlandırma + tanımlama + fikir geliştirme + kavramsal maket ve video eskizler + test ve iyileştirme) çerçevesinde bir araştırma süreci oluşturulmuştur. Ayrıca Nielsen'in, Yinelenebilir Tasarım (Iterative Design) ölçüm yöntemiyle (Nielsen, 1993), kullanıcı odaklı tasarıma dayanan Tasarım Temelli Araştırma (DBR: Design-based Research) yönteminin (Collins, 1992; Brown, 1992) uygulamasından ipuçları toplanmıştır. Bölüm kapsamında ve çalışmanın birinci aşamasını oluşturan ve projenin ilerleyen aşamalarında arayüz tasarımı ve tasarım kılavuzu ortaya konması amacıyla kullanılan ihtiyaç analizi kısmına yer verilmiştir.

2. Yöntem

Çalışmanın evrenini Türkiye'de sanat, tasarım ve mimarlık alanındaki fakülteleri ile güzel sanatlar eğitimi gibi uygulamalı eğitim veren bölümlerde görev yapan akademisyenler ve eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini belirlemek amacı ile evren içerisinden seçkisiz yöntem (simple random sampling) (Kaplan, 2004) kullanılarak çalışma grupları oluşturulmuştur. Alan uzmanı akademisyenleri temsil eden çalışma grubu etik kurul onayı alınan üniversiteler içerisinden ortaya konmuş 10 eğitimciden oluşmakta, öğrenci çalışma grubunu da aynı üniversitelerin sanat, tasarım, mimarlık ve güzel sanatlar eğitimi alanlarında öğrenim gören, salgın süreci (2019-2020 Bahar Dönemi ve 2020-2021 Güz dönemi) ve öncesinde (2019-2020 Bahar dönemi öncesinde) öğrenci olan, böylece yüz yüze ve uzaktan eğitim süreçlerine katılan toplam 92 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırma modelinde ise nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılması ile oluşturulan karma yöntemden (Creswell, 2014) faydalanılmıştır. Çalışmanın nicel araştırma ayağını beşli Likert ölçeği kullanılarak oluşturulan anket, nitel kısmını ise akademisyen çalışma grubuna yönlendirilmiş olan yarı-yapılandırılmış görüşmeler (Semi-structured interview) (Groeben, 1990; Flick, 2009) meydana getirmiştir.

2.1. Veri Toplama Aşaması (Anlamlandırma)

Anket aracılığı ile öğrencilerin, mevcut çevrimiçi eğitim uygulamalarının eğitim-öğretim programlarına uygunluğu, teknik yeterlilikleri, hangi avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu, takım çalışmasına etkisi, kullanılabilirliği, estetik yapısı (desirability), ergonomisi gibi konularda görüşler alınması ve beklentilerinin tespit edilmesi amaçlanmış ve aşağıda belirtilen başlıklar çerçevesinde anket soruları hazırlanmıştır:

- İhtiyaç analizine yönelik sorular
- İletişime yönelik sorular
- Motivasyona yönelik sorular
- Zaman kullanımına yönelik sorular
- Beklentiye yönelik sorular

Bu ölçeğin uygulanması sonucunda elde edilen veriler, uzaktan eğitim sistemini kullanan akademisyenlerle gerçekleştirilen görüşme sorularının hazırlanmasına etki etmiş ve görüşme soruları anket soruları ile paralel yapıda olacak şekilde hazırlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak çok yönlü ve ayrıntılı veriler elde edebilmek amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme düzenlenmiş ve akademisyen çalışma grubuna yöneltilmiştir.

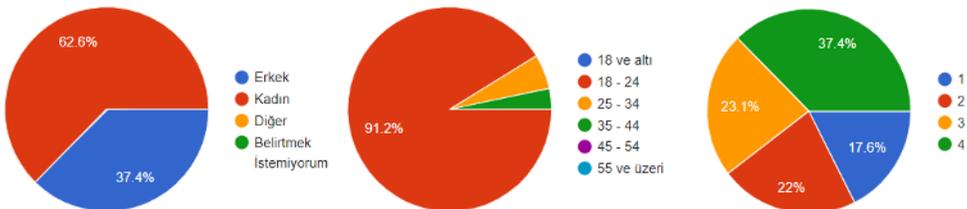
Buradan elde edilen çıktılar projenin 'Fikir geliştirme' ve 'Test ve İyileştirme' aşamalarında kullanılmıştır.

2.1.1. Nicel ve Nitel Veri Analizleri, Gözlemlerin Yorumlanması (Tanımlama)

2.1.1.1. Nicel (Anket) Verilerinin Analizi

Nicel verilerin analizi için ankete verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların demografik dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 37.4'ü kadın, % 62'si erkek öğrencilerin oluşturduğu, yaş dağılımlarına göre %91'inin 18-24 yaş aralığında olduğu, katılımcıların % 17.6'lık kısmını birinci sınıf, % 22'sini ikinci sınıf, % 23.1'lik kısmını 3 ve % 37.4'lük kısmını ise son sınıfta eğitim gören öğrencilerin oluşturulduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Anket katılımcılarının cinsiyeti yaş ve eğitim gördüğü sınıfların oranları.

İhtiyaç analizi kapsamında ilk olarak öğrencilerin teorik ve uygulamalı dersler

arasındaki farklılıklar ve bu derslerin mevcut uzaktan eğitim platformları ile sürdürülmesine uygunluğu hakkındaki görüşlerini almak amaçlanmıştır.

Sanat ve tasarım eğitimi alan katılımcıların önemli bir çoğunluğunun (92%) eğitim aldıkları bölüm içerisinde uygulamalı derslerin teorik derslere göre daha önemli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu durum yapısı gereği uygulama ağırlıklı olan sanat ve tasarım alanlarının uygulama ağırlıklı olmaları ile açıklanabilir. Mesleki yeterlilik kazanabilmek açısından ise öğrenci-öğrenci veya öğrenci-öğretmen arasındaki etkileşim ve geri bildirim çok önemli olduğu, katılımcıların neredeyse tamamının (98,5%) katılımı ile vurgulanmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (88,8%) uygulama ağırlıklı derslerin, öğrenciler arası etkileşim açısından, teorik derslere göre daha verimli olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda uygulamalı derslerin aktif katılım ve üretim süreçlerini içermesi nedeniyle öğrencilerin birbirleri arasındaki akademik paylaşım ve iletişimin daha yoğun olmasına katkıda bulunuyor denilebilir.

Katılımcıların tamamına yakını (94,4%) uygulamalı derslerin teorik derslere göre yaratıcılık açısından çok daha verimli bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca uygulamalı derslerin öğrenci (84,5%) ve öğretmen motivasyonu (73,2%) açısından daha etkili olduğunu düşünmektedir. Ancak katılımcıların uzmanlık alanlarının uzaktan eğitime uygun olmadığını (59,2%) ve pandemi sürecinde deneyimledikleri çevrimiçi eğitim uygulamasının alanlarına yönelik uygulama ağırlıklı derslerin yürütülmesinde başarılı olmadığını (56,4%) düşündükleri görülmektedir. Bu durum birebir, yaparak-deneyerek gerçekleştirilen derslerin yalnızca görüntülü veya sesli bağlantılar yoluyla sürdürülmesi konusundaki sıkıntılara işaret eden niteliktedir.

2.1.1.2. Nitel (Yarı-Yapılandırılmış Görüşme) Verilerinin Analizi

Nitel verilerin analizinde ve içerik analizine (Krippendorff, 2004; Yıldırım & Şimşek; 2011) başvurulmuştur. Yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerin (semi-structured interviews) (Patten & Newhart, 2018) çözümlenmesi için öncelikle her bir görüşmenin ses kaydı deşifre edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretim elemanları devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapmaktadır ve farklı uzmanlık alanlarına sahiptir. Birbirinden farklı uzmanlık alanlarından görüş alınarak sanat ve tasarım eğitimine yönelik ihtiyaçlar çok daha geniş bir aralıkta ele alınabilir. İlk aşamadaki görüşmelerde müzik teknolojileri, caz tekniği, resim, grafik tasarım, iletişim tasarımı, iç mimari, mimarlık, fotoğraf ve video, performans sanatları ve çizgi film animasyon alanlarından olmak üzere toplam 10 uzman kişi ile görüşülmüştür. Öğretim elemanlarının alandaki deneyimi 5 ile 35 yıl arasında değişmektedir ve bu durumun gerek teknoloji kullanımı/okuryazarlığı, gerekse değişen eğitim-öğretim yaklaşımları açısından araştırmaya katkı sunması amaçlanmıştır. Görüşmeler video konferans şeklinde gerçekleştirilerek sesli ve görüntülü kayıt alınmıştır. Ardından ilgili tüm görsel-işitsel düzenlenip arşivlenerek nitel araştırma aşaması için hazırlanmış ve transkripsiyon aşamasına geçilmiştir.

a) Görüşmeler Veri Analizi, 1. Aşama:

Veri setinin organize edilebilmesi, sınıflandırılabilmesi ve karşılaştırılma yapılabilmesi için aşağıdaki sorular sorulmuş ve alt başlıkları eklenmiştir.

Uzaktan eğitimle ilgili olarak katılımcı;

1. Hangi deneyiminden bahsediyor?

- Pandemi öncesi / sonrası

2. Bu deneyimini etkileyen faktörler neler?

- Etkileşim
- Zaman
- Mekan
- Motivasyon

Çalışmanın hipotezleri arasında yer alan ve araştırma sorularının şekillendirilmesi için kullanılan temalar (zaman, iletişim ve etkileşim, mekan) kodlama aşamasında yeniden ele alınmış ve bunlara yenileri eklenmiştir. Verilerin analizi için NVivo 12 Mac nitel analiz uygulaması kullanılmıştır. Tüm verilerin sınıflandırılması ve analiz edilmesi ile toplamda 720 ifade kodlanmıştır.

İlk aşama analiz sonucunda öngörülen temalar çerçevesinde katılımcıların yorumları analiz edilmiş ve bu analizler “pandemi öncesi süreç, etkileşim ve motivasyon, mekan ve zaman kullanımı” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Etkileşim ve motivasyona ilişkin görüşler, daha çok öğretmenlerin öğrencilerle olan iletişimi, onlardan aldıkları geri bildirimler, çevrimiçi eğitim sürecinde öğrencileri motive etme çabaları ve kendini ifade etme temaları kapsamında yoğunlaşmıştır. Mekan kavramına ilişkin görüşler ise öğrencilerle aynı mekanı paylaşamamaktan kaynaklanan problemler, öğrencilerin alternatif mekanlardan faydalanamaması ve fiziksel hareket kısıtlılığı gibi başlıklar altında yer almaktadır. Zaman kullanımına yönelik cevaplar, ders öncesi hazırlık sürecinde yaşanan değişimler, ders süreleri ve öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi ile ilişkilidir.

b) Görüşmeler Veri Analizi, 2. Aşama:

Veri analizinin ikinci aşamasında ise sınıflandırılan veriler içerik analizi gerçekleştirilerek daha detaylı şekilde kodlanmıştır. Kodlanan 720 ifadenin her biri ilgili başlık ve kodlar altında bir araya getirilmiştir. Veri setinin daha anlaşılabilir olması için elde edilen kodlar birbirleriyle olan ilişkileri ve uzaktan eğitim bağlamındaki rolleri çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Örneğin, bireyler arası etkileşim, kritik verme, akademik etkileşim, sosyal etkileşim ve takım çalışması gibi kodlar etkileşim üst başlığı altında toplanmıştır. Bağlantı kalitesi, kullanılan uygulamalar, donanım ve arşivleme olanağı gibi kodlar ise teknoloji üst başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma ile aralarında benzerlikler olan veya tekrar eden kodlar aynı başlık altında toplanmıştır.

Tablo 2. Tema ve kodların birbirleriyle ilişkisini gösteren diyagram

Tablo ve diyagramda görülen başlıklar arasında katılımcılar tarafından en çok söz edilene etkileşim teması olmuştur. Onun hemen ardından ise motivasyon başlığı gelmektedir. Bu başlıkların kodlanan tüm katılımcı ifadeleri içerisinde kapsadıkları alan karşılaştırmalı olarak aşağıda gösterilmiş ve başlıkların detaylı açıklamaları araştırma soruları kapsamında aktarılmıştır.

Eğitmen eforunun katlanarak arttığı ve gerek öğrencilerde gerekse öğretmenlerde önemli motivasyon problemleri ile karşılaşıldığı görülmektedir. Motivasyon kümesi katılımcıların en çok söz ettiği (f: 152) ikinci başlık olmuştur. Çevrimiçi eğitime adaptasyon, Derse aktif katılım ve bireyselleşme kodlarını barından bu başlık çerçevesinde öğretmen ve öğrencileri bu süreçte etkileyen etmenlerin neler olduğu ortaya konmuştur. Öğretmenler açısından en önemli problemlerin başında karşılarındaki grubun “varlığı” ve “ders katılımı”ndan emin olamamalarıdır. Diğer yandan sürekli olarak öğrencilerin morallerini yüksek tutmaya çalışmak ve stüdyodaki iletişim ortamını sağlayamamak öğretmenlerin motivasyon düşürücü olarak betimledikleri ifadeler arasındadır. Negatif yorumların yanı sıra uzaktan eğitimin doğası gereği teknolojik ekipmanlarla içiçe gerçekleştirilmesi ve mekandan bağımsız oluşuna dair olumlu bazı geri bildirimler de bulunmaktadır. Özellikle tek tuşla pek çok şeye ulaşabilme imkanı ve öğrencilerin trafik vb. sıkıntılar olmadan derse katılabilmesi olumlu ifadeler arasında yer almaktadır.

(4) Bu süreçte karşılaşılabilecek sorunları ve bu sorunları çözmek için ne gibi analizler gerektiğini belirlemek;

Katılımcılar uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin özellikle etkileşim (f:179), motivasyon (f: 152), teknoloji (f: 140) ve mekan algısı (f: 73) konularında görüş bildirmişlerdir.

Etkileşim üst başlığı kapsamında yer alan kodlar arasında bulunan “kendini ifade etme” katılımcıların bilgisayar vb. cihazlar aracılığıyla derslere katılımı sebebiyle karşılaştıkları problemler ya da avantajlı olduğunu düşündükleri yönleri aktardıkları ifadeleri kapsamaktadır. Katılımcılar bu kod çerçevesinde “ekran başında olma” deneyimini gerek anlatıcı gerekse dinleyici açısından çok yönlü boyutta değerlendirmişlerdir.

Katılımcılar tarafından öğrencilerin aynı mekan (f: 73) içerisinde eğitimlerinin sürdürülmesinin önemi vurgulanmış, müze vb. alternatif mekanların sanat ve tasarım eğitimindeki yerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca aynı mekanı paylaşan öğrencilerin “birbirlerinden öğrenebilme” ve “yardımlaşma” gibi akademik etkileşim içerisinde bulunabildikleri belirtilmiştir.

Aynı mekanı paylaşma (f: 54) kodu altında yer alan ifadeler öğrencilerin gerek kendi arasında gerekse öğretmenler ile olan etkileşimlerinin uzaktan eğitim kapsamında kullanılan dijital uygulamalar ile önemli ölçüde kaybolduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmaların özellikle sosyal ve akademik etkileşimin sağlanabilmesine olanak tanıyan mekânsal etkileşim çözümlerini kapsamaması gerektiğini göstermektedir. Mekan algısına ilişkin görüşlerin diğer bir bölümü ise fiziksel hareket (f:19) kodu içerisinde yer almaktadır. Katılımcılar sürekli ekran başında olmanın neden olduğu fiziksel rahatsızlıklardan ve ders sürecinde stüdyo ortamındaki hareketlilik ile molalardaki hareket etme imkanlarının kalmadığını vurgulamışlardır. Mekânsal anlamda yaşanan sıkıntılarının teknolojik gelişmeler ile çözülebileceği düşüncesinin hakim olduğu gözlenmiştir.

(5) Zorunlu koşullarda uzaktan eğitim için geliştirilmesi öngörülen sistemin genel olarak eğitim alanında kullanılabilir bir ürüne yönelik çıktılarının neler olabileceğinin belirlenmesi

Uzaktan eğitimin geliştirilmesi adına alınan yorumlar arasında teknoloji temasının (f: 140) ön planda bulunduğu görülmektedir. Bundan sonraki süreçte eğitimin daha kaliteli gerçekleşmesi adına özellikle bağlantı sorunlarının giderilmesi gerektiği (f: 11) hemen her kullanıcı tarafından belirtilmiştir. Kullanılan donanımlar başlığı (f: 32) altında ise 2. kamera, çizim tableti vb. ekstra donanımların kullanılması gereksiniminden söz edilmiştir. Katılımcılar bu süreçte derslerinin daha verimli şekilde işleyebilmek adına geliştirdikleri yöntemlerden bahsederek teknolojik donanım ve uygulamaların önemini vurgulamıştır.

Bir diğer üst başlık olan “Zaman” (f: 48) kapsamında belirtilen konuların başında ise “Ders öncesi hazırlık” (f: 14) eğitmen deneyimine dair önemli ipuçları vermektedir. Eğitmenlerin uygulama çalışmalarını uzaktan eğitime yönelik olarak yeniden uyarladıkları görülmektedir.

Analizler neticesinde özellikle mekan, teknoloji, motivasyon ve etkileşim kavramları arasında güçlü bir bağlantı olduğu görülmüştür. Katılımcıların ifadeleri pek çok kez birden fazla kod ile ilişkili olmuştur. Örneğin, teknolojik uygulamaların öğrencilerin kritik alma sürecinde önemli yere sahiptir. Öğrencilerin aralarındaki sosyal ve akademik etkileşimin (f: 51) ise derse aktif katılım (f: 71) sağlanmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir.

3. Sonuç

Türkiye’de 2019-2020 Bahar Döneminde pandemi nedeniyle uzaktan eğitime devam etmiş olan farklı üniversitelerin, güzel sanatlar, tasarım ve mimarlık fakültelerinde görev yapmakta akademisyenler ile gerçekleştirilmiş olan görüşmelerden elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler yine alt başlıklarla aşağıda verilmiştir.

3.1. Pandemi Öncesi Süreç

3.1.1. Uygulamalı Derslerin Teorik Derslerden Ayırt Edici Farklılıkları

a) Yöntem ve Uygulama Açısından Farklılıklar

Teorik derslerin eğitmenin projeksiyondan bir powerpoint sunumu ile “monolog” şekilde ders anlatımı ile ilerlettiği, tek yönlü bir sürece sahip olduğu yönünde görüşler bildirilmiştir. Bu durumun öğrenme edinimini zorlaştırdığını ve uygulamalı eğitime nazaran çok daha fazla zaman aldığını ifade edilmiştir. Teorik eğitimi, daha ziyade, uygulamalı bir dersin belirli bir kısmında, öğrencilerin uygulama öncesi konu ile ilgili bilgi edinmesini ve üzerinde çalıştıkları konu ile kavramsal olarak bir bağlantı kurabilmelerini sağlamak için uygulamakta oldukları anlaşılmıştır.

Uygulamalı derslerin, teorik derslerden yöntem ve uygulama açısından belirgin

farklılıkları olduğu ifade edilmiştir. Mimarlık, iç mimarlık, iletişim tasarımı, endüstri ürünleri tasarımı gibi tasarım odaklı bölümlerde öğrenciler, kâğıt üzerine el çizimleri, maket gibi malzemelerin yanında iki ya da üç boyutlu grafik tasarım ve hareketli görüntü yazılımları kullanmaktadırlar. Görüşmecilerin bir çoğu, uygulamalı derslerin önemli ayırt edici özelliklerden birisinin, atölyenin fiziksel ortamının sağladığı “*bir arada olma*” hali olduğunu belirtmiştir. Uygulamalı derslerde öğrenciler ve eğitmen bir aradadır, öğrencilerin gelişimi anlık olarak takip edilebilmektedir. Öğrenci ile birebir iletişim kurulur ve projesi üzerinde yerinde ve derinlemesine değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu sayede öğrencinin konu ile ilgili pratikleri gerçek yaşamla bağlantılı şekilde uygulanabilmektedir. Sıklıkla tashihih önemine vurgu yapan görüşmeciler, uygulamalı derslerin, teorik derslerde öğrencilerin öğrendiklerini uygulama şansları olduğunu ve üzerinde çalıştıkları proje üzerinde pratik yönden daha hızlı ve derinlemesine bir öğrenme süreci geçirdiklerini belirtmiştir. Görüşmecilerin üzerinde durduğu bir başka ayırt edici özellik, uygulamalı eğitimin “*yineleyici süreci*” olmuştur. Öğrenci birbirini takip eden dersler süresince projesi üzerinde tekrar tekrar düzenlemeler yaparak öğrenme sürecini geçirmektedir.

Performansa dayalı bölümlerden görüşmecilerin öğrencinin öğrenme sürecine yönelik görüşleri tasarıma dayalı bölümlerdeki ile benzerlik göstermektedir. Süreç yineleyicidir, ve öğrencinin öğreniminin gelişimine odaklıdır. Öte yandan uygulamalı eğitimlerde müzik enstrümanları ve çeşitli kayıt / mixaj yazılımları, görüntüleme ve ses sistemleri kullanılmaktadır. Buna ek olarak görüşmeciler, tasarım bölümlerine nazaran bazı farklılıklara da değinmiştir. Müzik bölümünde birebir eğitim söz konusu iken, dans alanında, aksine eğitim birebir değil, bir arada “toplular” işlenmektedir. Dans bölümlerinde daha ziyade bir “toplular sinerjisi” oluşturulması hedeflenmektedir. Aynı mekânda bir araya gelen öğrencilerden oluşan toplulara, zihinlerinde canlandırmaları gereken belirli bir kavram idealize edilir ve ders süresince eğitmen aktif şekilde öğrencilere doğru ve yanlışlarını söyleyerek, devamlı olarak onları değerlendirir.

Ayrıca yine dans bölümünde “*dostça bir rekabet*” ortamının yaratılmasının öğrencilerin öğrenme süreçlerine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Geleneksel sanat bölümlerinde farklı araçlar kullanılsa da, tıpkı tasarım ve performatif sanat eğitimindeki gibi süreç yineleyicidir, öğrencinin öğreniminin gelişimine odaklıdır. Eğitimin belirli bir uzmanlık alanına odaklı olarak 4 yıl boyunca gözlemlenmeye devam edilen bir süreç içermektedir. Bu süreç boyunca öğrenciler belirli bir uzmanlık dalında (örn. Resim) beyin-el-göz koordinasyonu, el becerisi gibi

b) İletişim Açısından Farklılıklar

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu uygulamalı derslerin teorik derslere nazaran iletişimsel gücünün çok daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Öğrenci ve eğitmen birebir iletişim kurabilme imkanına sahiptir, bu durum öğrencinin kendini çok daha iyi ifade edebilmesine olanak sağlamaktadır.

Uygulamalı ders ortamında eğitmen atölye içerisinde dolaşarak öğrencilere projeleri ile ilgili anlık tashihih verebilmektedir. Bir arada olma hali, öğrencilerin ders içi tartışma ortamlarına katılabilesini sağlamakta, eğitmenin belirli bir öğrenci ile birebir tashihih

verdiği zamanlarda dahi bu tashihleri dinleyebilmekte, ders kapsamında uygulamaları gereken gereksinimlere dair genel bir fikir edinebilmekte, kendi eksiklerini yeniden düzenleyebilmektedirler. Bu süreçte ayrıca öğrencinin kişilik yapısı, ekonomik durumu gibi faktörlerin de devreye girdiği ve bu nedenle oldukça kişiselleştirilmiş bir eğitim sunulduğu belirtilmiştir. Görüşmecilerin birçoğu, teorik derslerin tek yönlü işlendiği için iletişimin zayıf olduğunu, öğrenme sürecinin çok daha fazla zaman alabilmekte olduğunu, özellikle kalabalık dersliklerde iletişimin sağlanamamasının öğrenme sürecini zorlaştırdığını dile getirmiştir. Bazı görüşmeciler, teorik derslerde öğrencilerin adapte olmakta zorlandığını, konsantrasyonlarının çok daha hızlı dağıldığını, sürecin sıkıcı ilerlediğini ifade etmiştir.

3.1.2. Uygulamalı Derslerde Teknolojik Yazılım ve Donanımların Önemi

Görüşmecilerin hemen hemen tamamı, ders kapsamında kullanılan teknolojik ekipmanların son derece önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Öğretmenlerin birçoğu ders anlatımı için projeksiyon cihazı, perde, tahta gibi sunum ekipmanları kullanmaktadır. Öğrencilerin işlerini birlikte değerlendirmek adına tahta gibi elemanların aynı zamanda sunum aracı olarak kullanıldığı da belirtilmiştir. Bu sayede işler üzerinden toplu tashih verilebilmekte, işler arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılabilir. Bununla beraber alan bazında ihtiyaç duyulan yazılım ve donanımsal ihtiyaçlar kendi aralarında çeşitlilik göstermektedir. Tasarım alanında eğitim veren görüşmeciler, fiziksel çizim ve maket teçhizatlarının yanında alana yönelik 2 ve 3 boyutlu tasarım programlarının, hareketli görüntü için post prodüksiyon yazılımlarının üniversite bünyesinde sağlanmasının elzem olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu yazılımlar sayesinde, öğrencilerin farklı medyalar ile çalışma imkanı bulduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin alanları ile ilgili sektörlerde işe başlamadan önce mesleki yönden yeterlilik kazanmaları için bu yazılımları öğrenmeleri gerektiği ve bu nedenle üniversite bünyesinde, bölüm bazında bu imkanların sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Performansa dayalı eğitim veren müzik bölümünde, ses ile alakalı teknolojik donanım ve yazılımlar, dans bölümünde benzer şekilde iyi çözünürlüklü görüntüleme ve ses sistemlerinin önemi vurgulanmıştır. Bu yazılımlar ve donanımlar sayesinde ders içerisinde projelere anlık tashih vermenin kolaylaştığı ve öğrencilere projelerinde hızlı şekilde düzeltme yapabileme olanağı sağlandığı belirtilmiştir.

Birçok görüşmeci, bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi donanımların ve güçlü bir internet bağlantısının önemine değinmiştir. Bu teknik donanımlar sayesinde eğitimciler farklı internet platformları aracılığı ile öğrencilere üzerinde çalıştıkları konu ile ilgili daha fazla örnek iş gösterebilmekte, örnek bir işin hikayesini anlatabilmektedir. Bu imkanlar, verilen dersin pratikte nasıl uygulandığını gösterebilmek adına faydalı bulunmakta ve öğrenci motivasyonunu da artırdığı düşünülmektedir.

3.2. Pandemi Dönemi

3.2.1. Pandemi Döneminde Tercih Edilen Eğitim Modelleri

Görüşmecilere 2019-2020 Bahar Döneminde uzaktan eğitime hangi eğitim modelini tercih ettiğini sorduğumuzda, 6 görüşmeci senkron, 3 görüşmeci asenkron ve 1 görüşmeci karma eğitim modeli uyguladıklarını belirtmiştir. Senkron derslerde

genellikle *Microsoft Teams* ve *Zoom* gibi platformlar kullanılırken, asenkron derslerde üniversitenin sağladığı *LMS (learning management system)* gibi ortamlara yüklenen videolar, Powerpoint sunumları ve *PDF* formatında dokümanlarının dersin olacağı saatte öğrencilere sunulduğu belirtilmiştir. Bazı görüşmeciler asenkron derslerde ayrıca *Whatsapp*, *Messenger* gibi yazılımlar üzerinden öğrencilerin çalışmalarına tashihi verildiğini belirtmiş, öğrencinin sürecine yönelik iletişimin bu şekilde sağlanmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

3.2.2. Pandemi Döneminde Eğitimcilerin Ders Öncesi Hazırlık Süreçleri

a) Ders için Hazırlanan İçeriklerin Niteliklerinde Değişimler

Pandemi dönemi ile birlikte yüz yüze eğitimin sona ermesi ve online eğitime çok kısa sürede geçilmesi ile birlikte eğitimciler de yoğunlaştırılmış bir ders içeriği hazırlama sürecine girmişlerdir. Bu dönemde hazırlanan materyallerin niteliklerinde değişim olduğu birçok görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Yüz yüze eğitimin sağladığı bir arada olma, usta-çırak ilişkisi, öğrencinin uygulamayı birebir görebilme ve uygulayarak öğrenme gibi imkanlara sahip olduğu mekansal-uzamsal unsurlardan mahrum kalmalarından dolayı birçok eğitimci içeriklerini zenginleştirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla eğitimciler, sunum ve video gibi içeriklerin yanında, internet yoluyla erişilebilecek video paylaşım sitelerinden video içerikleri eklemişler, öğrencilerin keyif alarak okuyabilecekleri metinsel kaynaklar sunmuşlardır. Bu dönemde sözlü anlatımın çok daha yoğunlaştığı ifade edilirken, bazı derslerde ise yalnızca bu şekilde ilerlemenin mümkün olmaması nedeniyle, bazı eğitimciler içeriklerin görsel yönün zenginleştirilmesine yönelmiştir. Özellikle stüdyo derslerinde, projenin özetinin (briefinin) yanında, tasarlanma süreci, ölçü-ebat, hedeflenen tasarımın farklı açılardan nasıl işlenmesi gerektiği gibi unsurların uygulamalı anlatımları videolar ve fotoğraflar yoluyla çekilerek ders öncesi içerik olarak sunulmuştur.

b) Ders İçeriklerinin Hazırlanma Sürelerindeki Değişimler

Yapılan görüşmeler sonrası eğitimcilerin pandemi döneminde online eğitime geçilmesi ile birlikte derse hazırlık sürelerinde değişimler olduğu, normal döneme nazaran, çok daha fazla efor sarf etmek zorunda kalındığı anlaşılmıştır. Bazı görüşmeciler, bağlı oldukları kurumun sağladığı sistemin kapasitesinin yeterli olmaması nedeniyle hazırladıkları içerikleri yüklerken zorlanmıştır. Bu durum da ders içeriklerinin yüklenme sürelerinin uzamasına neden olmuş, bazı eğitimciler mesai saatleri dışındaki zamanlarını bu işlemlere ayırmak zorunda kalmıştır.

3.2.3. Pandemi Döneminde Ders İşleyiş Süreçleri

a) Teknik Alt yapı ve İnternet Bağlantı Problemleri

Mülakata katılan görüşmecilerin bir çoğu ders sürecinde de tıpkı ders öncesi süreçlerde olduğu gibi, teknik alt yapıların yetersizliği nedeniyle problemler yaşadıklarını belirtmiştir. Bu problemlerin başında bağlı oldukları kurumların sağladığı sistemlerin aynı anda birçok kişinin bağlanması ve ödev yüklemeye çalışması nedeniyle kapasite

olarak yetersiz kaldığına değinmiştir. Diğer bir teknik problem ise yine internet bağlantıları ile ilgili olmuştur. Bağlantı hızının yavaşlığı, ders esnasında yaşanan bağlantı kopmaları, ders süreçlerini, dersin süresini verimli kullanma ve iletişim açısından olumsuz etkileyen teknik faktörler olmuştur.

b) Derslerin İşlenme Sürelerinde Farklılıklar: Esneklik İhtiyacı

Görüşmecilerden bir kısmı senkron dersleri kurum tarafından önerilen / kullandıkları iletişim uygulamasının sınırlandırdığı (örn., 40 dk.) sürelerde işlerken, bu sınırlandırma nedeniyle dersleri birden çok oturumda işleyerek genişletmişlerdir. Görüşmeciler bu durumu dersin işleniş sürecini etkileyen olumsuz bir durum olarak ifade etmişlerdir. Bazı görüşmeciler yüz yüze eğitimde belirlenen sürelerde derslerini yürütebilmişken, bazı görüşmeciler bu sürelerin çok daha üzerine çıkmak zorunda kaldıklarını da belirtmiştir. Bunun başlıca sebebinin basit olarak tanımlanabilecek konuların bile ifade edilmesinin zorlaşması olarak belirtmişlerdir. İşlenen dersin içeriğine göre derslerin sürelerinin değişkenlik gösterdiğini ve bu nedenle eğitimcilerin farklı ders içeriklerine göre daha esnek ve modüler ders yapıları oluşturabilecekleri bir sisteme ihtiyaç duyduklarını açığa çıkarmaktadır.

c) Öğrenciler ile İletişim

Pandemi döneminde senkron ders işleyen eğitimcilerden edindiğimiz bulgulara göre, uzaktan senkron eğitimde belirlenen görüşme saatinde herkesin bir araya gelebilmesi ve dolayısı ile daha disiplinli bir ders işleyiş süreci geçirebilmeleri olumlu bir durum olarak görülmüştür. Buna karşılık birçok görüşmeci, bu disiplini sağlamakta zorluk çektiklerini, öğrencileri derse çağırma, derste iletişim kurma, kameralarını açmaları için öğrencileri defalarca uyarmak zorunda kalma ve dersin ortasına bağlantısı kopan / dersten çıkan öğrenciyi tekrar derse çekme açısından sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir. Görüşmecilerden bazıları bu durumların üstesinden gelebilmek için öğrencilere telefonla arayarak ya da *Whatsapp* vb. uygulamalarda kurdukları sohbet grupları aracılığı ile öğrencilere sürekli olarak hatırlatma amaçlı mesajlar gönderdiklerini ifade etmişlerdir. Bu dönemde salgın nedeniyle öğrencilerin motivasyonlarının düşüklüğüne vurgu yapan görüşmeciler, bu moral düşüklüğünün öğrencilerin derse olan ilgisi ve motivasyonunu da olumsuz etkilediğini ve bu nedenler derslerde öğrencileri ders boyunca motive etmeye çalıştıklarını da ifade etmişlerdir.

d) Tashihler

Uzaktan eğitim sürecinde birçok görüşmeci, derslerini olabildiğince tartışma ortamı yaratarak sürdürmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Özellikle tasarıma dayalı ders veren görüşmeciler bu süreçte öğrencilerden uygulamalı ödevlerini dijital olarak talep etmek durumunda kalmıştır. Tashihlerin sürekliliğini sağlayabilmek için öğrencilerden ödevlerini ders öncesinde sisteme yüklemeleri beklenmiş, ayrıca ekran paylaşımı üzerinden bu çalışmalar değerlendirilmiştir. Tasarım bölümlerinde bazı eğitimciler önceden yüklenen ödevlerin üzerine gereken geribildirimleri de ders öncesinde işaretlemiş, ders sürecinde de bu işaretlemeleri sözlü olarak öğrencilere aktarmışlardır. Ayrıca birçok görüşmeci, çalışmalar üzerine tashihlerini ders sonrası süreçlerde de mail yolu ile sürdürmeye devam etmiştir. Tasarım bölümlerinden farklı olarak geleneksel sanat eğitimi veren

görüşmeci, bu süreci atölye ortamını sağlayamadıkları için asenkron ilerletmek durumunda kalmıştır.

e) Takım Çalışması

Görüşmecilerin tamamı, uygulamalı derslerde takım çalışmasının gerçekleştirilemediğini belirtmiştir. Bunun başlıca sebepleri, aniden gelişen pandemi ve hızlıca online sürece adapte olma zorunluluğu nedeniyle takım çalışmasına yönelik bir planlama yapılamaması, fiziksel mekanın sunduğu olanaklardan mahrum olmak, sunulan teknik alt yapıların bu tür katılımcı çalışmalara uygun olmaması yönünde olmuştur.

Görüşmeler ve anketlerin sonucunda pandemi döneminde gerçekleştirilen online eğitime dair başlıca gözlemlerimizi özetlemek gerekirse:

- Araştırmamızın hedefi olan sanat, tasarım ve performansa dayalı bölümlerde, yüzyüze eğitimde teorik derslerde dahi karşılıklı etkileşimin öğrenmeyi güçlendirdiği görüşü hakimdir.
- Yüzyüze eğitimdeki eğitici-öğrenci ve öğrenci-öğrenci etkileşimi hem daha etkin, hem de daha derinlemesine gerçekleştirilmektedir.
- Online eğitimde asenkron model, öğrenme ve motivasyon anlamında istenilen sonuçları vermekten oldukça uzaktır.
- Online eğitimde eğiticiler, öğrencilerin gerçekleştirdiği uygulama, ödev ve projelerde süreci takip etmekte zorlanmaktadır ve bu durum akademik başarıyı olumsuz etkilemektedir.
- Online eğitimde senkron modelde eğitici ve öğrenciler, sistemin izin verdiği ölçüde yüzyüze eğitimdeki etkileşim modellerini uygulamaya çalışmaktadır, ancak bazı konularda online eğitim sistemleri yetersiz kalmaktadır.

Kaynakça

Brown, A. 1992. "Design experiments: Theoretical and methodological challenges in creating complex interventions in classroom settings". *The Journal of the Learning Sciences*, 2(2), 141-178.

Creswell, J. 2014. "Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches" (4th edition), Los Angeles: Sage.

Flick, U. 2009. "An introduction to qualitative research". London: SAGE.

Collins, A. 1992. "Towards a design science of education". In S. E. & T. O'Shea (Eds.), *New directions in educational technology* (pp. 15-22). Berlin: Springer.

Groeben, N. 1990. "Subjective theories and the explanation of human action". In G. Semin, & K. Gergen (Eds.), *Inquiries in social construction. Everyday understanding: Social and scientific implications*, 19-44, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Help With COVID 19 2020. <https://helpwithcovid.com/> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2020).

Kaplan, D., & Sage Publications. (2004). *The Sage handbook of quantitative*

methodology for the social sciences. Thousand Oaks, Calif: Sage.

Krippendorff, K. 2004. "Content analysis: An introduction to its methodology". California: Sage Publications, Inc.

Lichfield, G. 2020. "We're not going back to normal". Retrieved from MIT Technology Review: <https://www.technologyreview.com/2020/03/17/905264/coronavirus-pandemic-social-distancing-18-months/> (Erişim Tarihi: 08.05.2020)

Nielsen, J. 1993. "Iterative User-Interface Design". Computer, 26(11), 32-41. DOI:<https://doi.org/10.1109/2.241424>.

Patten, M. L., & Newhart, M. 2018 "Understanding research methods: An overview of the essentials".

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2020). Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, Basın Açıklaması. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> (Erişim Tarihi: 11.04.2020).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2020). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.05.2020)

SOSYAL MEDYA VE İLETİŞİM ALANINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: TWITTER DİPLOMASİSİ ÖRNEĞİ

Bilal KARABULUT¹

Öz

Küreselleşme süreci insanoğlunun hayatında çok köklü değişimler yaşanmasına yol açan oldukça önemli bir süreçtir. Bu süreçte yaşanan değişim ve dönüşümlerin etki altına aldığı yapılardan biri de iletişim alanıdır. Özellikle sosyal medya kullanımının her geçen gün artması ve çoğu insan için hayatın olağan rutinlerinden biri haline gelmesi, bu platformu iletişim alanında ön plana çıkarmıştır. Bu sosyal medya mecralarından biri olan Twitter ise zaman içinde özellikle siyasetçilerin ön plana çıktığı bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Çoğu siyasetçi için halka mesaj iletmenin en etkili yollarından biri haline gelen Twitter, devletlerin dış politika davranışlarını da etkilemeye başlamıştır. Özellikle ABD Eski Başkanı Donald Trump gibi kimi siyasetçilerin dış politika konularını bu platforma taşıması, “Twitter Diplomasisi” adı verilen bu yeni diplomasi türünü popüler hale getirmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; Twitter Diplomasisi örneğinden hareketle, sosyal medyanın iletişim ve dış politika alanlarında ne gibi değişimlere yol açtığına analiz edilmesidir. Çalışmada elde edilen en temel bulgu ise sosyal medyanın dış politika yapımında önemli bir unsur haline geldiğidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Küreselleşme, İletişim, Diplomasi, Twitter Diplomasisi.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 18.09.2021 – Kabul Tarihi: 25.11.2021

Karabulut, B. (2021). “Sosyal Medya ve İletişim Alanında Yaşanan Dönüşüm: Twitter Diplomasisi Örneği”. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 105-119.

TRANSFORMATION IN SOCIAL MEDIA AND COMMUNICATION: THE EXAMPLE OF TWITTER DIPLOMACY

Abstract

The globalization process is necessary to lead to very radical changes in human life. One of the structures affected by the changes and transformations experienced in this process is the communication field. Especially the increasing use of social media day by day and the fact that it has become one of the usual routines of life for most people has brought this platform to the fore in the field of communication. Twitter, one of these social media channels, has started to transform into a structure where politicians especially come to the fore. Twitter, which has become one of the most effective ways of communicating messages for most politicians, has also started to affect the foreign policy behavior of states. Notably, some politicians, such as former US President Donald Trump, brought foreign policy issues to this platform made this new type of diplomacy popular, called "Twitter Diplomacy." In this context, the study's primary purpose is; based on the example of Twitter Diplomacy; it is an analysis of what kind of changes social media has caused in communication and foreign policy. The most fundamental finding obtained in the study is that social media has become an essential element in foreign policymaking.

Key Words: Social Media, Globalization, Communication, Diplomacy, Twitter Diplomacy.

1.Giriş

Küreselleşme süreci sosyal bilimlerdeki hemen her kavram ve olguyu yeniden düşünmeyi gerekli kılabacak bir değişim atmosferi yaratmıştır. Geleneksel düşünce kalıpları içinde şekillenmiş olan kavramlar değişim ya da dönüşüm yaşamaktadır. Bu kapsamda diplomasi olgusu da küreselleşme sürecinin etkisi altında yeniden düşünülme ve yeni bir anlayışla ele alınma safhasındadır. Bu ön kabulden sonra, çalışmanın temel sorunsalı; Twitter Diplomasisi ile birlikte geleneksel diplomasi anlayışının değişmeye başladığı ve yeni bir diplomasi türünün ortaya çıktığı yönündeki düşünceleri tartışmaktır. Bu kapsamda çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Yeni diplomasi olgusu Türkiye’de henüz yeterli düzeyde ele alınmamış bir konudur. Bu nedenle literatüre katkı sağlaması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın metodolojisi ise karşılaştırmalı analiz yöntemi ile betimleyici analiz yöntemini birlikte kullanarak, tarihselci ve yorumsamacı bir biçimde konuyu analiz etmek üzerine kuruludur. Çalışmada örneklem olarak ABD ve Türkiye devlet başkanlarının attıkları tweetler üzerinden yapılan Twitter Diplomasisi uygulamaları seçilmiştir. Çalışmada elde edilen en temel bulgu ise sosyal medyanın dış politika yapımında önemli bir unsur haline geldiğidir. Çok kısa bir sürede çok büyük kitlelere ulaşma imkânı veren sosyal medya, diplomasi faaliyetlerinde de vazgeçilmez bir platform haline gelmiştir.

Sosyal medya platformları son yıllarda etki alanlarını arttırmış ve gerek bireyler gerekse devlet yöneticileri için vazgeçilmez bir iletişim aracı haline dönüşmüştür. Anlık etkileşim özelliği ile bir anda milyonlarca insana ulaşma imkânı veren sosyal medya platformları; "etki alanının genişliği", "maliyet düşüklüğü", "kolaylığı" ve "etkileme gücü" nedeniyle diğer iletişim araçlarının önüne geçmiştir. Gazete, radyo veya televizyon gibi geleneksel

iletişim araçlarının sosyal medyanın gölgesinde kalmaya başladığı söylenebilir. Sosyal medyanın artan gücü, o platformlardan biri olan Twitter üzerinden yürütülen diplomasi faaliyetlerini de önemli bir alan haline getirmiştir. Bu kapsamda Twitter Diplomasisi (Twiplomacy) adı altında yeni bir diplomasi türü ortaya çıkmıştır. Geleneksel diplomasi anlayışından önemli bir ayrışma olarak değerlendirilebilecek Twitter Diplomasisi, siyasetçi ve devlet yöneticilerine yepyeni fırsatlar sunmaktadır. Bunun yanı sıra profesyonel bir şekilde kullanılmadığında ise Twitter Diplomasisi önemli risk ve tehditleri beraberinde getirmektedir.

Büyükelçilikler ve konsolosluklar gibi diplomatik temsilciliklerin çoğunun resmi twitter hesapları bulunmaktadır. Yazılı ve görsel iletilerle diplomatik temsil faaliyetleri twitter platformunda da sürdürülmektedir. Geleneksel diplomasi anlayışından çok farklı özellikler ihtiva eden Twitter Diplomasisi diplomatların yanı sıra devletin çeşitli kademelerindeki bürokratlar tarafından da icra edilmektedir. Fakat bu tarz Twitter Diplomasisi faaliyetlerinin etki alanı şimdilik sınırlı düzeydedir. Twitter Diplomasisini bu kadar önemli bir diplomasi alanı haline getiren en önemli unsur ise devletlerin üst düzey yetkililerinin ve özellikle dış işleri bakanları ile devlet başkanlarının bu alandaki faaliyetleridir. Takipçi sayıları nedeniyle üst düzey devlet yetkililerinin Twitter Diplomasisi bağlamındaki etkinlik düzeyleri oldukça yüksektir. Kavramı bu denli popüler hale getiren en önemli siyasetçilerden biri de ABD Eski Başkanı Donald Trump'tır. Kendine özgü bir anlayışla Twitter Diplomasisi yürüten Trump, hemen her dış politika kararını twitter platformu üzerinden dünyaya duyurmuştur. Çoğu ülkenin tepkisini çeken bu tweetler, geleneksel diplomasi anlayışıyla taban tabana zıt bir üsluba sahipti. Bu olumsuz algıya rağmen Trump, Twitter Diplomasisinin önemini ve etkinliği arttırmıştır.

Günümüz dünyasında çoğu üst düzey devlet yetkilisi, dış politikaya ait görüş ve kararlarını twitter üzerinden paylaşmaktadır. Kimi zaman gayet olumlu sonuçlar elde edilirken, kimi zaman da bu tarz Twitter Diplomasisi faaliyetleri ilgili devletleri kamuoyunda zor duruma düşürmektedir. Geleneksel diplomasi anlayışı halkın karar alma süreçlerine dâhil edilmediği bir yapısal özelliğe sahipti. Twitter Diplomasisinde ise her şey insanların gözü önünde yapılmakta ve bu nedenle kamuoyu diplomatik süreçleri etkileyen en önemli unsurlardan birine dönüşmektedir. Twitter Diplomasisinin geleneksel diplomatik faaliyetlerden ayrıştığı en önemli nokta, yarattığı bu şeffaflık ve açıklıktır. Kamuoyunun belirleyici bir aktör olarak diplomatik süreçlere dâhil olması çoğu zaman süreci yöneten devlet yetkililerini zor durumda bırakabilmektedir. Kamuoyunun olumsuz tepkisini çekmemek, seçim süreçlerinde oy kaybetmemek ve diğer bazı bölgesel ve uluslararası dengeleri bozmamak adına, Twitter Diplomasisi geleneksel diplomasi anlayışına nazaran çok farklı hassasiyetler göz önünde bulundurularak yürütülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde sosyal medya olgusu kavramsal ve tarihsel açıdan analiz edilmektedir. Sosyal medyanın iletişim ve uluslararası ilişkiler alanlarında ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümler yine bu bölüm kapsamında ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikli olarak diplomasi kavramının tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve gelişime değinilmektedir. Devletlerin dış politikalarında kullandıkları en klasik yöntemlerden biri olan diplomatik faaliyetler de küreselleşme süreciyle birlikte iletişim alanında yaşanan değişimlerin etkisi altında kalmıştır. Özellikle siyasilerin en

çok tercih ettikleri sosyal medya platformlarından biri olan twitter üzerinden yeni bir diploması türü olan “Twitter Diplomasisi” ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda çalışmanın nihai aşamasında ise sosyal medyanın devletlerin dış politika davranışlarında yarattığı değişim ve dönüşüm süreçleri Twitter Diplomasisi kavramından hareketle karşılaştırmalı ve betimleyici olarak analiz edilmektedir.

2. Sosyal Medyanın Kavramsal ve Tarihsel Açından Analizi

Kent'e göre (2010) sosyal medya bireylerin gerçek zamanlı/anlık paylaşım yapabilmelerine olanak veren, bu paylaşımlara geri dönüş yapma imkânı sağlayan, yakınlık duygusu ve kısa yanıt imkânları ile etkileşim potansiyelini arttıran ve toplumun her kesiminin kullanabileceği basitlikte olan bir modern iletişim aracıdır. Kaplan ve Haenlein'e göre (2010) sosyal medya; kullanıcıların Web 2.0'nin teknolojik altyapısından yararlanarak içerik ürettikleri, bu içerikleri paylaştıkları ve bu içerikleri tartışarak ya da beğenerek etkileşim içine girebildikleri bir platform olarak tanımlanabilir. Carr ve Hayes'e göre (2015) sosyal medya; internet tabanlı platformlarda oluşturulan içerikten değer üretme faaliyetidir. Diğer bir anlatımla; kullanıcılar arasındaki etkileşimlerin algılanmasını kolaylaştıran ve esas olarak kullanıcı tarafından oluşturulan içerikten değer türeten internet tabanlı, sınırlandırılmamış ve kalıcı kitlesel iletişim kanallarıdır. Howard ve Parks'a göre (2012) ise sosyal medya üç farklı şekilde tanımlanabilir:

- 1- İçerik üretmek ve dağıtmak için kullanılan bilgi altyapısı ve araçları.
- 2- Kişisel mesajların, haberlerin, fikirlerin ve kültürel ürünlerin dijital bir biçimde dağıtımı.
- 3- Dijital içerik üreten ve tüketen kişiler, kuruluşlar ve endüstriler.

Sosyal medyanın tarihsel gelişimine bakıldığında 1960'larda internet, 1971'den sonra e-posta (e-mail), 1980'lerde hiper metin (hypertext), 1989'dan sonra Dünya Çapında Ağ (World Wide Web) ve 1994'ten itibaren bloglar (blogs) kullanılmaya başlanmıştır. 1979'da kullanılmaya başlanan Usenet ise ilk sosyal medya platformu olarak kabul edilmektedir (Kent, 2010, s.644). Duke Üniversitesi'nden Tom Truscott ve Jim Ellis'in, internet kullanıcılarının genel mesajlar göndermesine izin veren dünya çapında bir tartışma sistemi olan Usenet'i yaratmaları ise devrim niteliğinde bir adımdı. Fakat bugün anladığımız şekliyle sosyal medya çağı, 1998'de, Bruce ve Susan Abelson'ın çevrimiçi günlük yazarlarını tek bir toplulukta bir araya getiren erken bir sosyal ağ sitesi olan “Open Diary” i kurmasıyla başladı. Yüksek hızlı internet erişiminin artan kullanılabilirliği, konseptin popülaritesini daha da artırarak 2003'de MySpace ve 2004'de Facebook gibi sosyal ağ sitelerinin oluşturulmasına yol açtı (Kaplan ve Haenlein, 2010, s.60). Ardından 2005'de Youtube, 2006'da Twitter, 2009'da Forsquare, 2010'da Instagram ve WhatsApp, 2011'de Snapchat, 2012'de Vine, 2015'de Periscope kurulmuştur (Dijital Ajanslar, 2015). Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasında en önemli adımlar sayılabilecek bu platformların yanı sıra burada zikredilmeyen daha yüzlerce sosyal medya mecrası bulunmaktadır.

Sosyal medyadaki etkileşim ve eylemler çok farklı şekillerde ve düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Blog oluşturma, ortaklaşa yayınlama (wikia), video paylaşımı (YouTube), fotoğraf paylaşımı (YouTube), tartışma, konuşma ve paylaşım platformları (WhatsApp,

phpbb, skype), sosyal ağlar (facebook, LinkedIn), mikro bloglar (twitter), canlı video yayınları (justin.tv), sanal dünyalar (Second Life, HABBO), sosyal oyunlar (pogo, doof) ve devasa büyüklüğe sahip, çok oyunculu çevrimiçi oyunlar (World of Warcraft, Happy Farm) bunlara örnek gösterilebilir (Power ve Phillips-Wren 2011, s.257). Fakat günümüzde Facebook gibi sosyal ağların canlı video yayınından anlık gönderilere, yazılı paylaşımlardan grup oluşturmaya ya da gruplara katılmaya kadar çok geniş bir yelpazede hizmetlerini zenginleştirdiği bilinmektedir.

Sosyal medya şirketler açısından da eşsiz fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Çok daha geniş kitlelere çok daha ucuz maliyetlerle ulaşabilme, müşteri eğilimlerini ölçebilme, satışları artırma, marka yaratma ya da marka değerini yükseltme gibi pek çok fırsat sosyal medya kullanımı ile şirketlerin gelişme ve büyümelerinde büyük rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra şirketlerin sosyal medya platformlarını profesyonel bir şekilde kullanmamaları tam tersi bir etki yaratarak, şirketin imajını yerle bir edebilir (Tsimonis ve Dimitriadis, 2014, s.331-332). Şirketlerin yanı sıra devletler ve diğer uluslararası organizasyonlar da sosyal medya sayesinde çok daha geniş kesimlere ulaşma imkânına sahip oldular. Bu kurumsal yapılar halkla ilişkilerin geleneksel özelliklerinden çok daha başka özelliklere haiz olan sosyal medya platformlarında kendilerini tanıtmaya ve halkla etkileşim kurma olanağı buldular (DiStasoa vd., 2011, s.325). Günümüzde belediyelerden bakanlıklara, sivil toplum kuruluşlarından siyasi partilere kadar pek çok farklı organizasyonun sosyal medya kanalları veya hesapları bulunmaktadır. Ayrıca ilgili organizasyonlar sosyal medyada reklam filmleri, afişler, tanıtım broşürleri gibi araçlarla yer almakta ve marka değeri kazanma ya da var olan marka değerlerini artırma girişimlerinde bulunmaktadırlar. Devletler bile ülkelerine daha fazla yatırım çekebilmek, ülkelerinin turizm gelirlerini yükseltmek ya da ülkelerinin imaj ve marka değerlerini yükseltmek adına sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaya başlamışlardır.

Sosyal medya günümüzde çoğu insan için yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İnsanların günlük rutinleri içinde önemli bir yeri olan sosyal medya alışverişten haberleşmeye, eğitimden sosyalleşmeye kadar çok geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. İnsanların birbirleriyle kolaylıkla etkileşim içine girebildikleri sosyal ağlar ve blogları içeren sosyal medya insanların hayata dair algılarını da dönüştürmeye başlamıştır (Siddiqui ve Singh, 2016, s.71). Bu kapsamda sosyal medyada etkileşim içinde bulunan bireyler büyük ölçüde “tek başlarına” bu eylemleri yapmaktadırlar (Miller vd., 2016, s.14). Diğer bir anlatımla elindeki cep telefonu ya da önündeki bilgisayar ile binlerce sosyal medya kullanıcının arasına giren, binlerce insanla etkileşimde bulunan kişi, tüm bu etkileşimlere rağmen aslında tek başınadır. Buradan hareketle sosyal medyanın insanları sanal olarak sosyalleştirdiği fakat doğal/gerçek yaşantısı içinde yalnızlaştırdığı söylenebilir. Sosyal medya liberalizmin bireysellik yaklaşımını besleyen bir mecra olarak görülebilir.

Sosyal medya demokratikleşme ve şeffaf yönetim noktasında da önemli bir araç haline gelmiştir. Sosyal medya sayesinde bireyler siyasi süreçlere daha fazla etki edebilmektedirler. Bu durum özellikle siyasileri atacakları adımları daha dikkatli atma noktasında motive etmektedir (Constantinides vd., 2008, s.8). Fakat bunun tam tersi de düşünülebilir. Siyasiler kitlelere yönelik algı yönetimi stratejilerini sosyal medyayı etkili bir şekilde kullanarak icra edebilmektedirler. Burada iki yönlü bir etkileşim söz konusudur. Siyasi yapılar kitleleri sosyal medya üzerinden etki altına alarak onların

karar alma süreçlerine müdahil olabilir ya da tam tersi insanlar sosyal medyadaki etkileşimleri ve eylemleri sonucu siyasi yapıların karar alma süreçlerine yön verebilir. Bu iki farklı etkileşim boyutu eş zamanlı olabileceği gibi, kimi zaman biri diğerinden daha ağır basabilir.

Yeni iletişim teknolojileri ve özellikle sosyal medya, kolektif eylemlerin başlatılması ve ardından ülke ya da dünya çapında sosyal hareketlerin yaratılması, düzenlenmesi ve uygulanması için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Sosyal medyanın gelişimi, kolektif eylemleri internet tabanlı sosyal hareketlere dönüştürmeye başlamış ve siber aktivizm için yeni fırsatlar yaratmıştır. Siber aktivizm yeni bir kavram olarak varlığını hissettirmeye ve önemini arttırmaya başlamıştır (Eltantawy ve Wiest, 2011, s.1207). Çok kısa bir zaman aralığında, milyonlarca insana ulaşma imkânı sağlayan sosyal medya platformları son yıllarda sokak hareketlerinin hem sayısını arttırmış hem de bu faaliyetlerin etki alanını genişletmiştir. Bilgi ve görüntü dağıtımı, maliyet düşüklüğü, toplu tartışma imkânı yaratması ve eylemler için hazırlığın koordinasyonu gibi özellikleri nedeniyle sosyal medya bu tarz sokak hareketleri için en önemli araçlardan biri haline gelmiştir (Wolfsfeld vd., 2013, s.116-117). Kimi zaman insanları haklı protestoları olarak ortaya çıkabilen bu tarz sokak hareketleri, kimi zamansa yanlış bilgilendirmeler ve bilinçli yönlendirmeler sonucu meşruiyet zemini olmayan yıkıcı faaliyetlere dönüşebilmektedir.

Devletlerin güvenlik kurumları da artık sosyal medyada etkin bir şekilde yer almaktadır. Polis, asker ve jandarma gibi kolluk kuvvetleri hem kendi sosyal medya hesapları üzerinden hem de sosyal medyadaki diğer kanal veya hesaplar aracılığıyla bu platformlarda yer almaktadırlar. Bu tarz faaliyetlerin en temel amacı, bu kurumların halkla ilişkiler alanındaki faaliyetlerini daha etkin hale getirmek ve bazı konularda halkı aydınlatmaktır (Crump, 2011, s.9-10). Bu bağlamda sosyal medyanın devletlerin iç ve dış güvenlik kapsamında yürüttüğü mücadelenin en önemli araçlarından biri haline geldiği söylenebilir. Özellikle terörizm, ulus-ötesi suçlar, yıkıcı sokak hareketleri, uyuşturucu ile mücadele gibi yasal olmayan faaliyetlerle mücadele adına devletlerin kolluk kuvvetlerinin sosyal medyada bu suçluların izini sürdükları bilinmektedir.

Bunun en temel sebebi sosyal medyanın yasal olmayan faaliyetler için de önemli bir mecra haline gelmiş olmasıdır. Artık terör örgütleri propaganda faaliyetlerini sosyal medya üzerinden yürütebilmekte, yine diğer suç örgütleri bünyesinde yer alan insanlar ile bu mecralar üzerinden iletişim kurabilmektedir. Özellikle son yıllarda sosyal medyada ortaya çıkan bilgi kirliliği toplumun geniş bir kesiminin bir olay ya da sorun hakkında yanlış yönlendirilmesine de sebep olmaktadır. Bu durum devletleri bu tarz yıkıcı psikolojik yönlendirmelere karşı daha aktif bir şekilde mücadeleye yönlendirmektedir. Devletlerin bu kapsamda psikolojik savaş, algı yönetimi, toplum mühendisliği gibi konularda da sosyal medyayı kullandıkları söylenebilir.

Sosyal medya ile ilgili son olarak değinilmesi gereken nokta, siber güvenlik konusudur. Dijital çağ olarak da adlandırılan günümüz dünyasının modern risk toplumlara açısından, siber uzaydaki kimi konular risk ya da tehdit unsuru olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler ve NATO gibi uluslararası örgütler de siber güvenlik alanına yönelik faaliyetler icra etmektedir (Radu, 2014, s.16-17). Devletler arasında yaşanabilecek siber savaşlardan devlet dışı aktörlerin başvurabileceği siber terörizm faaliyetlerine kadar pek çok konu bu kapsamda gündeme gelmektedir (Greathouse, 2014, s.22).

Bu tehditlerin şu an için tam olarak etkileri hissedilmese de ilerleyen dönemlerde tüm güvenlik alanları içinde en öncelikli alan hâline gelebileceği bir gerçektir. Çünkü siber saldırılar çok vahim/yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Savaşlar ve terörist faaliyetlerin yanı sıra nükleer silahlar başta olmak üzere kitle imha silahlarına erişim, bir ülkenin ekonomik alt yapısının çökertilmesi, dronlar veya insansız hava araçları vasıtasıyla bir baraja kimyasal ya da biyolojik bir saldırı yapıp milyonlarca insanın ölümüne sebep vermek gibi çok korkunç tablolar ortaya çıkabilir.

Konuya sosyal medya açısından bakıldığında ise kişisel bilgilerin çalınması ya da izinsiz paylaşımı gibi önemli siber tehditler söz konusudur. O nedenle ABD, Çin ve Rusya gibi büyük devletler siber güvenlik yatırımlarını giderek daha fazla arttırmakta ve siber alandan gelebilecek tehditlere karşı daha hazır olmak istemektedirler. Siber alandaki saldırılar bireylere, toplumsal gruplara, şirketlere, devletlere ve uluslararası örgütlere çok farklı açılardan zarar verebilmektedirler. Ekonomik, askeri, siyasi ya da toplumsal yönlerden gelebilecek bu saldırıları bertaraf edebilmek adına günümüzde en alt düzeydeki aktörlerden yani bireylerden, en üst düzeydeki aktörlere yani uluslararası örgütlere kadar hemen her birimin siber saldırılarla mücadele adına attıkları çok önemli adımlar vardır.

Devletler küreselleşme süreciyle ortaya çıkan baş döndürücü teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya ve değişen uluslararası ortama adapte olmaya çalışmaktadırlar. Siber alanda yaşanan değişimler de devletlerin bazı konularda geleneksel araçları bu internet tabanlı araçlara bırakmasına sebebiyet vermiştir. İşte bu noktada devletlerin geleneksel diplomasi anlayışları da yeni bir boyut kazanmıştır. Diplomasi alanında ortaya çıkan en önemli araçlardan biri ise sosyal medyadır. Sosyal medya platformları her geçen gün siyasilerin daha fazla söylem ürettikleri ve hatta ilgili devletlerin dış politikalarını şekillendirdikleri görülmektedir. Bu kapsamda ortaya çıkan en önemli kavramlardan biri de “Twitter Diplomasisi”dir. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde diplomasi olgusunun yaşadığı değişim ve Twitter Diplomasisi kavramı ele alınmaktadır.

3. Diplomasi Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Twitter Diplomasisi Örneği

Diplomasi faaliyetleri devletlerin kadim iletişim geleneklerinden biridir. Tarihsel süreçte, ilk antlaşma M. Ö. 2300 yılında Suriye’de yapılmıştır. Eski Mısır ve Çin medeniyetlerinde ve sonraki dönemlerde Helenler ve Romalılar zamanında diplomasi geleneğinin farklı şekillerde sürdürüldüğü bilinmektedir (Nigro, 2008, s.195). Diplomasi kavramı en genel anlamda; devletlerin çıkarlarının ve kimliklerinin bir başka devlet ya da örgütte bir temsilci aracılığıyla korunması ve bu kapsamda faaliyetler yürütülmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu genel tanımın yanı sıra alanın önemli düşünürlerce yapılmış diplomasi tanımlarından bazıları şu şekilde ortaya konabilir. Ernest Satow’a göre diplomasi; bağımsız devletlerin resmi işlerini, yasal temsilcileri aracılığıyla, zekâ ve inceleme yürütmesi anlamına gelen barışçıl bir yöntemdir. Harold Nicolson’a göre diplomasi; büyükelçiler veya diplomatlar tarafından uluslararası ilişkilerin görüşmeler aracılığıyla yürütülmesi sanatı ya da işidir. Hedley Bull’a göre ise diplomasi; devletlerin diğer uluslararası ilişkiler aktörleri ile ilişkilerini resmi araçları ile barışçıl yollarla yürütme faaliyetidir (Wiseman ve Sharp, 2012, s.257). Tüm bu tanımların ortak noktası; diplomasi devletlerin resmi temsilcileri tarafından icra edilen ve diğer devletler veya

uluslararası kuruluşlarla iletişim faaliyetlerini içeren bir kavram olduğudur. Fakat günümüzde devletler yalnız diğer devletler ya da uluslararası kuruluşlarla iletişim tesis etmek adına değil, diğer devletlerin halklarını etki altına almak adına da diplomasi faaliyetleri yürütmektedirler.

Diplomasi yapısal olarak üçlü bir saç ayağı üzerinde yükselmektedir. Diğer bir anlatımla diplomasi üç temel öğeden oluştuğu söylenebilir. Bu öğeler; sosyal iletişim, devlet merkezlik ve hukuki alt yapıdır. Diplomasi olgusu temelde; devletler arasında karşılıklı olarak birbirini anlamaya ve anlatmaya yönelik yürütülen, kimi zaman işbirliğini amaçlayan kimi zamansa çıkar çatışmalarının önüne geçmeyi hedefleyen görüşme ve müzakereler bütünüdür. Bu karşılıklı etkileşim süreçleri, her ne kadar gizli diplomasi terk edilmiş olsa da, kimi zaman kapalı kapılar ardında yürütülmeye devam etmektedir. Bu bağlamda diplomasiye “Dünya Politikasının Altyapı Hizmetleri” de denebilir (Hurd, 2011, s.582-583). Devletler arasında oluşan bu diplomatik ağ (network), uluslararası ilişkiler en temel ve en geleneksel iletişim mekanizmasıdır. Tarihsel süreç içinde diplomasi faaliyetleri de içinde bulunulan zamanın ruhuna uygun değişimler yaşamışlardır. Bu kapsamda; *Ad Hoc (Geçici) Diplomasi*, *Gambot Diplomasisi*, *Parlamentar Diplomasi*, *Konferans Diplomasisi*, *Nükleer Diplomasi* ve *Mekik Diplomasisi* gibi pek çok diplomasi türü ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeler sonucu diplomasi anlayışında da köklü değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Diplomasi faaliyetlerinin internet tabanlı iletişim kanalları üzerinden yürütülmesi; *diijital diplomasi (digital diplomacy)*, *e-diplomasi (e-diplomacy)*, *diplomasi 2.0 (diplomacy 2.0)* gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunların yanı sıra geleneksel diplomasi faaliyetleri ile internet tabanlı diplomasi türlerinin bir arada kullanıldığı diplomasi türü olarak da hibrit diplomasi (hybrid diplomacy) kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Hocking ve Melissen, 2015, s.11-12). İşte Twitter Diplomasisi de bu kapsamda ortaya çıkmış bir diplomasi türüdür. Bir mikro-blog olan Twitter, kullanıcılarına 140 karaktere kadar metin tabanlı tweet atma olanağı tanıyan bir platform olarak 2006 yılında ortaya çıkmıştır. 2017 yılında ise 280 karakter yazımı ile ilgili bir yenilik getirilmiştir. Ayrıca hikâye şeklinde seri paylaşımlar yapma veya infografik kullanma gibi farklı yollarla kullanıcılar diledikleri şekilde paylaşım yapabilmektedirler. Atılan bu kısa veya uzun tweetler çok zengin içeriklere ve çok zekice tasarlanmış bilgilere ya da sözlere sahip olabilmektedir. Bu paylaşımlar anında takipçiler tarafından görülebilmekte ve eğer ilgi çekici bir paylaşım ise çok hızlı bir biçimde milyonlara ulaşabilmektedir (Joseph, 2012, s.148). Twitter bu ilginç yönü ile çok kısa bir zamanda insanların ilgisini çekmeyi başlamış ve küresel bir sosyal ağa dönüşmüştür. Doğal olarak siyasetçiler de bu platforma ilgisiz kalmamışlardır. *Twiplomacy* olarak da adlandırılan Twitter Diplomasisi her geçen gün diplomasi alanında öne çıkan bir diplomasi türü haline gelmiştir.

Diplomasi “iletişim sanatı” olarak kavramsallaştırılır ise, Twitter Diplomasisi de devletler arasındaki bu iletişim sanatının bir sosyal medya platformu olan twitter üzerinden icra edilmesi olarak anlaşılabilir. Bu yeni diplomasi anlayışı, devletin resmi iletişim kanalları ve diplomatlar üzerinden yürütülen geleneksel diplomasi anlayışına meydan okumaktadır (Duncombe 2017, s.547). Çünkü öncelikli olarak Twitter Diplomasisinde, diplomatik faaliyetleri yürütenler genelde diplomatlar değil, siyasetçiler ve devletin

karar alma mekanizmasının zirvesindeki dış işleri bakanları ya da devlet başkanlarıdır. Bu nedenle geleneksel diplomatik örf-adet kuralları içinde, belirli kurallar ve hukuki düzenlemeler üzerinden yürütülen diplomatik faaliyetler bambaşka bir yapısal özellik kazanmıştır. Ayrıca geleneksel diplomatik faaliyetler büyük ölçüde halka kapalı bir biçimde yürütülürken, Twitter Diplomasisi milyonlarca insanın gözü önünde icra edilmektedir.

Üst düzey devlet yetkilerinin yanı sıra devletlerin dış politika memurları, diplomatlar ya da büyükelçiler de Twitter Diplomasisi faaliyetleri yürütebilmektedirler. Ayrıca büyükelçilikler veya konsoloslukların kurumsal twitter hesapları üzerinden de diplomatik faaliyetlerini icra ettikleri görülmektedir. Bu tarz diplomatik faaliyetler; temsilcisi olunan ülke ya da görevin yürütüldüğü ülkeyle ilgili haberler, basın bültenleri, görseller, resmi açıklamalar gibi materyallerin paylaşımı şeklinde olabilir. Bunun yanı sıra diplomatların ya da büyükelçilerin belli bir konuda kişisel fikirlerini ortaya koyarak Twitter Diplomasisi yürütmeleri mümkündür. Bu konudaki genel eğilim ise diplomatik üslup ve geleneğe uygun paylaşımlar yapmaktır (Natarajan, 2014, s.96). Fakat bu tarz diplomatik faaliyetler, devletlerin bakanları, sözcüleri ya da bizzat liderleri tarafından yürütülen Twitter Diplomasisinin çok gerisinde kalmaktadır. Bunun sebebi etkileşim oranları ve bunun sonucunda ortaya çıkan etki faktörünün üst düzey devlet yetkililerinde çok daha fazla olmasıdır.

Örneğin Türkiye'deki çoğu büyükelçiliğin resmi twitter hesapları yalnızca birkaç bin kişi tarafından takip edilmektedir. İtalya, İran, Finlandiya, Azerbaycan, Tunus ve İrlanda büyükelçilikleri buna örnek gösterilebilir. Nisan 2021 rakamlarına göre Türkiye'de en fazla takipçiye sahip resmi büyükelçilik hesabı, ABD Büyükelçiliği'dir. Yaklaşık 116.200 takipçisi olan ABD'yi, 82.900 takipçi ile Suudi Arabistan, 38.500 takipçi ile İngiltere, 34.000 takipçi ile Rusya, 32.200 takipçi ile Çin, 28.500 takipçi ile İsrail ve 24.700 takipçi ile Almanya büyükelçiliklerinin resmi twitter hesapları takip etmektedir. Türkiye'nin diğer ülkelerdeki büyükelçiliklerinin resmi twitter hesaplarına bakıldığında ise 10.000 takipçi sayısını geçen resmi hesapların ABD ve Irak'taki Türkiye büyükelçilikleri olduğu görülmektedir. Bu rakamlar ortaya koymaktadır ki resmi büyükelçilik hesapları milyonlarca insanın takip ettiği siyasi liderlerin yanında etkinlik bakımından oldukça geri kalmaktadır. Fakat yine de büyükelçilikler geleneksel uygulamaların yanı sıra twitter üzerinden de diplomatik faaliyetlerini yürütmektedirler.

Twitter Diplomasisinin en ilginç örneklerinden biri ABD Eski Başkanı Donald Trump'dır. Her ne kadar kullanımı daha eskilere gitse de Twitter Diplomasisi kavramını popüler hale getiren en önemli liderlerden birinin Trump olduğu söylenebilir. Neredeyse ABD'nin tüm dış politikası twitter üzerinden yürütmeye çalışan Trump, diplomasi konusunda bilinen tüm örf-adet kurallarını, teamülleri ve diplomatik üslup anlayışını adeta yerle yeksan etmiştir. Aslında ABD'nin resmi kurumlarının twitter platformuna girişi 2008 yılıdır. O tarihten günümüze kadar çeşitli devlet kurumlarının, bürokratları, askerlerin, siyasetçilerin ve ABD başkanlarının twitter hesaplarını aktif bir şekilde kullandığı bilinmektedir. Fakat Donald Trump'la birlikte twitter'ın resmi söylemleri iletme amacı çok farklı bir boyuta taşındı ve popüler kültürün bir ögesi olmaya başladı. O kadar ki Trump'ın attığı tweetler yalnızca siyasete ilgi duyan kişilerin değil, siyasi konulara ilgisi olmayan genç-yaşlı her kesimden insanın ilgisini çeker hale geldi (Surowiec ve Miles, 2021, s.8-9). Trump'ın diplomatik teamülleri aykırı Twitter Diplomasisi faaliyetleri

Türkiye örneğinden hareketle somutlaştırılabilir. Burada iki farklı tweet üzerinden Trump'ın birbiriyle çelişen açıklamalarını örnek vermek yeterli olacaktır:

1. Tweet: *“As I have stated strongly before, and just to reiterate, if Turkey does anything that I, in my great and unmatched wisdom, consider to be off limits, I will totally destroy and obliterate the Economy of Turkey (I've done before!). They must, with Europe and others, watch over...”*

(Daha önce de güçlü bir şekilde ifade ettiğim gibi ve sadece yinelemek gerekirse, Türkiye benim büyük ve eşsiz bilgeliğimle sınırların dışında olduğunu düşündüğüm bir şey yaparsa, Türkiye Ekonomisini tamamen yok ederim ve yok ederim (daha önce de yaptım!). Avrupa ve diğerleri ile birlikte gözetlemeliler...)

7 Ekim 2019 atılan bu tweet ile Trump Türkiye'nin Suriye politikasından hareketle; “daha önce yaptığım gibi Türkiye ekonomisini tümüyle yok ederim...” sözleriyle diplomatik teamüllere aykırı bir üslupla Türkiye'yi tehdit etmektedir.

2. Tweet: *“Great news out of Turkey. News Conference shortly with @VP and @SecPompeo. Thank you to @RTErdogan. Millions of lives will be saved!”*

(Türkiye'den harika bir haber. Yakında @VP ve @SecPompeo ile Haber Konferansı. @RTErdogan'a teşekkür ederiz. Milyonlarca hayat kurtarılacak!)

1. Tweet'den 10 gün sonra, 18 Ekim 2019'da Trump'ın bu kez bambaşka bir yaklaşım ortaya koyduğu görülmektedir. Diplomatik nezaket kurallarına uygun ve olumlu bu tweet Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da cevaplanmıştır.

2. Tweet'e Recep Tayyip Erdoğan tarafından verilen yanıt: *Mr. President, many more lives will be saved when we defeat terrorism, which is humanity's arch enemy. I am confident that this joint effort will promote peace and stability in our region.*

(Sayın Başkan, insanlığın baş düşmanı olan terörü yendiğimizde daha birçok hayat kurtulacak. Bu ortak çabanın bölgemizde barış ve istikrarı destekleyeceğinden eminim.)

Türkiye'nin Suriye politikası konusunda, Trump tarafından 10 gün arayla yapılan bu iki paylaşım, Twitter Diplomasisinin en tuhaf ve en çelişkili uygulamalarından biri olarak hafızalara kazınmıştır. Trump'ın bu iki örnekle ortaya konduğu gibi yüzlerce tweeti bulunmaktadır. Sadece Türkiye değil, dünyanın farklı coğrafyalarındaki pek çok ülkeyi twitter üzerinden tehdit eden Trump, Twitter Diplomasisini, “rasyonel olmayan” bir şekilde kullandığı için kendine özgü bir durumdur. Oysaki Twitter Diplomasisi büyük ölçüde diplomatların, dış işleri bakanlarının, bürokrat, siyasetçi ve devlet liderlerinin ülkelerinin dış ilişkilerini geliştirmek veya ülkelerinin marka değerini yükseltmek adına yürüttükleri bir diplomasi türüdür.

Twitter Diplomasisi maliyet, hız, etkinlik oranı gibi pek çok konuda geleneksel diplomasi araçlarına göre çok daha büyük avantajlar sağlamaktadır. Devletlerin ulusal marka değerlerini arttırma, çeşitli uluslararası konularda kendini ifade edebilme ve diğer uluslararası aktörleri kendi lehine etki alması noktasında Twitter Diplomasisi oldukça etkili bir araçtır (Adesina, 2017, s.218-219). Bu kapsamda Twitter Diplomasisi olgusunun “kamu diplomasisi” ile de yakın bir bağlantısı vardır. Dodda ve Collins'e göre (2017) kamu diplomasisi en genel anlamda; dış politika amaç ve hedeflerine

ulaşma beklentisiyle diğer ülkelerdeki devlet dışı grupları hedefleyen devletlerin ve devlet onaylı aktörlerin iletişim temelli faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir. Devletlerin diğer devlet vatandaşlarını kendi lehine olumlu bir şekilde etkilemek amacıyla icra edilen kamu diplomasisi faaliyetlerinde twitter platformu da önemli bir araçtır. Twitter üzerinden yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri propaganda, psikolojik savaş, ulus markalaşması, algı yönetimi veya stratejik iletişim faaliyetleri kapsamında yürütülebilir (Dodda ve Collins, 2017, s.218-219). Cull'a göre (2013) eğer kamu diplomasisi faaliyetleri sanat, dil, kültür, spor, sinema, edebiyat gibi alanlar üzerinden yürütülüyorsa bu kez kullanılan kavram "kültürel diplomasi"dir.

Aslında her iki diplomasi türü de ulus markalaşması (nation branding) kapsamında değerlendirilebilecek yumuşak güç (soft power) uygulamalarıdır. Bu nedenle askeri olmayan güç unsurları üzerinden yürütülen tüm diplomasi faaliyetleri yumuşak gücün dış politikada kullanımı şeklinde anlaşılabilir (Velikaya ve Simons, 2019, s.9-10). Sonuç olarak bir yumuşak güç unsuru olan kamu diplomasisi ya da kültürel diplomasi faaliyetleri internet tabanlı araçlar ve sosyal medya platformları üzerinden yürütülebilir. Eğer twitter üzerinden yürütülürse bu faaliyetler, tüm farklı diplomasi türleri bu kez Twitter Diplomasisi kapsamında değerlendirilebilir. O nedenle Twitter Diplomasisi de eğer askeri niteliği olan konuları ya da ulusal güvenliğe ilişkin sorunları içermiyorsa bir yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilebilir.

Günümüz dünyası bireylerden devlet yetkililerine, iş adamlarından uluslararası örgütlere kadar çok geniş bir yelpazede sosyal medyanın kullanıldığı bir zaman dilimine işaret etmektedir. Birleşmiş Milletler veya NATO gibi örgütlerin genel sekreterlerinin, çoğu ülkenin devlet başkanı ya da dış işleri bakanının resmi twitter hesapları vardır. Bu hesaplar üzerinden her gün yüzlerce mesaj paylaşılmakta ve bu paylaşımlar milyonlarca insanın etkileşimine sebep olmaktadır. Bu nedenle Twitter Diplomasisinin etki sahasını her geçen gün arttırdığı ve dijital diplomasi faaliyetleri içinde ön plana çıktığı görülmektedir. Geleneksel diplomasi faaliyetleri nasıl ki iyi eğitilmiş diplomatlar tarafından yürütülüyorsa, dijital diplomasi alanında da iletişim uzmanları ya da sosyal medya uzmanlarının profesyonel desteğine ihtiyaç vardır. Zira dijital diplomasi de geleneksel diplomasiye benzer şekilde belirli bir yöntem ve strateji ile yönetilmesi gerekmektedir.

Twitter Diplomasisi, devlet yöneticileri tarafından, günlük olaylara göre şekillenen ve günlük planlar çerçevesinde ortaya çıkan bir iletişim aracı olarak düşünülmemelidir. Tam aksine Twitter Diplomasisi uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda yürütülen bir stratejik iletişim aracı olarak kabul edilmelidir (Dumciuviene, 2016, s.97). Bu nedenlerden ötürü Twitter Diplomasisi profesyonel iletişimcilerin desteği ile icra edilmesi gereken bir faaliyettir. Bu platformda atılan her tweetin içeriği, burada seçilen kelimeler ya da tweete ilâştirilen görsel ya da sembollerin hedef kitlede çok farklı çağrışımları bulunmaktadır. Atılan tweetin zamanlaması bile bu stratejik iletişimin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel diplomasi türlerinden çok farklı özellikler arz eden Twitter Diplomasisi konusunda, zaman içinde çok daha profesyonel faaliyetler yürütülecektir. Öğrenen bir varlık olan insanoğlu, zaman içinde kendini bu platforma daha rasyonel bir mantıkla ve çok daha profesyonel bir biçimde entegre edecek ve Twitter Diplomasisi faaliyetleri de daha etkin bir diplomasi türü olarak ön plana çıkacaktır.

4.Sonuç

Twitter Diplomasisi başta olmak üzere, dijital diplomasi faaliyetlerinin geleneksel diplomasi anlayışını dönüştürmeye başladığı söylenebilir. Sosyal medya platformlarının etki sahası her geçen gün artmakta ve bu platformlar her kesimden insanın buluşma veya etkileşimde bulunma noktası haline gelmektedir. Sosyal medyaya olan bu yoğun ilgi doğal olarak siyasetçilerin de gözünden kaçmamış ve onlar da bu tarz platformlarda yer almaya başlamışlardır. Günümüzde hemen her siyasetçinin sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Bu hesaplar kimi zaman oldukça amatör bir biçimde yönetilirken, kimi siyasetçiler bu konuda profesyonel destek almaktadırlar. Anlık etkileşim sahası olan sosyal medya platformlarında yapılacak bir anlık bir hata, bir siyasetçinin tüm kariyerini bitirebilir ya da en azından imajını zedeler. Söz konusu dış politika karar alıcılarının kullandığı hesaplar olunca konu çok daha hassas hale gelmektedir. O nedenle twitter üzerinden yapılacak eylemler devletlerin dış politika yapım süreçlerine olumlu katkı yapabileceği gibi, tam tersine bir başka ülke ile diplomatik bir kriz yaşanmasına da sebebiyet verebilir.

Bu bağlamda Twitter Diplomasisi, stratejik bir iletişim planının parçası olarak, uzun vadeli sonuçlar alma maksadıyla kullanılmalıdır. Dış politika yapım sürecinin önemli araçlarından biri olmaya başlayan Twitter Diplomasisi, günlük veya anlık bir şekilde kurgulanmadan ve gerekli planlamalar yapılmadan yürütülmemelidir. Bu nedenle devletler artık iletişim başkanlıkları gibi birimler kurmakta ve iletişim faaliyetlerini profesyonel bir şekilde yönetmektedir. Devletlerin yanı sıra NATO gibi uluslararası örgütler de iletişim birimlerini geliştirmektedir. NATO'nun bu konudaki en yetkili birimi ise Stratejik İletişim Başkanlığı'dır (StratCom). StratCom'un resmi sayfasında, en temel amaçlarının kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, bilgi operasyonları ve psikolojik operasyonlarda NATO'nun amaç ve hedeflerine hizmet etmek olduğu belirtilmektedir (Stratcomcoe). NATO'ya bağlı bu birim, özellikle üst düzey komutanların her türlü dijital diplomasi faaliyetlerini koordine etmektedir. Üst düzey komuta kademesinin yürüteceği Twitter Diplomasisi faaliyetleri de bu kapsamda profesyonel bir süreçle yönetilmektedir.

Geleneksel diplomasi ve yeni diplomasi anlayışının twitter diplomasisi örneğinden hareketle karşılaştırmalı bir şekilde analiz edildiği bu çalışmadan elde edilen temel bulgu; diplomasi geleneğinin "hedef kitle" ve "amaçları" yönünden temelde benzer bir mantıkla icra edilmeye devam edildiğidir. Yeni diplomasi geleneğinin geleneksel diplomasiye ayrıştığı en önemli yön ise "araçlar" noktasında ortaya çıkmaktadır. Geleneksel diplomasi faaliyetleri yüzyıllardır icra edilen ve bu kapsamda örf adet kuralları ve uluslararası hukuk kuralları ekseninde şekillenen bir dış politika aracıydı. Yeni diplomasi ve twitter diplomasisinde ise önemli bir araçsal farklılık ve uygulamanın biçimsel dönüşümü söz konusudur. Bu bağlamda yeni diplomasi anlayışının, geleneksel diplomasi anlayışından çok daha farklı bir düzlemde, farklı araçlar kullanarak ve farklı bir mantıkla yürütüldüğü ortaya konabilecek en net bulgudur.

Küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan teknolojik değişimler sonucu sosyal medyanın etki sahasının her geçen gün artacağı öngörülebilir. Sosyal medya platformları devletlerin dış politika yapım süreçlerine çok büyük katkılar yapsa da aynı zamanda büyük riskleri ve tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Twitter üzerinden her

gün binlerce bilgi paylaşılmakta olup, bu bilgilerin önemli bir kısmı bilinçli bir şekilde yanlış yönlendirme adına paylaşılmaktadır. Yaşanan bu bilgi kirliliği devletleri kimi zaman zor duruma sokmakta ve gerçek dışı bilgiler ilgili devletlerin imajlarını zedelemektedir. O nedenle NATO'nun Stratejik İletişim Başkanlığı benzeri kurumlar aynı zamanda bilgi savaşları, siber güvenlik, algı yönetimi ve psikolojik savaş durumlarında da önemli bir kalkan vazifesi görmektedir. Bu bağlamda sosyal medya platformları ve özellikle twitter üzerinden yürütülen diplomasi faaliyetleri sadece etki yaratmak adına değil, aynı zamanda yanlış algılarla mücadele araçları olarak da değerlendirilmelidir. Böyle değerlendirildiğinde sosyal medyanın bir ülkenin ulusal güvenliği kapsamında değerlendirilebilecek bir alan haline geldiği söylenebilir.

Kaynakça

- Adesina, O.S. (2017). Foreign policy in an era of digital diplomacy. *Cogent Social Sciences*, 3 (1), 1-13.
- Carr, C.T. ve Hayes, R.A. (2015). Social Media: Defining, Developing, and Divining. *Atlantic Journal of Communication*. 23 (1), 46-65.
- Constantinides, E., Lorenzo Romero, C. ve A. Gómez Boria, m. (2008). Social Media: A New Frontier for Retailers?. *European Retail Research*, 22 (1), 1-28.
- Crump, J. (2011). What Are the Police Doing on Twitter? *Social Media, the Police and the Public. Policy & Internet*, 3 (4), 1-27.
- Cull, N.J. (2013). The Long Road to Public Diplomacy 2.0: The Internet in US Public Diplomacy. *International Studies Review*, 15 (1), 123-139.
- DiStasoa, M.W., McCorkindale, T. ve Wright, D.K. (2011). How public relations executives perceive and measure the impact of social media in their organizations. *Public Relations Review*, 37 (1), 325-328.
- Dodda, M.D. ve Collins, S.J. (2017). Public relations message strategies and public diplomacy 2.0: An empirical analysis using Central-Eastern European and Western Embassy Twitter accounts. *Public Relations Review*, 43 (1), 417-425.
- Dumciuviene, A. (2016). Twiplomacy: the meaning of social media to public diplomacy and foreign policy of Lithuania. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 35 (1), 91-115.
- Duncombe, C. (2017). Twitter and transformative diplomacy: social media and Iran-US relations. *International Affairs*, 93 (3), 545-562.
- Eltantawy, N. ve Wiest, J.B. (2011). Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory. *International Journal of Communication*, 5 (1), 1207-1224.
- Greathouse, C.B. (2014). Cyber War and Strategic Thought: Do the Classic Theorists Still Matter?. (Ed. Kremer, J.F ve Müller, B.), *Cyberspace and International Relations Theory: Prospects and Challenges* içinde, (s. 21-40). London: Springer.
- Hocking, B. ve Melissen, J. (2015). Diplomacy in the Digital Age. *Netherlands*

Institute of International Relations Clingendael Report. Hague.

Howard, P.N. ve Parks, M.R. (2012). Social Media and Political Change: Capacity, Constraint, and Consequence. *Journal of Communication*, 62 (2), 359-362.

Hurd, I. (2011). Law and practise of diplomacy. *International Journal*, 66 (3), 582-596.

Joseph, S. (2012). Social Media, Political Change, and Human Rights. *Boston College International & Comparative Law Review*, 35 (1), 145-188.

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53 (1), 59-68.

Kent, M.L. (2010). Directions in Social Media for Professionals and Scholars. (Ed. Heath, R.L.). *Handbook of Public Relations* içinde.(s. 643-656). California: SAGE Publications.

Miller, D. ve Costa, E. (2016). *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press.

Natarajan, K. (2014). Digital Public Diplomacy and a Strategic Narrative for India. *Strategic Analysis*, 38 (1), 91-106.

Nigro, L.J. (2008). Theory and Practice of Modern Diplomacy: Origins and Development to 1914. *USAWC Guide to National Security Issues*, 1 (1), 195-207.

Power, D.J. ve Phillips-Wren, G. (2011). Impact of Social Media and Web 2.0 on Decision-Making. *Journal of Decision Systems*, 20 (3), 249-261.

Radu, R. (2014). Power Technology and Powerful Technologies: Global Governmentality and Security in the Cyberspace. (Ed. Kremer, J.F ve Müller, B.). *Cyberspace and International Relations Theory, Prospects and Challenges* içinde.(s. 3-20). London: Springer.

Siddiqui, S. ve Singh, T. (2016). Social Media its Impact with Positive and Negative Aspects. *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, 5 (2), 71-75.

Surowiec, P. ve Miles, C. (2021). The populist style and public diplomacy: kayfabe as performative agonism in Trump's Twitter posts. *Public Relations Inquiry*, 10 (1), 5-30.

Tsimonis, G. ve Dimitriadis, S. (2014). Brand strategies in social media. *Marketing Intelligence & Planning*, 32 (3), 328-344.

URL 1: <https://www.dijitalajanslar.com/sosyal-medya-tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 27.03.2021)

URL 2: <https://www.stratcomcoe.org/about-strategic-communications> (Erişim Tarihi: 09.04.2021)

Wiseman, G. ve Sharp, P. (2012). Diplomacy. (Eds. Devetak, R., Burke, A. ve George, G.). *An Introduction to International Relations* içinde.(s. 256-267). Cambridge: Cambridge University Press.

Wolfsfeld, G., Segev, E. ve Sheafer, T. (2013). Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First. *The International Journal of Press/Politics*, 18 (2), 115-137.

Velikaya, A.A. ve Simons, G. (Eds.) (2019). *Russia's Public Diplomacy Evolution and Practice*. Cham: Palgrave MacMillan.

SOYUT DÜZLEMLERİN ALGISAL KOMPOZİSYONU: MİMARLIK-FELSEFE ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE LUIS BARRAGÁN'IN KONUT MİMARLIĞI ÜZERİNE DÖNEMSEL BİR OKUMA

Sezen Başak ÖZÜNUR ŞAHİN¹

Kemal Reha KAVAS²

Öz

Düşünsel bir etkinliği mekânsal somutlaşmaya ulaştıran mimari tasarım süreci ile bu sürecin gerçekleştiği dönemin felsefi yaklaşımları arasında süreklilikler tespit edilebilir. Bu sürekliliklerin doğası mimarlığın farklı tarihsel dönemlerine ait kuramsal kabullerin, tasarımcıların karar alma süreçlerinin ve mekânsal somutlaşmaların ontolojik, epistemolojik, fenomenolojik, estetik vb. açılardan tahlili ile değerlendirilebilir. Bu çalışmada Meksikalı mimar Luis Barragán'ın (1902-1988) tasarımlarında dönemin felsefi dönüşümlerinin izleri sorgulanmaktadır. Barragán'ın uzun mesleki kariyeri modernist düşüncenin hâkim olduğu erken 20. Yüzyılda başlayarak bu düşüncenin felsefi zeminde ciddi eleştirilere maruz kaldığı modern sonrası döneme uzanır. Çalışmada Barragán'ın tasarım yaklaşımında tespit edilen değişim, mimari modernizmin bağlamdan ve duyuşsal deneyimin çok boyutluluğundan kopuk bir soyutluğa indirgediği düzlemlerin yere dayalı fenomenolojik ve bölgeselci duyarlılıklar ile algısal bir kompozisyon oluşturacak biçimde evrildiği bir süreç olarak okunmaktadır. Bu okuma Barragán'ın 1930'ların modernizmi ile çağdaş olan erken dönem çalışmalarından başlayıp, postmodern düşünce iklimi ile örtüşen geç dönem mimarlık üretimlerine kadar sürediden mimarlık anlayışının izleğini ortaya koymaktadır. Mimarın eserleri üzerinde yapılan inceleme modern hareketin mimari tasarımda gündeme getirdiği *neo-Platonik* referanslı soyut geometrik düzlemlerin Barragán'ın geç döneminde bağlamsız yapılarından sıyrılarak fenomenolojik deneyimin bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Luis Barragán, Mimarlık ve Felsefe, Modernizm, Bölgeselcilik, Fenomenoloji.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 15.10.2021 – Kabul Tarihi: 25.11.2021

Özünur Şahin S. B & Kavas, K. R. (2021). "Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 120-137.

1 Arş.Gör., Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, E-Posta: sbozunur@akdeniz.edu.tr Orcid : 0000-0001-5769-7775.

2 Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı E-Posta: kemalkavas@akdeniz.edu.tr Orcid : 0000-0002-2577-1034.

PERCEPTIONAL COMPOSITION OF ABSTRACT PLANES: A PERIODICAL READING ON LUIS BARRAGÁN'S RESIDENTIAL ARCHITECTURE IN THE FRAMEWORK OF ARCHITECTURE-PHILOSOPHY INTERACTION

Abstract

Continuities can be identified between the architectural design process, which leads an intellectual activity to spatial concretization, and the philosophical tendencies of the period in which this process occurred. The nature of these continuities can be evaluated through the ontological, epistemological, phenomenological, aesthetic, etc., approaches to the theoretical assumptions of different historical periods of architecture, the designers' decision-making processes, and the spatial concretizations. This study questioned the traces of the philosophical transformations of the period through the design approach of the Mexican architect Luis Barragán (1902-1988). In the study, the change identified in Barragán's design approach is read as a process in which the planes that architectural modernism reduced to an abstraction disconnected from the context and the multidimensionality of sensory experience evolved to form a perceptual composition with place-based phenomenological and regionalist sensitivities. The examination of the architects' works demonstrates that the abstract geometric planes with neo-Platonic references that modern movement brought into prominence in architectural design have become a part of the phenomenological experience in Barragán's late period through discarding their contextless structures, which overlaps with the postmodern climate of thought.

Keywords: Luis Barragán, Architecture and Philosophy, Modernism, Regionalism, Phenomenology.

“My house is my refuge, an emotional piece of architecture, not a cold piece of convenience.” Luis Barragán³

1. Giriş

Modernden post moderne geçiş gibi paradigma değişimleri birçok disiplinin, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi etkileşimin bir aradalığı içerisinde gerçekleşir. Mimarlık kuram ve pratiğinde karşılığını bulan her paradigma değişiminin bir düşünsel altyapısı, felsefi temeli bulunmaktadır. Mimarlık ve felsefe disiplinleri bu doğrultuda karşılıklı etkileşim içerisindedir ve birbirlerini dönüştürme, birbirlerinin alanına sızma potansiyeli taşırlar (Yücel, 2002; Şentürer, 2002). Örnek (2015)'in metninde de görüldüğü üzere, mimarlık ve felsefe disiplinleri arasındaki ilişki filozofların düşünsel üretimleri üzerinden okunabildiği gibi, mimarların düşünsel ve pratik üretimleri çerçevesinde de okunabilir. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde, felsefi, düşünsel altyapının paradigmayı, dolayısıyla da mimarlık kuramı ve pratiğini dönüştürmesi sürecinin, bir mimarın mimarlık anlayışı ve üretimlerinin dönüşümü üzerinden de okunabileceği söylenebilir. Mimarlık-felsefe etkileşiminin kuramsal altyapısının

³ “Evim benim barınığım, soğuk bir uygunluk (elverişlilik) değil, duygusal bir mimari yapı.” (Ambasz, 1976, s. 8)

pratikteki karşılığını, dönemsel olarak modernden-post moderne geçişin *paradigma*⁴ değişimini mimarlık anlayışının ve tasarım dilinin dönüşüm süreci içerisinde barındıran Luis Barragán'ın örnekleri üzerinden irdelemek mümkündür.

Modern mimarlığın, soyut düzlemlerin yalnızca kendine referanslı kompozisyon anlayışının hâkim olduğu, erken döneminde mimarlık pratiğini gerçekleştirmeye başlayan Luis Barragán (1902-1988), bölgeselci, eleştirel, fenomenolojik okumaların mimarlığa dair tartışmaları etkilemesine ve ardından da postmodern mimarlık anlayışının hakim olmaya başladığı döneme kadar etkin biçimde mimarlık faaliyetlerini sürdürmüştür (Ambasz, 1976; Frampton, 1996; Emanuel, 1980, s.71). Bu doğrultuda Barragán'ın mimarlık anlayışını, modernden postmoderne doğru değişen paradigmayı şekillendiren ve dönüştüren girdilerle bir arada okumak, mimarlık-felsefe ilişkisinin mimarlık kuram ve pratiğine etkisini irdelemek açısından güçlü potansiyeller taşımaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın amacı mimarlık-felsefe ilişkisi çerçevesinde modern mimarlık anlayışının soyut geometrik, bağlamdan kopuk dilinin ve *mekân* kavrayışının, postmodern eleştirelilik çerçevesinde, deneyimlenen, fenomenolojik *yere* dönüşüm sürecini okumaktır. Bu sürecin Barragán'ın mimarlık faaliyetlerini etkin olarak sürdürdüğü 1927-1976 (Ambasz, 1976; Emanuel, 1980, s. 71) yılları arasında ürettiği yapıların dilinde gerçekleşen dönüşüm üzerinden ortaya koyulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Barragán'ın soyut düzlemlerinin algısal birer kompozisyona dönüşümü süreci, dönemsel olarak bu dönüşümü meydana getiren bağlam çerçevesinde irdelenecektir. Felsefi, düşünsel altyapının mimarlık pratiğini dönüştürme biçiminin tartışılması amacıyla yapılacak dönemsel okuma, Barragán'ın seçilen konut örnekleri üzerinden gerçekleştirilecektir.

Tartışmanın çerçevesinin konut yapı tipi ile sınırlandırılmasının nedeni, bu yapı tipinin hem temel bir ihtiyaca, fonksiyona yönelik mekansallık hem de kullanıcının özgül varoluşsallığı ile şekillenen fenomenolojik bir yaşamsallık barındırmasıdır. Bu çift yönlü yapısı ile konuta dair kavrayış, kuramsal çerçeve ve üretim biçimi, değişen paradigmaya bağlı olarak sürekli bir dönüşüm içerisinde olmuştur. Savaş sonrası konut ihtiyacının hızla giderilmesi hedefiyle üretilmeye başlanan standardize edilmiş, "*enazdavaroluş*" temelli konutların tasarım ve üretim biçimlerinin düşünsel altyapısı ile bu yaklaşımın II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hız kazanan eleştirisinin (Talu, 2012, s. 81-108) tartışılması mimarlık-felsefe etkileşimi kapsamında gerçekleşen dönüşümü okumak için güçlü potansiyeller içermektedir.

Bu çerçevede kavramsal olarak nesneden kopuk *neo-Platonik*⁵ düzlemlerin soyut kompozisyonunda temellenen Le Corbusier'nin *makinesinin*⁶, fenomenolojik deneyimin duyusallığını ve bağlamsallığını barındıran *meskene*⁷

4 Paradigma kavramı Thomas Kuhn'a referansla kullanılmıştır (Cevzici, 2015, s. 348).

5 "...Mondrian'ın etkisi, özellikle 1930'lu yıllardan sonra mimarlık, endüstriyel nesnelere ve iç dekorasyon gibi doğrudan yaşam alanlarıyla ilişkili tasarımlar üzerinde yoğun bir biçimde hissedilmiştir... Mondrian da neo-Platonik fikirlerin etkisinde kalmış, görüşlerinin ötesindeki öze varmak, bu özü ifade edecek biçimsel dili geliştirmek çabasında olmuştur" (Antmen, 2010, s. 83).

6 Le Corbusier'nin 1923 yılında *Vers une Architecture* da seri üretim modern konutu tanımladığı "machines for living in" ifadesine referansla kullanılmıştır (Le Corbusier, 1986, s. 240).

7 Heidegger'in 1951 yılında "İnşa Etmek İskân Etmek Düşünmek"te ortaya koyduğu *dwelling* kavramına referansla kullanılmıştır (Heidegger, 1971).

dönüşümü aracılığıyla okunabilecek sürecin pratikteki karşılığı, Barragán'ın konut mimarlığının düşünsel altyapısında ve üretiminde gerçekleşen dönüşüm üzerinden okunacaktır.

2. Modern Düşünceden Postmodern Düşünceye, Kuram ve Pratikte Mimarlık- Felsefe İlişkisi

Thomas Kuhn, paradigma kavramını farklı dönemlere ait bilimsel çerçevelerin, bilim çevrelerince belirlenen ve sürekli olarak bir dönüşüm içerisinde olmaya devam eden, kuramsal, kavramsal sınırları ve bakış açıları üzerinden tanımlar (Cevizci, 2015, s. 348). Bu bağlamda mimarlık kuramı ve pratiğinde gerçekleşen paradigma değişimlerinin bütününe temelde düşünsel bir alt yapı ve bakış çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Mimarlığın kuramsal ve pratik alanına sızan bu düşünsel çerçevenin temelini ise felsefe disiplini ile gerçekleştirdiği karşılıklı etkileşime dayalı ilişki içerisinde bulmak mümkündür.

Mimarlık ve felsefe disiplinleri arasında süregelen bu karşılıklı etkileşim, içerdiği alt disiplinlerin varlığı ve bu alt disiplinlerin birbirleriyle olan ilişkisinin çok katmanlı, çok yönlü ve karmaşık yapısıyla, ontolojik, epistemolojik, fenomenolojik, estetik vb. çerçevede felsefenin kapsamı içerisinde tartışılabildiği gibi mimarlığın özgül kuramsal ve pratik alanında gerçekleştirilen tartışmalar içerisinde de kendine yer bulmaktadır (Şentürer, 2002, s. 136-137). Örnek'in de belirttiği üzere, özellikle 21. yüzyılın başından itibaren *mimarlık felsefesi* olarak gündeme gelen yeni disiplin çerçevesinde ele alınmaya başlanan bu karşılıklı ilişki varlığını antikiteden bugüne sürdürmektedir (Örnek, 2015, s. 127).

İnam (2002) mimarlığın pratikteki üretimini etkileyen kuramsal altyapısının mekâna dair kendi özgün tartışma zemininde aranabileceğini, bu arayış ve sorgulamanın, felsefi bakışın eleştireliliğinin kavranması ile sürdürülmesi gerektiğini vurgular (İnam, 2002, s. 129-131). Bu bağlamda mimarlığın özgül alanında temellenen mekân kavrayışına ve üretimine dair dönüşümün mimarlık-felsefe etkileşimi çerçevesinde güçlü bir biçimde okunabildiği modernden post moderne değişen paradigması, bu etkileşimin mimarlık kuram ve pratiğini dönüştürme biçimini ortaya koymak açısından da bir o kadar güçlü potansiyeller üretmektedir.

Modern mimarlığın soyut ve bağlamdan kopuk mekân kavrayışının tanımlanması ve uluslararası bir üslup olarak ele alınışı 1932 yılında Philip Johnson ve Henry-Russel Hitchcock'un *The International Style* kitabı ve Museum of Modern Art'ta düzenlenen *Modern Mimarlık* sergisi ile gerçekleşmiştir (Ching vd., 2017, s. 726). Ancak mimarlıkta modernizmin, hem mimarlığın kendi kuram ve pratiği içerisinde hem de diğer disiplinler ile ilişkisi çerçevesinde çok daha derin temellere dayandığı söylenebilir. Bu çerçevede mimarlıkta modernizmin doğuşu birçok kuramcı tarafından ele alınmıştır. Örneğin Vidler (2016) bu bağlamda, mimarlıkta modernizmin "*ıcadını*" Aydınlanma düşüncesiyle ilişkilendirerek neo-klasik mimarlık üzerinden okuyan Kaufmann'ı ve daha da öncesine giderek modernizmin doğuşuna dair okumalarını Rönesansa, "*mimar-perspektifçi*" olarak ele aldığı Brunelleschi ve Alberti'ye dayandıran Manfredo Tafuri'yi irdeler (Vidler, 2016, s. 45-106, s. 239-283).

Modern felsefenin kökleri de tıpkı modern mimarlığın doğuşuna dair tartışmaların temellendiği zeminde olduğu gibi, kimi zaman 15. yüzyıla Rönesans düşüncesine, kimi zaman 17. yüzyıla Descartes'in kartezyen felsefesine dayandırılmaktadır. Modernizm ve modernlik kavramları ise Rönesans ile başlayan Aydınlanma ile karşılığını bulan düşünsel ve pratik dönüşüm süreçleri üzerinden okunmaktadır (Cevzici, 2015, s. 304-305). Bu çerçevede modern mimarlığın temellendiği akılcı ve soyut düşünsel alt yapının köklerinin 15. yüzyılda Alberti'nin perspektif temsilinde somutlaştığı söylenebilir. Bu temsiliyet biçiminin rasyonel temelini ise "bilen özne" ve öznenin bilmesine ait olan "idea"nın temsiliyeti olarak "nesne" ayrımının köklendiği Platon'un "duyulur olan" ve "düşünülür olan" ayrımına kadar izi sürülebilir (Çelikel, 2015, s. 135-136).

Görüldüğü üzere 20. yüzyılın ilk yarısında bir mimari üslup olarak karşılığını bulan modern düşüncenin mimari karşılıkları, altmetinleri ile bir arada okunduğunda felsefede köklenen temellere dayanmaktadır. Aynı zamanda 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkan ve özellikle sanatta karşılığını bulan soyutlama, biçimsel parçalanma ve kompozisyona dayalı anlayış mimarlıkta da karşılığını kübizm, fütürizm, konstruktivizm gibi yaklaşımlarda bulmuştur. Ardından gelişen soyut sanatla tamamen nesneden koparak saf soyut olanın arayışına yönelen anlayış ise mimarlığa da temeller oluşturan, "neo-Platonik" fikirler ile şekillenen de Stijl, süprematizm gibi akımlarda temellenmiştir (Antmen, 2010, s. 79-83). İzleri Antikite'ye kadar sürülebilir, köklendiği temeli ise Rönesans ve Aydınlanma'nın akli ve özneyi esas alan felsefi yaklaşımlarında bulan modern mimarlık anlayışının soyut ve bağlamsız mekânsal kompozisyonunun temsiliyetini, Theo van Doesburg'un çalışmalarında bulmak mümkündür (Şekil 1).

Şekil 1. a) Theo van Doesburg, Küçük Balo Salonu, L'Aubette Interior'in Dönüşümü, Strasbourg, 1926 (URL 1); b) Theo van Doesburg & Cornelis van Eesteren, bar-restoranlı alışveriş merkezi tasarımı, Laan van Meerdervoort, Lahey, 1924 (URL 1).

Soyut mekânsal kompozisyonlarda temellenen bu mimari anlayış, I. Dünya Savaşı'nın doğurduğu konut sorunu gibi sonuçlarla bir arada değerlendirildiğinde, modern mimarlığın ve modern konutun giderek bağlamsız, yersiz, zamansız, evrensel geçerli, seri üretilebilir, fonksiyona yönelik, konut ihtiyacını hızlı ve etkin biçimde karşılayacak standardizasyona dayalı bir anlayışa, Le Corbusier'in *Vers una Architecture*'de tanımladığı gibi "toplu-üretim" ve "makine" estetiğinin ürününe dönüşmeye başlamasına sebep

olmuştur (Talu, 2012, s. 81-108; Le Corbusier, 1986, s. 225-265).

Modernizmin erken 20. yüzyılda özellikle konut mimarlığı çerçevesinde yoğunlaşan pratikteki karşılığının, *enazdavaroluş* ve *toplu-üretime* dayalı yapısının eleştirisi de çok geçmeden hem kuramsal hem de pratik alanda karşılığını bulmaya başlar (Talu, 2012, s. 76-88, s. 97-107). 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan bu eleştirel durumu Ching, Jarzombek ve Prakash (Ching vd., 2017, s. 780) şu şekilde ifade eder, “... 1950’de bu kadar ümit verici görünen şey, 1970 yılına gelindiğinde sadece daraltıcı değil, aynı zamanda verdiği sözleri yerine getirmekte başarısız olarak görülüyordu.” Mimarlıkta modernizmin mevcut sonuçlarının “başarısız” olarak değerlendirilmesinin ardından, 1977 yılında yayınlanan Charles Jencks’in *The Language of Post-Modern Architecture* kitabı ve 1979 yılında MoMA’da gerçekleştirilen *Transformations in Modern Architecture* sergisi ile modern mimarlığın dönüşmeye başlayan ve “çoğulcu” bir hal alan yapısı vurgulanır (Nesbitt, 1996, s. 22-27). Serginin 1979 yılında yayınlanan kataloğunun giriş yazısında Drexler (1979, s.3), modern mimarlığın öncülerinin tanımladığı dilden uzaklaştığını ve bu yıla gelindiğinde modern mimarlık kavramının ifade ettiği şeyin dönüştüğünü şu sözlerle ifade eder;

“Son yirmi yıl boyunca modern mimarlık tarihi, başlangıçta örtük olan olasılıkları çözmeye, geliştirme ve dönüştürme tarihi olmuştur. Mimari pratikten daha çok değişen şey, binaları görme ve onlar hakkında konuşma şeklimizdir. Değişimin temelinde, yaygın ama hiçbir şekilde evrensel olmayan, öncüleri tarafından anlaşılan mimarideki modern hareketin sona erdiği duygusu yatıyor.”

Bu çerçevede, 20. yüzyılın ikinci yarısını kapsayıcı biçimde moderne karşı postmodernin yavaş yavaş tanımlanmaya başladığı zeminin temellerini, uluslararası, bağımsız ve soyut olana karşı, bölgeselci, tarihsel ve anlamsal olanın yerleştirildiği tartışmalarda bulunduğu söylenebilir. Bu tartışmaların düşünsel altyapısı II. Dünya Savaşı’nın getirisiyle ortaya çıkan kimlik, aidiyet ve anlam sorgulamalarıyla ilişkili olarak felsefe, edebiyat, sanat gibi farklı disiplinlerde ortaya koyulan çalışmalar ve yaşamsal pratiklerde karşılığını bulmuştur.

Dönemin gündelik yaşam pratiklerini ve dolayısıyla mimarlığını dönüştürücü etkisiyle ön plana çıkan felsefi temelini fenomenolojik bakış açısı üzerinden okumak mümkündür. Nesbitt fenomenolojinin, postmodernizmin “*tanımlayıcı paradigma*”larından biri olduğunu belirterek bu felsefi yaklaşımın mimarlıkta, “*yer*” ve “*anlam*”a dayalı “*temalar*” çerçevesinde, beden, deneyim, duyusallık, tektonik, doğa, çevre, yerin ruhu, bölgeselcilik gibi kavrayışlara dair tartışmalar üzerinden karşılığını bulunduğunu ifade eder (Nesbitt, 1996, s. 28-29, s. 44-50).

Bu bağlamda Edmund Husserl (1859-1938)’in epistemolojinin konusu olarak ortaya koyduğu fenomenolojik çalışmalarını, varlık felsefesinin alanına kaydırarak ele alan Martin Heidegger (1889-1976), Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) gibi filozoflar, dünya deneyimi ve “*insanların dünyaya anlam yükleme tarzı*”nın sorgulanmasını fenomenolojik tartışmanın merkezine yerleştirmişlerdir (Cevizci, 2015, s. 180-181). Fenomenolojik bakış açısının getirdiği dönüşüm kapsamında değerlendirildiğinde, Le Corbusier’in soyut ve yerden kopuk bir dil ile yalnızca fonksiyona yönelik olarak tanımladığı “*içinde yaşanılacak makine*”sinin, insanın yaşantısına ve varoluşuna dair

anlamları açılmadığı *meskene* dönüşümünü⁸, mimarlık-felsefe etkileşimi doğrultusunda gerçekleşen paradigma değişimi çerçevesinde okumak mümkündür.

II. Dünya Savaşının etkisiyle değişmeye başlayan paradigmanın fenomenolojik deneyim, duyusallık, yer, kimlik, aidiyet gibi kavramlar etrafında şekillenen fikirleri mimarlıktaki karşılığını bölgesel olanın, belirli bir coğrafya ve yere ait olanın tartışılmaya başlanmasıyla bulmuştur. Richard J. Neutra 1939 yılında *Regionalism in Architecture*'da daha temel bir yaklaşımla modernin makine referanslı anlayışının ve bölgeselci doğa referanslı ilişkilerin arakesitinde bir kavrayış benimsemiştir (Canizaro, 2006, s. 276). Lewis Mumford da 1947 yılında Neutra'ya benzer bir yaklaşımla, mekanik işlevlerin eleştirisi doğrultusunda, insan deneyimi ve çevresel verilerle ilişkilenen bir bölgeselcilik anlayışı önermiştir (Mumford, 2006, s. 291). Bölgeselcilik tartışmalarının erken örnekleri kapsamında farklılaşan bir yorum da Hugh S. Morrison'ın 1940 yılında ortaya koyduğu Uluslararası Üslubun zaman içerisinde bölgesel yansımalar ürettiği fikridir (Morrison, 2006, s. 282).

Neutra, Morrison ve Mumford'un yaklaşımlarında da görüldüğü üzere 1950'li yıllara kadar ortaya koyulan bu bölgeselci bakış, Özkan (1989)'ın da ifade ettiği gibi temelde "*modernizme değil uluslararasıçılığa*" karşı bir duruş göstermektedir (Özkan, 1989, s. 281). Yirminci yüzyılın ilk yarısında bölgeselcilik düşüncesi kapsamında ele alınan, makine ve doğa, uluslararası olanla bölgesel olan gibi ikili kavrayışların arakesitinde üretilecek yaklaşımların erken arayışları, 20. yüzyılın ikinci yarısında *eleştirel bölgeselcilik* olarak tanımlanacak anlayışın temellerini oluşturmuştur. Erken 20. yüzyılda kurulan Frankfurt Okulu'nun etkilerinin 1950 ve 60'lı yıllarda Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygınlaşmasıyla *eleştirel teorinin* varlığı felsefi alanda güçlenmiş, sonraki yirmi yılda da kuramsal ve pratik alanda hem felsefe hem de mimarlık disiplininde çok çeşitli karşılıklar bulmuştur (Malgrave ve Goodman, 2011, s. 123-140).

İlk olarak 1981 yılında Alexander Tzonis ve Lilian Lefaivre tarafından *The Grid and The Pathway* metninde tanımlanan eleştirel bölgeselcilik kavramı, 1983 yılında Frampton tarafından "*evrensel medeniyet*" ve "*belirli bir yerin*" özgül niteliklerinin bir aradalığını kurgulama anlayışı çerçevesinde temel referanslarını Paul Ricour'dan alacak şekilde ele alınmıştır (Frampton, 1983, s. 16-17, s. 20-21). Frampton (1996) bu metinde eleştirel bölgeselcilik kavramını aktarmadan önce Ricoeur'un 1961 tarihli *Universal Civilization and National Cultures* metninden alıntı yapar ve bu çerçevede ele aldığı kavramı Barragán'ın uluslararası üslubun dilinden koptuğu döneminin mimarlık anlayışının da dahil olduğu farklı mimarların çalışmalarıyla örnekler (Frampton, 1996, s. 314-319). Frampton'ın felsefi temellerini Heidegger'in *İnşa Etmek İskan Etmek Düşünmek* metniyle ilişkili olarak kurguladığı "*eleştirel bölgeselcilik*" anlayışı -yer, topografya, bağlam, iklim, ışık, duyusallık kapsamında oluşturduğu "*direnç noktaları*"yla⁹ - (Frampton, 1983, s. 24-29), Özkan'ın "*modern*" ve "*soyut*" bölgeselcilik olarak tanımladığı bölgeselcilik anlayışı; soyut nitelikleri ve kütle kurgusunun, kültürel ve

8 Heidegger, insanın varoluşunu ve dünyayı anlamlandırma biçimini, "*şey*"lerin deneyimi aracılığıyla "*mesken tutma*" (dwelling) kavramına bağlı olarak sürdürdüğü tartışmasını, ilk olarak 1950 yılında yayınlanan *Şey* (The Thing) metninde, ardından 1951 yılında yayınlanan *İnşa Etmek İskan Etmek Düşünmek* adlı (Building Dwelling Thinking) metninde, Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası dönüşümüne paralel olarak gelişen süreçte ortaya koymuştur (Sharr, 2017, s. 22-51).

9 Orijinal İngilizce metinde "points for an architecture of resistance" olarak ifade edilmiştir

yere dayalı niteliklerle yeniden yorumlanması düşüncesi ile paralel olarak okunabilir (Özkan, 1989, s. 281-282).

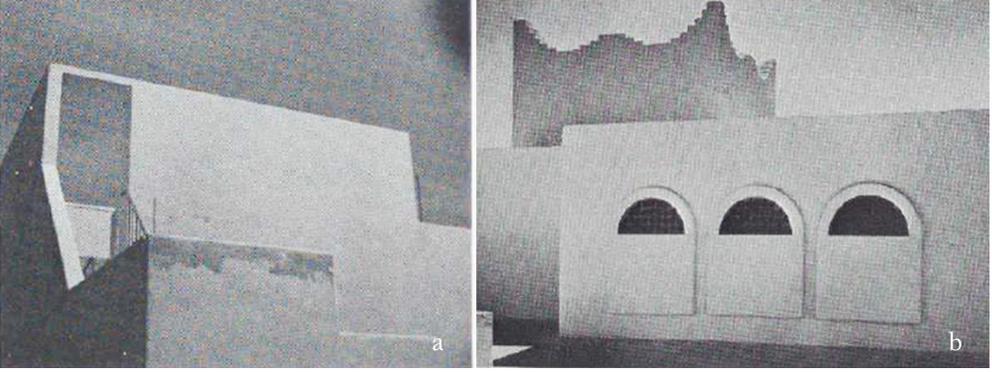
Sonuç olarak, mimarlık ve felsefe etkileşimi çerçevesinde modernden postmoderne, soyut, bağsamsız ve uluslararası olandan, yere dayalı, deneyimsel ve bölgeselci olana doğru gerçekleşen paradigma değişimi kapsamında sürdürülen bu kuramsal okumayı, Barragán'ın mimari pratiğinin dönemsel incelemesi üzerinden yapmak mümkündür.

3. Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Luis Barragán Mimarlığı

Barragán'ın mimarlık pratiğini etkin bir biçimde gerçekleştirdiği 1927-1976 yılları arası dönem (Ambasz, 1976; Emanuel, 1980, s. 71), düşünsel ve pratik altyapısı ile erken modernist dönemden postmodern döneme doğru gerçekleşen paradigma değişimi süreciyle paralel olarak okunabilir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, öncelikle Barragán'ın mimarlık anlayışında gerçekleşen dönüşümü tetikleyen dönemseldirildilerin ve eşiklerin belirlenmesinin ardından bu çerçevede yapılacak okuma ile modernizmin uluslararası üslubun soyut, bağsamsız, *neo-Platonik* referanslarının mimarlık kapsamında kurgulanmasıyla oluşan dilinin, fenomenolojik yaklaşım ile *yere*, insan deneyimine ve duygusallığa dayalı algısal bir yapıya dönüşümü sürecinin pratikteki karşılığının irdelenmesi hedeflenmiştir.

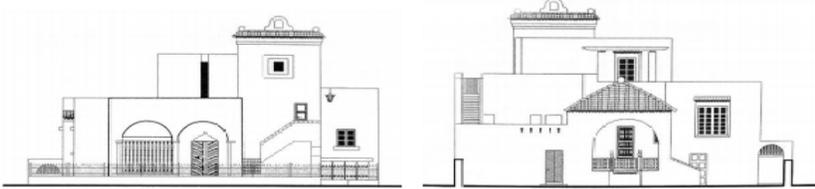
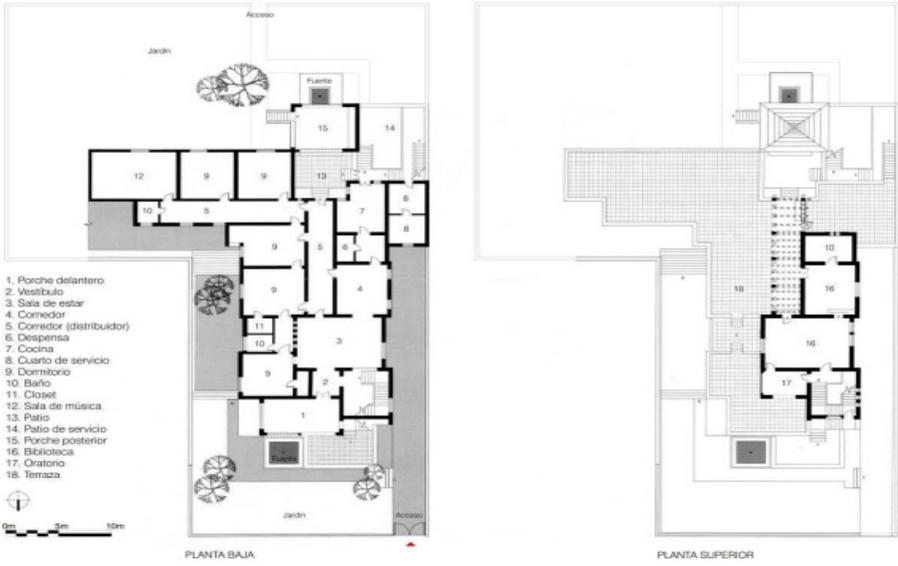
Kuramsal tartışmada da görüldüğü üzere mimarlık-felsefe etkileşimiyle paralel olarak gerçekleşen bu paradigma değişimi, sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik birçok girdiyi bir arada içermektedir. Bu doğrultuda Barragán'ın mimarlığını etkileyen çok katmanlı bir ilişkiler ağının bütüncül olarak değerlendirilmesinin yapılması ve dönüşen mimarlık anlayışını şekillendiren eşiklerin belirlenmesinde Ambasz'ın çalışmasından ve Emanuel editörlüğünde derlenen *Contemporary Architects* kitabında kronolojik olarak bir araya getirilen “İşler” listesinden yararlanılmıştır (Ambasz, 1976, Emanuel, 1980, s. 71). Ambasz, 1976 yılında yayınlanan MoMA katalogunda Barragán'ın mimarlık pratiğini beş yıllık “periyot”lar çerçevesinde ele almış ve bu periyotlarda mimarlık pratiğini etkileyen temel girdilerle beraber çalışmalarının bir listesini sunmuştur (Ambasz, 1976, s. 111-123).

Bu doğrultuda çalışma kapsamında etkili olan ilk parametre bölgesel bir nitelik taşıyacak şekilde Ambasz'a referansla belirlenmiştir. Ambasz (1976)'ın da ifade ettiği gibi mimarın doğduğu ve büyüdüğü yer olan Meksika'nın Guadalajara kentinde yaşadığı ve Mexico City'e taşınana kadar geçen süreç içerisinde mimarlık pratiğini sürdürdüğü dönem (1927-1936), parametre değişimine bağlı olarak gerçekleşen dönüşümünün ilk evresi olarak okunabilir. Barragán'ın bu dönemde tasarladığı tekil konut örneklerinin ortak özellikleri “İslam mimarisi -özellikle Fas-” nden etkiler taşıyan “avlu”, “bahçe” ve “Akdeniz terasları” ile yere özgü mekansal kurguyu yansıtan bir dile sahip olmalarıdır (Ambasz, 1976, s. 111). Tasarım dilinin bu evresine örnek olarak her biri Guadalajara, Meksika'da inşa edilen, 1928, Harper de Garibi Evi, 1929, G. Cristo Evi ve 1929-1930, Gonzalez Luna Evi verilebilir (Ambasz, 1976, s. 111-112; URL 2) (Şekil 2).

Şekil 2. a) 1928, Harper de Garibi Evi (Ambasz, 1976, s. 111);
b) 1929, G. Cristo Evi (Ambasz, 1976, s. 112).

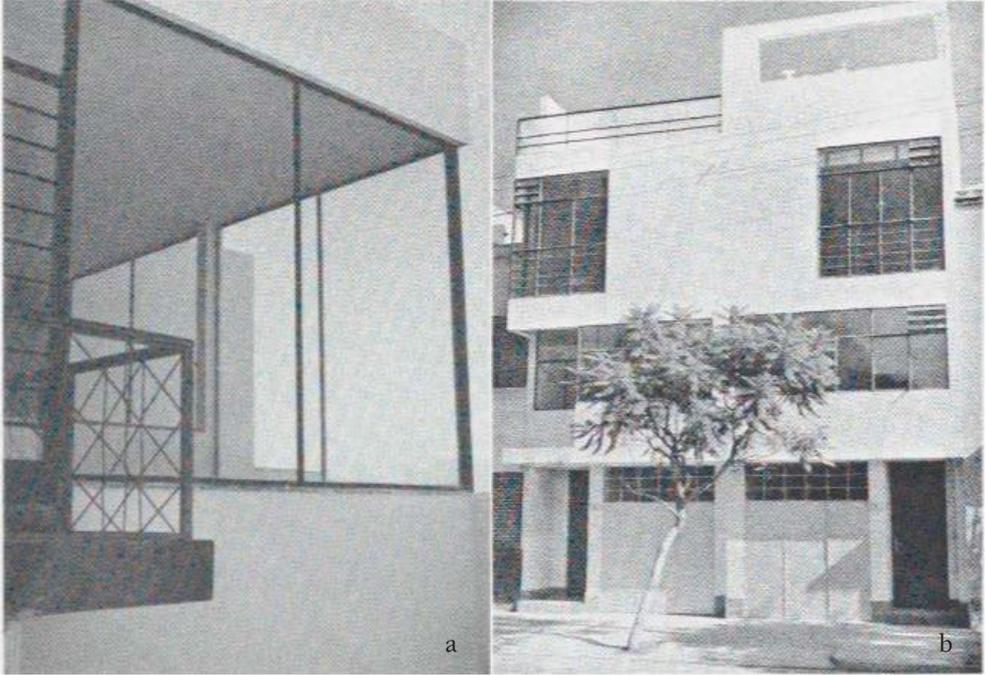
Bu örnekler içerisinde Gonzalez Luna Evi detaylı olarak incelendiğinde, konutun tasarım dilinin bölgeye özgü forma ve mekansal kurguya dayalı referanslarının yanı sıra, yerel malzemelerin renk ve doku etkileriyle bir arada kullanımının vurgulandığı ve ışığın mekansal etkisinin tasarıma dahil edildiği görülmektedir (URL 2) (Şekil 3). Ambasz'ın da ifade ettiği üzere Barragán'ın mimari dilinin temelini içerisinde yetiştirdiği Guadalajara "*pueblo*"su, "*Meksika köy, çiftlik ve manastır*" mimarisi oluşturmaktadır. İçeride dönük kapalı formlarla bu dolulukları birbirine bağlayan özelleşmiş, tenha avlu ve verandalardan oluşan boşlukların kurduğu özgün mimari dil yaşamsal girdilerin yanı sıra ışık, gölge etkileri gibi fiziksel veriler ile de şekillenmiştir (Ambasz, 1976, s.105-106). Bu çerçevede Guadalajara, Meksika'da tasarlanan Gonzalez Luna Evi örneğinde görülen ve plan düzleminde de okunabilen bahçe ile ilişkili içeride dönük tasarım kararları, kademeli teraslamalar ve saçaklı geçiş mekanına ek olarak kemerli taşıyıcılarla geçilen yarı açık mekanlar, içeride çekilmiş pencere ve kapı tasarımları yapının tasarlandığı yerin yaşamsal, kültürel verileriyle, geleneksel mimarlık diliyle ve iklimsel koşullarıyla uyum içerisinde bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. 1929-1930, Gonzalez Luna Evi,

a) Avludan perspektif; b) Saçaklı Geçiş mekânı c) Kat planları; d) Görünüşler (URL 2).

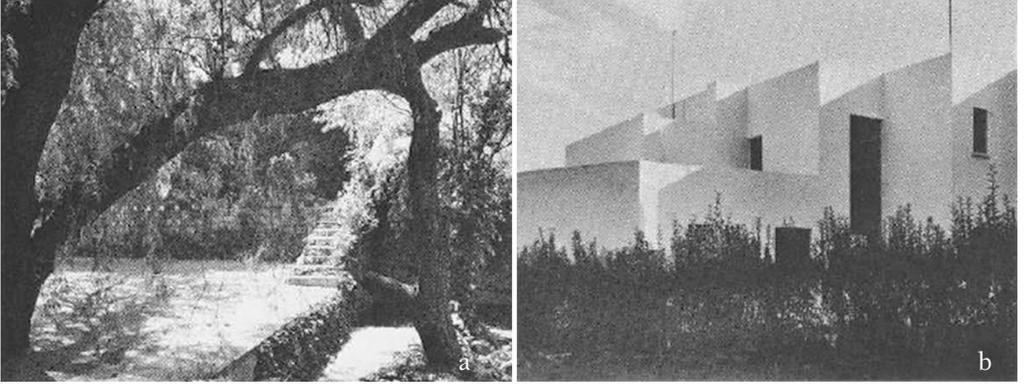
Mimarın Mexico City'e taşınmasının ardından dönüşmeye başlayan mimari dili ise Le Corbusier ve Uluslararası Üslup etkileri gösteren, soyut dilinin güçlendiği ve forma yansıdığı, işlevsel tasarımlar ortaya koyduğu ikinci periyodu kapsamında ele alınabilir (Ambasz, 1976, s. 114; Britannica, 2021). Mexico City'e geldiğinde şehrin modern ve güvenli yapısının, yaşam biçiminin hızının, serbestliğinin, anonimliğinin kendisinde bıraktığı etkiyi vurgulayan Barragán, karşılaştığı tüm bu yeniliklerin Guadalajara ile kıyaslandığında “ülkenin geleceğini” barındırdığını belirtmiştir. Bu doğrultuda başkentte çalışmaya başlayan ve kentin sahip olduğu dile paralel modern bir dille tasarlanmış çeşitli konutlar üretmiştir (O'Rourke, 2016, s. 295-296). Bu sürece örnek olarak 1936, Avenida Parque, Meksika'da yer alan “Two Family” Evi ve 1937, Los Lamos de Chapultepec'te bulunan I. Pizarro Suarez Evi verilebilir (Ambasz, 1976, s. 114) (Şekil 4). “Two Family” Evi detaylı olarak incelendiğinde yapının tasarım dilinde Uluslararası Üslup etkisinin net bir şekilde okunabildiği görülmektedir. Bu kapsamda yapı, cephe ve plan kurgusunun sade, fonksiyonel ve net dili; köşe ve yatay bant pencereleri; geniş açıklıkları; bu şeffaf ve geçirgen açıklıklarla bir arada kompoze edilen beyaz net düzlemlerin varlığı ve çatı terası ile Le Corbusier (1986)'nin *Vers une Architecture*'da tanımladığı *makinesine* referanslar barındırmaktadır.

Şekil 4. a) 1937, I. Pizarro Suarez Evi, Las Lomas de Chapultepec, Meksika; b) 1936, “Two Family” Evi, Avenida Parque, Meksika (Ambasz, 1976, s.114).

Kuramsal altyapıda sürdürülen tartışmada da görüldüğü üzere, II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin özellikle konut tasarımı ve üretimi çerçevesinde gerçekleşen dönüşümde önemli payı bulunmaktadır. Bu kapsamda Emanuel'in derlediği işler listesinden de takip edilebildiği üzere 1936 yılından II. Dünya Savaşı'na kadar olan çalışma çerçevesinde ikinci periyodu olarak ele alınan süreçte mimarın tekil konut

örnekleri yoğunlukta, üçüncü periyodu olarak belirlenen savaş süresince daha çok apartman ve bahçe tasarımları ön plana çıkmıştır (Emanuel, 1980, s. 71) (Şekil 5). II. Dünya Savaşı sürecinde gerçekleştirdiği bu tasarımların, 1945 sonrasında olgunlaşan, “soyut biçime bağlı” ancak algısal ve bölgesel referanslar barındıran dilinin temelini oluşturduğu, bu süreçte Barragán’ın “uluslararası üslubun sözdiziminden uzaklaştığı” söylenebilir (Frampton, 1996, s. 319).

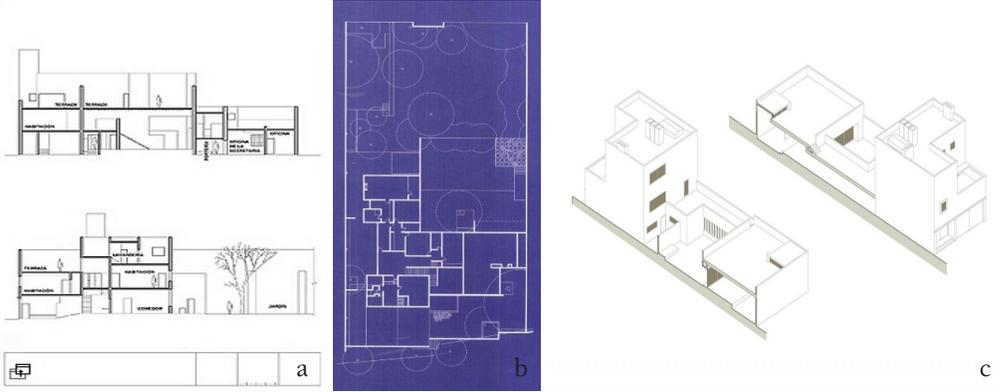

Şekil 5. a) 1945, Bahçe tasarımları, Mexico City;
b) 1940, Apartman tasarımları, Mexico City (Ambasz, 1996, s. 116).

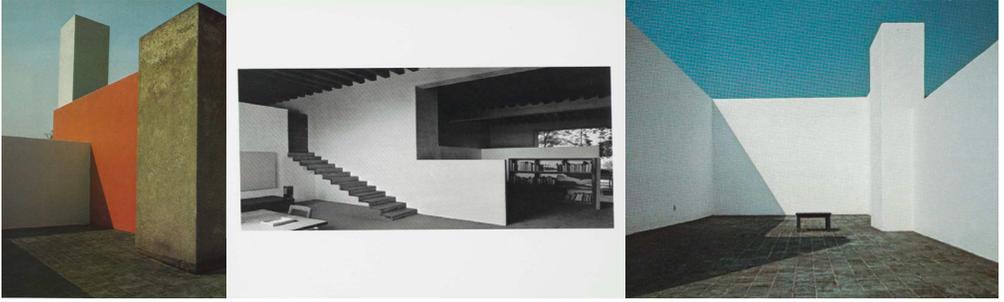
II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin sosyal, kültürel ve felsefi getirileriyle başlayan ve Barragán'ın son tasarımlarına kadar mimarlık pratiğinde varlığını koruyan; soyut düzlemleri Meksika'nın yere ve kültüre dayalı girdileriyle bir arada kompoze ettiği, duyuşsal deneyime dayalı referanslarının en güçlü haline ulaştığı dönem ise bu çalışma çerçevesinde mimarlığının dördüncü periyodu olarak tanımlanabilir (Frampton, 1996, s. 318-319; Ambasz, 1996, s. 105-108). Soyut düzlemsel kompozisyonlarını yere ve deneyime dayalı referanslar ile şekillendiren Barragán'ın özgül mimarlığının olduğu bu döneme örnek olarak her üçü de Distrito Federal, Meksika'da bulunan, 1948, Luis Barragán Evi, 1954-1955, Galvez Evi, 1976, Gilardi Evi verilebilir. Şekil 6'da yer alan çizimlerde de görüldüğü üzere her üç örnekte de avlu ile kurulan ilişki ve teraslar yerel mimarının mekansal biçimlenişleriyle ilişkilidir. Ancak bu yerel mimarının mekansallaşma biçimleri, modern ve uluslararası olanın soyut düzlemsel diliyle bir arakesit oluşturacak şekilde kompoze edilmiştir (Şekil 7, 8, 9).

O'Rourke (2016), Barragán'ın “çatı terasları, malzeme ilgisi, net geometriler, süslemeden kaçınma ve asimetrik cephele” içeren mimarlık dilinin modern mimarlığın ve uluslararası üslubun bir parçası olarak ele alınabilmesinin yolunu açtığını ancak bu dilin bağlam ve duyuşsal deneyimden yoksun bir formallik üretmenin ötesinde yere özgü verilerle birleştirilerek kurgulanmasının mimarlık kuramcıları ve eleştirmenlerce olumlu bulunduğunu ifade eder. Soyut ve net geometrilerinin kurgusunda volkanik taş gibi yerel malzemelerin kullanımı, aydınlık ve boyanmış, dokunsal nitelikleri yüksek yüzeylerle kurduğu ışık-gölge vb. verilere dayalı duyuşsal etkilerinin Barragán'ın mimarlığının “mimari modernizmin Meksikalılaşması”¹⁰ şeklinde bir kavrayışla ele alınmasının yolunu açtığını belirtir (O'Rourke, 2016, s. 284).

10 Meksikalılaşma terimi O'Rourke (2016)'un metninde “Mexicanization” şeklinde birçok defa vurgulanmıştır.

Şekil 6. a) 1948, Luis Barragán Evi avludan kesit (URL 3);
b) 1954-1955, Galvez Evi planı avlu ile ilişki (URL 4);
c) 1976, Gilardi Evi iç avluyu gösteren perspektif (URL 5).

Şekil 7. 1948, Luis Barragán Evi (Ambasz, 1996, s. 35- 41- 42).

Şekil 8. 1954-1955, Galvez Evi (URL 4)

Barragán'ın mimarlık anlayışının kendi soyut, algısal ve bölgesel özgün dili çerçevesinde, olgunluğa ulaşmış bir sentez olarak tanımlanabilecek son dönemini, son çalışması olan 1976, Gilardi Evi özelinde incelemek, mimari dilinin dönüşümünün ulaştığı son aşamayı da ele almak açısından yerinde olacaktır. Frampton'ın eleştirel bölgeselcilik kavramını irdelerken de söz ettiği üzere Barragán'ın kendi evinin tasarımını da içeren 1945 sonrası konut tasarımları yer ile ilişki kuran ve dokunsal, duyuşsal nitelikler barındıran yaklaşımlara sahiptir (Frampton, 1996, s. 318). Bu bağlamda Gilardi Evi'nin soyut düzlemleri, Meksika'ya özgü iç avlu, teraslanmalar, ara mekanlar oluşturacak biçimde; açıklıkların kurgusu, ışık etkisi ve yüzeylerin malzeme kullanımına dayalı

dokunsallığıyla birlikte duyuşal deneyimin çok yönlü yapısını taşıyan bir biçimde kompoze edilmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. 1976, Gilardi Evi (URL 5)

Bu çerçevede Uluslararası üslubun soyut ve bağlamdan kopuk mekansal kompozisyonlarını, yere ve insan deneyimine dayalı unsurlar haline getiren Barragán'ın son dönem çalışmaları -Meksika'nın yere ve kültüre özgü mimarisini, modernizmin soyut diliyle bir arada kurgulayan mimarlık pratiğiyle- Frampton (1983)'in tanımına göre değerlendirildiğinde "eleştirel bölgeselci", Özkan (2015)'in tanımına göre değerlendirildiğinde ise "modern bölgeselci" ve "soyut bölgeselci" olarak tanımlanabilir.

Yapılan değerlendirmeler bağlamında, Barragán'ın mimarlık pratiğinin dönemsel dönüşümünün özeti ve örneklerle ilişkisi Tablo.1'de görülmektedir.

Tablo 1. Barragán'ın mimarlık pratiğinin dönemsel dönüşümü, Orijinal, 2021 (Ambasz, 1976; Emanuel, 1980; Britannica, 2021; Frampton, 1996; Carranza ve Lara, 1968)

	Mimarlık Pratiğinin Dönemsel Dönüşümü	Örnekler
1927-1936 Periyodu	-Yerel dil, form -Yerel malzemeler -Restorasyon çalışmaları	-1928, Harper de Garibi Evi, Guadalajara, Meksika -1929, G. Cristo Evi, Guadalajara, Meksika -1929-1930, Gonzalez Luna Evi, Guadalajara, Meksika (Şekil 2 ve 3)
1936-1939 Periyodu	-Soyut dil, form -İşlevsel anlayış -Uluslararası üslup etkisi	-1936, "Two Family" Evi, Avenida Parque, Meksika -1937, I. Pizarro Suarez Evi, Los Lamos de Chapultepec (Şekil 4)
II. Dünya Savaşı Periyodu	-Soyut dil, algısal etki -Uluslararası üslup etkisinden uzaklaşma	-1945, Bahçe tasarımları, Mexico City -1940, Apartman tasarımları, Mexico City (Şekil 5)
1945-1976 periyodu	-Soyut düzlemler -Algısal kompozisyon -Duyuşal nitelikler -Bölgesel referanslar -Yere özgü tasarım	-1948, Luis Barragán Evi, Distrito Federal, Meksika -1954-1955, Galvez Evi, Distrito Federal, Meksika -1976, Gilardi Evi, Tacubaya, Distrito Federal, Meksika (Şekil 7, 8 ve 9)

Barragán'ın konut mimarlığının dönüşümü, tabloda özetlenen her periyot kapsamında seçilen örnekler üzerinden de izlenebildiği üzere, mimarlık-felsefe etkileşimine paralel paradigma değişimi çerçevesinde gerçekleşmiş ve güncel biçimini almıştır. 1927'den 1976'ya kadar düşünsel ve kuramsal altyapıda gerçekleşen süreçlerin izi Barragán'ın tasarım dilinde ve üretimlerinde karşılığını bulmuştur. Ancak bu süreç kökten bir dönüşüm çerçevesinde gerçekleşmenin aksine, mevcut yere ve deneyime özgü anlayışın yeni girdilerle sentezlenmesi şeklinde gelişmiş ve son döneminde tanımlanan olgunluğa ulaşmıştır. Bu kapsamda mimarın pratiği süresince varlığını koruyan yere ve duysal deneyime dayalı nitelikler, soyut ve bağlamdan kopuk mekansal tasarım anlayışının Barragán'a özgü algısal yorumuyla yere ve insan deneyimine dair girdiler haline gelmiştir.

4. Sonuç

Mimari mekânın somutlaşmasına dair süreçler üretildikleri bağlamın düşünsel altyapısıyla kurulan paralellikler üzerinden okunabilir. Felsefi düşüncenin gündelik yaşantıyı ve algılama biçimini dönüştüren kapsayıcı yapısı mimari tasarımı kuramsal ve pratik alanda etkileyen paradigmayı şekillendirmektedir. Bu doğrultuda çalışmada mimarlık ve felsefe disiplinleri arasındaki etkileşimin kuramsal ve pratik alanda irdelenmesi amacıyla Meksikalı mimar Luis Barragán'ın (1902-1988) tasarımlarında dönemin felsefi dönüşümlerinin izlerinin sorgulanması yapılmıştır.

Bu kapsamda Barragán'ın konut mimarlığının dönemsel olarak okunması ile ortaya koyulan dönüşüm sürecinin kuramsal altyapı ile paralellik gösterdiği ifade edilebilir. Barragán'ın 1920'lerden 1970'lerin son dönemlerine kadar yayılan uzun mimarlık pratiği süresince içerisinde bulunduğu bağlamın felsefi düşünce yapısı ile paralel olarak kuramsal altyapısında gerçekleşen paradigma değişimi, modernizmin uluslararası, indirgemeci ve mekanik dilinin; bölgeselcilik, kimlik, aidiyet, duysallık, fenomenoloji, eleştirelilik gibi tartışmalar doğrultusunda şekillenen postmodern düşünce iklimine dönüşüm süreci üzerinden izlenebilmektedir.

Bu çerçevede yapılan sorgulamanın çıkarımlarına geçmeden önce vurgulanması gereken önemli bir nokta okumanın Barragán'ın konut mimarlığı özelinde irdelenme sebebidir. Öncelikle belirtilmesi gereken, erken 20. yüzyılın modernist düşünce biçiminin postmodern düşünce iklimine dönüşümünün pratikteki karşılığının yalnızca Barragán'ın konut mimarlığı pratiğine özgü olmadığıdır. Mimarın diğer yapı tiplerinde de görülen bu özgün sentez dil aynı zamanda erken modernist dönemden bugüne farklı yöntemlerle birçok mimarın farklı yapı tipleri üzerinden de okunabilir. Ancak çalışma kapsamında Barragán özelinde konut mimarlığı üzerinden bir okuma yapılmasının nedeni, konut yapı tipinin mimarlık-felsefe etkileşimi paralelinde gerçekleşen dönüşümün güçlü karşıtlıklarını içermesi ve Barragán'ın mimarlık pratiğinin bu karşıtlıkları meydana getiren girdilerle dönemsel periyotlara ayrılarak ele alınabilecek güçlü potansiyeller taşımasıdır.

Bu kapsamda Barragán'ın tasarım yaklaşımında ve konut mimarlığı pratiğinde tespit edilen ve bağlamsal verilere dayalı olarak belirlenen dört ayrı periyot üzerinden okunan değişim süreci, 1930'lar modernizminin yerden kopuk soyut dilinden, bölgeselci ve

fenomenolojik duyarlılıkları içinde barındıran postmodern düşünce iklimine dönüşümün bir izleğini oluşturmaktadır. Bu paradigma değişiminin mimarlık kuram ve pratiğindeki karşılığı olarak Barragán'ın eleştirel bir sentez içerecek şekilde dönüşen mimarlık anlayışında da görüldüğü üzere, erken modernist pratiğin *neo-Platonik* referanslı *soyut* ve bağlamdan kopuk kompozisyonları, fenomenolojik deneyimin bir parçası haline gelerek birer *şey* olarak ayırılmış, *inşa* ve *iskanın* bir parçası haline gelmiştir. Bu doğrultuda özetlenecek olursa, kuramsal altyapı ile paralel olarak Barragán'ın konut mimarlığı çerçevesinde izlenebilen dönüşüm sürecinin, modernizmin fonksiyonel bir *makineye* dönüşen soyut düzlemsel kompozisyonunu, algısal, deneyime ve *yere* dayalı bir hale getirdiği söylenebilir.

Sonuç olarak, kuramsal tartışma paralelinde Barragán'ın konut mimarlığı özelinde gerçekleştirilen pratiğe dayalı incelemede de görüldüğü üzere, mimarlık kuram ve pratiğinde meydana gelen paradigma değişimleri mimarlık-felsefe ilişkisi çerçevesinde okunabilmektedir.

Kaynakça

- Ambasz, E. (1976). *The Architecture of Luis Barragán*. New York: The Museum of Modern Art. https://assets.moma.org/documents/moma_catalogue_2461_300298680.pdf?_ga=2.250331909.2023785312.1636658766-1310486889.1635785315 (Erişim tarihi: 06.01.2021).
- Antmen, A. (2010). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2021). *Luis Barragán*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Luis-Barragan> (Erişim tarihi: 06.01.2021).
- Canizaro, V. B. (2006). Introduction. (Canizaro, V. B. Ed.), *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition* in. (p. 16-33). New York: Princeton Architectural Press.
- Carranza, L. E. ve Lara, FL. (1968). *Modern Architecture in Latin America: Art, Technology, and Utopia*. University of Texas Press.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ching, F. D. Jarzombek, M. M. ve Prakash, V. (2017). *A Global History of Architecture*. John Wiley & Sons.
- Çelikel, S. B. (2015). *Endüstriyel Tasarımda Paradigma Kaymaları Bruno Latour'a Özel bir İlgile*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Drexler, A. (1979). *Transformations in Modern Architecture*. New York: The Museum of Modern Art.
- Emanuel, M. (Ed.) (1980). *Contemporary Architects*. London: Macmillan Press.
- Frampton, K. (1996). *Modern Architecture a Critical History. Third Edition: revised and enlarged*. London: Thames and Hudson.
- Frampton, K. 1983. Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance. (Ed. Foster, H.), *The Anti-Aesthetic: Essays On Postmodern Culture* in (p.

16-30). Washington: Bay Press.

Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper Collins Publishers.

İnam, A. (2002). Mimarın Felsefeden Devşirebilecekleri Üzerine. (Der. Şentürer, A., Ural, Ş. ve Atasoy, A.), *Mimarlık ve Felsefe* içinde. (s. 126-131). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Le Corbusier. (1986). *Towards a New Architecture*. New York: Dover Publications.

Mallgrave, H. F. ve Goodman, D. (2011). *An Introduction to Architectural Theory 1968 to the Present*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Morrison, H. S. (2006). After the international style-what? (Ed. Canizaro, V. B.), *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition* içinde. (p. 280-287). New York: Princeton Architectural Press.

Mumford, L. (2006). The sky line: status quo. (Ed. Canizaro, V. B.), *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition* içinde. (p. 288-291). New York: Princeton Architectural Press.

Nesbitt, K. (1996). *Theorizing A New Agenda For Architecture, An Anthology of Architectural Theory 1965-1995*. New York: Princeton Architectural Press.

O'Rourke, K. E. (2016). *Modern Architecture in Mexico City: History, Representation, and the Shaping of a Capital*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Ozkan, S. (1989). Regionalism within Modernism. (Ed. Serageldin, I.), *Space for Freedom* in. (p. 279-282). London: Butterworth Architecture.

Örnek, Y. (2015). Mimarlık ve Felsefe: Çağdaş Filozofların Mimarlığı Yeniden Düşünmesi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 8(2), 125-139.

Roth, L. M. (2019). *Mimarlığın Öyküsü*. İstanbul: Kbalcı Yayınevi.

Sharr, A. (2017). *Mimarlar İçin Heidegger*. V. Atmaca (Çev.). İstanbul: YEM Yayınları.

Şentürer, A. (2002). Mimarlıkta Felsefe Nerede Duruyor? (Der. Şentürer, A., Ural, Ş. ve Atasoy, A.), *Mimarlık ve Felsefe* içinde. (s. 132-145). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Talu, N. (2012). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev. (Der. Altınyıldız Artun, N. ve Ojalvo, R.), *Arzu Mimarlığı, Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek* içinde. (s. 73-117). İstanbul: İletişim Yayınları.

URL 1: <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/van-doesburg-and-international-avant-garde/van-doesburg-and-7> (Erişim tarihi: 14.01.2021).

URL 2: <https://en.wikiarquitectura.com/building/gonzalez-luna-house/> (Erişim Tarihi: 14.01.2021)

URL 3: <https://en.wikiarquitectura.com/building/luis-barragan-house/#> (Erişim Tarihi: 14.01.2021)

URL 4: <https://en.wikiarquitectura.com/building/galvez-house/> (Erişim Tarihi: 14.01.2021)

URL 5: <https://en.wikiarquitectura.com/building/gilardi-house/#> (Erişim Tarihi: 14.01.2021)

Vidler, A. (2016). *Yaşadığımız Günün Tarihleri, Mimarlıkta Modernizmi İnşa Etmek*. A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.

Yücel, A. (2002). Mimarlık Nedir, Mimar Kimdir, (Felsefeye Nasıl Başvurur? (Der. Şentürer, A., Ural, Ş. ve Atasoy, A.), *Mimarlık ve Felsefe içinde*. (s. 12-17). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Macar Tarihinde Kumanlar

Gökhan Dilbaş¹

Öz

Moğolların Avrupa yönüne doğru ilerlemeleri sonucunda onlara boyun eğmek istemeyen Kumanların bazı boyları, Moğolların önlereinden çekilerek XIII. yüzyılda kitleler halinde Macar Krallığı topraklarına gelir. Karpatlar Havzası'nı nihai yurtları olarak kabul eden bu Kumanlar, zaman içinde Macar kültürüne ve toplum yapısına uyum sağlayarak Macar tarihi içindeki yerlerini alırlar. Kumanlar; Macar Krallığı'nda askeri faaliyetleri ile öne çıkarken aynı zamanda Orta Çağ Macar tarihinin şekillenmesinde de önemli rol oynarlar. Avrupa halklarının yüzyıllar boyunca çekindiği göçebe bozkır halklarının en cengâverlerinden birisi olan Kumanların Macar Ovası'na gelip yerleşmesi, kısa zamanda Macar krallarının en güvendiği askerleri ve varlıklarından destek aldığı tebaaları haline gelmeleri Macar tarihinde yeni bir dönemi başlatacaktır. Kuman-Macar ilişkilerinin başlangıcından Kumanların Macar toplumuna özümlenme sürecine kadar ele alındığı bu çalışma, Orta Çağ Macar tarihinin bir dönemine ışık tutarken Kumanların Doğu Avrupa tarihindeki yerlerinin değerlendirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kumanlar, Macar Krallığı, Kötöny, IV. Béla, IV. (Kuman) László.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 09.09.2021 – Kabul Tarihi: 08.11.2021

Dilbaş, G. (2021). "Macar Tarihinde Kumanlar".
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), sayı 10, s. 138-173

The Cumans in Hungarian History

Abstract

Certain tribes of the Cumans not willing to yield to the Mongols moving forward towards Europe for the invasion have migrated to the territory of the Kingdom of Hungary in large groups of people in the 13th Century, refraining from confronting the invading Mongols. Embracing the Carpathian Mountains as their final homeland, these Cumans have aligned themselves well with Hungarian culture and community structure as time went by, thereby taking their place in Hungarian history. Standing out in the Kingdom of Hungary thanks to their military actions, the Cumans have, at the same time, played a significant role in the shaping of Medieval Hungarian history. The settlement of Cumans, being one of the bravest nomadic steppe-land peoples, who frightened the people of Europe for centuries, in the Hungarian Plain, and they are quickly becoming the most reliable soldiers in the eyes of the Hungarian kings, who also considered them to be a foothold for themselves, have given a start to a new era in Hungarian history. Attempting to discuss the Cumans-Hungarian relations from the beginning up to their assimilation into the Hungarian community, this study sheds some light on a particular era of Medieval Hungarian history while, on the other hand, contributing to subsequent assessments of the place of the Cumans in Eastern Europe history.

Key Words: The Cumans, Kingdom of Hungary, Kötöny, IV. Béla, IV. (Cuman) László.

1. Giriş

Aslında iki ayrı halk olan Kumanlar ve Kıpçaklar, XI. yüzyılda birleşerek tek bir halk haline gelirler, XII. yüzyılın sonundan itibaren doğuda Çin sınırından batıda Macar Krallığı'na kadar tüm Avrasya coğrafyasına hâkim olurlar, temasta buldukları devletlerin ve halkların tarihlerinin bir döneminde önemli roller üstlenirler. Bu suretle Kumanlar, Orta Çağ Macar tarihinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Macaristan coğrafyasına kitleler halinde XIII. yüzyılda gelirler, XV. yüzyılın sonuna kadar özümlenme sürecinden geçerek Macar tarihinin bir ögesi haline gelirler.

Alman tarihçisi Joseph Marquart (1864-1930), Fransız şarkiyatçı Paul Pelliot (1878-1945), Rus şarkiyatçı Vasiliy Vladirimoviç Barthold (1869-1930), Çek sinologu Gustav Haloun (1898-1951), D. A. Rasovskiy, G. Grimajlo vb. bilim insanları Kuman-Kıpçakların Hint-Avrupalı bir kavim olduğu iddiasında bulunmuş olsalar da bu iddialar yapılan araştırmalarla geçerliliğini kaybetmiştir. Kuman-Kıpçakların asıl menşesine Orta Çağ Müslüman yazarları açıklık getirir. Zira İlhanlı devlet adamı ve tarihçi Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin (1247/1248/1250-1318) *Câmiu't Tevârih*, coğrafyacı İbn Hurdâzbih'in (?-912/913) *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, coğrafyacı İdrîsî'nin (1100-1165) *Nüzhetü'l-müştak fi'htirâkî'l-afak* ve coğrafyacı İbnü'l-Fakîh'in (869/942?-845/930?) *Kitâbü'l-Büldân* adlı eserlerinde Kuman-Kıpçakların adı geçer ve bunların bir Türk boyu olduğu açık şekilde vurgulanır (Korkmaz, 2019, s. 21-22).

Kıpçakların ana yurdu, IX-X. yüzyıllarda güneybatı Sibirya, Tobol ve İşim ırmakları civarıdır. XI. yüzyılda İç Asya'daki kavim hareketleri sonucunda Kıpçakların güneye

doğru hareketlendiği görülür. Tarih yazarı Gardizi (?-1061), Kıpçakların İrtiş nehri boylarında yaşayan *Kimek (Kemek)* halkına VIII. yüzyılda katıldığını yazarken; İbn Hurdâzbih, Kıpçakların Kimeklerden ayrı bir halk olduğunu, 982'de yazılmış ve yazarı bilinmeyen Farsça ilk coğrafya kitabı olan *Hudûdü'l-Âlem* ise Kıpçakların güneydeki Peçeneklerle sınırdas şekilde yaşadığını belirtir ve onları Kimeklerden ayrı tutar. Coğrafyacı İstahrî (?-951/952'den sonra), X. yüzyılda bu sahada gelişen olaylar hakkında bilgi verirken Arap tarihçisi Ali İbnü'l Esîr (1160-1233), 1012-1013 yıllarında Türk halklarının Çin'den Türkistan'a çekilişinden bahseder. Ancak bu halkların İranlı al-Marvazi'nin (1056/1057-1124/1125) *Tabâ'i al-hayawân* adlı eserinde andığı *Qün* halkı ile ilişkilendirilmesi üzerine soru işaretleri mevcuttur (Kurat, 1992, s. 72; Pálóczi, 1996, s. 20; Vásáry, 2007, s. 236). Ermeni tarih yazarı Urfalı Mateos'un da (1070-1137 sonrası) vekayı-nâmesinde aynı şekilde *Xarteşk* adlı bir halktan söz etmesi dikkat çekicidir (Kovács, 2005a, s. 40; Vásáry, 2015, s. 18). Al-Marvazi'nin eserine dayanarak Kıpçakların ve Kumanların erken tarihte ayrı birer halk oldukları ihtimali ağır basmaktadır ve bu çıkarım mantıklı görünmektedir (Pálóczi, 1996, s. 20; Kononov, 2000, s. 518; Kovács, 2005a, s. 40-41; Szmukó, 2016, s. 176; Vásáry, 2017, s. 6).

Kumanlar ise büyük ihtimalle Çin topraklarında bulunan *Huang-ho* (Sarı Nehir) boylarında yaşıyorlardı. Kitay Devleti, X. yüzyılın sonlarında Kumanların sınırlarına doğru yayılmaya başlayınca Kumanlar da batıya doğru çekilirler, Sarı Uygurları içlerine alarak eritirler ve XI. yüzyılın ortalarından itibaren Çungarya *Kapısı* üzerinden Oğuzların (Uz) ve Karlukların sahasına girerek Kıpçaklar ile birleşirler. Oğuzların ve Peçeneklerin Balkanlara doğru itilmesinden sonra Türk kökenli bu iki halk – Kumanlar ve Kıpçaklar – birbiri içine karışarak XII. yüzyılın sonuna kadar artık tek bir halk haline gelirler. Keza XI. yüzyıldan itibaren farklı kaynaklar Karadeniz'in kuzeyinde ortaya çıkan bu göçebe boy birliğini değişik adlarla anmaya başlarlar. Bu suretle, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Volga (İtil) nehrinin batı kısmında artık yeni bir arkeolojik kültürün ortaya çıktığı gözden kaçırılmamalıdır (Rásonyi, 1939, s. 464; Czeplédy, 1985, s. 222; Pálóczi, 1989, s. 42; Lyublyanovics, 2015, s. 12; Vásáry, 2017, s. 6).

Marquart'ın da "*XII. yüzyılın sonundan itibaren Kıpçak, Polovec ve Kuman adlarını birbirlerinden ayırt etmek imkânsızdır*" şeklinde belirttiği üzere XI-XII. yüzyıldan sonra Kuman-Kıpçak boy birliği içinde yer alan ayrı halk öğelerini tanımlamak için kullanılan adlandırmalar (Kıpçak, Kuman, Polovec vb.) artık birbirinin yerine kullanılmaya başlanır (Kurat, 1992, s. 72; Vásáry, 2007, s. 236; Çoban, 2014, s. 6; Vásáry, 2015, s. 20). Bu adların ve dolayısıyla halkların birbiri içine karıştığını XIII. yüzyılda misyoner ve Papa'nın elçisi Rubruk Wilhellmus (1215-1220 arası-1270 civarı) 1255 yılında "*Kıpçak adı verilen Kumanlar bu topraklarda sürülerini otlatıyor, ama Almanlar onlara Valanlar, topraklarına da Valania diyor...*" şeklinde belirtirken (Pálóczi, 1996, s. 20; Kovács, 2005a, s. 41; Çoban, 2014, s. 10; Vásáry, 2015, s. 20) 1241 yılındaki bir Latin kaynağı da Kumanları "*Comani, quos Theu tonice Valwen appellamus*", yani "*Almanların Valwen olarak adlandırdığı Kumanlar...*" şeklinde tanımlar (Vásáry, 2017, s. 6).

XI. yüzyılın başında Kuman-Kıpçak birleşmesi sonucu ortaya çıkan ve batı kaynaklarda genellikle *Kuman*, doğu kaynaklarında ise *Kıpçak* olarak anılan bu boy birliği, XI. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Avrupa steplerine doğru ilerler, XII. yüzyılda tüm Rus, Balkan ve Kafkasya coğrafyasına hâkim olur. 1064 yılında Oğuzların Tuna'nın güneyine çekilmesine sebep olan Kumanlar, bu suretle Doğu Avrupa sahasına da girerler,

1087 yılında Peçeneklerin Bizans'a karşı Kumanlardan yardım istemesi sonucunda bu coğrafyadaki hâkimiyetlerini sağlamlaştırırlar, bölgede kendilerine katılan Peçenek, Berend ve Oğuz kavimleri ile birlikte sınırları içine Alanlar, Bulgarlar, Burtaslar, Karaimler, Hazarlar, Mordvinler, Ruslar, Ermeniler ve Ulahları da dâhil ederek heterojen bir etnik yapıya sahip olurlar (Pálóczi, 1974, s. 249; Kurat, 1992, s. 73-74; Pálóczi, 1996, s. 22; Korkmaz, 2019, s. 20).

2. Macar Krallığı'nın En Tehlikeli Hasımları

Latin dilinde yazılmış Orta Çağ Macar kroniklerinde geçen *Cunus/Cuni* ve *Cumanus/Cumani* kelimelerinin üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira bu kelimeler Kumanlardan başka Peçenekleri, Uzları veya Kabarları² adlandırmak için de kullanılmıştır. Bu suretle XIV. yüzyılda Kálti Márk tarafından yazıldığı düşünülen *Képes Krónika*'da geçen "*pagani Cuni*" ifadesi 1068 yılındaki gelişmelerde aslında Kumanları değil, Macar kralı Salamon (1063-1074) ve prens Géza tarafından Kerlés'te yenilgiye uğratılan Uz ya da Peçenek zümrelerini işaret etmektedir³ (Çoban, 2014, s. 23): "*Kumanlar [?] ülke sınırını geçti ve Meszes Kapısı üzerinden Macaristan'a girdi. Nyírség'i sonuna kadar yağmaladılar. Salamon ve Géza, Macar ordusuyla Doboka şehrinde paganların gelişini beklediler. Çarpışma, Kerlés Dağında gerçekleşti ve Macarların zaferiyle sonuçlandı.*"

Bu bağlamda *Képes Krónika*'nın ilerleyen bölümlerinde gelişmeler sonucunda tahtını kaybeden Salamon'un, Macar kralı I. (Aziz) László'ya (1077-1095) karşı işbirliği yaptığı ve galibiyeti halinde ona Erdel bölgesini vereceğini vaat ettiği Kuman reisi (*ducem Cunorum*) *Kutesk* (Kutelk/Kutesşk) de aslında Kumanların reisi değildir. *Képes Krónika*'da Kumanlar olarak geçen bu zümre, Macarlar karşısında 1085 veya 1087 yılında yine yenilgiye uğrayınca Salamon ile birlikte bu sefer Bizans topraklarına saldırır. Ancak kaynaklarda bu yıllarda Salamon'un müttefiki olarak geçen bu halkın Bizans kaynaklarıyla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda Kumanlar değil, Moldova ve Eflak sahasında yaşayan Peçenekler olduğu görülür. *Képes Krónika*, gelişmeleri şu şekilde tasvir eder (Tatai, 1937, s. 13; Çoban, 2014, s. 23): "*...Salamon, Kuman reisi Kutesk ile Macaristan'a girdi, fakat László onları yendi. Salamon, Kumanlarla Bulgaristan'a ve Bizans'a hücum etti, lakin Bizans İmparatoru onları mağlup etti...*"

Ancak 1091 yılında *Ilunchuck* boyundan bu sefer gerçek Kumanlar, Krul'un oğlu Kapolcs/Kopulcs'un (*quidam de Cunis nomine Copulch, filius Krul*) önderliğinde Erdel'i yağmaladıktan sonra Bihar eyaletine doğru ilerler. *Képes Krónika*, yaşananları Kuman ordusu "*Erdel toprağını mahvederek geçti ve Bihar'a ilerledi*" şeklinde nakleder. Kumanlar, Tokaj'a doğru ilerleyerek Tisa nehrini geçerler, ardından üç kola ayrılan Kuman ordusundan iki kol Tuna-Tisa arasını, üçüncü kol ise Tisa nehri civarını yağmalar. Kumanlar daha sonra Tuna'yı izleyerek güneye doğru inerler ve Bečev'de toplanırlar. Burada "*savaşarak buraya kadar geldik, şimdi av avlayarak geri dönelim*" diyerek geri dönme kararı alırlar (Pálóczi, 1996, s. 19; Çoban, 2014, s. 24; Vardan 2018, s. 46; Korkmaz, 2019, s. 118).

2 **Kabarlar:** Yurt tutuş öncesi Macar boylarına katılan, Türkçe konuşan halk.

3 1068 yılındaki gelişmeler ve Kumanlar hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kossanyi Bela, (1949). XI-XII.nci Asırlarda Uz'lar ve Komanlar'ın Tarihine Dair, (çev. Hamit Koşay), Belleten, 1949, Cilt 8, sayı 29, (II. Kanun), s. 131-136.

Macar tarihçisi György Györffy (1917-2000), 1091 yılında Macar Krallığı'na giren zümrelerin ilk başta yine Peçenekler olduğunu iddia etmişse de daha sonradan bunların Kumanlar olduğuna hükmetmiştir. Zira Bizans prensesi Anna Comnena'nın (1083-1153) *Aleksiad* adlı eserine dayanarak 1091 yılındaki saldırıların Kumanların Peçeneklere büyük darbe vurduğu 29 Nisan 1091 tarihinde gerçekleşen *Lebunium Muharebesi*'nin ardından ülkelerine geri dönmekte olan Kuman birlikleri tarafından gerçekleştirildiği düşüncesi büyük oranda kabul görmektedir. Zira Comnena'nın da eserinde “*sayıları hadsiz hesapsız bütün bir kavim [Peçenekler] (...) o gün içinde tamamen imha olundu*” (Çoban, 2014, s. 26) şeklinde belirttiği üzere söz konusu muharebede ağır bir yenilgiye uğramış olan Peçeneklerin muharebenin ardından Macar topraklarına girmesi ve yağma yapması olasılığı çok da ihtimal dâhilinde değildir. Macaristan'da bu olaylar yaşanırken I. László ülke sınırları dışındadır ve Hırvatistan meselesi ile uğraşmaktadır. Kral, Macaristan'a dönüş yolunda yaşananları duyar ve vakit kaybetmeden Kumanların peşine düşer. László, “*paganlardan ötürü Paganti denilen nehir*”, yani Temes nehrine dökülen Poganis (günümüzde Romanya'daki Pogănişul) deresi yanında gerçekleşen muharebede Kumanları yenilgiye uğratır ve Kuman reisi Kapolcs muharebede hayatını kaybeder. Képes Krónika olayları şu şekilde nakleder (Çoban, 2014, s. 25; <http://www.egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm>): “*Krul'un oğlu Kuman reisi Kapolcs Macaristan'ı yağmalar. Slovenya'dan geri dönen László, Kumanlarla Temes ırmağı kıyısında karşı karşıya gelir ve onları dağıtır.*”

Képes Krónika, “*bundan sonra şanlı kral, Rusların ülkesine saldırdı, zira Kumanlar, Macaristan'a onların öğütleriyle akın etmişlerdi*” (Çoban, 2014, s. 25) şeklinde bir anlatım yaparak Kumanları 1091 yılındaki saldırıya Rusların cesaretlendirdiğini söyler. Başka bir kaynak da yer almayan bu anlatıma karşın yıllıklarda Rusların Kumanları Macarlar üzerine yürümeye teşvik ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu durumun en mantıklı açıklaması kronik yazarının Kiev knezine destek olmak için bir sefer düşüncesi bulunan I. László'nun bu düşüncesine bir arka plan oluşturma gayretinden başka bir şey olamaz (Çoban, 2014, s. 25-26).

Macar Krallığı'na saldıran Kumanların yenilgi haberini *Escembu* adlı bir hizmetkâr gerideki Kumanlara bildirir. Bundan sonra yaşanan gelişmeler *Scriptores Rerum Hungaricarum*'da kayıtlıdır (Kovács, 2012, s. 249): “*Kopulchun yenilgisinin intikamını almaya yemin ettiler. Krala elçiler gönderdiler ve kibirli ve hakaret dolu sözlerle tutsakları serbest bırakmasını emrettiler; kralı ciddiye almadılar ve Hungaria'ya saldıracakları zamanı da belirttiler.*” I. László ise Kuman elçilerini dinleyince “*gülümsemiş ve Kumanların Hungaria'ya gelmek istedikleri gün, dörtlüğe üstlerine gitmişti, çünkü bunlar Hungaria'yı yakıp yıkmakla korkutmuştu*” (Çoban, 2014, s. 30). Ancak Kumanlar Eflak'da yapılmış olması kuvvetli bir ihtimal olan muharebede Macarlar tarafından yine yenilgiye uğratılırlar ve reisleri *Akuş* (*ducem Konorum nomine Akus*) muharebede hayatını kaybeder. 1091 yılında yapılan ilk saldırının Lebunium Muharebesi'nden yurtlarına dönmekte olan Kumanların bağımsız bir akını olduğu, ikinci saldırının ise birinci saldırıda yenilgiye uğrayan Kumanların intikamının alınması amacıyla yapıldığı görülür. Ayrıca ikinci çarpışmanın ilk çarpışmanın gerçekleştiği yerden çok uzak olmaması Macar topraklarına ilk önce Kapolcs'un komutasındaki ordunun girdiğini, yenilgi haberi sonrası ise Akuş'un komutasındaki diğer Kuman ordusunun Macar Krallığı'na ilerlediğini gösterir (Tatai, 1937, s. 13; Rásonyi, 1939, s. 406; Kása, 1989,

s. 63; Kovács, 2012, s. 244-245, 251; Çoban, 2014, s. 24 ve aynı yer 71. dipnot, 28-29; Kovács vd., 2016, s. 18-19; Vardan, 2018, s. 42).

1099 yılında Kiev knezi II. Svyatapolk Izyaslaviç'e (1093-1113) yardım etmek amacıyla yola çıkan kral Kálmán (1095-1116) yönetimindeki Macar ordusu ile Vlagimir knezi Dávid'in (1085-1100) yanında yer alan Kumanlar, Peremişl'de karşı karşıya gelirler ve bu sefer mücadeleyi *"bir şahinin bir kargayı yemesi gibi"* reisleri Bonyak (Benek/Bönek) ve Altunoba – Rus kaynakları Kumanların komutanları olarak Mircod-Monoch ve Bönek isimlerini vermektedir (Çoban, 2014, s. 33) – önderliğinde Kumanlar kazanır. Képes Krónika, alınan yenilgiyi şu sözlerle anlatır: *"Bu öyle büyük bir yenilgiydi ki, Macarlar bu kadarını pek az yaşamışlardır. Macarlar arasında ormanda sığınacak bir yer arayanlar, aklıktan çizmelerinin tabanını bile pişirip yediler. Daha ne söylesem? Oradaki, anlatılamayacak boyutta bir felaketti"* (Çoban, 2014, s. 34). Macarların bu muharebeyi kaybetmelerinin en büyük sebebi, bu zamanda artık göçebe savaş taktiklerini unutmış olmaları ve Orta Çağ Avrupa savaş düzenine göre çarpışmalarıdır. 1099 yılındaki Kuman-Macar mücadelesinden sonra Kumanların Rus prenslikleri, Bulgaristan ve Bizans meseleleri ile ilgilenmeleri sebebiyle yaklaşık yüz yıl kadar bir Kuman-Macar mücadelesi yaşanmaz. Kumanların Macar Krallığı ve Bizans İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri seferlerin amacı, kendi yaşam şekillerine oldukça uygun olan Karpatlar Havzası ve Balkan Yarımadası sahasında hâkimiyet kurmaktır (Rásonyi, 1939, s. 406; Kása, 1989, s. 63; Gökbek, 2002, s. 1297; Kovács, 2005a, s. 42; Çoban, 2014, s. 34; Kovács vd., 2016, s. 22; Vardan, 2018, s. 48).

II. István (1116-1131) zamanında Kuman-Macar ilişkileri yeniden başlar, bu zamanda bir kısım Kuman da Macar topraklarına kabul edilir. Képes Krónika, Kumanların kabulü konusunda şunları söyler: *"...Bunların [Bizans] İmparatorunun katliamından yoldaşlarıyla krala sığınan Tatar adındaki beyleri, zamanını kralın çevresinde geçiriyordu"* (Çoban, 2014, s. 36). İmparator kelimesinden Bizans İmparatoru II. Ioannis (1118-1143), katliam kelimesinden ise 1122 yılında gerçekleşen *Beroia Muharebesi* kastedilmektedir. Bizans kaynakları muharebedeki hasımlarını Peçenekler olarak anarken Macaristan'da tarihçi Gyula Pauler'den (1841-1903) itibaren kroniklerin Peçenek olarak andıkları halkın aslında Kumanlar⁴ olduğu görüşü geniş şekilde kabul görmektedir (B., 2016, s. 149). II. István'ın Kumanları Macar topraklarında ilk yerleşim faaliyeti olan Kiskunság'a yerleştirmesinin arka planında selefleri Péter (1044-1046) ve Salamon gibi iç siyasette o sırada yaşanan sıkıntıları Kumanların desteğini alarak bertaraf etme amacı yatmaktadır (Kása, 1989, s. 63; Çoban, 2014, s. 38; Vardan, 2018, s. 50).

1138 yılında II. (Kör) Béla (1131-1141), Kiev Büyük Knezi II. Jaropolk Vlagyimirovics'e (1132-1139) yardım için askeri birlikler gönderir ve Sula nehrine kadar olan yerleri ele geçirir. Ardından II. Géza (1141-1162) zamanında Macar-Rus ilişkileri yoğunlaşır. Kiev

4 Bizanslı tarihçi Ioannis Kinnamos (XII. yüzyıl) bozkır göçebelerini "İskitler" adıyla anarken başka bir Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates (yaklaşık 1155-1217) ise bunları yine İskitler olarak anar. Ancak eserinde bir yerde "yaşananların bir anısı ve sevincin gösterisi olarak bugüne değin Peçenek bayramı denen bir bayram tertip edilmesini emretti" demekle söz konusu göçebelerin Peçenekler olduğunu işaret eder. Ayrıca bu olayda Képes Krónika'da "Kunos" diye zikredilen Kumanların olayların gelişimi incelendiği zaman Peçenek ordusunda yer alan gerçek Kumanlar oldukları sonucuna varılır (Kossanyi, 1949, s. 131 ve aynı yerde 3. dipnot; Çoban, 2014, s. 37).

Büyük Knezi Izjaszlav Msztyiszlavics (1146-1154), kayınbiraderi⁵ olan Macar kralından Rusların Kumanlar ile birlikte topraklarına yaptığı akınlar yüzünden yardım ister ve Macarlar, 1148-1152 yılları arasında altı kez (1. 1148 ilkbaharı 2. 1149 yılbaşı 3. 1150 sonbaharı 4. 1151 Şubat-Mart ayları 5. 1151 yazı 6. 1152 yılının ilk yarısı) Rus topraklarına girerler. Bu seferler hakkında Macar kronik yazımında sadece kısa bir atıf bulunur: “*Bundan sonra kral Geysa... eskiden de Rutenlerin ve Kumanların yendiği bir ordu gönderdiği kayınbiraderi Minosloy’u [Msztyiszlavics] zarara uğratan prens Lodomerius’tan intikam alsın diye Ruscia’ya doğru bir ordu harekete geçirdi...*” (Kovács, 2012, s. 258). Bu bağlamda bu yıllarda sadece Macar-Rus ilişkilerinin yoğunlaşmadığı aynı zamanda Kumanlar ve Macarlar arasında da doğrudan ilişkilerin kurulduğu görülür (Kovács vd., 2016, s. 23). Zira Kumanlar, *Freisingi Ottó’nun Kroniği*’nde (1143-1146) Macar Krallığı sınırları yanındaki verimli sahalarda oturmaktadır. *Ipatyev Yıllığı*, Kumanların önce 1159 yılında Galiçya tahtının varisi Ivan Rostislaviç’e, 1186 yılında ise Kuman kökenli Asen kardeşlerin II. Bulgar Devleti’ni kurmalarına destek olduklarını söyler (Rasovskiy, 2004, s. 163; Kovács, 2005b, s. 61).

Kumanlar, 1148, 1154 ve 1160 yıllarında Tuna boylarına akınlar yaparlar. Kumanların yaz aylarında Güney Karpatlara doğru hareketlendiği bilinir, buraya kadar geldikten sonra Erdel taraflarına geçmiş olduklarını da düşünmek gerekir. 1200’lü yıllardan sonra yeniden batıya, Macaristan yönüne doğru yayılmak isterler ve Barcsaság yöresini birçok kez yağmalarlar. Nitekim 1211 yılında II. András’ın (1205-1235) bir belgesinden Erdel ve Olt nehrinin yukarı bölgesinin Kuman akınları yüzünden boşaldığını ve buraların meskûn olmayan yerler (*deserta et inhabitata*) şeklinde nitelendirildiğini öğreniyoruz. Zira çağdaş bir kaynak da Barcsaság’ın “*Paganların yakıp yıkmaları yüzünden yağmalanmış, mahvedilmiş, nüfusu kalmamış bir bölge*” olduğunu söyler. Kumanların Macar topraklarına girişlerini bir türlü engelleyemeyen II. András, ülkeye 1211 yılında Alman Töton şövalyelerini çağırır ve şövalyeler Macaristan’a gelerek Barcsaság yöresine yerleşir. Şövalyelerin iki görevi vardır. Birincisi kaynaklarda geçen “*...Kumanlardan ...Krallığı korumak için*” ve “*ardı arkası kesilmeyen akınlardan*” vb. (Rasovskiy, 2004, s. 163) ifadelerden anlaşıldığı üzere Macar Krallığı’nın sınırlarını Kuman akınlardan korumak, ikincisi ise Kumanlar arasında Hristiyanlığı yaymak. Ayrıca şövalyelerin gelmesiyle Kuman akınları sebebiyle nüfusu kalmamış olan bölgenin nüfusunun da artacağı düşünülmüştür (Kása, 1989, s. 63; Rasovskiy, 2004, s. 165; Çoban, 2014, s. 40; Kovács vd., 2016, s. 23-24). Ancak şövalyeler, kendilerine verilen ayrıcalıklarla zaman içinde güçlenirler, 1211-1221 yılları arasında beş kale inşa ederler ve hâkimiyetlerini arttırırlar. András’ın şövalyelere 1222 yılında Aşağı Tuna’ya kadar olan toprakları (*ultra silvas*) bağışlamasıyla şövalyeler hâkimiyet sahalarını güneye doğru genişletirler. András’ın bu bağışı ve şövalyelerin güç kazanmasını görmesine rağmen etkili bir önlem almaması Töton şövalyelerinin Kumanlar ile başarılı şekilde mücadele ettiğini gösterdikten başka bölgede yaşanan Moğol akınları ile de bağlantılıdır. Macar Krallığı ve Kuman ülkesi arasında tampon bir bölge teşkil eden Alman şövalyeleri ile Kumanlar arasında çatışmalar eksik olmaz. Bununla birlikte kurulan ilişkiler sonucunda zaman içinde Kumanların bir kısmı Hristiyan inancını kabul eder ve Macaristan topraklarına yerleşir. Zaten Kumanlar; Szerém, Bosna ve Belgrad piskoposluk bölgeleri

5 II. Géza, Msztyiszlavics’in kızkardeşi Eufrosina (Macarca Fruzsina. 1146-1162) ile 1146 yılında evlenmiştir.

vasıtasıyla bir süredir Hristiyan inancı ile tanışmaktadır. Alman şövalyeleri, Kumanlar ile başarılı şekilde mücadele ediyor olsa da şövalyelerin 1223 yılında kendilerini doğrudan Roma'ya bağlaması ve Papa'nın da şövalyelerin mülklerini kendi mülkü olduğunu ilan etmesi üzerine durumun farklı bir boyut kazandığını anlayan II. András, 1225 yılında şövalyeleri ülkeden uzaklaştırır ve oluşan boşluğu Macar kuvvetleri ile doldurmaya çalışır (Tatai, 1937, s. 15; Pálóczi, 1974, s. 249; Kása, 1989, s. 64; Çoban, 2014, s. 41; Kovács vd., 2016, s. 25).

Bu zamanda Macar Krallığı bir yandan da Galiçya bölgesine doğru yayılma amacını gerçekleştirmek istemektedir. 1205 yılında Macarların Galiçya yönüne doğru yaptığı seferde yaklaşık otuz beş yıl sonra Macar Krallığı topraklarına girecek olan Kuman reisi *Kötöny* (?-1241. Aslında *Köten*. İsmi Macar dilinde Kötöny şeklinde muhafaza edilmiştir. Eski Rus kaynaklarında ise *Kotjan* [Котян] şeklinde geçmektedir) ve kardeşi Somogur Macarlara karşı savaşı. Bu, Kötöny'nün Macarlarla ilk karşılaşmasıdır. “*O zaman iki Polovec [Kuman] prensi Kotjan Sutoevič ve Somogur piyadelere karşı yürüdü, fakat atları atlarındayken vuruldu ve sonra onlar da tutsak düştü*” (Kovács, 2012, s. 261; Çoban, 2014, s. 58).

31 Mayıs 1223 tarihinde Kalka Nehri kıyısında Kuman-Rus orduları Moğollardan büyük bir yenilgi alır ve bu yenilgi sonucunda Kumanlar batıya doğru çekilmeye başlar. 1223 yılında yaşanan gelişmeler, tarihçi ve misyoner Henry'nin (1188 öncesi-1259 sonrası) yazdığı *Livonya'da Kroniği*nde muhafaza edilmiştir. Macar Krallığı'nda bu yıllarda yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı özellikle Alman şövalyelerinin Macar topraklarından ayrılması sonrası yeni, güvenilir bir müttefik arayışına girilir ve doğu sınırlarında Moğollara karşı direnç gösterecek bir Hristiyan Kuman devletinin varlığı, bu gerçekleşmezse en azından askeri güçlerinden yararlanmak için Macar Krallığı topraklarına Kuman zümrelerinin kabul edilmesi düşüncesi ortaya çıkar. Bu şekildeki bir Kuman varlığı veya Macaristan'da ikameti sağlanacak Kuman zümreleri, Macar Krallığı'nı Balkanlardan gelebilecek tehditlere karşı da koruyacaktır. Ayrıca Kumanların Hristiyan inancını benimsedikten sonra yerleşik düzene geçmeleri daha kolaylaşacak, Macar iç siyasetinde zaman zaman yaşanan gerilimlerde ve çatışmalarda Kumanlardan destek alınabilecektir. Zira siyasi arenada güçleri giderek artan yüksek soylulara karşı Kumanların desteğinin aranması IV. Béla (1235-1270) ve V. István (1270-1272) döneminde net şekilde görülecek, IV. (Kuman) László (1272-1290) döneminde ise Macaristan'daki Kumanların gücü zirveye ulaşacaktır. Bundan başka evlilikler vasıtasıyla Doğu Avrupa'da birçok hanedanla ilişki kurmuş olan Kumanlar bu açıdan da Macaristan adına önemli bir kazanç olacaktır (Tatai, 1937, s. 19; Pálóczi, 1989, s. 46; Kása, 1989, s. 65; Pálóczi, 1996, s. 23; Kovács vd., 2016, s. 26; Korkmaz, 2019, s. 120; Zimonyi, “Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe”). Bu amaçla Macar Krallığı, 1200'lü yıllardan başlayarak Kumanlarla silahlı şekilde mücadele etmek yerine ılımlı bir politika takip ederek onları kazanmak, kendi yanında tutmak ister ve bu yeni politikanın temelini inanç değişimi oluşturur (Vásáry, 2017, s. 10).

Gelişmelere Kumanlar açısından baktığımızda Kumanların Moğollardan üst üste yenilgiler aldıklarını, hâkimiyetleri altında yaşayan halkların bir kısmının Rus prensliklerinin hâkimiyetine girdiğini, bir kısmının da batıya çekilerek Macar Krallığı sınırlarına doğru

6 **Livonya:** Baltık Denizi'nin doğusunda yer alan tarihi bölge.

baskı yapmaya başladığını görürüz. Kumanların Moğol ilerlemesini durdurmak yönünde attıkları son adım, 1223 yılında Kalka Nehri kıyılarında başarısızlıkla sonuçlanır, Kumanlar, Rus prensliklerinin yardımından mahrum olur ve Moğollar karşısında yalnız kalır. Kalka Nehri Savaşı, Kumanların sadece güney Rus steplerindeki gücünü zayıflatmaz, aynı zamanda kayınpederi Kötöny'nün cesaretlendirmesi ile savaşa giren Mstyislav Mstyislavics'in (1210-1228) Galiçya'daki durumunu da sarsar. Nitekim İpatyev Yıllığı, 1226 yılındaki gelişmeleri şu şekilde anlatır: “*Mstyislav geliyor ve sizleri yok etmek için kayınpederi Kotyan'a teslim edecek [...] Mstyislav ikiyüzlü Galiçya boyarlarının tavsiyesi üzerine küçük kızını András'ın oğlu ile evlendirdi ve Peremyśl'i ona verdi*” (Kovács, 2012, s. 262). Dolayısıyla bu andan sonra Kumanların başvurabilecekleri son merci çeşitli vesilelerle temas halinde oldukları Macar Krallığı'dır. Zaten gelişmelere baktığımız zaman Macar Krallığı'nın da bir süredir Kuman topraklarının batı sınırını kendi mülkü olarak gördüğünü anlamaktayız (Kása, 1989, s. 65; Çoban, 2014, s. 43).

Kuman zümrelerinin Katolik inancını benimsemesi Papalık açısından da son derece avantajlı olacaktır. Zira Katolik inancının doğu yönündeki son temsilcisi olan Macar Krallığı'nın sınırlarının ötesinde Hristiyan bir Kuman varlığı veya Macar Krallığı içinde Hristiyan Kuman zümrelerinin var olması Avrupa'nın sınırlarının korunması açısından son derece önemlidir ve bölgede varlığını güçlü şekilde hissettiren Dominiken tarikatı⁷ içinden Dinyeper, Don ve Volga nehirlerinin geçtiği, doğu sınırı ise Yayık (Ural) nehri olan Cumania bölgesindeki inanç değişimi için biçilmiş kaftandır (Kása, 1989, s. 65). Zaten Dominiken keşişleri bir süredir Macar krallarının da desteğiyle güney Rus steplerinde yaşamlarını sürdüren Kumanlar arasında gezinmekte, Dinyeper ırmağına kadar giderek Hristiyan inancını yaymaya çalışmaktadır (Kovács, 2012, s. 260-261).

Kaynaklardan Dominiken keşişlerinin Cumania'ya üç sefer gittiği anlaşılmaktadır. İlk başta oldukça sert direnişlerle karşılaşan Dominikenlere karşı ilerleyen zaman içinde daha ılımlı davranışlar sergilenmeye başlanır. Dominikenlerin Kuman ülkesine ilk yolculuğu 1220'li yıllarda – 1223 veya 1224 – başlar. 1259 yılında yazılan *Commentariolum de provinciáé Hungáriáé originibus* adlı eser Dominikenlerin bu yolculuğunu anlatır. Buna göre Kumanlar, Dominiken keşişlerini ülkelerinden uzaklaştırırlar, hatta keşiş Paulus Hungarus (Magyar Pál. 1180 civarı-1241), büyük ihtimalle hayatını burada kaybeder ve bu suretle ilk yolculuk başarısızlıkla sonuçlanır. Çağdaş bir kaynak olan *Annales Ordinis Praedicatorum* da söz konusu yolculuk ile ilgili şu bilgiyi verir (Kása, 1989, s. 66; Çoban, 2014, s. 44; Vásáry, 2017, s. 10): “*Barbarlar onlara [Dominikenlere] karşı inanılmaz şekilde acımasızdır, onları ülkelerinde barındırmadılar, Dominikenler yola çıktıkları yere geri döndüler.*”

1225 yılında Dominikenlerin Cumania'ya doğru ikinci yolculuğu başlar. “*Ruhları kurtarmak için Kutsal Ruh'un yol göstericiliğini istiyor ve tutkudan yanıyorlardı*”. Bu seyahatte Dominiken keşişlerinin amacı, Kumanların yönetim merkezine ulaşmaktır. İkinci seyahatten bahseden kaynaklar *Borc* (kaynaklarda Bars, Barc, Bors şeklinde de geçer) adlı bir Kuman yöneticisinin adını anar. Papa IX. Gergely (1227-1241), bir mektubunda ondan “*Kumanların toprağından Borc isimli bir prens*” diye bahseder ve onu, çağdaş kaynak *Emonis Chronicon* gibi Kuman yöneticileri arasında dördüncü

7 Aziz Dominik (1170-1221) tarafından temelleri atılan ve Papa III. Honorius'un (1216-1227) 1216 yılında onaylaması ile kurulan Katolik tarikatı.

sıraya koyar (*quartus de maioribus principibus Chunorum, quos Thetonicici Walewin vocant*). Bu dönemde misyonerlerin inanç değişiminde az da olsa yol katettiği görülür. Bunun en büyük sebebi, bu yıllarda Moğol akınları sonucunda Kumanların zor durumda kalması ve Kalka Savaşı sonrası yaşanan bilinmezlik durumudur (Kása, 1989, s. 67; Çoban, 2014, s. 44, 46).

Dominikenlerin üçüncü yolculuğu Kuman reisi Borc'un – Moğollardan duyduğu endişe de kendisini buna teşvik etmiş olabilir (Tatai, 1937, s. 16) – Hristiyan inancını kabulü ile bağlantılıdır. 1227 yılında Borc, önce oğlunu Kuman soylularından ve Dominiken keşişlerinden oluşan bir maiyetle birlikte Estergon Başpiskoposu Róbert'e (1226-1239) Hristiyan inancını kabul edeceğine dair bir haberle gönderir. Borc'un oğlu, Róbert'e önce kendisinin ve maiyetinin Hristiyanlığı kabul edeceğini, ardından babasının dağları aşarak geleceğini ve vaftiz olacağını söyler. Papa'nın mektubunda yazılı olan bilgiler, *Magnum Chronicum Belgicum*'u destekler niteliktedir (Tatai, 1937, s. 16; Pálóczi, 1989, s. 48; Kovács, 2012, s. 268-269 ve aynı yerde 654. dipnot; Korkmaz, 2019, s. 118):

“Başpiskopos Róbert haçı takarak yola çıkmaya hazırlandığı zaman Kuman prensinin oğlu yanına geldi ve şöyle dedi: Beyim, beni, bu on iki arkadaşımınla birlikte vaftiz et, babam ise ardından ormanlar ötesinden hepsi de senin elinden Hristiyan olmak için istek duyan iki bin adamıyla bu yere gelecek. Bundan sonra Başpiskopos, ormanları geçerek çocuğun babasının yanına gitti, burada Tanrı'nın da yardımıyla on beş bin kişi vaftiz edildi.”

Emonis Chronicon'a göre, Kuman yöneticisi Borc, 1226 yılında vaftiz edilmiştir. Bazı kaynaklar ise 1220 yılını işaret etmektedir. Hem 1220 hem de 1226 yılının hatalı olması yüksek bir ihtimaldir, zira vaftiz olayından bahseden bütün kaynaklar 1227 yılında hem fikirdir (Kovács, 2005b, s. 58, 60).

Papa IX. Gergely, 31 Haziran 1227 tarihinde Başpiskopos Róbert'e Kuman topraklarına gitmesi için izin verir. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Dominikenlerin üçüncü yolculuğu başlar. Bu yolculuğa, Pécs Piskoposu Bertalan (1219-1251) ve Erdel Piskoposu Rajnald'ın (1222-1241) katılımının yanı sıra Macar tahtının varisi olan Papa'nın “İsa'ya âşık oğlumuz” ve “*Katolik bir prens ve samimi vecdin evladı*” diye andığı prens Béla'nın da katılıyor olması dikkat çekicidir. Yolculukta gelecekte Macar tahtına oturacak olan veliahtın da yer alması Kumanlara Macar Krallığı hâkimiyetinde bir yaşam sunulduğu, Kumanların Hristiyan inancını kabul etmekle aslında Macar kralının yönetimini de kabul ediyor oldukları mesajı verilmekte; bu suretle Borc'un Kumanları bir Moğol saldırısı karşısında Macar Krallığı'nın koruması altına girmektedir. Nitekim 1228 yılına ait bir belgede II. András “*Moldova'daki Kuman prensinin Hristiyanlığı kabul etmekle Macar kralının hâkimiyetini de tanıdığını düşünmemiz gerekir*” şeklinde yazmaktadır (Tatai, 1937, s. 18). Aynı şekilde 1229 yılına ait bir Papalık belgesi, II. András'ın Kumanların özgür statüsünden ve topraklarının güvenliğinin sağlanmasından söz eden bir belgesine atıfta bulunur (Kovács, 2005b, s. 62 ve aynı yerde 64. dipnot).

Borc'un ve Kumanlarının Hristiyanlığı nerede kabul ettikleri tartışmalıdır. Macar tarihçisi László Makkai (1914-1989), 1227 yılında Başpiskopos Róbert'in Borc'u ve Kumanlarını Erdel'de karşıladığını ve Borc'un bu coğrafyada Hristiyanlığı benimsediğini söylerken tarihçi ve din adamı Ioan Ferent (1886-1933) “*Elçi heyeti Karpatları geçti, Kuman ülkesine vardı, bu şekilde Barc, Hristiyanlığı Erdel'de değil, Karpatlar ötesinde,*

Kuman ülkesinde kabul etti” demektedir. Macar tarihçisi Bálint Hóman (1885-1951) ise Róbert’in Borc’un Kumanlarını Eflak’ta vaftiz ettiğini düşünür (Petrovics, 1988, s. 6 ve aynı yerde 15. dipnot). Bazı araştırmacılar ise Magnum Chronicum Belgicum’un açık şekilde Erdel’i işaret ettiğini söylemektedir (Makkai, 1936, s. 16; Kristó, 1984, s. 1343). Buna karşın 21 Mart 1228 tarihinde Papa’nın prens Béla’ya yazdığı mektuba dayanarak Piskopos ve maiyetinin Moldova’ya geçtiğini söyleyen araştırmacılar da bulunmaktadır (Kovács, 2012, s. 269 ve aynı yerde 658. dipnot). Her ne şekilde olursa olsun üçüncü seferde Kumanlardan büyük bir zümrenin Hristiyan inancını kabul ettiği anlaşılır. *“Estergon Başpiskoposu Róbert, kral András’ın oğlu rex iunior [genç kral], Macaristan prensi Béla’nın da hazır bulunduğu sırada Dominiken keşişlerinin yardımıyla Borc, Hristiyan oldu ve halkından birçok kişi de vaftiz edildi”*. Bu şekilde Macar krallarının unvanları arasına *“Rex Cumania”* (Kuman Ülkesi Kralı) unvanı da katılır ve 1234 yılındaki bir belgede Béla, ilk defa bu unvanı kullanır. Bu durum Béla’nın sadece Macaristan’ın doğusunu değil, aynı zamanda Kuman ülkesini, Eflak ve Boğdan’ı da yönettiğini göstermektedir. Bu suretle bu yıllarda Macaristan ve Kumanlar arasında kuruluşu itibariyle savunma amacına dayanan, siyasi ve idari açıdan bakıldığında ise üniter bir devlet yapısı meydana getiren bir birlik sağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Tatai, 1937, s. 17; Rásonyi, 1939, s. 410; Kása, 1989, s. 67; Kincses-Nagy, 2013, s. 159; Çoban, 2014, s. 45; Vardan, 2018, s. 52-53; Korkmaz, 2019, s. 119).

Papa IX. Gergely, 21 Mart 1228 tarihinde birincisi Macaristan’daki Dominikenlerin başkanına, ikincisi Estergon Başpiskoposu Róbert’e, üçüncüsü ise prens Béla’ya olmak üzere üç mektup yazar. Papa, Dominikenlere yazdığı mektupta Kumanların Hristiyan inancını kabulü sürecinde destek olmalarını isterken Başpiskopos Róbert’e yazdığı mektupta Kumanların Hristiyan inancını kabul etmesi sürecinin devam ettirilmesini ve Béla’ya yazdığı mektupta ise Başpiskopos Róbert’e Kumanların Hristiyanlığı kabul sürecinde ona yardımcı olmasını ister (Petrovics, 1988, s. 4).

İnanç değişikliği ve Macar Krallığı himayesinde bir *“Kuman Devleti”*nin vücuda gelişi sonrası Róbert, II. András’ın da desteğiyle 1229 yılında, Rumenlerin henüz tarih sahnesine çıkmadığı Güney Moldova’da pagan halklarının bulunduğu bölgelerde faaliyet göstermek üzere Milkó Piskoposluğu’nu kurar. Bu girişim, bir yandan bölgedeki inanç değişimini yaygınlaştırmak amacını güderken bir yandan da Macar Krallığı’nın doğu sınırlarını büyümekte olan Moğol tehlikesine karşı güvence altına almak için yapılır. Bu suretle Milkó Piskoposluğu’nun kuruluşunu, siyasi olarak belli bir aşamaya gelmiş, inanç değişiminin de yaşanmakta olduğu Kuman-Macar ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Piskoposluğun faaliyet alanı esas itibariyle Szörény Banlığı olup, merkezinin Erdel sınırlarından çok uzak olmaması kuvvetli bir ihtimaldir. M. Víg, Piskoposluğun 1228 yılında Papa IX. Gergely’in himayesinde Olt, Tuna ve Seret nehirleri arasında kurulduğunu söylerken J. Bartha, Piskoposluğun 1229 yılında Seret yöresinde Milkov’da kurulduğunu iddia eder. Hristiyanlığı kabulünün ardından Borc’un Béla’yı desteklediği ve 1229 yılındaki Galiçya seferinde onun yanında yer aldığı görülür. Araştırmacıların bir kısmı *Halics-Volhinea* Yıllığı’nda bahsedilen *Begovars* (Берговарс) adlı Kuman reisi ile prens Béla’yı destekleyen Borc’un aynı kişi olduğunu belirtir (Tatai, 1937, s. 17; Rásonyi, 1939, s. 410; Kovács, 2005b, s. 57; Çoban, 2014, s. 48).

Dominiken keşişlerinin yolculukları, Kuman zümrelerinin inanç değişimi, Milkó Piskoposluğu'nun kuruluşu vb. gelişmeler Macar Krallığı'nın doğu sınırlarında yer alan Kumanlar ile ilgilendiğini, Macarların politikalarını Kumanlarla silahlı mücadeleden giderek inanç değişimine kaydırıldığını ve Kumanları bu şekilde kendi yanlarına müttefik olarak almak istediğini, Kumanların da özellikle Kalka Nehri Muharebesi sonrası Moğol ilerleyişi karşısında yalnız kalarak Macar Krallığı'nın desteğini aradıklarını göstermektedir. Nitekim IV. Béla'nın 1234 yılında Kuman ülkesini artık "*terra sua et Cumaniae*" (Macaristan'ın (...) ve Kumanya'nın Kralının ilk oğlu) unvanını kattığı gözden kaçırılmamalıdır. Aynı yıl Macar krallarının unvanları arasına "*Rex Cumania*" unvanının da eklenmesi Macar Krallığı'nın Kumanların yaşadığı sahalarda üzerinde artık fiili olarak hâkimiyet kurduğunu göstermektedir. Bu durum Papa IX. Gergely'in 1234 yılında IV. Béla'ya yazdığı Kuman zümrelerinin arasında yaşayan ve Ortodoks inancına sahip Ulahların Katolik inancını tercih etmeleri için teşvik edilmesi ve Kumanların kiliseler inşa etmeleri yönünde girişimlerde bulunulmasını istediği mektubundan da anlaşılabilir (Tatai, 1937, s. 18; Kása, 1989, s. 63, 68; Kovács, 2005b, s. 55; Dilbaş, 2008, s. 5; Dilbaş, 2014, s. 434; Çoban, 2014, s. 48, 51; Kovács vd., 2016, s. 25-26; Vásáry, 2017, s. 10; Vardan, 2018, s. 52-53; Yalvar, 2018, s. 15).

3. Kumanların Macaristan'a Kabulü

1222 yılına kadar Kuman yöneticilerinden Jurij Končakovič ilk sırada, Danyil Kobjakovič ise ikinci sırada gelir ki bu kişiler Kalka'da hayatını kaybeden birçok Kuman ileri geleninden sadece ikisidir (Miskolczy, 1918, s. 48). 1223 yılında ise yönetim basamağının en üst sırasında Bastiji görürüz. Kaynaklarda bu yıllardan sonra 1241 yılındaki ölümüne kadar Macar tarihinde de önemli bir yere sahip olan Kötöny Sutoevič'in de adı geçmeye başlar. Moğollardan alınan yenilgiyi takiben Kötöny, Kuman hiyerarşisinde ikinci veya üçüncü sıradadır (Kovács, 2005b, s. 59-60; Vardan, 2018, s. 51; Uzelac, 2019, s. 269).

Kalka Nehri Muharebesi'nden sonra yaklaşık on üç yıl boyunca hareketsiz kalan Moğollar, 1236 yılı civarında yeniden harekete geçerler ve Doğu Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlarlar. Zira bu zamanda Ögeday (1229-1241), Moğolların yeni kağanı seçilir ve 1235 yılındaki kurultayda Kıpçak bozkırının ele geçirilmesi sonrası Doğu Avrupa sahasındaki Volga Bulgarları, Alanlar, Rus prenslikleri; bundan başka Macarlar ve Başkurtlar üzerine de yürünmesi kararlaştırılır. Ancak Moğolların ilk işi bu zamanda kendileri adına tehlike arz etmekte olan Kitaylar ile uğraşmak olur. Bu durumda Moğollar 1227-1235 yılları arasında Doğu Avrupa'ya bir kuvvet gönderemezler. Moğol ordusu, 1236 yılında Kama Bulgarlarını yener, 1237 yılında Rusya'ya doğru ilerler; Moskova, Vladimir, Suzdal, Rostov ve Yaroslav şehirlerini yakıp yıkar, 1240 yılında Kiev'i ele geçirir. Ardından Batu Han (1240-1255) komutasındaki ordu, Karpat Dağları'na doğru yol alırken Orda komutasındaki bir başka Moğol ordusu ise 18 Mart 1241 tarihinde Şmielnik'te bir Leh ordusunu, ardından 9 Nisan 1241'de Eahlstadt'ta Leh, Alman ve Cermen şövalyelerinden oluşan bir orduyu daha mağlup eder ve Macar Krallığı'na doğru ilerlemeye başlar (Pálóczi, 1989, s. 47; Dilbaş, 2014, s. 432). Kumanlar, Doğu Avrupa'yı yakıp yıkan ve yağmalayan Moğolların önünden batıya çekilir, hareket sahası genişleyen Moğollar ileri hareketlerine devam ederler, 1239 yılında

Tın-Donyeç Savaşı sonucunda Kumanların geri çekilişi hız kazanır ve kalabalık Kuman zümreleri Tuna'nın aşağı bölgelerine; Macar Krallığı sınırları yakınına yığılır. Çağdaş Bizans tarihçisi George Akropolites (1220-1282) gelişmeleri “*Deri çantalarının üstünde İsterî* [Tuna] aşan ve beraberlerinde çocuk ve eşleriyle *Haimos'u* [Balkan Dağları] geçen İskit [Kuman] ırkı, onları kovalayan Tatar kılıçlarından kaçanlar idi” (Uzelac, 2019, s. 275) şeklinde nakleder. Akropolites ayrıca Kumanların herşeyi yağmalayarak geçtikleri yerleri “ünlü İskit Çölü”ne çevirdiklerini de yazar. Moğol dalgasının çarpışı o kadar etkilidir ki Kumanların destek verdiği Bulgar hükümdarı II. Ivan Asen de (1218-1241) bu dalgaya karşı koyamaz ve geri çekilen Kumanların ancak “*otlama alanlarına sahip Maritas Nehri'nin yukarı kısmındaki bölgeye, yani biraz daha güneye göçmelerine izin verir*” (Uzelac, 2019, s. 275). Kumanlar, Moldova'daki dağ sıraları arasında bir süre ikamet etmek zorunda kalırlar. Bu sırada reisleri Kötöny, IV. Béla'dan Macar Krallığı topraklarına giriş için elçiler göndererek izin ister ve Katolik inancını benimseyeceklerini söyler⁸. IV. Béla, hem “*bugüne değin kendisiyle eşit mertebede olan bir hükümdarın egemenliğine tabi olmayı istediği için*” hem de bu kadar büyük bir zümreyi “İsa Mesih'e kazandırıp planını gerçekleştirebileceği için” (Çoban, 2014, s. 60) Kumanların Macar Krallığı topraklarına girmesine izin verir, ülke sınırına kadar giderek Kötöny'ü karşılar ve sayıları yaklaşık kırk bin kişi olan Kumanlar, 1239 yılının – bazı kaynaklar 1240 yılını vermektedir (Vardan, 2018, s. 54) – Paskalya gününde Eflak ve Moldova üzerinden gelerek Doğu Karpatlar'da yer alan *Radna Geçidi*nden geçmek suretiyle Macar Krallığı topraklarına girerler.

Kumanlar, saray erkânının hazır bulunduğu, o zamana kadar görülmemiş bir ihtişamın yaşandığı bir karşılama töreni ile Macar Krallığı'na kabul edilir. Kronik yazarı ve Split Başpiskoposu Rogerius (1201-1266) yaşananları *Carmen miserabile* (Acıklı Şarkı) adlı eserinde şöyle anlatır (Pálóczy, 1989, s. 47; Korkmaz, 2019, s. 120):

“Miladin 1242. [metnin bozulmasından dolayı 1239 yerine 1242 yazılmış, kroniğin on dördüncü bölümünde bu durum düzeltilmiştir] yılında Kumanların kralı Kuthen, bahsedilen krala yıllar boyunca savaştığı ve iki sefer yenilgiye uğrattığı Moğolların üçüncü sefer de onu hazırlıksız şekilde yakalayarak⁹ aniden topraklarına girdiğinden – ordusu olmadığından dolayı – lanetlenmiş Moğollardan geri çekilmek zorunda kaldığı ve bu şekilde onların topraklarının büyük kısmını düşmanca bir tavırla yakıp yıktığı, tebaasını ise öldürdüğü şeklindeki bir haberle gösterişli bir elçi heyeti gönderdi. Bu suretle onu kabul ettiği ve özgürlük içinde yaşamasını sağladığı zaman, o takdirde kendisi ve halkı ona itaat edecek ve akrabalarıyla, kardeşleriyle ve dostlarıyla ve her türlü malı mülküyle

8 Bu noktada *Albrici monachi Triumfontium Chronicon*'un Kötöny'ün Kumanlarını Macar Krallığı'nın hasmıymış gibi nitelediğini ve Kumanların inanç değişimini siyasi bir sebebe bağladığını vurgulamak gerekir: “1239 (...) Sonra [IV. Béla] Kumanların, Tatarlar gibi kendisini korkutmak istediklerinden haberdar oldu, ancak bunların büyük bölümünü savaşta yendi ve adı Cutanus olan krallarından birini ve kraliçelerinden birini esir bile düşürdü. Kumanlardan binlercesi Hristiyanlığı, ancak sadece sinsiliklerinden benimsedi.” Burada Kötöny'ün de Moğol ilerleyişi karşısında tıpkı diğer Kuman liderleri Beybars ve Bastı Han gibi inanç değişimi yoluyla kendisine bağlı halkı yok olmaktan kurtarmayı amaçladığını düşünmemiz gerekir (Çoban, 2014, s. 61 ve aynı yerde 188. dipnot).

9 Moğolların Kıpçaklara saldırısından Ali İbnü'l Esir de bahseder: “Kıpçaklar ise Moğollar ile aralarında uzlaşma kararlaştırıldığından dolayı emin ve dağınık bir halde idiler. Hiçbir şeyden haberleri yokken ansızın Tatarların gelip memleketlerine girdiklerini duydular, bunun üzerine Tatarlar, Kıpçaklar'a birbiri ardınca saldırdılar. Verdiklerinin fazlasını onlardan aldılar. Uzaktaki Kıpçaklar bunu duyunca vuruşmaksızın kaçıp, uzaklaştılar. Kıpçaklar'dan kimisi ormanlara, kimisi dağlara, kimisi de Rus diyarına ulaştı” (Yalvar, 2018, s. 13).

ve şahsi eşyalarıyla birlikte Macaristan'a girecek ve Katolik inancını takip edecektir. Kral, bir yandan bu zamana kadar neredeyse kendisine denk olan bir hükümdarın kendi yönetimi altına girmeye hazır olmasından öte yandan bu kadar insanı Hristiyanlığa kazanarak inanç değişimi planını bu şekilde gerçekleştireceğinden dolayı bu haberi duyduğu zaman çok memnun oldu.

Böylece çok sayıda hediye ile elçileri onurlandırdı, onlara izin verdi ve kral Kuthen'e kendi elçilerini ve Dominiken keşişlerini göndereceğini, onlarla haber göndererek onun kendisini ve halkını kabul edeceğini ve her isteğini yerine getireceğini söyledi.

...Her iki taraftan da birçok elçiler gönderildikten sonra bahsedilen Kuthen halkıyla birlikte Macaristan'a gelmek üzere yola çıktı. Kral ise göz alıcı bir debdebe içinde ülkesinin sınırına gitti ve olağanüstü bir şatafat içinde ve ülkesinin halkının geçmiş zamanlarda ne yapıldığını ne de duyulduğunu hatırlamadığı şekilde ona ve insanlarına ayrıcalıklar bağışladı. Sonunda – sayıları çok olduğundan tek bir yerde rahat şekilde oturamayacaklarından ve tebaa olmayı bilmediklerinden – Macarlar zarar görmesin veya onlar zarara uğramasın diye onları ülkenin orta kesimine götürmesi ve hepsinin – dediklerine göre köleleri hariç aşağı yukarı kırk bin kişi idiler – masraflarını karşılamak amacıyla ileri gelen adamlarından birini onların yanına verdi.”

1239 yılında Macaristan'a gelen Kumanların sayısı Rogerius'un kaydına dayanarak kırk bin olarak telaffuz edilir, ancak bu rakam Orta Çağ'ın koşulları dikkate alınarak değerlendirildiğinde biraz abartılı görünmektedir (Tatai, 1937, s. 18; Pálóczi, 1974, s. 255; Orkun, 1994, s. 345). Zira 1091 yılında Bizans ordusu ile birlikte kırk bin Kuman Peçeneklere karşı savaşır veya Gürcü Krallığı'na kırk bin Kuman yerleşir vb. şekilde görüldüğü üzere Kumanların içinde yer aldığı olaylar için sık sık kırk bin rakamı kullanılır. Başka bir hesaba göre, o yıllarda bir ailenin 4-5 kişiden oluştuğunu düşünürsek buna göre Macaristan'a gelen Kumanların sayısının 180-200.000 civarında olabileceğini düşünmek gerekir ki bu rakam da oldukça yüksektir. Györffy, Kumanların sayısını 60.000 kişi olarak tahmin eder. Kumanların sayısı konusunda daha gerçekçi bir rakam, Thuringia Dükü (Raspe) Henry'nin (1241-1246) 1242 yılında yazdığı bir mektupta bulunmaktadır ki, bu rakam ancak yirmi bin kişidir. Her ne olursa olsun Kuman zümrelerinin sayısı 40-60.000 olmasa da o dönem için yine de oldukça fazla, hatta Avrupa devletlerinin durumunu sarsacak kadar fazladır (Pálóczi, 1974, s. 245; Pálóczi, 1989, s. 47; Gökbel, 2002, s. 1298; Kincses-Nagy, 2013, s. 161; Çoban, 2014, s. 20-21; Vardan, 2018, s. 53; Korkmaz, 2019, s. 120; Uzelac, 2019, s. 276. 282 ve aynı yerde 7. dipnot; Zimonyi, “Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe”). Alberichus Kroniği, 1239 yılındaki olaylardan şu cümlelerle bahseder (Steukr, 1886, s. 78; Kovács vd., 2016, s. 26):

“Tatarlar [Moğollar] hakkında gelen haberler Macaristan kralını o kadar tedirgin etti ki onlara karşı Erdel'i iki kale ile güçlendirdi ve ormanları kesmek suretiyle barikatlar kurdu; sonra Romenlerin onu Tatarlar bahanesiyle tedirgin etmek istediklerini de biliyordu, fakat onların çoğunluğunu esaslı bir yenilgiye uğratmıştı ve Cacani isimli kralını yakalamıştı ve bir kraliçeyi ve aralarından binlercesini de kısa zamanda Hristiyanlığa geçirmişti”.

Bu anlatıya dayanarak şu soruyu sormak gerekir: Metinde geçen *Romen* (Romani) kelimesi acaba *Kuman* (Comani) olabilir mi? Bir başka dikkat çeken nokta da Kuman kralının isminin *Cacani*, yani Kağan olmasıdır. Ayrıca Moldova coğrafyasındaki Kumanlar eski kaynaklarda “*Teucer*”, yani Türkler olarak geçmektedir. Bu coğrafya, XIII. ve XIV. yüzyıllarda *Cumania* veya “*terrae Cumanorum*” olarak adlandırılmaktadır ve bölgede bulunan “*Tele Orman*” sahası da bugüne kadar eski Türkçe adlandırmasını

korumuştur ki bu adlandırmanın günümüz Türkçesindeki karşılığı “*Deli Orman*”dır (Steukr, 1886, s. 77-78). Moğolların 1222-1223 yıllarındaki seferlerinin ardından Volga boyundan Kırım’a, Moldova’ya ve Ros ırmağı civarına hareketlenmeler başladığı, 1237 yılında ise büyük kitlelerin Dinyester’den batıya, Seret ve Aşağı Tuna havzasına doğru hareketlendikleri görülür ki Szörény, Eflak ve Moldova sahasında *Koman* halk isminden neşet eden birçok yer ismi bölgede yaşanan hareketlenmelerin tanığıdır. Moldova’daki Kuman varlığının da XIII. yüzyılda Moğolların ileri hareketi sonucunda arttığı ve Kötöny’nün Kumanlarının da 1239 yılında Moldova üzerinden Macaristan’a girdiği unutulmamalıdır (Pálóczi, 1974, s. 245).

Kaynaklarda “*Hristiyan hükümdarlar arasında Katolik inancının ateşli taraftarı olarak (...) gerçek dinden olmayan yabancı halkları Kilise’nin kucağına çekmeyi sürekli aklından geçiriyordu*” (Çoban, 2014, s. 62) şeklinde bahsedilen IV. Béla’nın Kumanları, Macar topraklarına kabul etmesinin en büyük sebebi Rogerius’un da kralın “*Şayet düşmanları karşısında ola ki savaşa tutuşması gerekirse, bunlara karşı onların [Kumanların] yardımıyla daha büyük bir güçle ve çetinçe savaşabilmeyi*” düşündüğü şeklinde belirttiği üzere yaklaşmakta olan Moğol tehlikesidir (Çoban, 2014, s. 63). Macarlar, Moğollarla gerçekleşmesi artık kesin gözüyle bakılan muharebede Kumanların hafif süvari gücünden yararlanmayı ve Macar ordusunun ağır süvari gücünün hareket zafiyetini bu şekilde kapatmayı düşünmektedir. Bununla birlikte çok sayıdaki Kuman süvarisinin 1223 sonrası Moğollara tabi olması Macarların Moğollara karşı sürdürdüğü mücadelede büyük sayıda Kuman süvarisinden yararlanmasını da engeller. Kumanların ülkeye kabul edilmesinin bir diğer sebebi de Béla’nın patrimonial bir devlet yapısı oluşturma gayreti içinde olması ve bunun için de Kumanların sağlam bir dayanak noktası oluşturacağını düşünmesidir. Kralın sadece Kuman reisinin boyunun Peşte yakınlarına yerleşmesini kabul etmesi, diğer Kuman boylarının ise Macar Krallığı’nın ilk başta nüfusu olmayan yerlerine, ardından nüfusu az olan bölgelerine yerleştirilmesi dikkat çekicidir. Bu suretle Béla, Kuman yöneticisi Kötöny’ü bir yandan gözü önünde tutarken bir yandan da Kötöny’nün kendisinin yakın bir müttefiki olduğu mesajını vermektedir. Bu noktada Kötöny’nün Hristiyan inancını kabul etmekle aslında Macar kralının hâkimiyetini de tanıdığını belirtmek gerekir. Macarlar, IX. yüzyılda karşılarında onlara karşı direnecek bir gücün bulunmadığı Karpatlar Havzası’na reisleri Árpád’ın (895?-907) önderliğinde Peçeneklerin baskısı sonucunda gelmişlerdir. Ancak XIII. yüzyılda bu coğrafyaya gelen Kötöny’nün Kumanlarının karşısında güçlü bir Macar Krallığı vardır ve zaten Moğollarla mücadelede yıpranmış olan Kumanların Macarlarla mücadeleye girmesi imkânsızdır. Dolayısıyla Kötöny, Macar Krallığı’na IV. Béla’dan izin alarak ve onun bağlaştığı olarak girmiştir. Bununla birlikte Kumanların siyasi tarihlerinde ilk defa bir ülkeye akın yapmadan yerleşmesi hadisesinde sosyo-politik bir durum da söz konusudur. Bu bağlamda Kumanlar yaşamlarına alışkın oldukları şekilde devam edecek, bunun karşılığında Macarlar da onların askeri gücünden yararlanacaktır. Öte yandan inanç değişikliği ile Hristiyanların sayısı artarken diğer taraftan Kuman ileri gelenlerinin Macar Krallığı içinde önemli mevkilere gelebilmelerinin de önü açılmaktadır (Steukr, 1886, s. 77; Pálóczi, 1996, s. 22; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 59, 62; Vardan, 2018, s. 54; Yalvar, 2018, s. 20; Korkmaz, 2019, s. 120-121; Uzelac, 2019, s. 282).

Kumanlar, 1223 Kalka mağlubiyeti sonrası her ne kadar güçlerini kaybetmiş olsalar

da Macar Krallığı ve Moğollar arasında duruyorlar ve Macaristan topraklarının önünde bir set oluşturuyorlardı. Ancak Moğollar, batıya doğru yeniden harekete geçince karşılarında tutunamayan Kumanlar da Macar Krallığı ile temasa geçerler. Ayrıca bu zamanda gelişen olaylar her iki tarafın birbirine yardım etmesini artık bir zorunluluk haline getirir (Kovács, 2005b, s. 60-61; Vardan, 2018, s. 53). Dolayısıyla yaşanmakta olan bu zor durumda Macar Krallığı'nın Kumanlar gibi muharip bir güç ile bağlaşıklık kurması son derece doğaldır. Kumanlar da Kalka Nehri Muharebesi sonrası gelişen olaylar sonucunda Moğollar karşısında tek başlarına tutunamayacaklarının farkındadırlar.

Kumanların Macaristan'a yerleşmesini takiben Macarlar ve Kumanlar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkar, gerilimler ve gerginlikler eksik olmaz. IV. Béla'nın Moğol tehlikesi karşısında Kumanları küstürmemek amacıyla duruma sessiz kalması anlaşmazlıkların daha da büyümesine sebep olur. Özellikle Kumanların sürülerinin tarlaları ve bahçeleri tahrip edip ekinlere zarar vermesi en başta gelen anlaşmazlık sebebidir. Bundan başka Kumanların dilleri, giyimleri ve pagan adetleri de Macarların Kuman zümrelerini kabullenmesini zorlaştırmaktadır. Rogerius, yaşananları şu şekilde nakleder (Tatai, 1937, s. 20; Selmeczi, 1988, s. 177; Eckhart, 2010, s. 65; Dilbaş, 2014, s. 435): *“Kumanların kralı soylularıyla ve halkıyla Macaristan'da başıboş halde gezinmeye başladığı zaman sonu gelmez sürüleri Macarların otlaklarında, ekinlerinde, bahçelerinde, meyveliklerinde, bağlarında ve diğer mülklerinde çok zarara sebep oldular... Eğer bir Kuman bir Macar'a zarar vermişse, Macar'ın yargı hakkı yoktur... Bu şekilde halk ve kral arasında bir nefret durumu ortaya çıktı”*.

Bundan başka Macar asilzadelerinin Kumanları kendileri ile denk görmemeleri, kralın Kuman ileri gelenleri ile yakın ilişkiler kurmak ve işbirliği yapmak suretiyle onların desteğini kazanarak kendi varlıklarını tehlikeye düşürecek bir faaliyet içine girme ihtimalini düşünmeleri sonucunda Macar asilzadeleri de Kumanlara karşı husumet duymaya başlar: *“Onlar [ileri gelenler]... Kralı sadece uzaktan görebiliyor ve onunla ancak aracılar vasıtasıyla konuşabiliyorlardı. Ancak alt tabakadan bir Kuman gelmiş olsa bile kapı, [ona] gelir gelmez açılır ve anında içeri girebilirdi”*. Bunun dışında kral, *“Kumanları toplantılarda ve meclislerde Macarların önüne koymaktadır”* (Tatai, 1937, s. 20). Üstelik Macarlar, geçmişte topraklarına zarar verdiklerinden dolayı Kumanlardan çekinmekte ve onlara güvenmemektedir: *“Kumanlar, başından beri Macarların büyük hasmı olduğundan ve ülkelerinde birçok sefer çok ve büyük zararlara yol açtuklarından dolayı onlardan bir hayli korkuyorlar ve onlara hiçbir surette inanmıyorlardı”* (Tatai, 1937, s. 20). Ayrıca bu zamanda dahi Macar halkının düşünce dünyasında I. László tarafından bir Kuman savaşçısının elinden kurtarılan bir Macar kızının hikâyesini anlatan *“Aziz László Efsanesi”*¹⁰ hâlâ yaşamaktadır (Lyublyanovics, 2015, s. 30 ve aynı yerde 92. ve 96. dipnotlar, 32-33; Korkmaz, 2019, s. 121).

Gerilimin artması ve olayların *“ona [krala] kafalarından barışçıl düşünceler geçirmiyorlardı”* (Çoban, 2014, s. 65) şeklinde ifade edildiği üzere Béla'nın iktidarını sarsacak bir yöne doğru gitmesi eğilimi belirince Béla duruma müdahale etmek zorunda kalır. Zira bu zamanda

10 Aziz László Efsanesi: László, Macar kralı olmadan önce kardeşi Géza ve kral Salamon ile birlikte Erdel'de Peçeneklere ve Kumanlara karşı mücadele etmekteydi. Kerlés'teki muharebede László, bir Kuman savaşçısının bir Macar kızını kaçırdığını görür, savaşçıyı takip ederek onu öldürür ve kızı da kurtarır. Bu efsane ile ilgili Macaristan'da Orta Çağ'da kiliselerde birçok duvar resmi bulunmaktaydı (Pálóczi, 1989, s. 86-87).

Rogerius'un yazdığına göre, Macarların büyük kısmı, Kumanlar için "ülkenin durumunu bilmeyerek, dilini benimsemeyerek ve Moğolların ülkeye *ne zaman gireceği hakkında bilgi sahibi olarak Macar kralına karşı mücadele başlattıkları*" şeklinde bir düşünceye sahiptir (Tatai, 1937, s. 20). Aslında asıl sebep, göçebe hayat tarzına sahip Kumanlar ile yaklaşık üç yüz yıldan beri bu coğrafyada ikamet eden Macarların geleneklerinin ve Macar feodal sisteminin birbiri ile uyuşmamasıdır. Gelişmeler, Kumanların Macaristan topraklarındaki ikameti ile ilgili koşulların 1240 yılında *Kömonostor Anlaşması* ile belirlenmesini gerektirir. Buna göre Kumanların Macaristan'a yerleşmesi için başta gelen şart, Hristiyan inancını ve Macar kralının hâkimiyetini kabul etmeleridir. Bununla birlikte vergiden muaf olacakları, kişisel özgürlüklerine ve mülklerine dokunulmayacağı garanti edilir, ayrıca yaşamlarını kendi yasalarına göre sürdürmelerine de ses çıkarılmayacaktır. Bu hükümlerden başka Kuman nüfusunun ülke içinde çeşitli yerlere dağıtılacağı da karara bağlanır: "*nobiles Comanorum cum suis famulis divisim per singulas Hungarie provincias mitterentur et moram quilibet in provincia traheret sibi assignata*". Kumanlar, ülkenin arazi koşulları iyi olmayan, hatta bazı yerleri bataklık olan bölgelerine gönderilmekten hoşlanmasalar da alınan bu karara uymak zorunda kalırlar. Kumanların ülkenin çeşitli bölgelerine dağıtılmalarının sebebi, bu zamanda Macaristan'da köy sisteminin kurulmuş ve yapısının da belirlenmiş olması, dolayısıyla bu kadar büyük bir Kuman nüfusunun Macar Krallığı içinde tek parça şeklinde ikamet edebileceği büyüklükte bir alanın bulunmamasıdır (Steukr, 1886, s. 77; Pálóczi, 1989, s. 49; Pálóczi, 1996, s. 22; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 64; Kovács vd., 2016, s. 26 ve aynı yerde 70. dipnot; Vardan, 2018, s. 55; Korkmaz, 2019, s. 121). Bu günlerde yaşananları Rogerius'tan okuyalım (Selmeczi, 1988, s. 178):

"...Kumanların gelişinden sonra sözü geçen insanlar vasıtasıyla Kumanlardan dolayı Macarların çektiği sıkıntılar hakkında krala bilgi verildi, kral, ileri gelen adamlarını, ispánları¹¹, baronları ve bütün Kumanları Tisa yakınındaki Kömonostor'da topladı ve orada sağduyulu değerlendirmelerden sonra ortak bir kararla Kuman soyluları köleleriyle birlikte Macaristan'ın her mülküne dağılacak ve her biri belirtilen mülkte oturacak ve bu şekilde çok sayıda bir arada olmayacaklarından dolayı Macarlara zarar vermeyecekler ve şayet bir Kuman bir Macara veya bir Macar bir Kumana zarar verecek olursa kralın lütuflarının yok sayılmasının cezasının yerine getirileceğine güvendiği ispánlar onların arasında eşit bir adalet sağlasınlar şeklindeki kararı onayladılar. Kumanlar birbirlerinden ayrılmaktan memnun olmadılar, fakat ondan sonra keçe çadırlarıyla, sığırlarıyla ve sürüleriyle Macaristan'ın nüfusu olmayan topraklarında başıboş halde gezinmelerinden hiç kimse zarar görmedi..."

Bu arada Moğol tehlikesi de günden güne büyümektedir. Asya'ya gerçekleştirdiği birinci seyahatinde amacı, Macar boylarının göçleri esnasında doğuda kalan kavimdaşlarını bulmak, ikinci seyahatinde ise Moğolların gücü hakkında bilgi edinmek olan Dominiken keşişi Julianus tarafından IV. Béla'ya getirilen Moğol Hanı Batu Han'ın mektubu Moğolların Macaristan'a saldırma niyetini açık şekilde göstermektedir (Pálóczi, 1989, s. 49; Dilbaş, 2014, s. 433; Zimonyi, "Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe"): "...*Kumanları, benim hizmetkârlarımı koruman altına aldığının da farkındayım. Bunun için onlar yüzünden düşman olmayalım diye onları artık daha fazla tutmamamı söylüyorsunuz. Nitekim Kumanların göç etmesi senden daha kolaydır; onların evleri olmadığından çadırlarıyla oraya-buraya giderler, belki de bana gelirler, lakin sen evlerde yaşadığından, kalelerin ve şehirlerin olduğundan elimden kaçabilir misin?!"*

Mektup, Macar kralının Kumanları kendi koruması altına aldığından/hamiliğini üstlendiğinden dolayı Moğollar tarafından cezalandırılacağını belirtmektedir. Ayrıca

11 İspán: Orta Çağ 'da Macaristan'da bir eyaletin kral tarafından atanmış en üst düzey yöneticisi.

Kumanların bir kısmının Macar Krallığı ile bağlaşıklık ilişkisi içinde bulunduğunun Moğollar tarafından bilindiği de anlaşılmaktadır. Bundan başka Béla'nın bu kritik süreci, Alman İmparatoru II. Friedrich (1220-1250) gibi başarılı bir şekilde yönetememesi ve ödün vermeyen bir mizaca sahip olması da Moğolların Avrupa yönüne yapacakları seferde Macar Krallığı'nı ele geçirecek ülkeler arasında ilk sıralara koymalarına sebep olur. Ayrıca Batu Han'a Kiev'in düşüşü sonrası buranın komutanınının *"Bu topraklarda çok oyalanma, Macaristan'a saldırganın tam zamanıdır, çünkü ülkeleri muazzam, vakit kaybedersen sana karşı yavaş yavaş toparlanırlar ve ülkelerine seni sokmazlar"* (Çoban, 2014, s. 56) şeklinde bilgi vermesi de Macaristan üzerine zaten bir sefer düşünceleri bulunan Moğolların bu fikirlerinin daha da olgunlaşmasını sağlar.

12 Mart 1241 tarihinde Moğol ordusu Verecke Geçidi'nden geçerek Macaristan'a girer. Bu durum üzerine kral, Avusturya arşidükü II. Frigyes'e (1230-1246) bir mektup göndererek yardım çağrısında bulunduğu gibi *"bütün Kumanlara, gecikmeksizin yanına gelmelerini emreder"* (Çoban, 2014, s. 66). 15 Mart'ta Moğol öncü kuvvetleri Peşte'ye yarım günlük mesafededir ve Macarlar ciddi hiçbir direnişte bulunmamışlardır. Gelişmeler zaten ülkeye girişlerinden itibaren Kumanlarla anlaşamayan, günler geçtikçe Kumanların Moğollara Macaristan'ın durumu hakkında bilgi verdikleri yönünde şüpheler duymaya başlayan Macarlar ile Kumanlar arasındaki gerilimi en üst noktaya taşır. Bu zamanda Macar halkı arasında Kumanların önceki yıllarda Ruslarla bir olup Macar Krallığı'na saldırdıkları düşüncesinden başka şimdi olaylar karşısında bir de Moğol casusu oldukları düşüncesi eklenir. Moğol ordusunda yer alan, aslında Moğol ordusuna katılmak ve öncülük yapmak zorunda kalmış Doğu Kumanlarından ele geçirilen birkaç askerin Macarların bu düşüncesini kuvvetlendirecek şekilde bilgi vermesi, ardından 17 Mart'ta Vác şehrinin Moğolların eline geçmesi ve Kalocsa Piskoposu Ugrin'in (?-1241) kuvvetlerinin Moğollar tarafından neredeyse imha edilmesi halk arasında Kumanların Moğol casusu oldukları düşüncesini daha da güçlendirir ve öfkeye kapılan Macarlar, Kumanlara karşı harekete geçer. Her yerde Kötöny için *"Öldürün onu, Macaristan'ın mahvına o sebep oldu"* şeklinde ifadeler duyulmaya başlanır (Tatai, 1937, s. 22; Eckhart, 2010, s. 65). Ardından Macarların öfkesi krala yönelir: *"Kumanları bizim nefretimize gark eden kral mücadele etsin", "Mülklerimizi bağışladığı onlarla [Kumanlarla] savaşsın"* (Tatai, 1937, s. 22). Rogerius, *"her ne kadar suçsuz olsa bile"* Kötöny'nün halkın galeyana gelmesi sonucunda *"avuçlarının içinden kaçmasın diye"* koruma altına alındığı Peşte'deki krallık sarayında öldürüldüğünü belirtir. Bazı kaynaklar Kötöny'nün ve ailesinin Peşte'deki sarayda değil de Rákosmez'deki ordugâhta öldürüldüğünü, Béla'nın da buna engel olamadığını söyler. Kaynakların bir kısmı ise son ana kadar kendisini savunan Kötöny'nün Macarlar tarafından öldürülmediğini, karısını ve çocuklarını öldürdükten sonra intihar ettiğini yazar (Orkun, 1994, s. 346; Çoban, 2014, s. 66, 68; http://sermones/elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogerius):

"...Macarlar ve Almanlar aniden silahlarına sarılarak [Kuthen'in bulunduğu] saraya girdiler ve zorla yanına gitmek istediler. Kuthen ise adamları ile beraber yayını ve kılıcını kuşanmadan onların yanlarına gelmelerine izin vermedi. Ancak halkın büyük çoğunluğu oraya yığılmıştı, onları yakaladılar ve ardından kafalarını vurdular... Bazıları bu kötü olayı Avusturya prensine atfeder, diğerleri ise kralın emri üzerine gerçekleştiğini söyler..."

Kötöny'nün öldürülmesi üzerine özellikle bağları ve bahçeleri Kumanların sürüleri

tarafından zarara uğrayan serfler, ülkenin çeşitli yerlerinde Kumanlara saldırmaya başlar, hatta saldırıların boyutu bir soykırıma doğru evrilir. Kumanlar ise hem reisleri Kötöny'nün ölüm haberi hem de kendilerine yapılan saldırılar üzerine onlara en çok ihtiyaç duyulan zamanda, Moğollarla yapılacak muharebe öncesi reisleri Alpra'nın önderliğinde büyük bir öfke içinde toplanırlar ve Macaristan'ın güneyine doğru harekete geçerler. Macar ordusuna desteğe gelen Csanád Piskoposu Bulcsú'nun (1229-1242) ve çarpışmada hayatını kaybettiği düşünülen Barc'ın oğlu Miklos'un birliklerini her kılıç darbesinin ardından “*bu Kötöny için!*” diye bağırarak “*çetin bir savaş*”tan sonra mağlup ederler, ülkeyi “*Tatarlar gibi*” yakıp yıkarlar, Szerémség boyunca ilerleyerek, Nagyolaszi ve Szentmárton nahiyelerini yağmalarlar. Ardından hızlı şekilde hareket ederek Sava nehrini Zimony'da karşıya geçmek suretiyle Macar Krallığı topraklarını terk ederler ve Kötöny'nün üyesi olduğu *Terteroba* boyu ile yakın ilişkisi bulunan tahtında II. Ivan Asen'in oturduğu Bulgaristan'a girerek Aşağı Tuna düzlüğüne yerleşirler. Dominiken kaynaklarına göre “*Kumanlar; Bulgaristan, Bizans ve komşu ülkelere dağılırlar*” (Uzelac, 2019, s. 282). Kumanların ülkeden ayrılması ve öncesinde yaşanan gelişmeler sonucunda Macaristan'da zaten karışık olan durum, Avusturya arşidükü II. Frigyes'in de Peşte'deki ordugâhı terk etmesi ile daha da zorlaşır. Rogerius, Macar Krallığı içinde yaşanan karmaşayı şu cümlelerle ifade eder:

“...Kumanlar, Moğollara karşı her yerden silah başına çağrılıp hep birlikte kralın yardımına koştukları zaman hükümdarları Kuthen'in ölümünü duyarak kargaşa içine girdiler ve ne yapacaklarını bilemeden derin şekilde öfkelenildiler.

Ölüm haberi yayıldığı zaman onlara öfke besleyen Macar köylüleri her yerde onlara karşı ayaklandılar, yağma yaptılar ve müsamaha göstermeden onları öldürdüler. Onlar [Kumanlar] bu şekilde mahvolduklarını görek bir araya geldiler ve sadece kendilerini savunmaya başlamadılar, aynı zamanda köyleri de yaktılar ve köylüleri büyük bir cesaretle mağlup ettiler.”

“Lakin Csanád Piskoposu Bulcsú ve Barc'ın oğlu Miklós birçok asilzade ile birlikte eşlerini, oğullarını, kızlarını ve hizmetçilerini Felvidék'e götürmek, ardından kralın ordusuna katılmak için acele ederken Kumanlarla karşılaşlar ve çetin bir mücadeleye başladılar. Ancak onlara karşı tutunamayarak neredeyse hepsi kılıçtan geçirildi. Yine de bir arabada hasta şekilde yatan Piskoposu birkaç kişi muharebe esnasında uzaklaştırdı. Kumanlar ise bundan sonra Moğollar gibi ülkeyi mahvettiler ve toplanarak bu taraftan Tuna'yı geçtiler ve [ülkeyi] Marchia'ya¹² doğru bu şekilde mahva uğratarak ilerlediler. Marchia'daki insanlar bu durumu bildiklerinden toplandılar ve Kumanlara doğru ilerleyerek Marchia sınırında onlarla çarpıştılar, fakat karşı koyamadılar ve ardı ardına geri çekildiler... Böylece Kumanlar utanç verici bir şekilde Marchia'yı ele geçirdiler ve reislerinin ölümünün intikamını acımasızca aldılar... Bir meclise sahip bulunan ünlü Nagyolasz, Szentmárton ve diğerlerini mahvettikten ve birçok para, at ve sığır topladıktan sonra ülkeyi mahvederek Bulgaristan'a geçtiler.”

11 Nisan 1241 – bazı kaynaklar muharebenin 12 Nisan 1241 tarihinde gerçekleştiğini söylemektedir (Pálóczi, 1989, s. 51) – tarihinde Sajó ırmağı civarında Muhi köyü yakınında gerçekleşen Muhi Muharebesi'nde Macarlar Moğollara yenilir, muharebenin ardından Moğollar, bir Bavyera kroniğinin “*Macaristan'ı üç yüz elli senelik mevcudiyetinden sonra bu yıl Moğollar mahvettiler*” (Eckhart, 2010, s. 66) şeklinde vurguladığı üzere tüm ülkeyi istila ederler. Yaklaşık iki yıl süren bu süreçten sonra Moğollar ülkeyi planlı

12 Rogerius, Kumanların Tuna'yı karşıya geçtikleri mevkiyi Marchia olarak isimlendirmektedir (http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogerius).

şekilde terk ederler. Moğolların ülkeyi terk etmesi genellikle Ögeday Han'ın ölüm haberini almalarına ve yeni han seçimi için geri dönmelerine bağlanırsa da seçimin 1246 yılında gerçekleştiği düşünülürse bu sebebin çok da mantıklı görünmediği ortaya çıkar. Moğolların Macaristan'dan çekilme sebeplerini yiyecek temininde karşılaştıkları güçlüklerde veya bu seferin ardından daha büyük bir seferle Macaristan'ı ele geçirmek amacı taşıyor olduklarında aramak daha mantıklıdır (Tatai, 1937, s. 22-23; Rásonyi, 1939, s. 411; Pálóczi, 1989, s. 50-51; Rásonyi, 1993, s. 142; Bánkiné, 2001, s. 12; Dilbaş, 2008, s. 4; Eckhart, 2010, s. 65; Dilbaş, 2014, s. 434, 436-437; Çoban, 2014, s. 69-70, 72; Pálóczi, 2014, s. 87; Pálóczi, 2017, s. 13; Karacs, 2016, s. 62; Kovács vd., 2016, s. 26; Vásáry, 2017, s. 5; Vardan, 2018, s. 55; Korkmaz, 2019, s. 122-123; Zimonyi, “Kıpçaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe”).

Moğol istilasından sonra Macar tarihinde “*ikinci yurt kurucu*” olarak anılan IV. Béla, kraliyet yargıçı Pál Geregye'nin (yaklaşık 1206-1270/1271) yardımıyla hem Moğolların yeni bir saldırı ihtimaline karşı – zira Papa IV. Ince'nin (1243-1254) Macarlar “*bıçağı sürekli boyunlarında hissetmişlerdi*” şeklindeki tasvirinin 1243 yılında Kiev Knezi'nin oğlu Rostislav'ın, 1245'te Kiev Metropoliti'nin ve 1245-1246 yıllarında Galiçya Knezi Danilo'nun getirdiği haberlerle birlikte düşünüldüğü zaman abartı taşımadığı görülür (Çoban, 2014, s. 73) – ülkeyi savunmak hem de Moğolların yağmaladığı bölgeleri yeniden imar etmek amacıyla Kumanları ve onlarla beraber Macaristan'ı terk eden, Macar Krallığı topraklarına Kötöny'nün Kumanları ile birlikte geldikleri düşünülen ve Kumanlar ile aynı zamanda yerleşim yerleri elde eden Alan kökenli Yasları ikamet ettikleri Aşağı Tuna'dan ve Balkanlardan 1244 ve 1246 yılları arasında – kaynakların bir kısmı 1243-1244 yıllarını işaret eder (Tatai, 1937, s. 23) – Macaristan'a geri çağırır. Kumanların da durumu bu zamanda Bulgar Çarı I. Asen'in (1241-1246) ölümünden sonra yaşanmakta olan iç savaşlar yüzünden iyi değildir. Öldürülen Kötöny'nün boyu Terteroba hariç Béla'nın çağrısı üzerine Macar Krallığı'na geri dönen Kumanlar, bu sefer Moğollar tarafından en çok zarar gören Macar ovasının orta ve güney bölgelerine Tisa yanına ve Tuna-Tisa arasına yerleştirilir. Tarihçi ve arkeolog Horváth András Pálóczi (1941-), Macaristan'a 1246 yılında yerleşen Kumanların sayısını 70-80.000 kişi olarak verirken bazı tahminler 60-70.000 kişi şeklindedir. Bu suretle Tisa nehrinden doğuya doğru *Nagykunság* ve Tisa'dan batıya doğru *Kiskunság* ve *Jászság* yerleşim bölgeleri oluşur. Zaman içinde Nagykunság bölgesinde Árokszállás, Fényszarú, Szentgyörgy, Mihálytelek, Jászberény, Apáti; Kiskunság bölgesinde Kecskemét, Künszentmiklós, Szabadszállás ve Filepszállás; Jászság bölgesinde ise Kúnhelység, Madaras, Kolbázsék és Karcagújszállás isimli yerleşim birimleri gelişir (Tatai, 1937, s. 23; Kincses-Nagy, 2013, s. 160-161; Vardan, 2018, s. 56). Zira XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Tuna-Tisa arasındaki bölge halkı “*Kiskun*” (Cumani minores. “*Küçük Kumanlar*”), Tisa nehrinin doğusundakiler ise “*Nagykun*” (Cumani maiores. “*Büyük Kumanlar*”) şeklinde adlandırılmaya başlanır. 1570 yılına ait bir haritada da Tuna-Tisa arası “*Kunság*” olarak adlandırılmaktadır (Pálóczi, 1989, s. 52; Kincses-Nagy, 2013, s. 161; Vardan 2018, s. 56; Korkmaz, 2019, s. 123).

IV. Béla, Rogerius'un “öyle ki bunlar [Kumanlar] *Macarlarla evlilik bile akdettiler*” (Çoban, 2014, s. 75) şeklinde belirttiği üzere Kumanlarla olan ittifakını güçlendirmek amacıyla oğlu István'ı bir Kuman kızı ile evlendirmeye karar verir. Böylece Kuman tarihinde evlilikler yoluyla kurulan hanedanlık ilişkileri Macar Krallığı sahasında da

gerçekleşmiş olur. 1247 yılında Béla, o zamanlar yedi yaşında olan oğlu István'ı bir Kuman ileri geleninin kızı ile nişanlar. IV. Béla, Papalığın onaylamadığı bu evlilik yüzünden *sacrilegium*, yani suçlandığını öğrendiği zaman 11 Kasım 1250 tarihinde Papa IV. Ince'ye yazdığı mektubunda verilen sözlerin tutulmadığını söyleyerek şu şekilde bir savunma yapar (Kovács, 2011, s. 93 ve aynı yerde 38. dipnot; Çoban, 2014, s. 76; Pálóczi, 2017, s. 14):

“Hristiyanlığın çıkarı doğrultusunda kraliyet unvanımızı küçük düşürüp (...) Kumanları da ülkemize kabul ettik ve ne yazık ki şimdi ülkemizin savunmasını bu müşriklere yaptırıyoruz, Kilise'nin düşmanlarını, bu müşriklerin ayaklarına çiğnettiriyoruz. Dahası Hristiyanlığın çıkarı için büyük oğlumuzu bir Kuman kızıyla evlendirdik ki, böylece daha fena şeylerden sıyrılalım ve birçoğuna yaptığımız gibi onları vaftiz suyuna alıştırmak için bir fırsat yaratalım.”

Araştırmacıların bir kısmı söz konusu mektubun Papa'ya 1254 yılında yazıldığını iddia etse de büyük çoğunluğu tarihçi Imre Szentpétery (1878-1950) gibi 1250 yılında hemfikirdir. Tıp adamı ve tarihçi Mór Wertner (1849-1921) ise mektupta geçen “*filio nostro primogenito, Cumanam quandam conjuximus*” ifadesine dayanarak István ile evlenen kızın, bazı tarihçilerin iddia ettiği şekilde Kuman reisi Kötöny'nün kızı olamayacağını belirtir (Kovács, 2011, s. 93 ve aynı yerde 38. dipnot). Ayrıca kızın Bizanslı tarihçi Georgios Pachymeres'in (1242-yaklaşık 1310) “*Paloia [Macaristan] kralı V. István tamamen güzelliğinden ötürü, söylendiğine göre Kumanlardan olan savaş esiri çok güzel bir kadınla evlenmişti ve ondan bir kız doğmuştu*” şeklindeki kaydına dayanarak István ile evlenen kızın üst düzey bir Kuman ailesinden olmadığı şeklinde iddialar da mevcuttur (Çoban, 2014, s. 77 ve aynı yerde 245. dipnot). Kız, 1254 yılında evleninceye kadar Buda'daki Dominiken manastırında kalarak Hristiyan inancını benimser, Erzsébet adını alır ve mühüründe kendisini “*filia imperatoris Cumanorum*”, yani “*Kumanların hükümdarının kızı*” olarak adlandırır. 1254 yılındaki evlilik töreninde Kuman prensesinin ebeveynleri de vaftiz edilir. Bu evlilikten Macarların ilk hanedanı olan Árpád Hanedanlığı'nın (855-1301) son dan bir önceki kralı, bazı araştırmacıların Kuman reisi Kötöny'nün torunu olduğunu iddia ettiği IV. (Kuman) László doğacaktır (Gökbel, 2002, s. 1298; Yalvar, 2018, s. 20). “*En Güzel Árpád Hanedanlığı Kraliçesi*” olarak anılan Erzsébet'in babası muhtemelen IV. Béla'nın 1255 yılına ait bir belgede “*akraba*” olarak andığı Kuman reisi Szajá'dır (Zeyhan): “*Zeyhanus karissimu cognatus noster, dux cumanorum [...] dicti cognati nostri ducis Zeyhani*” (Pálóczi, 1989, s. 78; Kovács, 2011, s. 91-92, 93 ve aynı yerde 36. dipnot; Kincses-Nagy, 2013, s. 160; Kovács vd., 2016, s. 27; Vardan, 2018, s. 56). Fransisken keşişi Plano Carpini'ye (yaklaşık 1185-1252) göre evlilik vesilesiyle Kumanlar da Macar Krallığı'nı koruyacaklarına dair kendi geleneklerine göre yemin ederler (Tatai, 1937, s. 25; Pálóczi, 1989, s. 53; Kovács, 2011, s. 92-93; Karacs, 2016, s. 63; Pálóczi, 2017, s. 14; Korkmaz, 2019, s. 153): “*Kumanlar arasından on kişi bir araya gelerek kralın hizmetkârları olarak Moğollara ve barbar halklara karşı Macarların toprağını koruyacaklarına dair kendi adetlerine göre kılıçla ikiye bölünmüş bir köpek üzerine yemin ettiler.*” (*super canem gladio bipartitum iuxta eorum consuetudinem*).

Bu şekildeki bir tören, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'te Kumanlar ve Frenkler arasında yapılan bir anlaşmada da görülür (Korkmaz, 2019, s. 153; Uzelac, 2019, s. 277): “*Her iki taraf da birbirinin üzerine bir köpek salar, köpeği yakalayarak kılıçlarıyla parçalara bölerlerdi. Bunun anlamı ise şayet bir taraf diğerine karşı yenik*

düşecek olursa, tıpkı bu köpek gibi kılıçtan geçirileceği idi". Buradan Béla'nın Konstantinopolis'te bulunan Kumanlarla da temas halinde olduğu ve Kumanların adetlerinin Macarlar tarafından da bilinmekte olduğu anlaşılır (Uzelac, 2019, s. 283).

Kumanlar, Macaristan'a ikinci kez yerleştikten sonra Macar ordusu ile birlikte seferlere katılmaya başlar. Bu suretle Kumanlar, IV. Béla'nın Rogerius'un Kötöny'nün ölümünde payı olduğu iddiasında bulunduğu Avusturya arşidükü II. Frigyes'e karşı gerçekleştirdiği, söylenenlere göre Frigyes'in bir Kuman okçusunun okuyla hayatını kaybettiği, muharebenin sonucunda Babenberg Hanedanlığı'nın (yaklaşık 962-1246) sona erdiği ve Orta Avrupa'da yeni bir güç mücadelesinin başladığı 25 Haziran 1246 tarihinde Bécsújhely'de (günümüzdeki Wienwr Neustadt) yapılan muharebede yer alırlar (Tatai, 1937, s. 24; Pálóczi, 1989, s. 68; Çoban, 2014, s. 82; Kovács vd., 2016, s. 28). Bu arada 1248 yılında Macar krallarının armaları arasına mavi bir zemin üzerine başında taç taşıyan, tacın üst kısmında bir yıldız bulunan, armanın altında ise bir yarım ay yer alan, saldırmaya hazır şekilde bekleyen bir aslan motifinin yer aldığı Kuman Ülkesi'nin arması da eklenir (Tatai, 1937, s. 24). Kumanların kral Béla ve Çek kralı II. Ottokár'ın (1253-1278) Avusturya üzerindeki güç paylaşım mücadelesi sürecinde 25 Temmuz 1250 tarihinde Mária-Zell'in yakılıp yıkıldığı 1250 seferinde; kaynakların "*binlerce Hristiyanı parça parça ettiler, yaşamış, cinsiyetiymiş, ruhban sınıfındanmış hiç acımadılar*" diye tasvir ettiği 1252 seferinde, Olmütz civarının talan edildiği, Kumanların "*kunig*" (kral) diye andığı bir yöneticinin katıldığına da zikredildiği 1253 seferinde, kaynaklarda "*gençleri kendi geleneklerine döndürdüler*" şeklinde anlatılan veliaht István'ın Karintiya'ya¹³ girdiği 1259 seferinde – bazı kaynaklar 1251 ve 1255 yıllarında da seferler yapıldığını kaydeder (Tatai, 1937, s. 24) – Macarların yanında yer aldığı görülür. Kumanlar, 13 Temmuz 1260 tarihinde II. Ottokár'a karşı gerçekleşen, "*okları yoğun bir tipi gibi düşmesine*" rağmen IV. Béla ve Macar asilzadelerinin harekete geçmemesi sonucunda Macarların yenilgisiyle sonuçlanan *Morvamező (Kroissenbrunn) Muharebesi*nde Macar birliklerinin yanında mücadele ederler. Képes Krónika, muharebeyi Kuman reisinin adını vererek nakleder (<http://egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm>): "*Kral IV. Béla, oğlu István'la ve Kuman reisi Alpar ile birlikte Çek kralı Ottokár'a karşı yürüdü, fakat 13 Temmuz'da yenilgiye uğradı ve Hainburg'a doğru çekildi.*"

1260 yılında IV. Béla, ülkeyi ikiye böler, Tuna'nın doğusunda (*pars regni*) *Rex Junior* ve "*dominus Cumanorum*" (Kumanların hükümdarı) unvanlarını taşıyan büyük oğlu István hüküm sürerken Béla, Tuna'nın batısında (*regnum*) hâkimdir. Olayları bu noktaya getiren gelişme, Béla'nın Slavonya topraklarını István'a değil de küçük oğlu Béla'ya vermesi ve István'ın da babasına tepki göstererek Tuna'nın doğusuna çekilmesidir. Ancak gelişmeler sadece tepki boyutunda kalmaz ve iki yıl sonra baba ve oğul arasında iç savaş çıkar. Kumanlar da bu mücadeleye dâhil olur ve 1262 yılında iki ordu Pozsony'da karşılaşır, ancak herhangi bir çarpışma olmadan iki taraf da anlaşmayı başarır. Anlaşmaya rağmen IV. Béla bu zamandan sonra Kumanların oğlu István'ın yanında yer almasından dolayı rahatsızlık duymaya ve Kumanlar tarafından yüzüstü bırakıldığını düşünmeye başlar, Kumanları yeniden kazanmak için çaba göstermek zorunda kalır. Gelişmeler sonucunda tansiyon gitgide yükselir ve 1264 yılında savaş, her iki taraf için de kaçınılmaz hale gelir. Acak yaşanacak mücadele öncesi Kumanların

13 Karintiya: İtalya ve Slovenya ile sınırı bulunan Avusturya'nın güneyinde yer alan bir eyalet.

büyük kısmı saf değiştirerek IV. Béla'nın yanında yer alır. Kumanların Béla'nın yanında yer alması hakkında araştırmacılar iki farklı görüş öne sürer. Kumanların çeşitli vaatlerle Béla'nın safına geçtiğini söyleyen araştırmacılar olduğu gibi Kumanların aslında IV. Béla'ya önceden ettikleri yemini bu aşamada bozmak istemediklerini söyleyen araştırmacılar da vardır. István'ın yapılacak masraflarla ilgili hazırladığı bütçede en büyük payın (%11) Kuman asıllı Erzsébet'e ve Kumanlara ayrılması bu dönemde Kumanların Macar siyasi ve askeri yapısındaki konumlarını göstermesi bakımından dikkate değerdir (Çoban, 2014, s. 101-102).

1264 yılında başlayan mücadele, 1265 yılının Mart ayında Iszaszeg'te István'ın galip geldiği çarpışma ile sona erer ve 1266 yılında Margitsziget'te taraflar arasında varolan durumun devam etmesi yönünde bir anlaşma yapılır. Ancak bu sırada Kumanlar arasında da birtakım huzursuzluklar mevcuttur ve bazı Kuman zümreleri 1264-1265 yıllarında yaşanan olaylar sonucunda isyan eder. Bu, Kumanların Macar topraklarına girdikten sonra kraliyet otoritesine karşı ilk eylemleridir. Bu arada Kumanların IV. Béla'nın safına geçişi István'ın *"bu kaçkınları ancak ben aşığalarım, kaçgın Kumanlar beni değil"* (Çoban, 2014, s. 102) şeklinde söylediği üzere onları ülkeden çıkaracak kadar öfkelenir. Béla'nın hükümdarlığının son zamanlarında Kumanların Macaristan'daki etkinliklerinin giderek güçlendiği görülür. Béla, 1264 yılında hem inanç değişimlerini tamamlamamış hem de giderek güç kazanan Kumanlara karşı Papa IV. Orbán'dan (1261-1264) yardım talep eder. Papa, tüm Kumanların vaftiz edilmesini, buna karşı çıkanların ise ülkeden kovulmasını ister. Ancak Papa'nın isteği, iktidarını Kumanların gücüne dayayacak olan V. István'ın zamanında gerçekleşmeyecektir (Çoban, 2014, s. 101-102; Korkmaz, 2019, s. 123-124).

IV. Béla'nın ölümünün ardından tahta çıkan V. István (1270-1272), iki yıl süren kısa hükümdarlığı döneminde eşinin de bir Kuman olmasının etkisiyle ülkenin üçte birini ellerinde bulunduran Kumanların desteğini alarak iktidarını daha da güçlendirmek amacını güder. Çek-Macar mücadelesi onun zamanında da devam eder. István, 1270 yılında Avusturya'ya karşı bir sefer düzenler ve Semmering'den başlayarak Viyana'ya kadar olan bölgeyi yağmalar. II. Ottokár'ın *"barbar sürüsü, it sürüsü"* şeklinde nitelendirdiği Kumanların *"rahiplere işkence etmesinden, kiliseleri tahrip etmesinden (...) gençleri, kızları, ebedi esarete götürdüklerinden"* (Çoban, 2014, s. 86) bahsetmesi seferin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Ottokár, 1270 seferinin karşılığını vermek için Moğolların Macaristan'dan çekilmesinden sonra ilk defa 1271 yılında büyük bir orduyla Macar Krallığı topraklarına girer. Macarları 9 Mayıs'ta önce Óvár'da, ardından 15 Mayıs'ta Moson'da mağlup eder. Ancak 21 Mayıs'ta birleşik Kuman-Macar ordusu tarafından zor durumda bırakılınca Viyana'ya kadar geri çekmek zorunda kalır (Çoban, 2014, s. 86-87; Korkmaz, 2019, s. 124).

István'dan sonra Macar tahtına 1272 yılında anne tarafından Kuman kanı taşıyan henüz on yaşında olan oğlu IV. (Kuman) László (1272-1290) oturur. Ancak László'nun yaşı küçük olduğundan iktidar aslen bir Kuman olan ve mühründe *"Dei gratia regina Ungariae et filia imperatoris Cumanorum"* (Tanrı'nın inayetiyle Macaristan'ın kraliçesi ve Kumanların hükümdarının kızı) yazan annesi Erzsébet'in ve yüksek soyluların elindedir. Bu zamanda Kumanlar da Macaristan'da giderek daha rahat hareket etmeye başlarlar ve etkilerini askeri alanda olduğu gibi siyasi arenada da artırırlar. Kumanların Macar siyasetindeki ağırlığı, ilk kez 1273 yılında sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte

ya Macar asilzadelerinin László ve annesi arasında nifak çıkarması ya da hazinedarlık görevinden alınan Gutekeld Joachim'in Kumanları kıskırtması üzerine çıktığı düşünülen ayaklanmada hissedilir. Nitekim Olmütz Piskoposu aynı yıl Macaristan'da hâkimiyetin Kumanların ele geçtiğini söyler ve Kumanların "*non solum alienkenis, sed etiam ipsius regni incolis atrociter, sunt infesti*", sadece yabancıların değil, aynı zamanda ülkenin kendi sakinlerinin de hasmı olduğunu vurgular. Bundan başka Çeklerle mücadele devam etmektedir ve 1273 yılında Kuman-Macar orduları iki kez Karintiya bölgesine girmekten çekinmez. Aynı yılın Temmuz ayında ise Ottókár'ın Morva nehri kıyısında ordugâh kurması üzerine "*çocuk kralın giyabında ilk önce, gelenek üzerine, kraliçe, Macar baronlar ve Kumanlar ona [Ottókár'a] karşı sefere çıkmak için*" söz vermiş olsalar da 1277'ye kadar çok sayıda sınır bölgesi Ottókár'ın hâkimiyetinde kalmaya devam eder (Tatai, 1937, s. 28; Çoban, 2014, s. 87, 103; Lyublyanovics, 2015, s. 34; Korkmaz, 2019, s. 125).

II. Ottokár ve Alman kralı seçilen I. Rudolf (1273-1291) arasında başlayan mücadelede Macarlar, Rudolf'un tarafını tutarlar. 1276 yılında László, "*Roma kralına yardım etmek için muazzam bir Kuman ve Macar ordusuyla Avusturya sınırına ilerlemiştir*" (Çoban, 2014, s. 88). 11 Kasım 1277 tarihinde Hainburg'da Kumanların da katıldığı görüşmede László ve Rudolf, bağlaşma şartlarını görüşürler, burada "*Kumanlar da Roma kralına hizmet edecekleri sözünü vermişlerdir*" (Çoban, 2014, s. 88). Kumanlar, iki hükümdar – II. Ottokár ve I. Rudolf – arasındaki mücadelede son sözün söylendiği, Macar kronik yazarı Simon Kézai'nin László'nun Fehérvár'dan "*Tanrı Mars'ın oğlu gibi*" harekete geçtiğini, Rudolf'un ise onu "*Tanrı'nın ulaşmasını ve yardımını beklemesi gibi*" (Çoban, 2014, s. 89) beklediğini belirttiği, II. Ottokár'ın ölümüyle Slav krallığı düşüncesinin sona erdiği, Çeklerin Bohemya ve Moravya arasında sıkışıp kaldığı, yaklaşık altı yüz elli yıl sürecek Habsburg yönetiminin önünün açıldığı 26 Ağustos 1278 tarihinde yapılan *Dürnkrut (Marchfeld) Muharebesi*'nde IV. László'nun yönetimindeki Macar ordusunda, *Reimchronikè* göre ordularının iki tanesinden (*zwei Stühle*) gelen 16.000 kişilik yardımcı kuvvetle yer alırlar. Avusturya yıllıkları "İsa! İsa!" diye bağırarak Kumanların muharebedeki rollerini "*Çekleri her taraftan perişan ettiler: saflara [oklarını] attıkça attular, öyle ki sadece yaylarının kirişi geriliyordu ve okları salıverir vermez vınlayarak çarpıyordu*" (Çoban, 2014, s. 91) şeklinde nakletmekte, Kézai ise mücadeleyi "*adı geçen çarpışmada ölenlerin sayısını sadece ilahi hikmet hesap edebilirdi*" (Çoban, 2014, s. 91) şeklinde tasvir etmektedir. Muharebe sonrası Kumanların elde ettiği esirleri ve ganimeti Avusturyalı bir kronik yazarı şu sözlerle tasvir eder: "*Kumanların esir aldığı, kelepçelere vurduğu ve yaraladığı birçok kişiyi, acınacak halde zorla götürdüler. Çek kralının hazinesi ve kağnılarda ve çadırlarda buldukları her şey [Kumanların] ganimeti oldu*" (Çoban, 2014, s. 92). Kaynaklar ayrıca Kumanların kaçanları kovalarken "*Vur-parçala-a!*" diye bağırdıklarını ve daha muharebe devam ederken ordugâha girerek yağma yaptıklarından bahseder: "*Ambar kağnılarını tarumar etmeye başladılar, yük sandıklarını kırıp açtılar, içlerinde ne varsa alıp götürdüler, elbiselerle dolu çuvalların topunu. O kadar hadsiz hesapsız mal mülk götürdüler ki, onlarla bütün bir ülkenin zengin olabileceğini iddia edebilirim*" (Çoban, 2014, s. 92). *Dürnkrut Muharebesi*'nin şövalye ve göçebe muharebe taktiklerinin birleşimi ile kazanıldığı kuşkusuzdur. Göçebe savaş usüllerine göre savaşıyan Kumanların Macar topraklarına ikinci yerleşimlerinden sonra Macar krallarının seferlerinde görev almaları, askeri yeteneklerini kısa zamanda ortaya koyduklarını ve önceki yıllarda Macar askeri gücü içinde önemli bir konuma

sahip olan Peçeneklerin yerini aldıklarını göstermektedir (Tatai, 1937, s. 25, 27; Rásonyi, 1939, s. 411; Pálóczi, 1989, s. 68, 70; Pálóczi, 1996, s. 25; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 89, 93; Lyublyanovics, 2015, s. 33; Pálóczi, 2017, s. 14, 17; Vardan, 2018, s. 56; Korkmaz, 2019, s. 125).

Macaristan'da hâkimiyetlerini giderek arttıran Kumanlar, özellikle Dürnkurt Muharebesi sonrası ordu içindeki konumlarının ve yönetimdeki güçlerinin öneminin daha çok farkına varmaya başlarlar ve yeri geldiği zaman bu durumu kullanmaktan çekinmezler. Üstelik 1277 yılında IV. László'nun tüm otoriteyi kendi eline almasından sonra Kumanlar ve kral arasında net şekilde görülen güçlü bir ittifak kurulur. Nitekim 1277 yılında Rákos'ta gelişmeleri görüşmek üzere toplanan mecliste László, asilzadeler karşısında Kumanlara güvenebileceğini anlar. Bir yıl sonra Dürnkurt Muharebesi'nde ise Kumanlara askeri olarak da güvenebileceğini anlayacaktır (Çoban, 2014, s. 104-105). Kralın gücünü arkasına alan Kumanlar, krallığın boş arazilerine de yerleşmeye başlarlar. Gelişmeler karşısında araları zaten geçmişte de çok iyi olmayan Kumanlar ve Macarlar arasındaki çekişmeler yeniden gün yüzüne çıkmaya başlar. Gerginliğin giderek büyümesi üzerine Papa III. Miklós (1277-1281), 1279 yılında Macaristan'daki Kumanların Hristiyan inancını kabul etmesini ister ve Macaristan'a 1279-1280 yılları arasında görev yapan, *"barışın adeta bir meleği"*, *"Tanrı adına gerekiyorsa kırıp geçirmesi ve yakıp yıkması, gerekiyorsa inşa etmesi ve yetiştirip büyütmesi"* (Çoban, 2014, s. 105) şeklinde geniş yetkilerle görevlendirdiği elçisi Fermo Piskoposu Fülöp'ü (1273-1300) gönderir. Papa'nın bu şekilde bir karar almasında Macaristan'daki kiliselere Kumanlar tarafından zarar verildiğine dair birtakım haberler duyulduğu iddiaları bulunsa da bu şekilde bilinen sadece tek bir olay mevcuttur. Asıl sebep, Kumanların iktidardaki güçlerinin artması ve Roma'nın gelişmelerden rahatsız olarak Macar kralının tacını sadece Roma'dan aldığını, bu konuda başka hiçbir güce güvenmemesi gerektiğini László'ya hatırlatmak isteğidir. Kumanlar, Macaristan'a kabul edildikten sonra büyük zümreler halinde Hristiyanlığa geçmiş olsalar da bu durum sadece görüntüden ibarettir. Kumanların yeni inancı benimsemesi uzun zaman alacak ve ancak XIV. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşecektir. Kumanların Macaristan'a yerleşiminden bu yana geçen zamanda Avrupa'da ve Macaristan'da yaşanan olaylar Kuman zümrelerinin inanç değişimi meselesi ile gereği gibi ilgilenilememesine sebep olmuştur. Ancak şimdi Macaristan'ın içyapısı da sınırları dışındaki oluşumlar da Kumanların inanç değişimi meselesini yeniden ele almak için uygundur. İçeride Kumanlardan rahatsızlığı üst düzeye çıkmış ruhban sınıfı ve dünyevi sınıftan insanlar olduğu gibi sınırlar dışında da ciddi bir tehdit yoktur. Papa III. Nicolaus'a (1277-1280) göre Kumanlar *"Tanrı'nın emirlerine sadık, hacca gidip gelen, istiğfar eden ve temiz kalple amel eden Katolik Macar halkı"* (Çoban, 2014, s. 109) arasına yerleşmişler ve Macar krallarının en güvenilir tebaaları olmuşlardır. Bu durumun değişmesinin zamanı gelmiştir. Képes Krónika ise Fülöp'ün Macaristan'a gelişinin sebebini László'nun Kumanlara yakın durması, onlara hoşgörü göstermesi ve yaşam tarzlarını benimsemesi olduğunu vurgular (Çoban, 2014, s. 106).

4. Kuman Yasaları

Fülöp'ün girişimiyle 23 Haziran 1279 tarihinde Buda'da yapılan toplantıya Kuman boylarının tam yetkili elçileri (*principales Comanorum, pro se et universitate*

Comanorum) Uzuz (Uzur) ve Tolon da katılır. Burada tüm Kumanlar Hristiyanlığı kabul edecek¹⁴, çadırlar¹⁵ ve keçeden yapılmış evler yerine “*Hristiyan geleneklerine göre köylerde, toprağa inşa edilmiş yapılarda ve evlerde yaşayacak*”, aşırı hareketlerden ve Hristiyan kanı dökmekten vazgeçecek, ele geçirdikleri kiliseye ve halka ait malları iade edecektir şeklinde kararlar alınır. Fülöp, 13 Temmuz günü müzakereler için ülke meclisinin toplanması kararı alınmasına rağmen László’ya güvenmediğinden alınan kararları garanti altına almak amacıyla 23 Haziran tarihinde kararları bir kraliyet senedine dönüştürür ve László da *I. Kuman Yasası* olarak bilinen bu belgeyi onaylamak zorunda kalır. Belgede kral, alınan kararları Macarların ilk Hristiyan kralı olan “*Aziz István’ın izinden mümkün olduğunca giderek*” uygulayacağına yemin ediyordu. Üstelik belgede Kumanlar bu kararlara uymazsa onlara karşı silahlı güç kullanılacağı da belirtiliyordu (Çoban, 2014, s. 111): “*Eğer ki yukarıda sıralanan şeylere (...) uyulmasını ve yerine getirilmesini, tembihle ve ricayla yukarıda zikredilen Kumanlara kabul ettiremezsek, söz konusu Kumanlara karşı ülkemizde ve bize bağlı eyaletlerde genel seferberlik ilan edeceğimizi adı geçen mecliste taahhüt ettik ve söz verip yemin ettik...*”

Ülke meclisi, Kuman meselesini görüşmek üzere 1279 yılının 15 Haziran-15 Temmuz tarihleri arasında Tétény’de toplanır. Kumanları burada Uzur ve Alpar (bu şahsiyetin XIII. yüzyılın sonunda Kumanların yöneticisi olduğu düşünülen Alpra olduğu genel olarak kabul görür) temsil eder. Burada son şekli verilen maddeler *II. Kuman Yasası* olarak 10 Ağustos 1279 – bazı kaynaklar 15 Temmuz 1279 tarihini verirler (Tatai, 1937, s. 29) – tarihinde onaylanır. Kuman Yasaları’nın bu son şeklinde Kuman zümrelerinin yargılamada doğrudan krala bağlanmış olması Kumanlara tanınmış bir özerkliktir. Ayrıca Kumanların kendi aralarındaki davalara kral naibi müdahil olamayacaktır (Çoban, 2014, s. 113): “*...büyük atamız Béla zamanında emredildiği gibi, bu Kuman beyleri, soyluları ve Kuman toplumu (...) ülkemizin o dönemde kral naibi kim ise, onun yargılamasına tabi olacaklardır; [kral naibi], yanında onların [Kumanların] yargıçları veya beyleri oturduğu halde, ülkemiz halklarıyla olan tüm davalarda yargıçlık yapacaktır.*” “*eğer bir kan dökme meselesinden veya başka bir durumdan iki soylu Kuman arasında dava çıkarsa, buna ancak o boyun yargıcı hüküm verecektir, (...) iki soylu Kumanın davasında kral naibi hiçbir emir veremez.*”

Kumanların seferler sırasında aldıkları Hristiyan esirlerinin “*kesin ve koşulsuz şekilde*” serbest bırakılmasının istenmesi, ancak bu karara Kumanlardan gelecek tepkiyi yumuşatmak amacıyla kaleme alındığı görülen “*dış ülkelerde alınan esirleri ise tutabileceklerdir*” şeklindeki maddenin amacı Kuman ekonomisinin temeli olan köle gücünü zayıflatmaktır. Bundan başka Kumanların “*sakallarını kesme, saçlarını kazıtma ve giyim tarzları*” konularında kendilerine özgü değerlerini koruyabilecek olmaları

14 Kuman Yasaları’nın daha giriş bölümünde Kumanların inanç değişimini peşin olarak kabul ettiği yazılıdır. Bu, aslında bir dayatmadır. “*Kumanlardan her bir soylu ve onların toplumu, putlara tapımı bırakarak ve müşriklerin her türlü ayininden kesin olarak vazgeçerek Katolik veya gerçek dinin birliğine geçeceklerine ve hep beraber ve fert fert, hangi çağ ve cinsiyette olursa olsun, henüz vaftiz olmamış bulunanlar, kutsal hacın kutsallığını kabul edeceklerine, kilisenin tüm kutsallarına riayet edeceklerine (...) rıza göstermişlerdir*” (Çoban, 2014, s. 114).

15 Kumanların çadırlarda yaşadığını devlet adamı ve tarihçi Ahmed Nüveyri de (1279-1333) vurgular: “*Bunlar (Kıpçaklar) ne evlerde ne de binalarda yaşıyorlardı. Onlar sadece çadırlarda yaşıyorlar ve yazi bir yerde kışı başka bir yerde geçiriyorlardı*” (Rasovskiy, 2004, s. 173).

onlar adına bir kazançtır, ancak “diğer durumlarda Hristiyan geleneklerine aykırı” şekilde davranmayacaklardır (Çoban, 2014, s. 112, 115).

Bir başka önemli nokta da Macar soylularının ve Kumanların sahip olduğu özgürlüklerin garanti altına alınması – *nobiles et comani aequali praerogativa libertatis gratulentur* –, Macar soylularının ve Kuman ileri gelenlerinin aynı özgürlüklere sahip olduğunun belirtilmesidir – *Domini de Comanis et nobiles Comanorum una ac eadem cum regni nobilibus perfruantur libertate* – (Tatai, 1937, s. 29). Bu kararlardan başka Kumanlar, Macar kralının seferlerine katılmaya da devam edeceklerdir.

1279 yılında Kumanların Macaristan’daki yerleşim yerleri de bir kez daha belirlenir. Buna göre Tuna ve Tisa arasındaki arazinin bir kısmı (*Kis Kunság: Küçük Kumanya*), Tisa ötesinin bir bölümü (*Nagy Kunság: Büyük Kumanya*), Maros ve Temes nehirleri arası, Körös ve Maros nehirleri arası ve Hantosszék Kumanların bundan sonraki yerleşim yerleri olacaktır. Kuman Yasaları¹⁶, Macar asilzadelerinin krala haklarını hatırlatan ve kraliyet makamı ile ilişkilerini düzenleyen 1222 tarihli *Aranybulla* (Altın Ferman/Altın Mühür) ile krallık topraklarında yaşayan Saksonların sahip olduğu ayrıcalıklar arasında durmaktadır (Rásonyi, 1939, s. 412; Rásonyi, 1993, s. 143; Bánkiné, 2001, s. 12; Çoban, 2014, s. 110-114; Pálóczi, 2017, s. 14, 17; Korkmaz, 2019, s. 129-130).

Kuman Yasaları kabul edilmiş olsa da kararların uygulama aşamasına geçilince László, bir yandan kilise, bir yandan asilzadeler bir yandan da Kumanlar arasında kalır; alınan kararları uygulamak istemeyen Kumanlar, kralın çevresinden ve inanç değişimi sürecinden uzaklaşmaya başlar, hatta soyluların ve kilisenin mülklerinin yağmalandığı da olur. Gelişmeler ülke savunması adına da sıkıntılar yaratma ihtimalini ortaya çıkarır. Bu arada Fülöp’ün kralı gerekirse aforoz edeceğini söylemesi ve ardından Buda’da bir sinod toplanmasını istemesi üzerine amacı Kumanların inanç değişimini zamana yayarak gerçekleştirmek, bu suretle onları kaybetmemek olan, bundan başka Fülöp’ün başına buyruk davranışlarını da onaylamayan IV. László, sinodun yapılmasını istemez, ancak sinod herşeye rağmen Eylül ayı ortasında Buda’da toplanır. Fülöp’ün Ekim ayında László’yu aforoz, Macaristan’ı da yasaklı ülke ilan etmesi üzerine güç durumda kalan kral, yasaları uygulayacağına söz vermesine rağmen Kumanların yanına gider. Macaristan’da bu gelişmeler yaşanırken Fülöp’e bir yandan da Kumanların yasalara uyup uymadığını denetlemek için görevlendirilmiş, *inquisioter* denilen görevliler tarafından haberler ulaştırılmaktadır. László’nun Kumanlara yakın durmaya devam etmesi ve alınan kararları uygulamada isteksiz davranması sonucunda kral, Kumanlar, asilzadeler ve Kilise arasında tansiyon yükselmeye başlar (Tatai, 1937, s. 26-27; Pálóczi, 1989, s. 79; Gökbel, 2002, s. 1298; Çoban, 2014, s. 106, 117-119; Kovács vd., 2016, s. 28-30; Pálóczi, 2017, s. 18; Vardan, 2018, s. 57; Korkmaz, 2019, s. 131).

Bu noktada IV. László’nun iç politikada yaşanan karışıklıklarda açıkça Kumanların desteğini aradığını, yönetimi kendi eline aldıktan sonra iktidarının dayanak noktasını

16 Kuman Yasaları’nın orijinaleri kaybolmuş olup elimizde Vatikan Arşivi’nde yer alan 1339 yılına ait kopyaları bulunmaktadır (Lyublyanovics, 2015, s. 35). 10 Ağustos 1279 tarihinde onaylanan belge, XVIII. yüzyıla ait kopyalar halinde elimize ulaşmıştır. Bazı araştırmacılar bu kopyaların doğruluğundan şüphelenmek gerektiğini söylerken bazıları da XIII. yüzyıldaki Kumanların konumunun XVIII. yüzyılda ayrıntılı şekilde bilinmesinin mümkün olmadığını belirterek bu iddiaya karşı çıkmaktadırlar (Çoban, 2014, s. 111 ve aynı yerde 342. dipnot).

Kumanların oluşturduğunu belirtmek gerekir (Pálóczi, 1996, s. 25; Karacs, 2016, s. 63). Bu suretle László'nun babası V. István'ın Kumanları kendisine yakın tutma politikasının kapsamlı bir şekli takip ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1279 sonbaharında Macaristan, bir tarafta kral ve Kumanlar, diğer tarafta ise Fülöp'ün, dolayısıyla Roma'nın hükümlerini uygulamak isteyen asilzadeler arasında ikiye bölünmüş durumdadır. 9 Aralık 1279 tarihinde Papa III. Nicolaus, Macar soylularına gönderdiği bir mektupta “*Katolik inancının savunulması noktasında (...) [krala] sadece ruhani değil, dünyevi cezayı*” da vermenin zamanının geldiğini söylerken aynı zamanda Alman kralı Rudolf ve Sicilya kralı I. Charles'tan da (1262-1282) yardım ister. Roma'nın Kuman meselesinde bu zamanda *ecclesia militans* (savaşçı kilise) kimliğine büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır (Çoban, 2014, s. 120).

5. Hod-tó Muharebesi

Baskılara dayanamayan László, en sonunda 1280 yılında Piskopos Fülöp'ü yakalayıp Kumanlara teslim eder, ardından kralın bu hareketine karşılık Erdel Voyvodası Aba Finta'nın (?-1282) ve diğer ileri gelen Macar beylerinin kralı yakalayıp alkoymaları sonucunda Kumanlar, Piskoposu serbest bırakır. Ancak bu zamanda Kumanlar da gelişmelerden rahatsızdır. Körösök ve Aşağı Tuna'da yaşayan Kumanlar, 1280 yılında isyan ederler ve ülkeden ayrılmak isterler. László, tehlikenin farkına vararak ortamı yumuşatmaya çalışır ve Kumanları Macar topraklarında kalmaya razı eder. Bununla beraber Kumanlar 1282 yılında yeniden isyan ederler ve bu sefer Altın Orda Hanlığı'nda bulunan kavimdaşlarını da yardıma çağırırlar. Kumanlar; Tisa nehri boyunca yağma yaparlar, hazinenin muhafaza edildiği Egres manastırına saldırırlar, Hajszentlörinc manastırını kuşatırlar ve Tömörkény'deki kiliseyi ateşe verirler. Ülkenin kargaşalığa sürüklendiğini gören László, Sekelleri¹⁷ de yanına alarak büyük bir orduyla güneye doğru ilerler ve Hód-tó'da (Hod Gölü) 1282 yılında – bazı kaynaklar muharebenin 1280 yılında yapıldığını söyler (Pálóczi, 1989, s. 80) – yapılan muharebede Aba, Borsa ve Csák boylarının yöneticilerinin de yer aldığı, reis Oldamur'un (Eldemir) yönettiği Kuman ordusunu mağlup eder. Muharebede Kumanların yenilgiye uğramasının sebebi, yay ve okların kullanılmasını engelleyen aniden bastıran yağmurdur. Képes Krónika muharebeyi şu şekilde nakleder (Çoban, 2014, s. 122):

“Tanrı'nın bin iki yüz seksen ikinci yılında Kuman Yurdu'nun hanı Oldamur, Hood denilen gölün çevresinde Kumanların ordusunu toplayıp egemenliği altına almak için Macarların ülkesine düşmanca saldırmak istediği sırada kral László, 'yiğit Yeşü'¹⁸ gibi halkı ve ülkesi için ona karşı sefere çıktı. Ordusundaki yürekli kahraman Tamás'ın oğlu Loránd, cesur bir akınlı, mızrağıyla Kumanlara karşı saldırdı ve çocuklarını övgüye layık biçimde yendi ve yere serdi. Daha sonra taraflar arasında o çetin çarpışma başladığında ilahi inayet, müşriklerin suratına ani ve beklenmedik bir sağanak yağdırdı ve ok ve yaylarına güvenen onlar, bu yoğun yağmur yüzünden, peygamberin sözleriyle 'toprağın çamuru gibi oldular.' Böylece kral László ilahi yardıma inanarak bir zafer elde etti.”

Yenilgi sonrası Macaristan'daki Kumanların üçte biri Körös-Maros arasını ve Temes yöresini boşaltmak suretiyle ülkeden ayrılarak Eflak ve Moldova'ya çekilirken ülkede

17 Sekeller: Günümüzde büyük çoğunluğu Romanya'da yaşayan, bazı araştırmacılara göre Macar, bazılarına göre Türk soylu olan ve Macarcanın bir lehçesini konuşan halk.

18 Yeşü: Musa peygamberden sonra peygamberlik yapan Benî İsrâil peygamberi.

kalan Kumanlar, Macar kralına bağılıklarını ifade ederler. Ülkeyi terk eden Kumanların mülkleri ise Macarlar arasında paylaştırılır. Hód-tó çarpışması sonrası Kumanların yoksul özgür tabakasının serf konumuna dönüşmesinin yolu da açılmış olur. Bu arada bir kraliyet belgesinde Kumanlar için “*sadece ülkemize boyun eğdirmek istemediler, kraliyet tacımızı da zorla almak istediler*” şeklinde bir anlatım geçerken 1282 yılında düzenlenilen bir kraliyet belgesinde ise Kumanların Macar Krallığı üzerindeki emellerinden bahsedilir (Çoban, 2014, s. 123, 125): “*Oldamur*¹⁹ *tüm kalabalık Kuman halkıyla birlikte, ruhunu sadakatsizlik ve kibirle doldurmuş olarak bize karşı başkaldırınca, bizi krallığımızdan kovmak isteyip Macaristan’i egemenliği altına almak isteyince ve kendi kalabalık soyuyla birlikte Hód’a gelince, bizimle bizzat çarpıştı...*”

Kumanlar mağlup edilmiş olsa bile Macaristan’da karışıklıklar eksik olmaz. Nitekim “[*Hód-tó çarpışmasından*] kaçan Kumanlardan bazıları Tatarların yanına gittiler ve onların kışkırtması üzerine Tatarlar, Tanrı’nın 1285. yılında ikinci kez Macaristan’a girdiler ve ta Peste’ye kadar her şeyi acımasızca ateşe verdiler”²⁰ şeklinde belirtildiği üzere 1285 yılında Moğollar, Erdel’e çekilmiş olan Kumanlarla birlikte yeniden Macar Krallığı topraklarında görünürler, Peşte’ye ulaşmak isteseler de Macarlar tarafından geri püskürtülürler (Çoban, 2014, s. 125).

Moğol tehlikesinin geçmesinden sonra da kral ve asilzadeler arasında çekişmeler devam eder. Nitekim Ağustos ayında Szepes bölgesinde bir ayaklanma çıkar, ancak ayaklanma çok geçmeden bastırılır. Ayaklanmadan bahseden kaynaklarda bu zamana kadar görülmeyen yeni bir terim dikkat çeker: “*Ladislaum et suos Neugaros*” (*László* ve onun *nögerleri*). Macarcası *nyögér* olan bu kelime, Moğolca kökenli *nöger/nöker* sözcüğünden gelmektedir ve bunların Macar kralının hizmetinde bulunan savaşçılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu suretle asıl hedefi, iç politikada Kumanların desteğini elde ederek yüksek soyluların nüfuzunu kırmak, güç kazanmalarını engellemek olan László’nun Kumanların savaşçı yeteneklerini krallık otoritesi ile birleştirmek suretiyle önceleri sadece Kuman ileri gelenlerinin yanında bulunan, ancak zamanla Macar krallarına da hizmet etmeye başlayan bu savaşçı zümreyi – bunların V. István’a ve IV. András’a da hizmet etmiş olması büyük bir ihtimaldir – dönemin kaynaklarında zikredilecek kadar güçlendirdiğini düşünmemek için hiçbir sebep yoktur. Zira Papa IV. Honorius’un (1285-1287) László’ya Kumanlarla, Serazenlerle²¹, Neugaruslarla²²,

19 Tarih-i, Ungurus’a göre “*Kuten’in [Köten] (...) (de) bir oğlu vardı. Adı Aldamur idi. Ladislaus’un [IV. László] krallığı zamanında Aldamur, Boğdan ülkesinde hüküm sürüyordu. Arzusu babasının dö-külen kanı için Ungurus [Macaristan] beğlerinden intikam almaktır*” (Çoban, 2014, s. 123).

20 Yabancı bir yıllık, 1284 “*Noel’inden sonra muazzam bir kalabalığa sahip Kumanlar ve Tatarlar, Macaristan’i istila etmiş ve büyük yıkıma neden olmuşlardır*” ve *Esztergon provostu Benedik de (1253-1261) “Tatarlar (...) Erdel’den başlayarak Tuna’ya kadar tüm yurdu mahvettiler, (...) yaklaşık yedi bin kişiyi kılıçtan geçirdiler (...) Şu gerçeği iyi biliyorum ki, iki yüz bin tam donanımlı Tatar, (...) işgal etmek için Macaristan’a saldırdı*” şeklinde yazıyor olsa da Moğolların bu zamandaki askeri güçlerinin 1241 yılına göre oldukça zayıf olduğuna şüphe yoktur (Çoban, 2014, s. 126).

21 Serazenler: Rus yıllıklarında kendilerine *Sarlar* ya da *Saroğulları* denilen *Seratsiler/Serasenler* vardır ki bunlar İsmailoğullarından gelmektedir. Bu bilgi, Kuman/Kıpçakların batıya hareket ederek önce Sarılar ile birleştikten sonra Balkanlara uzanan göçünü de anlaşılır kılmaktadır. Bu sebeple Kumanlara Avrupa’da “*Serasen*” de denilmiştir. Zira Macar reisleri Géza (970-997) ve Vajk (Aziz István. 997-1000) dönemindeki kroniklerde Serasenler ile birlikte Kumanlardan da bahsedilmektedir (Vardan, 2018, s. 40).

22 Neugaruslar: Bizans İmparatorluğu tarafından Kumanlar ve Moğollara karşı mücadele etmesi için Macar Krallığı’na gönderilen askerler.

Romenlerle (Rumunos) ve Újmagyar'larla²³ olan ilişkilerine son vermesini isteyen mektubu elbette ki başta Kumanları ve kralın maiyetinde bulunan bu savaşçı zümreyi vurguluyordu. Ancak László verdiği sözleri tutmaz ve Kumanlara yakın durmaya devam eder. Bu dönemde Macaristan'dan Roma'ya ilk defa kralın Kuman kıyafetleri giydiği ve saçını Kumanlar gibi tıraş ettirdiği (Çoban, 2014, s. 119), László'nun Anjou Hanedanından Sicilya kralı I. Charles'ın kızı Erzsébet ile evli olmasına rağmen Kumanlar arasından "*Ayduva*" (Aydua~Edua < Aydoğa 'ay doğdu'), "*Küpçeç*" (Kupchech < köpsaç 'çok saç') ve "*Mandola*" adında üç gözdesinin de olduğu şeklinde haberler ulaşır. Üstelik kralın kraliçe Erzsébet'ten ayrılması, ardından onu Margitsziget'teki manastıra kapatması ve "*bu ahlâksız cariye, onun [kralın] karısının namusuna leke sürerek kraliçeye ait haslık gelirleri mal eden*" (Çoban, 2014, s. 120) Ayduva ile evlenmesi László ve asilzadeler arasındaki ipleri kopma noktasına getirir. "*Kral László'nun karısı, Apulialı Charles'ın [Sicilya kralı I. Charles] kızıydı. Ancak [kral] zevcesinin yatağından nefret ediyordu, Kuman kızlarına saplandı; Cydua, Cupcheh ve Mandula adlı kızları ve daha birçoklarını zevcesi olarak tutuyordu. Bunların aşkından – haklı olarak kalbi kötülemişti, baronlar ve ülkenin soyluları ondan nefret ediyorlardı.*" (Çoban, 2014, s. 129). Bundan başka László'nun Kumanların yaşam tarzını, kültürünü benimsemesi ve onların saç stiline sahip olması kendisinin "*Kun László*" (Kuman László) olarak anılmasına da sebep olur.

Verdiği sözleri tutmayan kral, Kumanlardan bir ordu kurmak için de harekete geçer. Bu zamanda Macaristan'da krala karşı bir yandan Kőszegi ailesi ve Estergon Başpiskoposu Monoszló Lodomér'in (1279-1297) işbirliği yapması, ayrıca Papa'nın da krala son kez Kumanları Hristiyan inancına yönlendirmesi, kraliçeyi yanına alması, bunları yapmazsa Macaristan'a karşı bir haçlı seferi düşüncesinden söz etmesi üzerine László bir kez daha zor duruma düşer ve 1288 yılında Estergon'da Başpiskopos önünde yemin ederek sözlerini tutacağını belirtir. Bununla birlikte Lodomér'in "*hiçbir kelepçenin zapt edemeyeceği ve suratını kılıktan kılığa sokabilen*" (Çoban, 2014, s. 131) biri olarak betimlediği László verdiği sözleri yine tutmaz. 1288 yılında Margitsziget'teki manastırın yöneticisi olan kızkardeşi Erzsébet'i bir Çek baronu ile evlendirmesi ve Lodomér'in elçilerine "*Estergon başpiskoposundan ve ona bağlı piskoposlardan başlayarak ta Roma'ya kadar Tatar kılıçlarıyla tüm bu neslin kökünü kurutacağım (...) Kendi adıma nitekim yasa benim, ne tür olursa olsun, rahiplerin yasalarının beni kısıtlamasına tahammül gösteremem*" (Çoban, 2014, s. 131) şeklinde sözler sarfetmesi bardağı taşıran son damla olur. Bu saatten sonra kralın yönetsel anlamda gücü kalmaz ve 1288 sonrası ülke içinde Kumanlarla birlikte deyim yerindeyse avare şekilde dolaşır. 1289 yılında bir Avusturya ordusu ülkeye girerek Macaristan'ın batı bölgelerini mahveder, László, bu duruma karşı bir harekette bulunmayınca asilzadeler, ülkeye Venedik'te bulunan Árpád Hanedanlığı'nın son temsilcisi olacak olan Andrés'i çağırarak zorunda kalırlar. Bu arada Kumanlar arasında da László'nun artık kendileri için de sorun teşkil ettiği yönünde bir düşünce oluşur ve Kumanlar, László'nun "*Kuman halkına karşı da nefret uyandıran keyfi davranışları olduğunun ve Moğol dostluğu*"nun farkına varırlar (Tatai, 1937, s. 31). Sonunda IV. László, Avusturya yıllıklarının Macar beylerinin de parmağı olduğunu iddia ettiği bir suikast sonucu, 10 Temmuz 1290 tarihinde geceleyin Körösszeg kalesi yakınındaki ordugâhta bulunan çadırında Kumanlar tarafından öldürülür. Kaynaklara göre bu suikasti aralarında Törtel, Kemence ve kralın akrabası Árboc'un da (Arbus)

23 Újmagyar: Yabancı kökenli olup Macarlaşmış kişi.

bulunduğu üç Kuman ileri geleni gerçekleştirir. László'nun ölümü Képes Krónika'da sadece tek bir cümle ile anlatılır (Çoban, 2014, s. 134): “*sıki sıkıya bağlı olduğu Kumanlar acımasızca kralı öldürmüşlerdir*” (Tatai, 1937, s. 27, 29; Pálóczi, 1989, s. 55, 58, 78, 82; Pálóczi, 1996, s. 25-26; Dilbaş, 2008, s. 6; Kincses-Nagy, 2013, s. 160-161; Çoban, 2014, s. 120, 124-125, 127-128, 133-134; Lyublyanovics, 2015, s. 34-35; Kovács vd., 2016, s. 28, 30; Karacs, 2016, s. 63; Pálóczi, 2017, s. 13, 19, 21; Vardan, 2018, s. 39-40, 57; Korkmaz, 2019, s. 126, 131).

IV. László'nun ölümü sonrası Kumanların yönetici hanedanla bağları giderek zayıflar, Kumanlar Macaristan'daki yaşam şartlarına daha çok uyum sağlamaya başlar ve özellikle Hód-tó çarpışmasından sonra Kumanlar arasında Hristiyanlığın benimsenmesinin ivme kazandığı görülür. László'nun ardından tahta çıkan III. András (1290-1301), 1290 yılında Kumanların Macar ordusunun sınırlar dışına yaptığı seferlerde sadece ücret karşılığında yer alabileceğini belirten yasayı çıkarır. Bu yasa, Kumanlara Macar ordusunda ücretli askerlik yolunu açar. 1285'te Habsburgların Macaristan'ı vassal mülk olarak Avusturya prensi Albert'e (1282-1308) bağışlaması üzerine 1291 yılında yapılan seferin ardından Kumanların aldığı ücreti bir Alman kaynağının “*bunca çuval dolusu gümüşü yüz katır bile taşıyamaz*” (Çoban, 2014, s. 94) şeklinde tasvir etmesi Kumanların yüklü miktarda para aldığını göstermektedir.

Bu şekilde çok sayıda Kumanın – “*Cumanorum denique corruit inestimabilis et plurima multitudo*” (Tatai, 1937, s. 36) – I. Károly'un (1308-1342) seferlerine katıldığı görülür. Bu arada Károly, taht iddiasında bulunduğu 1301'den Macar kralı seçildiği 1308'e kadar iç siyasette Kumanların desteğini arar. Kumanlar 1304, 1322 ve 1323 seferlerinde de Károly'un yanındadır. 10 Kasım 1330 tarihinde Eflak Voyvodası Türk soylu I. Basarab (1310-1352) üzerine yapılan ve “*nihayet tahmin edilemeyecek kadar çoklukta Kuman*”ın öldüğü muharebede Macar ordusu yenilir. Bu muharebe sonucunda Basarab'ın mülkü olan topraklar üzerinde halkı Rumenlerden ve Kumanlardan oluşan bir devlet teşekkül edecektir (Çoban, 2014, s. 95-96; Kovács vd., 2016, s. 32; Pálóczi, 2017, s. 21).

Károly'un oğlu, yayılcı bir siyasi anlayışına sahip olan I. (Büyük) Lajos'un (1342-1382) İtalya ve Balkan seferlerinde de Macar ordusunda çok sayıda Kuman okçusu olduğu ve bu zamanda Kumanların kralın yakın maiyeti olarak görev yaptıkları bilinir (Çoban, 2014, s. 97; Kovács vd., 2016, s. 32; Pálóczi, 2017, s. 21). Bu bağlamda 1348 seferi sırasında Lajos'un kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Durazzo prensi Károly'un başının iki Kuman “*askerinin ve kavalyesinin kılıcının altına düşmesi*” (Çoban, 2014, s. 97) ve 1350 seferinde Napoli kralı Luigi di Taranto'nun (1348-1362) yazdığı mektupta “*beraberinde muharebe için getirdiği Kumanları ve başka müşrikleri*” (Çoban, 2014, s. 97) umursamadığını belirtmesi Kumanların bu yıllarda Macar askeri yapısında halen önemli bir konumda olduklarını gösterir.

Bununla birlikte XIV. yüzyılın son zamanlarından itibaren okçu birliklerine ihtiyacın azalmaya başlamasıyla Kumanların da ordu içindeki önemleri sönümlenmeye başlar. Değişen muharebe koşullarının yanı sıra bu durumun en önemli sebebi, Kumanların artık feodal düzeni benimsemesi ve Macar derebeylerinin tebaaları durumuna gelmesi; kısacası Kumanların serfleşme sürecinin hız kazanmasıdır. Zira çok geçmeden göçebe savaş taktikleri de unutulacaktır. Bu durumun en büyük göstergesi, 1396 yılında

Niğbolu'da Osmanlılar karşısında alınan yenilgidir. Zaten IV. László'nun ölümüyle birlikte Kumanlar da krallık içindeki güç dengelerinde oynadıkları rollerin artık eskisi kadar önem taşımadığını ve seferlere katılıyor olsalar da ordudaki konumlarının eskisi gibi bir dayanak noktası teşkil etmediğinin farkındadırlar (Pálóczi, 1996, s. 25; Çoban, 2014, s. 97).

Kral Sigismund (Zsigmond. 1387-1437) Osmanlı tehlikesi karşısında serf arazisine veya hanesine göre atlı köylü-asker (*portalis milita*) birlikleri oluşturmaya ve Kumanların askeri gücünden bu şekilde yararlanmaya çalışmasına rağmen Kuman zümrelerinin askerlik görevinden giderek uzaklaşmaları sebebiyle bu yaklaşım yeteri kadar etkili olmaz. Üstelik Kumanlar, orduya kendileri yerine sadaklı bir asker gönderme veya sadak parası (*pecunia/peoventus pharetralis*) ödeyerek askerlik görevlerinden muaf olmanın yollarını aramaya başlarlar. Kumanların Macar toplumu ile bütünleşmesinin son aşaması 1411-1417 yılları arasında oluşturulan *sedes* sistemi (Macarca *szekek*) ile gerçekleşir. Bu suretle Kumanların kültürel açıdan Macar toplumuna katılımı tam anlamıyla gerçekleşirken aynı zamanda ekonomik olarak da feodal sisteme dâhil olmaları sağlanmış olur. Sedesler, Macar Krallığı sahasındaki Kumanların idari yerleşim birimleri haline gelir. Bu şekilde 1279 yılında Tétény'de alınan kararlar gereği oluşturulmuş olan Küçük Kumanya'da Halas (günümüzde Kiskunhalas), Kecskemét ve Mizse; Büyük Kumanya'da Kolbáz ve Tuna ötesinde ise Hontos yerleşim birimleri oluşur. Kumanlar vergi ödemelerinin bir kısmından muaf olurken aynı zamanda on iki kişiden oluşan yargı meclisleri kurma hakkını da elde ederler. Kumanların Macar toplumuna uyum sağladıkça, yerleşik düzene geçtikçe, Macar toplum hiyerarşisi içinde yerlerini aldıkça *Chertán* boyunun lideri Kuncheg'in 1347 yılında soylu unvanı alması örneğinde olduğu gibi soylu sınıflar arasına girme çabalarının yoğunlaştığı, evler ve malikâneler inşa ettikleri; Hristiyan inancını benimsedikçe kiliseler yapmaya başladıkları görülür. Macar tarihçisi István Szabó da (1898-1969) bu durumu vurgular: “XIV-XV. yüzyıllarda... bölgelerde yerleşim yerlerinin adını taşıyan kiliseler ortaya çıktı” (Selmeczi, 1988, s. 182). Kumanların Macar toplumuna uyum sağlamaları ve Hristiyan inancını benimsemeleri sonucunda krallık içinde hukuki bir statü elde ettikleri, “*hospes*”²⁴ diye adlandırılan toplumsal sınıfa dâhil oldukları ve kendi içlerinde de otonom bir idari sisteme kavuştukları görülür. Bu suretle Macar tarihinde daha çok sınır muhafızı olarak görülen Peçenekler ve Uzlar karşısında daha organize bir toplumsal yapı içinde hareket eden Kumanlar, XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başı itibarıyla Macar toplumu ile artık tam anlamıyla bütünleşmiş olurlar (Pálóczi, 1989, s. 56, 59, 82-83; Çoban, 2014, s. 98; Lyublyanovics, 2015, s. 31, 38, 40; Kovács vd., 2016, s. 33; Karacs, 2016, s. 63; Hatházi, 2017, s. 25; Pálóczi, 2017, s. 14; Korkmaz, 2019, s. 127).

6. Sonuç

Kumanlar, XI. yüzyılda Asya'daki kavim hareketleri sonucunda batıya doğru hareketlenirler, XII. yüzyılda Kıpçaklar ile birleşerek XIII. yüzyılın başlarında artık tek bir halk haline gelirler ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Macar Krallığı sınırlarından Harezmi

24 **Hospes**: Macaristan'da XI-XII. yüzyıllarda büyük kısmı Batı Avrupa'dan gelerek Macaristan'a yerleşmiş ve kralın hizmetinde askerlik ve diğer görevleri yerine getirerek mülk sahibi olmuş kişilerin oluşturduğu toplumsal sınıf.

bölgesine kadar çok geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurarlar; hâkimiyet kurdukları sahalarda bulunan halkların askeri tarihlerinde, kültürel ve sosyal yaşamlarında derin izler bırakırlar. Kumanlar, Altın Orda Devleti'nin Türkleşmesinde rol oynadıkları gibi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu öncesi Balkan coğrafyasının da Türkleşmesini sağlamışlar, II. Bulgar Devleti'nin ve ilk Romen hanedanlığının kuruluşuna katkıda bulunmuşlar, Orta Çağ Macar Krallığı'nın bir döneminin şekillenmesinde rol almışlardır.

XIII. yüzyılda doğudan gelen Moğol dalgası step kuşağını hâkimiyeti altında bulunduran Kumanların batı yönüne göç eden son bozkır halkı olarak, Doğu Avrupa'ya doğru hareketlenmesine sebep olur. Kuman-Macar ilişkilerinin başlangıcından Macaristan'da 1241-1242 yıllarında yaşanan Moğol İstilasına kadar Macar Krallığı'nın en tehlikeli hasımları olarak kabul edilen Kumanlar, 1239 yılında her iki tarafında yararı gözetilerek Macar Krallığı topraklarına kabul edilir ve bu andan itibaren Macar tarihinde IV. László'nun ölümüne kadar yaklaşık elli yıl sürecek deyim yerindeyse bir "*Kuman Dönemi*" başlar. Kumanlar, bu zamanda bir yandan yeni geldikleri coğrafyanın şartlarına uyum sağlamanın mücadelesini verirken bir yandan da Macar krallarının en cengâver askerleri olurlar ve iç siyasetteki gelişmelerde de destek alınan bir dayanak noktası haline gelirler.

Macaristan'daki Kumanların tarihinde iki önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan birincisi 1279 yılında kabul edilen "*Kuman Yasaları*", ikincisi ise 1282 yılında yaşanan ve Kumanların yenilgisi ile sonuçlanan "*Hod-tó Muharebesi*"dir. Kuman Yasaları'nın asıl amacı, Kumanların Hristiyan inancını kabul etmelerini, göçebe yaşam şekillerini bırakmalarını; kısacası Macarlaşmalarını sağlamaktır. 1279 yılında başlayan bu süreç, Hod-tó Muharebesi sonrası Kumanların gücünün azalmasıyla giderek ivme kazanır. Karpatlar Havzası'na Kumanlardan önce gelmiş diğer göçebe halklara göre daha uzun sürmüş olan Kumanların özümleme süreçleri XV. yüzyılın sonunda artık tamamlanır ve Kumanlar, Macar toplumuna tam anlamıyla dâhil olur.

Orta Çağ'da göçebe halkların yaşam koşulları için Karadeniz'in kuzeyindeki düzlük sahaların haricinde en uygun coğrafya, Avrasya step kuşağının batı yönündeki son halkasını oluşturan Karpatlar Havzası'dır. Bu suretle Karpatlar Havzası tarih boyunca doğudan batıya doğru göç eden halkların nihai yurdu olmuştur. Göçebe bir halk olan Kumanlar da koşullar gereği bu bölgeye gelmişler ve kendilerinden önce bu coğrafyaya gelen diğer göçebe halklar gibi Macar tarihini şekillendirmişlerdir. Orta Çağ Avrupa tarihi, sadece Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası kalıntıları üzerine Germen kavimlerinin oturması ve Avrupa halklarının Hristiyanlık inancı etrafında bütünleşmeleri sonucunda oluşmuş bir tarih değildir. Bu zamanda başta Kumanlar olmak üzere diğer göçebe halklar da Avrupa tarihinin oluşumuna büyük katkılarda bulunmuşlardır. Macar kralları özellikle XII-XIV. yüzyıllar arasında yeni yurt arayışı içinde olan birçok halkı, başta ülkelerinin savunma ihtiyacından dolayı Macar Krallığı topraklarına kabul ederler ve bu halklar Macar tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelirler. Bu bağlamda IV. Béla zamanında Macar Krallığı'na askeri sebeplerle kabul edilen Kumanlar da tıpkı kendilerinden önce bu sahaya gelen halklar gibi bu coğrafyaya çeşitli zenginlikler katarken aynı zamanda birtakım ayrıcalıklar da elde ederler ve zaman içinde Macar tarihi içindeki yerlerini alırlar.

Kaynakça

- B., Sz. J. (2016). Magrebiták, úzok-kunok, berendek és besenyők. Egy XII. századi keleti betelepülés nyomában, *Hadtörténelmi közlemények*, 129. évf., 1. sz., 148-159.
- Bánkiné, M. E. (2001). Jászok és kunok a magyar történelemben, *Honismeret*, 29. évf., 3. sz., 12-16.
- Czeplédy, Károly. (1985). Magyar őstörténeti tanulmányok, Schütz Ödön (Ed.), (Budapest, Oriental Reprints, Ser. A 3.) / A kunok eredetéről: *Magyar Nyelv XLV* (1949), 43-50.
- Çoban, E. (Ekim 2014). Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar, Nobel, 1. Basım, Ankara.
- Dilbaş, G. (2008). Macar Gesta Yazarı Anonymus ve Gesta Hungarorum'da Kumanlar Meselesi, *Tarih Öğrencileri Kongresi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara*.
- Dilbaş, G. (2014). Macar Krallığı'nı ve Moğol İmparatorluğu'nu Karşı Karşıya Getiren Savaş: Muhi Muharebesi (11 Nisan 1241), VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. 30 Eylül-04 Ekim 2013, *Bildiri Kitabı IV, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul*, 429-446.
- Eckhart, F. (2010). Macaristan Tarihi, (çev. İbrahim Kafesoğlu), *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi – Sayı 3^a, 2. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara*.
- Gökbel, A. (2002). Kimek-Kıpçak/Kumanlar. *Türkler*, Cilt 2-İlkçağ, Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca (Ed.), *Yeni Türkiye Yayınları, Ankara*.
- Hatházi, G. (2017). Kunok a Dunántúlon. A mezőföldi kunok eredete és beköltözése, *Rubicon*, 28. évf., 6. sz., 22-25.
- Karacs, Zs. (2016). Magyarrá vált keleti rokon népünk: a kunok: *Mandzsúriától a Kárpátokig*, *Honismeret*, 44. évf., 6. sz., 62-65.
- Kása, Cs. (1989). A kunok megkeresztelkedése és a milkói püspökség megszervezése, *Jáskunság*, 34. évf., 4. sz., 63-69.
- Kincses-Nagy, É. (Yaz 2013). Yok Olan Bir Halk ve Yok Olan Bir Dil. *Macaristan'daki Kumanlar ve Kumanca, Tehlikedeki Diller Dergisi*, 157-170.
- Kononov, A. N. (2000). Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine, (çev. Mustafa Uğurlu), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 10, 518-526.
- Korkmaz, A. (2019). *Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri, Ötüken, İstanbul*.
- Kossanyi, Bela. (1949). XI-XII.nci Asırlarda Uz'lar ve Komanlar'ın Tarihine Dair, (çev. Hamit Koşay), *Belleten*, Cilt 8, sayı 29, (II.Kanun), 119-136.
- Kovács, Sz. (tavasz-nyár 2005a) *A Kunok és Kelet-, Délkelet-Európa a 11-12. században, Világtörténet*, 40-49.
- Kovács, Sz. (2005b). *Borc, a kunok negyedek fejedelme, Acta Universitatis*

Szegediensis: Acta historica, 121, 55-66.

Kovács, Sz. (2011). A kunok házassági kapcsolatai a szomszédos uralkodóházakkal, Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica, 84-100.

Kovács, Sz. (2012). A kunok története a mongol hódításig, Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Medievalisztika Program, Témavezetők: Dr. Ivanics Mária. Dr. Zimonyi István, Szeged.

Kovács, Sz. – Zimonyi I., Hatházi G. – Pálóczi H. A., Lyublyanovics K., Marcsik A. (2016). Török nyelvű népek a középkori Magyar Királyságban, SZTE Altajisztikai Tanszék. MTA-SZTE Turkológiai Kutatócsoport, Szeged.

Kurat, A. N. (1992). IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 2. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara.

Lyublyanovics, K. (2015). The Socio-Economic İntegration Of Cumans İn Medieval Hungary. An Archaeozoological Approach, Doctoral Dissertation, Supervisor: Alice M. Choyke, Central European University, Budapest.

Miskolczi, Gy. (1918). A kúnok ethnikumához, Történeti Szemle, szerkesztő: Angyal Dávid, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Orkun, Hüseyin Namık. (1994). Eski Türk Yazıtları. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 529, Üçüncü Baskı, Ankara.

Pálóczi, H. A. (1974). "A kunok megtelepedése Magyarországon", Archaeologiai Értesítő, Vol. 101, 101. kötet, 1. szám, Budapest, 244-259.

Pálóczi, H. A. (1989). Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe Peoples In Medieval Hungary, (translated by Timothy Wilkinson), Corvina.

(<https://issuu.com/lalemis/docs/pechenegs-cumans-iasians-steppe-peo>) (19.07.2020)

Pálóczi, H. A. (1996). Nomád Népek A Kelet-Európai Steppén És Középkori Magyarországon içinde Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön, sorozatszerkesztő: Havassy Péter, JAVIPA nyomda, Gyula.

Pálóczi, H. A. (2014). A kunok régészeti kutatásának néprajzi-művelődéstörténeti tanulságai, Ethnographia, 125. évfolyam, 1. szám, 79-114.

Pálóczi, H. A. (2017). A kunok integrációja. Meddig élt tovább a hagyományos sztyeppe kultúra Magyarországon?, Rubicon, 28. évf., 6. sz., 12-21.

Petrovics, I. (1988). Új források a kunok keresztény hitre térítéséről?, Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica, 86, 3-7.

Rásonyi, L. (1939). Tuna Havzası'nda Kumanlar, Belleten, Cilt: III, Sayı: 11-12, s. 401-422.

Rásonyi, L. (1993). Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 126, Seri: III-Sayı: A.34, Üçüncü baskı, Ankara.

Rasovskiy, D. A. (2004). "Kumanlar. "Kuman Topraklarının" Sınırları, (çev. Mualla Uydu Yücel), Tarih Dergisi, Sayı 40, 159-186.

- Szmutkó, S. (2016). A Volga és az Al-Duna között élő nomád kun törzsszövetség története, eredete és kapcsolatai 1055-től a mongol hódításig, *Aetas*, 31. évf., 3. sz., 176-180.
- Selmececi, L. (1988). A kunok nomadizmusának kérdéséhez, *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*, 25-26. évf., 177-188.
- Steukr, J. (1886). A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről, *Egyetemes philológiai közlöny*, 10. évf., 1. füz., 77-81.
- Tatai, M. M. (1937). *A Jászok és Kúnok Története*, Árpád Nyomda, Szeged.
- Uzelac, A. (Haziran 2019). Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'ndaki Kumanlar, (çev. Ebru Emine Oğuz), *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*, III, 1, 268-290.
- Vardan, N. (2018). Macaristan'daki Kumanların Kültürel Hayatı, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Ali Ahmetbeyoğlu, İstanbul.
- Vásáry, I. (2007). *Eski İç Asya'nın Tarihi*, (çev. İsmail Doğan), Ötüken, İstanbul.
- Vásáry, I. (2015). *Kumanlar ve Tatarlar. Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), *Yapı Kredi Yayınları*, 3. Baskı, İstanbul.
- Vásáry, I. (2017). Egy Eurázsiai Török Törzsszövetség. *A Kun-Kipcsakok*, *Rubicon*, 2, 6-11.
- Yalvar, C. (Ocak 2018). Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 3-29.
- Zimonyi, István, *Kipchaks And The Mongoi Campaigns Against Eastern Europe* (<http://edq.kz/2019/01/26/kipchaks-and-the-mongoi-campaigns-against-eastern-europe-2/>) (14.06.2020)
- <https://ahmettasagil.files.wordpress.com/2010/10/kuman-kipcaklar.pdf> (30.04.2020)
- <http://www.egalizer.hu/irodalom/kepeskronika.htm> (09.05.2020)
- http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=194_215_Rogierius (18.05.2020)

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)

Adres: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Akdeniz Üniversitesi Enstitüleri Binası B Blok 2. Kat Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus / ANTALYA

Tel: 0242 227 44 00 – 1479

E-Mail: aksosdergi@gmail.com

Web: aksos.akdeniz.edu.tr

sosyalbilim.akdeniz.edu.tr
ISSN: 2630 – 5623 (Elektronik)